

Krúdy Gyula
Rákóczi harangja

*Mercator
Stúdió*

Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű sokszorosítás, másolás és közlés jogát is.

A magyar irodalom és kultúra örökbecsű értékeinek ápolása, terjesztése érdekében az Országos Széchenyi Könyvtárral együttműködve kiadja a Mercator Stúdió. Felelős kiadó a Mercator Stúdió vezetője

Műszaki szerkesztés, tipográfia: Dr. Pétery Kristóf

ISBN 963 606 101 7

© Mercator Stúdió, 2005

Mercator Stúdió Elektronikus Könyvkiadó
2000 Szentendre, Harkály u. 17.

www.akonyv.hu

Tel/Fax: 06-26-301-549

Mobil: 06-30-305-9489

e-mail: peteryk@axelero.hu

Krúdy Gyula

RÁKÓCZI HARANGJA

TÖRTÉNELMI ELBESZÉLÉSEK

TARTALOM

KÖZÉPKORI ÉJJJEL	6
KÖZÉPKORI ÉJJJEL	7
PILLANGÓS PAPUCSOK	7
A LEPECSÉTELT ASSZONY	11
KRISZTUS TAKÁCSA	15
ESTI ÚT	19
KÖZÉPKORI ÉJJJEL	22
A HIÚSÁG	25
A ZÖLD VADÁSZ	29
MÁTYÁS KIRÁLY CSIZMADIÁJA	33
1.	33
2.	36
ÁRNYÉKKIRÁLY	39
ÁRNYÉKKIRÁLY	40
1. DOBZSE ÚR ÉS HÁZA TÁJA	40
2. KIRÁLYI TÖRTÉNETEK	43
3. NÉGY KIRÁLY BESZÉLGET	46
4. ANNA LÁNYUNKAT FÉRJHEZ ADJUK	50
5. ELMÚLTAK ÖRÖKRE A SZÉP NAPOK	53
6. EGY JÓ ÖREGEMBER HALÁLA	56
7. BUDÁRA HOZZUK A KIRÁLYNÉT	60
8. A KIRÁLYNÉ PÉNZT KERES	65
9. A KIRÁLYNÉ RENDET AKAR CSINÁLNI	69
10. SÁPADT ÚT MOHÁCS FELÉ	72
11. SZEGÉNY MAGYARORSZÁG	75
12. MÁRIA UTOLSÓ ESTÉJE BUDÁN	79
13. HOL VAGY, LAJOS KIRÁLY?	82
14. A TÓT KIRÁLY	86
RÁKÓCZI HARANGJA	91
ASSZONYOKRÓL	92
A SZABADSÁG CSILLAGA	102
SUHOG A SZÉL	102
A BUJDOSÓK HAZAJÁRNAK	107
A KARDOKAT KÖSZÖRÜLIK	109
AZ ELTAPOSOTT TŰZCSÓVA	111
A HARMADIK JÁVORNOKI	114

SZÉLKAKAS KAPITÁNY	119
A KARDOK KIREPÜLNEK	125
HOGYAN ÉLNEK TOVÁBB A HALOTTAK?	128
RÁKÓCZI HARANGJA	133
A MÉCSES ELALSZIK	135
ELSŐ RÉSZ: A CSÁSZÁR BARÁTJA	136
1. MÜLLERGASSE NR. 6.	136
2. EGY ÉJSZAKA PESTEN	147
3. A CSÁSZÁR FÁNKOT ESZIK	152
MÁSODIK RÉSZ: A FORRADALOM KÖRÜLUTAZZA A VILÁGOT	158
4. A JÁMBOR UTAZÓHOZ	158
5. AZ APÁT ÚR MEGJELENIK	167
6. A SZABAD POLGÁR ÉJSZAKÁJA	174
HARMADIK RÉSZ: UTAZÁS A VÉRPAD FELÉ	184
7. A RÉGI VÁROSKAPUT BEZÁRJÁK	184
8. AZ ÉJ A FERENCESEK KOLOSTORÁBAN	193
UTÓSZÓ A REGÉNYHEZ	199
AZ ÁGYÚGOLYÓ	203
AZ ÁGYÚGOLYÓ	204
A HOLICSI ÚT	213
A TÖRPE TROMBITÁS	215
AZ ASSZONYFÁI SZÜRET	218
AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS	226
GÖRGEY, A VISEGRÁDI REMETE	232
KOSSUTH FIA	236
KÁROLYI KÜLÖNÖS PÁLYAFUTÁSA	244

KÖZÉPKORI ÉJJELÉN

KÖZÉPKORI ÉJJJELEN

PILLANGÓS PAPUCSOK

A krakkói vásárról jövő szepességi kereskedők, akik vaspántos nagy szekereikkel a karácsony előtti zimankós időben is vígan utazgattak a zordon Kárpát hegyszo-rosaiban, hírt hoztak Krakkóból, a lengyel király udvarából.

– No, most csípd meg, Peter Hans! – kiáltotta Kornádi, a piros képű, fehér szakál-lú, zömök késmárki takács, amikor fürgén leugrott a láda tetejéről. – Addig huza-kodtatok az adóval, amíg a jó Szaniszló királyt megharagítottátok. Nagy mester-ség volt, de sikerült. A király visszaállítja a régi törvényt. Újesztendőre itt lesznek Szaniszló emberei a leányainkért!

Peter Hans csak a régi közmondásban létezett, és így egyelőre senki sem felelt a késmárki polgárok közül, akik a messze földről jött takács fogadására összegyü-lekeztek. Kornádi Kassára, Budára, de még Bécsbe is eljárt a vásznakkal. Bár szeretett néha nagyokat mondani, mégiscsak ő hozta meg a nagyvilági híreket Késmárkra.

A fürge, öreg emberke, aki macskabőr bekecsében és vidrasüvegében szinte az egész világot ellátta már vászonnal, a Krisztus takácsa néven volt ismeretes. A jókedvű takács találta ki ugyanis azt a legendát, hogy a gyermek Krisztus szepes-ségi vászonból kapta az első ruhácskáját. Azért nem kellett neki több élete folya-mán. A vászonvégekre ékes bibliai mondásokat ragasztott, és öregkorára már annyira beleélte magát a legendába, hogy szemhunyorítás nélkül híresztelte, hogy az összes mennybéli szenteket ő öltözteti.

– Miféle régi törvényre gondol Szaniszló? – kérdezte összehúzott szemmel Parka János, a santa szenátor, aki a kisujjában hordta az összes törvényeket.

Krisztus takácsa nem felelt mindjárt, azzal volt elfoglalva, hogy a derekáról leol-dozza a széles bőrvet, amelyben az arany- és ezüstpénzt hordta haza a mesz-sze vásárokról. Nagyot fúj, amikor végre leoldta az övet, és a feleségének nyúj-totta.

– Hej, nem tréfadolog tíz kiló aranyat cipelni Krakkótól Késmárkig! – dörögte odavetőleg. – De hát mit csináljon az ember, ha már ezt hozza magával a mes-tersége? Igazam van, Parka szenátor uram?

– A törvényről beszélj nekem! – felelt a szenátor szigorúan. – A vásznakhoz ért-hetsz te, de a törvényeket már csak bízd rám, Krisztus takácsa.

Kornádi tréfás mozdulatokkal dörzsölte a derekát, és hamisan hunyorított a sze-mével.

– Van olyan törvény a Szepességben, amit te nem ismersz? – kérdezte ravasz-kodva.

– Nincs. Nincsen olyan tekervénye, rókalyuka a törvényeknek, amelyeken én már ne jártam volna.

– No, hát akkor ezt fejtsd meg! – kiáltott diadalmasan a takács. – Szaniszló királynak joga van elvenni a tizenhat legszebb hajadont a tizenhat zálogban levő város leányai közül, amíg az esztendei adót be nem fizetjük Krakkóban a királyi pénztárba. Akkor visszakaphatjuk az ott levő leányainkat, de mindjárt újat is kell adni érték cserébe. A következő esztendő adója biztosítékául. Van ilyen törvény, Parka szenátor?

A sánta ember, akinek nagy esztét és furfangosságát talán még külső országokban is ismerik, összeráncolta a homlokát. A bal szemét lehunyta, a jobbát tágra nyitotta, mintha valami messze fekvő pontra célozna. A körülötte álló késmárkiak visszafojtott lélegzettel lesték a szavát.

– Hát van ilyen törvény – morogta csendesesen a jogtudós. – Azazhogy csak akkor van, ha a jó Szaniszló így akarja értelmezni. A törvény szerint a lengyel uralkodónak joga van zálogot venni a városok legértékesebb portékájára az adók biztosítására. Egy bolondos Ulászlónak jutott eszébe, ha jól emlékszem, harmadik volt e néven, hogy a Szepességben azokat a fiatalasszonyokat találta legértékesebbnek, akik az oltártól tértek vissza. A király vitézei lesben álltak az esküvő alatt a templom kapujánál, és Ulászló nevében aranyos pecsétet akasztottak az újdonsült menyecskék derekára. És kocsiba ültették a zálogot. Egy év múlva az adófizető bizottság Krakkóban meggyőződhetett a pecsétek érintetlenségéről.

– No, most csípd meg, Peter Hans! – kiáltott közbe a Krisztus takácsa. – Hát aztán haragba estetek a királlyal, ha valamelyik pecsét nem volt ép állapotban? Talán törődött a király a szepességiek haragjával?

– Csendesesen azzal a kis ésszel – felelt a sánta szenátor, és szokatlanul hosszú mutatóujját felemelte. – A mi őseink se estek a fejük lágyára. Szépen lehúzták a befizetendő adóból a feltört pecsétek árát.

A polgárok, akik eközben nagy számmal összegyülekeztek, helyeslőleg bólintottak. Az öreg Gábrriel Péter (a híres borovicskafőző családból) csendesesen közbeszólt:

– Az én nagyanyám egész életében büszke volt arra, hogy udvari dáma volt a lengyel királynál. A ruháiról, a bálakról, a táncokról eleget hallottam tőle sihederkoromban. Csak éppen az aranypecsétet kellett hordania a derekán. Annak a pecsétnek az épségétől függött, hogy fizet-e adót abban az esztendőben Késmárk. Az öreg Ulászló király integette is eleget a legyeskedő vitézeket: „Ne bolygatok, urak! A késmárki adóm bánja meg!” Az öreganyám úgy emlékezett, hogy volt egy város a Szepességben, amely sohasem fizetett adót: Podolin. Valami nagyon ravasz esztű főbírája volt Podolinnak. Szerencsésen válogatta meg a zálogba küldött menyecskéket...

Egyik-másik polgár nevetett, és a fejét rázogatta. Fabriczius, az esperes, kivörösödött arccal vetette közbe:

– És nem akasztották fel a lábánál fogva azt a pernahajdert?

Az öreg Gábrriel Péter vállat vont.

– Nem hinném – dörmögte. – Egyszer jártam Podolinban, és a templom küszöbén megálltam a híres bíró sírköve fölött. Az van a vörös márványra vésve, hogy a város esze és jótevője volt.

– Az akasztófárávaló! – morgott az esperes, a polgárok pedig elgondolkozva széledtek el. Egyes homlokok elborultak, máshol a szemek huncutul mosolyogtak. „Hejnye, hejnye!” – mondogatták az öregemberek.

– Hisz már járni sem tud a vénségtől Szaniszló király! – kiáltott fel elkeseredve Savniczai Pál, a város fiatal nótáriusa, akinek háromkirályok napjára volt kitűzve az esküvője Budeusz Annával, s így elsősorban ő forgott veszedelemben, ha a régi törvényt csakugyan életbe lépteti a király.

A városban futótűzként terjedt el a nagy újság, amit Krisztus takácsa hozott Krakóból. Egyébről sem beszéltek az emberek, mint az adófizetés körül beálló változásról, és pokolba kívánták Lubomirski herceget, a Lublón székelő szepesi gróft, aki a jó szíve folytán elszegényedvén, többé nem tudta pontosan befizetni Krakónak a Szepesség helyett az adót.

Délután három lótól vont szánon megérkezett Lőcséről Cornidesz Mátyás, az ottani főbíró, és a saját fülével akarta hallani a takácstól a krakkói újságot.

– Hm – mormogta a szakállába a lőcsei főbíró –, majd meglássuk, kell-e Szaniszlónak a púpos Fáber Friderika! Mert, szerencsére, az ő esküvője lesz az első az új esztendőben.

– Lőcsének még ebben is szerencséje van! – irigykedett a sánta szenátor, aki délután ott borozgatott a takácsnál. – Hiába, Lőcsére mindig az asszonyok viGYÁztak. Asszonyszoknya óvta meg a veszedelmektől. Már a „fehér asszony” óta...

– Nono – morgott Cornidesz Mátyás –, Késmárk se sokat vethet a lőcseiek szemére! Csak emlékezzünk vissza a Jávorka hadnagy esetére. Mikor leány nélkül maradt Késmárk. Mind utánaszökdöstek a nyalka kurucnak.

Ki tudja, meddig tartott volna a vitatkozás a két nemes férfiú között, ha ebben a percben zajgás és lárma nem támad Krisztus takácsának háza előtt.

– Mi az? – ugrott fel Parka János. – Veszett kutya jár a városban?

(Kutyaharapástól lett a szenátor úr nyomorék. Azóta mindig kutyát látott.)

– Ej! – felelte a boroskanszó mellől a lőcsei főbíró. – A késmárkiak örvendeznek, hogy ezentúl nem kell adót fizetni.

A Krisztus takácsa a boltozatos ablakhoz lépett, és a körmével levakarta az ólomkarikás üvegről a téli zúzmarát.

– Valóban, egy csomó polgár közeledik. Szenátor uramat keresik. Erre, erre! – kiáltotta a takács, és zörgetett az ablakon.

A tölgyfaajtó, amelyre az inges Jézuskát faragtatta a takács (célzás a vászonra), felnyílt, és Fabriczius esperessel az élen, egy csomó polgár lépett a szobába. A férfiak arca piros volt a hidegtől. A bajszok, szakállak fehérek a zúzmarától. A

macskabőr bundák közül, íme, Budeusz Anna sugár, szép alakja bontakozik ki, amint egyik kezével öreg édesanyja, másikkal pedig szomorú képű vőlegénye karjába kapaszkodik. Az öregasszony arcán sűrűn folydogálnak a könnyek, az Anna gömbölyű mellét is elfojtotta a zokogás.

– Azért jöttünk szenátor uramhoz, mint Késmárk eszéhez – kezdte az özvegy Budeuszné –, hogy megkérdezzük: el kell-e menni Annának Krakkóba?

A sánta jogtudós hunyorgatott a szemével.

– Elmenni, mondom, nem kellene, de ha a király parancsolja, elviszik.

– Hát azt én nem engedem! – felelt harciasan az özvegyasszony.

– Én kardot fogok a rablókra! – erősködött Savniczai Pál, a vőlegény.

– Bolondság, bolondság! – kiáltott a szenátor. – A királlyal akartok perlekedni? Szépen vagyunk. Hát bedugultak már a koponyák Késmárkon, hogy efféle szármáságokkal zavartok meg gondolkozásomban? Nem látjátok, hogy gondolkodom? – Pedig csak a boroskancsót láthatták az asztalon. – A királlyal szép dolog verekedni, hisz magam se vagyok annak elrontója. De itt már elhibáztátok a dolgot, ti késmárki anyák. Miért születtek a városnak csupa békességkedvelő takácsot, szücsöt, ötvös-polgárt? Miért nem csupa katonát? A takácsnak a lábában van az esze meg az ereje, amivel a szövőgépet hajtja...

– Ezt csípd meg, Peter Hans! – dörmögött a Krisztus takácsa. – Ér annyit a vászon, mint a dohos törvénykönyv.

– Csend legyen, mikor én beszélek! – kiáltott a sánta Parka, és hirtelen ravaszul elmosolyodott, mintha most jutott volna valami az eszébe. – Különben mit rontjátok itt a levegőt, vénasszonyok meg szakállas polgárok, akik az ördögnek sem kellett, nemhogy Szaniszló királynak! A leányzót kérdezzük meg elsősorban. Fiacskám, Annuskám, keresztapád kérdi, hogy el akarsz-e menni Krakkóba egy esztendeig udvari dámának, szép selyemköntöst viselni, és az aranypecsétet hűséggel megőrizni?

Budeusz Anna eltakarta hamvas, pirosas arcát, és kék szemére lebocsátotta a fekete szempillákat, mint a fátyolt.

– Vigyázni fogok a pecsétre! – mondta szemérmesen.

– No, hát akkor menjetek haza! – szólt Parka szenátor.

– Anna, Anna! – kiáltott kétségbeesve a fiatal nótárius. – Hát elhagysz?! Ezt érdemelted tőled? Mindjárt kitépem a hajad!

De ezt már özvegy Budeuszné sem tűrhette szótlantul.

– Jövendőbeli vőmurem! – kiáltott éles hangon. – A leányom még az enyém! Krakkóba fog menni, mert a törvény azt parancsolja. Tudom én a törvényt. Boldogult uram esküdt polgára volt Késmárknak.

A polgárok kitisztultak a szobából. Az urak ismét helyet foglaltak a borosasztal mellett.

Cornidesz Mátyás a Parka kupájához ütötte a magáét.

– Ne búsuljunk, szenátor uram. A szoknyák Késmárkon is szoknyák maradnak.

A sánta Parka tréfás szomorúsággal öblítette a torkát.

– Mit csináljanak a szegény szoknyák? A magyar királynak nem kellene. Egészen véve nem kellünk neki. Hát oda megyünk, ahol egy másik királyt találunk. Ahol legalább pillangós papucst húznak a leányaink lábára.

A LEPECSÉTELT ASSZONY

Januárius első hetében, amikor öles hó borítja a Szepességet, a lublóí úton egy táborra való szánt vittek csengős, hosszú szőrű, hegyi lovak. A tizenhat szepességi város küldte Szaniszló királynak a zálogba kért tizenhat hajadon-asszonyt. Az újdonsült menyecskék, amint esküvőjük után a templom küszöbét átlépték, a derekukra kapták a lengyel királynak aranypecsétjét. Annak a pecsétnek sértetlennel kell maradni egy esztendő múltával, amikor a szepesiek elhozzák az adójukat, cserében a leány-asszonyokért.

Jól kigondolták ezt a törvényt. A lengyel király jobban nem biztosíthatta be az adóját. Mind a tizenhat városban ott maradt a fiatal férj, aki legfeljebb a kezét érinthette meg addig a feleségének, ott maradtak a síró-rívó anyák, apák, búsongó atyafiak. Szaniszlónak nem kellett gondolnia azzal, hogyan hajtják be az adókat a kapitányai. Behajtották azt az ottani atyafiak, apák, férjek, csak hogy visszakaphassák a menyecskelányt Krakkóból.

A szánokat, amelyeken a drága portékát szállították, egy szakasz királyi vitéz kísérte, mint az aranyat, bort vagy puskaport szállító szekereket. A kárpáti haramiának sincsen korhadtt fenyőfából a szíve. Ezért a portékáért is megkockáztathatja a koponyája épségét. A lovasokat Kozsnyiczki, a királyság legöregebb hadnagya vezényelte, akinek bölcs mérsékletében, valamint furfangos tapasztalataiban egyaránt meg lehetett bízni. Kozsnyiczki József valamikor a lublóí kapitányságnál szolgált, de ott kellett hagynia szeretett urát, mert éhen halt volna mellette. Ismerte a hegyvidék minden zegét-zugát. Nemegyszer füstölte ki legényeivel a föld alatti barlangokból a rabló bojnyikokat, hamispénzverőket. Csak hogy már annyira öreg volt, csupán a ló hátán tudott megülni. Ha a földre állították, lassacskán úgy összeesett, mint egy ócska bunda.

A szánokban vitték a leányok kelengyéjét, a finom vásznakat, három nemzedék előtt hímzett ingvállakat és régi selymeket, amelyeket még kóborló zsoldos katonák adtak el a szepesi polgároknak. A kelengyészládán a város pecsétje. A láda tetején a zálogba vetett menyecske, mellette valamely hatósági férfiú – a város bírása vagy

szenátora, aki arra vigyázott, hogy Krakkóig, a hivatalos átadásig épségben maradjanak a pecsétek, a ládán is, a menyecskén is. Azután már Szaniszló felel a dolgokért.

A késmárki túszt, Savniczai Pálnét, született Budeusz Annát Parka János, a sánta szenátor kísérte el a nagy útra. Félig-meddig atyafiságban is volt a menyecskével, hiszen a keresztlánya volt, meg aztán ő volt a legbölcsebb ember ez idő tájt Késmárkon.

– Úgyis előre tudom, hogy a mi lányunk lesz a legszebb a tizenhat között – vélekedett a tudós ember –, mert hiszen bolondok a szépebbek. Azt hiszik, hogy a menyecske pecsétjét azoknak csúnyasága vagy kelletlen volta őrzi meg. Pedig az ördög bújjék bele, a csúnya asszony hamarabb feledkezik meg magáról, mint a nagyon szép.

A késmárkiak nem értették ugyan teljes bizonyossággal a sánta Parka logikáját, de már megszokták, hogy a szenátor gondolkozzon az egész város helyett.

Parkának igaza volt. Amint a különböző városokból érkező szánokat összehozták a lublói kapitányság előtt a Szaniszló király vitézei, a szenátor csúfolódva felkiáltott a leányasszonyok láttára:

– No hiszen, el is megy örökre a gusztusa Szaniszlónak az újmódi adófizetéstől! Most már rendben vagyunk, Anna. Ez a tizenöt haddon-asszony mind reád fog vigyázni, a legszebbre. De azért te is vigyázz magadra.

A leányok a szalmaözvegy Lubomirski kapitány asszonyának szobáját foglalták el. Ott nagy tüzet gyújtottak nekik, mindegyik fogadott apa gondoskodott a városa leányának ételmezéséről, aztán hármas pecsétet ütöttek a bezárt ajtóra. Mikor Kozsnyiczki hadnagy oda nyomta a pecsétjét a kulcslyukra, tréfásan felkiáltott:

– Mit ér ez, ha a kürtön mégis bedúdol a szél? A szélnek is van szárnya.

– Kár a viaszkért! – mondta kérkedve a sánta Parka. – Én a sötét erdőben egyedül sem félténém a késmárki zálogot.

Az udvaron tövestül kivágott fenyőkből akkora tüzet raktak a vitézek, hogy a polgárok a várost tűzveszedelemtől féltették. Ott óvakodtak

késő éjszakáig a tűz körül, nehogy belekapjon a láng a háztetőbe. A katonák sütöttek-főztek, egy hordó bort megittak, és jóízűen aludtak a frissen esett hóban.

Reggelre ébredve, nagy ünnepélyességgel leszedték a pecséteket az ajtóról, ahol a leányok el voltak zárva. Megszámlálták őket. Csak tizenöten voltak. A lőcsei zálog, a kissé ferde hátú Fáber Friderika hiányzott.

– Tyű, a ponciusát! – kiáltott Kozsnyiczki hadnagy. – Hová lett a leányasszony?

Estelneki Veronika, a bélai kocsigyártó leánya (aki özvegyasszony léte, a bélaiak furfangja révén, másodszor ment férjhez) a legöregebb volt közöttük, ő világosította meg a rejtélyes esetet.

– Alighogy lefeküdtünk, elaludt a tűz a kandallóban, és a szelet halottuk énekelni. A szél dúdolásába egyszer más hang is vegyült. Mintha kis citerát pengetett volna valaki a háztetőn, aminek olyan furcsa hangja volt, hogy lúdbőrös lett tőle a hátam. Mert én ismerem már ezt a citerahangot. Akkor hallják az asszonyok, leányok, ha nagyon szerelmesen gondolnak valakire, és félig álmodnak, félig ébren vannak. Ettől a zenétől lesznek holdkórosok a fiatal leányok. Erősen betakaróztam, és a fülemre tapasztottam a két tenyeremet. De a szemem nem bírtam behunyni semmi áron, mert a telihold a szobába világított. A leányok mind nehezen lélegzettek álmukban, és ahányan voltak, annyit sóhajtottak. Egyik-másik zokogott alvásában, némelyik csendesesen kacagott, mintha csiklandoznák. A Fáber Friderika meg egyszer csak felkelt a helyéről, és egyenesen a kürtőnek tartott, és felkapaszkodott a sonkafüstölésre való vasrudak között...

– Persze, mert holdkóros! – kiáltott fel a nagy szakállú Cornidesz, a lőcsei bíró. – Odahaza is kísétál a háztetőre.

– Nem kell ahhoz holdkórosnak lenni – felelt csendesesen a dupla Veronika. – Az után a zene után elmennek az egészséges lányok is.

Kozsnyiczki hadnagy káromkodva verdeste kardjával a padlót.

– Mondtam ugye, hogy a kéményt bepecsételjük! Ismerem én már az effélét. Hajdanában, mikor még voltam valaki, minden valamire-

való leány holdkóros volt a Szepességben... Mármost hogy menjek én a Szaniszló király elébe a megdézsmált portékával?

A háznép szerteséjjel futott az eltűnt leányasszony keresésére. Végre valahol a padláson megtalálták, medvebőrök között aludva.

– Mi van a királyi pecséttel? – kérdezte nyugtalankodva a hadnagy.

Cornidesz uram diadalmasan kiáltott:

– Érintetlen! Az a bolond holdvilág volt az oka mindennek!

A vén hadnagy dörögött valamit, aztán rendelkezett a továbbutazásról.

A sánta Parka János babuskálva ölelte meg a keresztlányát.

– Lám, neked ugyan citerázhatnak, lelkem, mert te okos vagy! – mondta.

– Ma éjszaka is Pállal álmodtam, mint mindig – felelt szemlesütve Budeusz Anna.

– Még egy esztendeig mindig vele kell álmodnod.

– Vele fogok álmodni!

– Már csak azért is, szívecském, hogy a Krisztus takácsának ne legyen igaza!

A szánok útra keltek, miután a törpe nagyságúra összeesett Kozsnyiczki hadnagyot a nyeregbe emelintették.

– Holnapután Krakkóban vagyunk – mondta a sánta Parka szenátor.

– Beletelik abba egy hét is – dörögte a hadnagy. – A Kárpátok közt nem lehet úgy utazgatni, mint a késmárki piacon. De nem baj! Csak túladjak már egyszer ezen a veszedelmes portékán. Szívesebben kísérnék puskaporos szekereket, amelyeken a kocsisok pipáznak! Öreg Kozsnyiczki! Hitted volna valaha, hogy tizenhat menyecskét mernek rád bízni?

A csengős lovakat nagy hejahóval biztatták a szánkósok. A bundákba burkolt leányasszonyoknak csak az orra piroslott ki a kendőkből.

Szaniszló királyt felköltötték álmából. (Mert hiszen mindig csak aludt a jó király!)

– No, mi az? Tűz van? – kérdezte, mialatt ujjával felfelé nyomogatta vastag szempilláit.

Gróf Soltyk, a kincstáros, a kulcsait csörgette.

– Itt van a szepeességek záloga. Odalenn állnak az udvaron. Hová csukjam őket? Szaniszló az ablakhoz tolatta öblös karosszékét, és csendesen elmosolyodott, amikor az udvarra pillantott.

– Nono – dűnnyögte –, nem is mond bolondot az a régi törvény. Nini, van közöttük csinosabb formájú is! Aztán milyen büszkék a pecséteikre!

– Hová csukjam őket? – tudakolta ismét Soltyk.

A jó király elcsodálkozott.

– Ugyan miért csuknád be őket? A macskáimat megették a kutyák. A kutyákat széttépték a medvék. Csupa unalom az életem. Hát csak hagyd őket szabadon. Hadd szaladozzanak itt körülöttem. Se nem árt már, se nem használ. Meg aztán magam vígázhatok az adóimra!

KRISZTUS TAKÁCSA

Egyszer írtam valahol Kornádi Péterről, a Krisztus takácsáról, akit idősebb korában már nem is neveztek másképpen, sem Lőcsén, sem Budán, sem Krakkóban, mint azon a néven, amelyet önmagának kitalált: Krisztus takácsának. Kornádi szerint a kis Jézus gyermekruháit szepeességi vászonból szabták, azért nem kellett neki több ruha életében.

Kornádi vaspántos szekerével harminc esztendeig járta az országutakat. Ismert minden fát, minden bokrot, de minden fogadósnét is a két királyságban. Kora tavasztól késő télig, amíg csak járhatatlanokká nem váltak az utak a Kárpátban (Krakkó felé) vagy a Hernád völgyében (Buda felé), Krisztus takácsa egyik vásárról a másikra utazott. Haza csak portékaért járt, ha a ládái kiürültek. Lőcsén a felesége felügyelete alatt dolgoztak a legények, a kassai kaputól jobbra eső földszintes házban.

Egy napon, tavasz felé, amikor Krisztus takácsa kezdte elhagyogatni téli szokásait – a látogatásokat azon polgárok házainál, ahol bort mértek, és szállást adtak a vándorlóknak, és valami kocsmái szag volt a házban, amit Kornádi életében nagyon megszokott, ahol könyökre dőlve hosszasan lehetett mesélgetni külső országok vásáraitól, fogadóiról, királyairól – ott egy napon kihúzogatta fejét a vidrabőr süvegéből, és megnézte a Hain-féle kalendáriumot.

– Két hét múlva vásár van Krakkóban! – mondta, és elszíntelenedett, öreges arca kipirosodott. A macskaprém bekecsét, amelyet egész télen viselt, kigombolgatta, és egy délutánon meghívta borozásra Hufnágel Józsefet, a híres lőcsei kovácsot. A félszemű kovács, ha egyszer ránézett egy szekérre, még a meglazult szegezést vagy vasalást is meglátta. A takács nagy vasas szekere sohasem gurult ki addig Lőcséről, amíg Hufnágel helyeslőleg nem biccentett a fejével.

– Megnézem a zálogba vetett lányokat, ha már Krakkóban leszek – dörögte a takács. – Vajon hogyan vigyáztak a gondjaikra bízott aranypecsétekre?

Hufnágel szótlan, mogorva ember volt, aki ha beszélt is, a bekecséhez szólott csupán. Morgott valamit az ökörbőrnek, amelyből mellényét szabták. Krisztus takácsa, aki nagyon szeretett asszonyi dolgokról locsogni, különösen mióta nagyapává tette a férjes leánya, jóízűen csemcsegett a szájával.

– Mert én már csak sehogyan sem hiszek az asszonyfélének, amíg a kocsiúton által tud menni. Láttam én Nürnbergben azt a lakatot is, amelyet valamely bolond gróf talált ki a felesége megőrzésére, amíg ő a Szentföldön járt. Hát azt a lakatot is ki lehetett nyitni. Hát még a Szaniszló király úr pecsétjét hogyan lehetne megbolygatni a menyecskék derekán!

Hufnágel beleszólt a mellénye zsebébe.

– Azt mondd, hogy a király már öreg ember? Nono, hiszen nem is a királyról van itt szó, hanem azokról a fiatal leventékről, akik a kulcslyukon szoktak bejutni az asszonyi szívekbe, ha eresztik őket! Azt mondd, hogy akkor nem fizetnek a tizenhat városok adót? Hát hiszen eddig se fizettek. Majd én megvizsgálom ezt az ügyet. Az én eszemen ugyan nem jár túl semmiféle leányzó. Ismerem őket, mint-ha apjuk volnék.

Ilyenformán történt, hogy egy tavaszi napon Krakkóban, királyi kertek között, abban a kerti házban, ahol a jó Szaniszló király a zálogba vett szépeassági lányokat tartotta, nyomakodik ám befelé egy vidrabőr sapkás, sárga topánkás öreg emberke, és nagy óvatossággal pislant be az aranybrokát függönyök mögé. Hogy jutott ideig? A szépeassági kereskedők mindenhová bejutottak, ahová akartak. Mind-egyiknek volt a derekán egy bőrv. Abban az övben hordták Európa összes királyait, császárait. (Természetesen csak tallérokon.) Csak a megholt királyok gömbölyű szeme látszott rosszallást kifejezni a folyosói képekről. De hát a híres Ulászló sem vághatta most tollas süvegét a takácshoz, mint száz esztendő előtt Lőcsén Zsigmond király az udvari bolondjához.

Egy nehéz, hímzett kárpit mögött (amelynek hímzéséből Krisztus takácsa fejcsóválva olvasta ki a szépesi városok címereit: „Nini, a löcsei oroszlánok is itt vannak; szorgalmasak a leányaink!”) rátalált azokra, akiket keresett. Fekete medvék bőrével bevont teremben együtt ült a tizenhat leány egy oltárterítő körül, amelyen csevegve, nevetgélve hímeztek.

Kornádi egy darabig észrevétlenül álldogált a függöny mellett, és ravaszkas szémei fűgén gurultak végig a leányokon. Nini, némelyik hogy megfogott! A másik meg meghízott. De az aranypecsét a Szaniszló címerével még mindegyiknek ott függött a derekán. Mikor már jól szemügyre vette őket, csöndesen, reszelgetve köhécselt. A tizenhat leány egy szempillantás alatt felrebbent, mint megriasztott madárcsapat.

„Vajon felrepülnek-e akkor is, ha egyesével vannak?” – kérde magában a takács.

A bélaiak túsza, Veronika volt a legbátrabb közöttük, mert hiszen ő már özvegy-asszony volt. Felkapta a nagy selyemmetélő kést, és a levegőbe emelte. A többiek ijedt sikoltással bújtak el Veronka szoknyája mögött.

Kornádi csendesen, döcögve nevetett:

– Nono, kis bolondok, hát már Krisztus urunk takácsától is megijedtek?

– A’ bizony! Kornádi bácsi van itt! – kiáltotta el magát valamennyi leányasszony, aztán szerteszéledtek. A bélai „zálog” bizonyos csalódottsággal eresztette le a színes kövekkel kirakott kést.

– Csak a lőcsei takács – mondotta. – Asszonyok, folytassuk a munkát.

Kornádi uram ismerte ezt a fogadtatást. Régi idő óta fogadják őt ilyenformán a fiatal nőszemélyek. Csendesen odahúzódott az oroszlánkarmokon nyugvó asztal mellé, és a süvegét a kezében hintáztatta.

– Hát mit csináltok? – kérdezte, de nemigen várt feleletet, mert a szeme úgy járt-kelt a leányok között, mint a rókaé. Még a fél bajusza is megmerevedett a kíváncsiságtól.

Veronka szigorúan emelte fel a fejét.

– Hogy mert ide belépni? Itt tilos férfinak járni.

Krisztus takácsa szelíden legyintett.

– Ugyan, ne bolondozz, lelkem... Hisz tudod, hogy Kornádi uram nemcsak az esküvőket, de a temetéseket is számon tartja! Ott voltam az első urad temetésén, a második esküvőjén. Nem való vagy te ide, az egynapos hajadonasszonyok közé!

Veronka dacosan harapott a szája szélébe.

– Azért Kornádi uram sem tud mindent. Vannak ám csodák is a világon!

– Vannak hát! – hunyorított a szemével a takács. – De a csodák nem viselnek szoknyát.

Szórakozottan, csendesen görgette a szavakat, mert a szeme hirtelen megakadt valamin. Azon, hogy Nezsideri Katherina (férjezett Sperfőgel Jánosné), a lublói zálog, nagyon is mélyen hajol az oltárterítő fölé, s halovány arca mintha haloványabb lett volna egy árnyalattal, mint az előbb volt. Nini, a két ajka pedig mintha reszketne vagy mozogna, mintha sebesen mormogna valami imádságot magában!

A takács atyafiságban volt az egész Szepességgel. Szegről-végre rokona volt a lublói zálog is. Hümmögve és vigyázatosan lépkedett körül a fényes pádimentumon, és mintha csak véletlenül tenné, a Katherina háta mögött nagy figyelemmel kezdte vizsgálni a hímezett oltárterítőt. Pedig a leányasszony kis fülét nézte, amely egyszerre lángba borult. Halkan Katherina fülébe súgta:

– Gyere a kertbe... Üzenetet hoztam.

A ferde vállú Fáber Friderika mintha három hónap alatt kinőtte volna a testi hibáját. A Budeusz Anna szeme pedig úgy villog, mint egy drágakő, és az orra cimpái

szinte reszketnek. „Ennek is hosszú lesz az esztendő” – dörmögte magában Kornádi uram, amint a kertben a fehér derekú, öreg nyárfák alatt álldogált.

Egyszer valóban jött futva Sperfőgel Jánosné. Még a sietség sem tudta kipirosítani kékes, halovány arcát. Szinte rémülettel emelte fel a két fekete szemét a takácsra.

– Istenem – rebegte elfulladva –, tán az uram üzent valamit?...

A Krisztus takácsa komoran nézett a leány arcába.

– Nem üzent. Hanem mit üzensz te neki?

A leány körülnézett, aztán remegő keblére szorította a két kezét.

– Azt üzenem neki – kezdte tompán –, hogy nem érdemlem meg az imádságát érettem, még a másvilágon sem.

Krisztus takácsa olyant káromkodott, mintha a kocsirúd tört volna el. Haragosan bökött az ujjával Szaniszló király pecsétje felé.

– Igen, még itt van – susogta a leány. – De nemsokára letépik rólam, és seprővel kergetnek Lublóig az udvari pecérek.

– Aztán? – dörmögte elfordított fejjel Kornádi.

– Aztán... talán leüti a hóhér a fejemet, mint gyermekkoromban a mézeskalácsosnéét...

A takács haragosan szívtá a fogát.

– Persze, persze... A törvény rendeli.

Topogott a lábával, és azon vette magát észre, hogy izzad az üstöké a süveg alatt.

– Hejnye! – kiáltotta. – Ez már cifra dolog.

A leányasszony imádságra kulcsolta a kezét.

– Segítsen rajtam, Kornádi bácsi!

– Én segítek?! – zörrent fel a takács. – Én?! Hát azért töltöttem el becsülettel az életemet? Azért?

A leányasszony gyorsan beszélt:

– Van egy öreg nénikém Podolinban. Oda szeretnék jutni hozzá. Ő már nem lát, ő már nagyon öreg... És én a cselédje leszek a nénikének.

– Hisz már unokáim vannak – mentegetőzött Krisztus takácsa.

– Eggyel több unokája lesz.

– Aztán, ha megtudják...

– Soha senki sem tudja meg. Csak most segítsen innen kiszabadulnom.

Krisztus takácsa hatalmasan kezdte rázogatni a fejét, és olyan furcsán káromkodott, mint még soha az életében. A halovány leányasszony megragadta a kezét, és megcsókolta.

– Ezentúl mindig csak imádkozni fogok Kornádi bácsiért... Hogy az üzlet jól sikerüljön.

– Nono – morgott az öreg. – Az üzlet nagyon meggyengült... Hát ha megismered a szekeremet a vásáron, ha alkonyattal elbújsz ott a bundák közé, ha... Az ördög vigye el, hát miért nem vigyáztál arra a pecsétre?

Amikor Krisztus takácsa végre elhagyta a jó Szaniszló király kertjeit, levette a süvegét, és megsimogatta izzadó üstökét.

Hátranézett a kastélyra.

– Vajon hány lányt fogok innen elszöktetni addig, amíg letelik az esztendő? – dörmögte.

ESTI ÚT

Az esztendő fordult, még Krakkóban is, ahol a jó Szaniszló király aludt a részére épített karosszékekben. Egy napon Soltyk gróf azzal a hírral ébresztette fel, hogy itt vannak a szepességi követek.

Eljöttek a zálogban levő lányaiért, meghozták cserébe a hátralékos adót.

– Még ebédelni sem értem rá – mondta Soltyk gróf –, amíg a tallérokat végigharapdáltam. Az idén csupa jó pénzt hoztak a cipszerek.

Szaniszló király nyújtózkodott.

– Helyes. Hát add nekik vissza a lányokat. A Parka szenátornak pedig adjátok oda a kékróka dolmányomat, amelyre régen fáj a foga Parka uramnak.

Soltyk gróf csak nem sietett eleget tenni a király parancsának. A hosszú, lecsüngő bajuszát húzogatta az ujjával, és egyik lábáról a másikra nehezedett.

– Nos? Talán megette a moly a dolmányt? – kérdezte Szaniszló.

– Más baj van – felelt a királyi kincstáros. – Számba vettem a leányokat. Hát három hiányzik közülük. A lublóai zálog, Budeusz Anna és a bélai borovicskafőző leánya, Gábel Veronika. Nyomtalanul eltűntek.

Szaniszló csendeset káromkodott.

– Vajon melyik hadnagyom szerette el az adómat?

Soltyk gróf vállat vont.

– Ezt már nehéz volna kideríteni. Egy esztendő nagy idő. Sok hadnagy megfordult azóta Krakkóban.

– Talán Kozsnyiczki?... – vélekedett a király.

Soltyk legyintett.

– Kozsnyiczki már csak hallomásból ismeri az asszonyokat. Hanem kínpadra vonattam a kapusokat, és azok bizonyos sárga csizmás emberről, a Krisztus takácsáról vallottak. Az legyeskedett a zálog körül.

– Krisztus takácsa?! – kiáltott fel Szaniszló. – Ismerem a vén kópét. Nemrégiben ingeket hozott nekem. Igazad van, nagyon furcsán áll a szeme annak a takácsnak

a koponyájában. De most ne háborgassatok tovább. Adjatok még egy dolmányt Parka szenátor uramnak. Az majd eligazítja a dolgot. Dixi.

Ezután már senki sem szólhatott a jó Szaniszló királyhoz. Parka uram megkapta a kékróka mentéket, aztán valahogyan elcsalogatta a fejüket vakaró követeket a királyi udvarból. A sánta szenátor nagyeszű ember volt. Tudta, hogy áldozatot kell odadobni, ha a szenvedélyek fenevadjai dühöngenek.

– Mit akartok a jó Szaniszló királytól? – monda útközben. – A király biztonnal vigyázott a leányainkra, amíg ébren volt. De ő is csak ember. Az éjjel álommal lepte meg, a bor leterítette lábáról, mert a bor a legerősebb emberrel is elbánik. A Krisztus takácsa a ludas ebben a dologban. Azt kell elővennünk. Hová tette a leányokat?

Poprádi Pál, a podolini takács, legyintett a kezével.

– Krisztus takácsa most valahol a bécsi vásáron árulja a vásznat.

Parka szenátor felemelte hosszú mutatóját.

– Valóban, ez ellen nem lehet kifogása senkinek. De a leányokat csak nem vitte magával Bécsbe? Menjete csak haza a Szepességbe. Én még itt maradok. Majd kiszagolom én, hogy hová tette Krisztus takácsa a leányainkat.

A követek tehát hazavitték a megmaradott tizenhárom leányasszonyt. Hej, büszkék is voltak most még a ferde vállú Fáber Friderikára is. A szánok csilingelve nyargaltak ki a városból.

Utolsónak a lublóí főbíró maradt – neki egyedül kellett hazatérni.

– Parka uram, engem tömlöcbe vetnek, mire hazaérek Lublóra – mondta a főbíró.

– Az adónk itt maradt, a leányunkat pedig nem viszem haza. Jó lesz, ha pallost nem kérnek a fejemre a lublóiak.

A sánta szenátor sóhajtott:

– Hát az én keresztlányom, a kis Budeusz Anna, talán megéri ezt az én szürke fejemet? Dehogyan megyek én nélküle haza. Inkább a Dunajecba ugrom, ahol a leggyorsabb az ár. Azt fogom csinálni, hogy elindulok a takács rókanyomán. Valahol elrejtette a lányokat. A tanyát kell megtalálni. Akkor aztán rendben leszünk.

– Segítségedre leszek – ajánkozott Prihoda, a lublóí főbíró.

– Az nehéz lenne. Majd én csak magamban kelek útra. Kornádi uram ravasz ember, de Parka szenátort sem a gólya költötte. A sánta kopó is megfojtja a rókát – mondta Parka uram, és biztatón hunyorított a szemével.

A lublóí főbíró elhelyezkedett a szánon, és elgondolkozva nézett a messzi havas országútra.

– Ebben a hősivatagban akarod te megtalálni a Kornádi nyomát?

– Már meg is van! – kiáltotta Parka, a gondolataiból felriadva. Titokzatosan nevetett. – Hejnye, hejnye, a vén gazember!... No, jó utat, Prihoda, és meleg bort a Vöröstoronynál.

– Majd iszom az egészségedre!

A lublói szán csilingelve vágatott ki Krakkóból. A téli nap még magasan állott a székesegyház tornya felett. A szenátor kiszámíthatta, hogy a lublói főbíró alkonyatig elérkezik a Vöröstorony fogadójaig, ahol a határon átkelő az éjszakát szokták tölteni. A lengyel fogadósne majd megvigasztalja a bírót. De ki vigasztalja meg a búsongó Parka uramat? A Három muskétároshoz címzett bormérőházban egy darabig csak elgyönyörködött a kékróka mentékben. Forgatta őket jobbról, balról.

– Hej, mégiscsak jobb királynak lenni! – dörmögte magában.

A sarokban egy vándor katona üldögélt. Csillogó szemmel nézte az is a mentéket. Azzal beszédbe ereszkedett a szépeességi szenátor.

– Honnan jössz?

– Stockholmból.

– Hová mégy?

– Ha én ezt tudnám! Megyek addig, amíg valahol háborút találok. Ahol megint kardot meg zsoldot kapok.

Parka szenátor megnézte jól a vándor katonát. Vasderesképű, széles vállú, faltörökös-fejű ember volt. Szürke szakála olyan volt, mint a tigrisé.

– Ha neked adnám a bundámat, eljönnél velem éjszaka a Kárpát közé? Lehet, hogy golyót kapunk vagy buzogányütést...

A katona vállat vont.

– Kaptam én már szöges csizmát is a fejemhez. Azért a bundáért akár a pokolba is elmegyek.

A szenátor kezét szorított a katonával.

– Hogy hívnak?

– Mostanában sehogy. Még nincs új nevem. A régit pedig elfelejtettem.

– Az sem baj. Három leányasszonyt kell kiszabadítani a fogságból.

A zsoldos katonának felcsillant a szürke, gömbölyű szeme.

– Ezt a munkát szeretem. Fiatalkorom óta nem volt szerencsém ilyen lovagi szolgálatban részt vehetni. Hát csak induljunk, nagy jó uram. Viszket a bal szemem. Jó utunk lesz.

Parka szenátor a fogadóstól szánt bérelt meg három erős lovat. A város pecsétjét hagyta ott zálogban. A két oroszlánnak hitele volt ekkor egész Európában.

A katona hajtott. Parka uram az utat mutatta. Már leszakadt az este, mikor a Vöröstorony fogadó mellett elhajtottak. Odabelülről víg sípszó hangzott ki. A lublói főbíró mulatott odabenn. A katona egyet sóhajtott az ólomkarikás ablak felé, aztán káromkodva csapott a lovak közé.

– Csak hajts, fiam – dörmögte a háta mögött Parka szenátor.

Sötét fenyves erdőn nyargaltak át. A nagy fák komoran álltak a hóteher alatt. Valahol farkas üvöltött a távolban. A lovak nyugtalankodva hegyezték a fülüket. A

katona csendesen káromkodott. Mikor a közelben hangzott fel újra az üvöltés, a zsoldos visszafordult az ülésben.

– Legalább azt mondja meg, nagy jó uram, hogy takarosak-e azok a menyecskék, akik miatt talán itt hagyjuk a fogunk.

A szenátor hevesen bólintott.

– A legszebb szépségi nők. Gömbölyűek, hamvasbarnák, és a szemükben a Poprád napfényes habja csillog. A szájuknak olyan szaga van, mint a fenyőnek...

– Akkor csak menjünk! – csattogott a zsoldos katona rövid korbácsa hevesen végig a lovakon.

Az üvöltés lassan-lassan elmaradozott a távolban. A fenyves erdő ritkulni kezdett, és egy szelíd dombhajlás felett egy törpe, hordó alakú vár fekete körvonalai mutatkoztak. Nemrég még cseh rablók laktak itt. A szenátor jól tudta azt, hogy Krisztus takácsa valamikor itt tartogatta azt a feleségét, akivel balkézről esküdött meg egy külföldi utazása alatt. A balkézről való feleség már régen elmúlt, a takácsot elhagyogatták az asszonyok. De hát nem lehetséges-e, hogy a hűtlen macska újra visszatér a régi házhoz?

Parka uram a hordó alakú várra mutatott.

– Ott vannak a foglyok, katona.

KÖZÉPKORI ÉJJJEL

A cseh rablók, akiket még csak nemrég vert ki Mátyás a hegyek közül, harminiatyáikról elmentek, vagy a löcsei hóhér kerekén utaztak el a másvilág felé, de a várak itt-ott megmaradoztak. A királynak nem volt érkezése felperzselni valamennyi rókafejszket a Kárpátokban; a Dunajec mentében még mindig lelepislantott a tutajosokra vagy az utazó kereskedőre egy-egy hordóformára épített vár, amelyben már csupán a szél lakott. A váraknak kísérteties hírük kerekedett, meg aztán nem is lehetett teljes bizonyossággal tudni, hogy nem húzódott-e meg a pincében egy-egy elaggott rabló. A környék népe messzire elkerülte a hordóvárakat. Kornádi Péter, a szépségiégek „Krisztus takácsa” tehát egészen jól számított, amidőn a három elszöktetett leányasszonyt a Dunajec völgyében helyezte el az üresen maradt Giskra-várban. Bizonyos lehetett arról is, hogy a leányoknak sem jut eszükbe elhagyni a rejtekhelyet, hiszen a törvény értelmében palloshalál várt rájuk a szépségi városokban, amelyeknek adójával hűtlenül sáfárkodtak. Krisztus takácsa tehát késő öregségére nyugodtan meghúzódhatott a Giskra-várban, ha arrafelé vitt az útja a lengyelországi vásárokra.

Bármilyen zord lett legyen a tél, a takács mindig találhatott melegséget az elhagyott várban...

– Hejnye, a vén gazember! – dörrent fel a sánta Parka szenátor, amikor képzeletében feltűnedezett a Krisztus takácsa öreg alakja, amint keleti nagyúr példájára fiatal hölgyekkel melengetteti fázós tagjait.

A telihold szinte szikrázó fénnel járt az acélszürke égboltozaton, a néma szálfaterdő fölött. A párolgó lovakat kikötötték a vár alatt.

– Jó lakomájuk lesz a farkasoknak! – dörmögte fejcsóválva a középkori katona.

– Az a fődolog, hogy bennünket nem faltak fel – vigasztalta a szenátor. – Paripa még csak akad a két királyságban, de Parka... Parka csak egy van!

Csendesen megindultak a domb felé, a hallgató éjszakában. A katona minden eshetőségre elkészülve, egy fiatal fenyőt tövestül kirántott a hóból. Parka szenátor legyintett a kezével.

– Ahogy én ismerem ezt a várat, Kornádi uram saját magán kívül nemigen ereszt be ide férfnemen levő embert. De hát bolond volna, ha eresztene... Egyszer régen, mikor még a balkézről való felesége élt, elhozott engem ide magával. Jó borokat ittunk, és szarvast sütöttünk a máglyarakás fölött. Nagyon kedves német menyecske volt az az asszony. A vége az volt, hogy Kornádi széket emelt rám, én meg buzogányt fogtam rá. Az asszony miatt... Később eladtuk a menyecskét egy bécsi takácsmesternek. Azóta megint jóbarátok lettünk.

– Talán éppen a leányasszonyokat is el akarja adni a takács – vélekedett a zsoldos katona.

– Lehetséges... Ámbátor Szaniszló király nem engedi, mint az elődje, hogy a szepességiek lányokkal kereskedjenek. Az én nagyapám még Isztambulba is szállította a lányokat a szultánnak meg a basáknak. Tavaszkor volt mindig a leány vásár Lőcsén...

Akkor már harmadszor járták körül a hordót. A keményfából, kőből, sziklából épített váron sehol sem látszott nyoma ajtónak, ablaknak. A cseh rablók saját külön módszer szerint építették a váraikat. Valami föld alatti bejárást kellett felfedezniük. Hát azt is megtalálták. A katona egy helyen elcsúszott a havon, és messzire repült.

– Hopp, itt valami befagyott patak van! – kiáltott fel Parka uram. – Nyomon vagyunk.

A megfagyott bokrok között követték a patak jeges medrét, csakhamar egy föld alatti barlangba értek, és a katona tüzet csiholt, és meggyújtotta a barlangban talált szurokfenyőt.

A sánta szenátor örvendezve felkiáltott:

– Most már emlékszem!... Erre jártunk valamikor a német menyecskéhez. Gyerünk most már felfelé.

Sziklába vágott lépcső vezetett fel a magasba. Kényelmes, széles kőlapokon járkáltak itt alá a cseh rablók, rozsdás vasrudakba kellett megkapaszkodni a lezuhanás elől. A zsoldos katona olyan ambícióval mászott felfelé, hogy a sánta szenátor nem győzte eleget inteni:

– Megállj, katona, ne siess úgy!... Nem rabolni megyünk. Nekem, mint hivatalos embernek, kell először belépnem a várba, mert különben pert akaszt a nyakunkba Krisztus takácsa. És bizony elítélnék...

– Hol leszek én már akkorára! – nevetett a tigrisszakállú zsoldos.

– De itt marad az én deres fejem!

Aztán mégiscsak Parka szenátor pillantotta meg legelőször a feje fölött a holdat, amint a mély kútból az udvar közepén kimászott.

– Szerencsénk volt, nyitva találtuk a csapóajtót – mondta, izzadó üstökét törölgetve.

A vár halálos némasággal aludt körülöttük, mintha semmi élet nem volna odabent. A zsoldos szaglálódva járt körül az árkádos folyosón, bedugta a fejét a vasrácsos ablakon, sorban próbálgatta az ajtókat. Szinte világított a két gömbölyű, szürke szeme, amikor ismét elemében érezte magát. Minden mozdulatán meglátszott, hogy nem először jár éjszakának idején idegen portán. A szenátornak azonban több szerencséje volt. Az első emelet nyitott folyosóján egyszerre kifeszített száritókötelet vett észre, amelyen fagyos fehér ruhadarabokat csörgetett az éjféli szél.

– Asszonyruhák! – kiáltott fel, amikor megvizsgálta a fagyos fehéreneműt. – Mégpedig a Kornádi vásznából. Ezer közül is megismerném az ő vásznát. Hejnye, a vén gazember! Hát még ruhával is ellátta a lányokat!

A zsoldos katona most már vérszemet kapott, és szinte reszketett a ritkás, szürke szakállá, amikor végre egy bezárt tölgyfaajtót sikerült felfedeznie.

– Itt vannak! – kiáltotta, és széles vállával, faltörőkos alakú koponyájával nekive-tette magát az ajtónak. A szenátor elképedve nézte a katona munkáját. A fejével úgy dolgozott, mint valamely vaspöröllyel. Recsegett-ropogott az ajtó – odabévről pedig éles női sivalkodás hallatszott.

– No még, katona! – biztatta a szenátor.

A zsoldos rettenetes fejével az ajtónak rohant, és a tölgyfa nagy koppanással szakadt be.

– Megállj! Majd én lépek be.

Bakkecskeugrásokkal sietett előre. A füstös, kongó termekben medvebőrök he-verték, és ételszag érzett a levegőben. A második terem végén nyitott ajtajú erkély állott, a hold ragyogó fényességével megvilágította az erkélyt. Oda menekült a három leányasszony az éjféli támadás elől. Egy fekete medvebőrt burkoltak magukra, mezítelen lábuk bokáig érő hóban állott, hajuk fésületlenül repkedett a szélben. De a válluk együtt világít a hóval.

– Hopp, ne féljetek! Én vagyok, Parka szenátor... Ezennel elfoglak benneteket.

A legelől álló Gábrriel Veronika kétségbeesetten felkiáltott:

– Inkább az ördög maga jött volna helyetted!

A szenátor hízelkedve lépett előre.

– No, gyertek be a hóból, a fagyból. Rakjatok tüzet. Tán akad valami harapnivaló is a háznál. Ugyan mi a manónak félnétek tőlem? Én csak egy sánta öregember vagyok.

A leányasszonyok kétségbeesett sírással ölelték át egymást.

– Feni már a pallost a lőcsei hóhér, te sánta ördög? – kérdezte Gábrriel Veronika sötét kétségbeeséssel.

– Dehogyis feni... Más dolgunk van addig! – dörmögte most közbe a zsoldos katona, és félretolta Parka uramat az útból. – Bolondnak néztek tán engem, hogy hiába jöttem ide téli éjszaka, farkasüvöltéstől hangos erdőn keresztül? Hadd lássam, nem hazudott-e a sánta ember! Lássam a vállatokat! Meg aztán igaz-e, hogy fenyőszaga van a szájakoknak? Előbb itt vagyok én, aztán jön a lőcsei hóhér. Tőlem ne féljete.

Veronika (az özvegyasszony) volt a leányasszonyok között a legokosabb. Gyors elhatározással odalépett a zsoldos katonához, és lehajtotta előtte a fejét, hogy aranyszőke haja a földig omlott.

– Látod, ezt a nyakat akarja elvágni a lőcsei hóhér!

A katona megsimogatta az asszony nyakát.

– Vágja az öreganyját! – zörgött. – Félre az útból, szenátor uram! Itt most én beszélek. Ne féljete tőlem, én csak egy vándor katona vagyok. Ma ebben az országban vagyok, holnap a másikban. Gyertek elő, virágszállaim, aztán gyűjtsetek tüzet. Azt hiszem, hogy még a csonka fülem is megfagyott, amíg idáig értem. Nagyon messzire laktok, édes galambjaim. Ha szép fehér a nyakatok, nem engedem a hóhérnak levágni.

Parka szenátor uram még egy utolsó kísérletet tett.

– Katona, téged kerékbe törnek, ha a dolog kitudódik.

A zsoldos nevetett, hogy nagy, erős fogai megvillantak.

– Én már attól sem félek, te sánta kutya. Úgyis felakasztom magam az éhségtől, ha a királyok hamarosan nem csinálnak egy kis háborút. Gyertek hát, galambcskák!

A leányasszonyok összesúgtak odakünn az erkélyen, aztán a Veronika kézen fogta őket, és bevezette a terembe.

– Rakjunk tüzet, asszonyok. Én majd vacsorát főzök.

Parka uram dörmögött még egy darabig, aztán ő is odahúzódott a fellángoló tűzrakás mellé. Meggémberedett ujjait a lángok fölé tartotta, és hirtelen így szólott a keresztlányához, Budeusz Annához:

– Ejnye, de megfényesedett a szemed azóta, mióta nem láttalak!

A HIÚSÁG

Budeusz Anna tudott egy nótát, amelyet húros hangszer pengetése mellett énekelt, és az a nóta olyan szomorú volt, hogy napestig lehetett hallgatni, anélkül hogy a hallgató vagy az éneklő megunt volna. Ott tanulta a Szaniszló király udvarában egy hadnagytól, aki ezt a nótát az ablaka alatt énekelte. Addig hallgatta Budeusz Anna a nótát, amíg megtanulta... Akkor aztán már nem is tehetett egye-

bet, mint amit tett: Kornádi Péterhez, Krisztus takácsához folyamodott, hogy elszöktesse a hóhér pallosa elől. Eltörött az aranypecsét az övében.

Gábrriel Veronika (az özvegyasszony) mindenféle lengyeles ételeket tudott főzni, amelyekre hatalmasan lehetett inni. A Giskra-vár kamaráját, pincéjét bőségesen ellátta Krisztus takácsa. Volt egy kecsketömlőben olyan bor is, amit a királyi pincéből loptak. De kis, erősen megvasalt hordócskákban a legnemesebb pálinkák is helyet foglaltak, amelyet hosszú szakállú barátok főztek a Dunajec kolostoraiban.

A lublói zálog, Katherina leányasszony nem értett semmi különösebb dologhoz, csak a fekete medvebőrön tudott heverészni egész nap. Ám olyan pompásan hevert a medvén, hogy aki őt lustálkodni látta, maga is kedvet kapott a semmittevéshez, pihenéshez. A haja kócos volt, a körmét a fehér fogaival rágta, de a szeme úgy ragyogott, mint a hiúzé a Kárpát rengetegében, ha nyári délutáni álmát zörgés zavarja.

Tizedik napja mulatott már a Giskra-várban a sánta Parka szenátor és a névtelen zsoldos katona. A leányasszonyok a kedvükben jártak, ellátták őket minden jóval, hiszen a jóérzésüktől függött, hogy mikor leszen vége a gyöngyéletnek. És azután a lőcsei hóhér következik.

A névtelen zsoldos katona az esztendősz koplalás után sehogy sem tudott jóllakni a Giskra-vár javaiból. Reggeltől estig evett és ivott, majd a leányasszonyokkal enyelgett. Az arca, mely megérkezésekor rozsdabarna volt, mint az őszi erdő, lassanként tüzespirossá változott, mint amilyen a hold, ha a hegyhátak mögött a szelet jósolja. A leányasszonyok gondoskodtak arról, hogy egy percre se józanodjon ki. Gábrriel Veronika állandóan élesztette a tüzet a nyitott tűzhelyen, amely fölött kormos testű kondérban bort és pálinkát főzött. Az apjánál, a híres bélai borovicskafőzőnél megtanulta azoknak a pálinkáknak az elkészítését, amelyekhez a családi titokként őrzött receptek szolgáltak útmutatással. A zsoldos katona vérbe boruló szemmel, szinte önkívületben látta a körötte szorgoskodó leányasszony vöröslő aranyhaját, világító nyakát és vállát. És ha a kezét kinyújtotta az álmokép után – az álom valóra vált.

– Az ördög hitte volna, hogy valamikor még így is fordulhat a sorsom! – dünnyögte, és mikor igen jól érezte magát, egy hosszú ostorral megkergette a leányasszonyokat, valamint a sánta szenátort. A szenátor a rossz lábával nehezen menekült a zsoldos ostora elől, a játék vége rendesen az volt, hogy Parka uram térdre vetette magát a katona előtt.

– Kegyelem, katona, néked adom mind a három zálogot, csak engedd, hogy elmehessek!

A zsoldos nevetve rakosgatta fel a bilincseket a szenátor kezére-lábára.

– Hogyne! Hogy majd a nyakamra hozd a lőcsei drabantokat! Néked itt kell maradnod. Mert hiszen egyedül nem is ízlene az ital.

A szenátor, aki józan életű ember volt világeletében, megtanult inni, dorbézolni, és együtt énekelte a zsoldossal azokat a nótákat, amelyeket az hosszú vándorlásában mindenfelé összeszedett. Volt egy németalföldi nótája, amelyhez a házat is

föl kellett volna gyűjtani. (Legalább annak idején így énekelték a nótát a zsoldosok.) Ha ez a nóta jutott eszébe a katonának, akkor a leányasszonyok már szaladtak a nedves bivalybőrökért.

Így mulatott a névtelen zsoldos katona a Giskra-várban.

Egy este, amikor a zsoldos éppen elhelyezte volna a láncokat Parka szenátor kezén, odakívülről, a halott csendességű kárpáti éjszakából (a hó másvilági némasággal zuhogott alá, mint a temetőben) felhangzott a farkasok üvöltése. A kiéhezett bestiák körülszaladgálták a hordóvárat, és alkalmasint szívesen segédkeztek volna a Krisztus takácsa kamrájának kipusztításában. A katona éppen vacsorához készülődött, és a kését fente a tűzhely kövén. A vacsora késedelmeskedett, a zsoldos dobogott sarkantyús csizmáival.

– Hej, asszonyok, lányok – kiáltotta –, talán megfelejtettetek rólam?!

A lublóí zálog, Katherina, szokás szerint a tűz előtt hevert a medvebőrön, és álmos szemét a katonára villantotta.

– Bácsi, ma nem vacsorázol, de holnap se.

– Megbolondultál?!

Katherina a két fehér karjára támasztotta a fejét, és ásítván, megmutatta a fehér fogait.

– Az éléskamránkat valaki kiürítette. Csupán a sonkaszegek maradtak helyükön. Amíg Kornádi Péter ide nem vetődik, addig koplalunk.

A zsoldos csendesesen kezdett káromkodni, és a derekáról lefelé oldozta a hosszú ostort.

– Veronika, Anna! – kiáltotta.

A két leányasszony minden tagjában remegve jött elő a folyosóról.

– Igaz, amit ez a leány mond? – kérdezte fenyegetőleg a katona.

Veronika elszántan előrelépett.

– Ha szíjat hasítasz a hátunkból, akkor sem tudunk egy falat ennivalóval szolgálni.

A katona megcsördítette az ostort, hanem a leányasszonyok most nem menekültek előle. Szisszenés nélkül tűrték az ostorcsapásokat, a vér kiserkedt fehér vállukból, de nem mozdultak. A katona végre megunt a dolgot, leeresztette az ostort.

– Helyes. Tehát itt hagylak benneteket. Úgyis meguntalak már. Nagyon egyformák vagytok. A sánta Parka majd elvisz Löcsére, a hóhér kezére. Utálatos fehérszemélyek vagytok.

A három asszony elpirulva hallgatta a zsoldos szavait.

– Tűzre való vén banyák vagytok.

– Mi nem vagyunk vének – mondotta csendesesen Veronika, aki legidősebb volt a leányasszonyok között.

A katona a földre köpött.

– Az ördögbe veletek! Legalább az orcátokat mostátok volna meg néhanapján... Aztán én nem is tudom, hogy mit eszték ti. Romlott húst talán, hogy olyan nehéz a leheleted, Veronika? Utállak benneteket. Seprő kell nektek, nem férfi.

Gábrriel Veronika előrelépett, és az öklével a katona arcába csapott. A zsoldos felordított és utánacapott. A medvebőrön fekvő Katherina kígyómódra elébe siklott, és a katona végigvágódott a földön. A három asszony rárohant, és sietve megkötözte. Később az erkélyhez vonszolták, és hosszabb erőlködés után az erkélyről kivetették az éjszakába az ordító zsoldost. A katona hangját csakhamar elnyomta a vár körül ólálkodó farkasok üvöltése.

Parka szenátor csendesesen nézte végig a jelenetet. Amikor a katonával elkészültek, szigorúan szólt rá Budeusz Annára:

– Keresztleányom, szedd le a bilincseimet!

Budeusz Anna szótlanul engedelmeskedett.

Midőn szabad lett a szenátor, sorban megérintette a leányasszonyok vállát.

– Gyermekeim, Lőcse város nevében foglyaimmá teszek benneteket! Holnap indulunk Lőcsére.

A leányasszonyok, akik néhány perc előtt még dühös nőstényfarkasok módjára vetették magukat a zsoldos katonára, megjuhászodva hajtották le a fejüket a törvény képviselője előtt. A szepességi lányoknak akkoriban még olyan volt az erkölcsük, hogy tudtak engedelmeskedni.

– Leütik a fejünket? – kérdezte halottsápadtan Budeusz Anna.

– Gyermekeim – felelt szelíden és szomorúan az öreg szenátor –, én már öreg ember vagyok ugyan, de még szerettem volna soká élni. Higgyétek el nekem, hogy minden kedvem elmúltott további életemtől attól, amit itt láttam tíz napon át. Csodálnám, ha tovább tudnék élni.

A ZÖLD VADÁSZ

Hajdanában az volt a szokás, hogy a suszterinas legénnyé avatása ünneppel volt összekötve. Meg is érdemelték a kis inasok az ünnepet. A kádárnál hat évig, a kovácsnál hét évig, a komoly és nehéz szűrszabóságnál nyolc évig kellett inaszkodni, amíg legény lehetett a gyerekből.

A legény letette a vizsgát, aztán elment vándorolni, világot látni.

A vándorló legények messzi országokba elvetődtek.

Nemegyszer megtörtént, hogy a debreceni csizmadialegény a tulipánok országát, Hollandiát is megjárta.

Látott, tanult, tapasztalt útközben. És egy-két évi vándorlás után, midőn hazatért városába, éppen olyan okos ember volt, mint akármelyik mester.

Fafutyi Palkó Eperjesen nyolc évig volt kovácsinas.

Azért tartott ennyi ideig a dolog, mert akkoriban a kovácsoknak kellett elvégezni a lakatosok munkáját, de még a fegyvercsináláshoz is érteni kellett.

Fafutyi Palkó megtanult mindent Zobrói uramnál, a híres eperjesi kovácsnál, aki-nél jobban lovat vasalni senki sem tudott azon a vidéken.

Legény lett Palkó. Vándorútra indult.

Az öreg Zobrói útravalónak ezt a tanácsot adta:

– Három helyen kell megfordulni az igazi kovácsnak. Az első Bécs városa, ahol a legjobb, legerősebb láncokat készítek. A második utad Kölnbe legyen, ahol azokat a szekereket vasalják, amelyek három országon utaznak át, és csak akkor kell újra javítani, amidőn megint Kölnbe érnek. A harmadik vizsgát a zöld vadásznál kell letenni. De a zöld vadászt nem lehet keresni. Megtalál ő minden vándorlegényt.

Palkó megköszönte az útravalót, és úgy nekiindult az országútnak, hogy estére már az eperjesi tornyokat sem látta a háta mögött.

Ment, mendegélt.

A szegény vándorló legénynek akkoriban szívesen adtak szállást, kivált a kovácsnak, mert mindenütt volt egy kis munka a ház körül. Ajtók, ablakok megerezhedtek, zárok elomlottak. Palkó ügyes kézzel javította ki a beteg lakatokat, záratokat, és sehol sem időzött tovább, mint egy napig.

Útközben találkozott mindenféle mesterségű vándorlegénnyel. A szűrszabók Lengyelországba mentek cifra munkát látni, a paszományosok Törökországba. Csak kováccsal nem találkozott.

Midőn Bécsbe érkezett, már tudta a kötelességét.

Első útja ahhoz a sarokhoz vezetett, ahol a város közepén egy hatalmas cölöp volt a földbe ásva.

Minden vándorló legénynek kötelessége volt szeget verni a cölöpbe.

Palkó is beverte a maga szögét a sok közé, és a szegek formájáról megállapította, hogy micsodások a szegek.

A magyar szegeket nyomban megismerte a formájukról. A német szeget is ismerte. Az apró fejű olasz szegek recézett fejükkel kiváltak a sorból.

Ezután Fafutyi Palkó körülnézett Bécs városában az ottani kovácsok között, megtanulta a lánccsinálást, aztán továbbvándorolt.

Ment, mendegélt idegen tájakon, idegen országokban, emberek között, akiknek a nyelvét sem értette. Megmutatta a kalapácsát, s az emberek munkát adtak neki. Mert igen rosszul vasalták arrafelé a lovakat, minduntalan patkolni kellett a patájukat.

Az eperjesi kovács aztán úgy megvasalta a német lovakat, hogy tán még mai napig se mozdult meg lábukon a patkó.

Köln városába érve, hasonlóképpen beverte a szeget a vándorlók oszlopába, megtanulta a kocsikerékkel való bánásmódot.

Most már csak egy szege maradt.

Arról a szegről a zöld vadász rendelkezik.

Kérdősködött az útjában mindenfelé a zöld vadász után. De ezen a vidéken azt nem ismerték.

Csak egy öreg kovács tudott annyit mondani, hogy a zöld vadással akkoriban szoktak találkozni a magyar vándorló legények, midőn útjuk hazafelé visz.

Ott lakik a vadász valahol Buda környékén, ha igaz.

Fafutyi Palkó még ment egy darabig előre, de akkor útját állta a tenger. Akár akart, akár nem: fordulni kellett, a vízen még a legügyesebb kovácslegény se tud járni.

Még egyszer végigment az országokon, amelyeket bejárt odáig. Kölnben, Bécsben már új szegeket talált a maga szöge mellett. Új vándorlók jártak itt azóta.

Már magyarul beszéltek az emberek körülötte, amikor egy este pihenőre tért a Duna mentén, egy erdőben.

Nagy követ tett vánkosnak a feje alá, és lehunyta a szemét. Éppen azt álmodta, hogy az eperjesi kovács asztalánál egy nagy tál pecsenyét falatozik, amikor valaki megrázta a vállát.

– Hé, legény, ébredj! – kiáltotta valaki.

Megdörzsölte a szemét.

A zöld vadász állott előtte.

Zöld ruhája, zöld süvege volt, s a vállán fegyver, amint az erdőben vadászott.

– Miféle mesterséged van?

– Kovács vagyok, uram – felelt Palkó. – Ha volna valami kis munka a háznál, jó szóért meg szíves bánásmódot készsággal elvégzem.

– No, ez derék dolog! – kiáltott fel a zöld vadász. – Már régen láttam kovácsot. A lakataim mind elromlottak. Gyere velem.

Az erdőből a hegytetőre vezette Palkót a vadász.

Egy fényes kastély állott a hegyen, de a kastély kapuja zárva volt.

– Elvesztettem a kulcsot a kapuhoz. Ki tudod-e nyitni a zárat?

Palkó nem felelt, csak elővette a szerszámjait.

Egyet-kettőt koppantott a kapura – már nyitva is volt.

– Ügyes gyerek vagy – mondta a zöld vadász. – De még nem vagyunk túl a bajon. Az éléskamra kulcsát is elvesztettem. Annak fufangosabb zára van, mint a kapunak, a sok pákosztos cseléd miatt. Éhes vagy?

– Az – felelt Palkó.

– Hát csak akkor lesz ennivalónk, ha a kamra lakatját kulcs nélkül felnyitod.

Fafutyi Palkó nekilátott a munkának. Fufangos lakat volt az, nehezen engedett, Palkó jól belefáradt, amíg megbirkózott a zárral. De csak kinyitotta az ajtót.

A kamra tele volt mindenféle ennivalóval, oldalassal, szalonnával, sonkával, kolbásszal.

– Együnk, öcsém – mondta a zöld vadász.

De tán még ki sem mondta a szót, mire Palkó már egy fél rőf kolbászt is lenyelt. Mert harmadik napja nem evett.

Jóllakott Palkó, hogy mozdulni is alig bírt, de a zöld vadász most adta fel a legcsábítóbb munkát.

– A pénzesládám kulcsa is elveszett. Ha kinyitod a ládát, kapsz annyi tallért, amennyi a süvegedben elfér.

Nagyot ugrott erre Palkó. Hisz éppen az kellett neki legjobban. A messzi vándorlásban elrongyolódott. Mindjárt vehet ruhát. A szerszámjai is elkoptak. Vehet új szerszámot. Még valami ajándékot is vihet haza a gazdája kislányának, akit gyerekkorában a bölcsőben ringatott.

– Hol az a láda? – kérdezte.

A zöld vadász a toronyba vezette a kovácsot.

Ott állott a mázsányi láda a fal mellett, kovácsoltvasból volt minden része. Akkora lakatok csüngtek rajta, mint egy gyermekfej.

– Most mutasd meg, hogy mit tudsz – mondta a zöld vadász, és magára hagyta Palkót. Elment aludni.

Három napig aludt a zöld vadász, három napig dolgozott Palkó a ládán.

Ilyen nehéz munkája még nem volt életében. Mintha az ördögök szerkesztették volna azokat a lakatokat! Alig bírta kinyitni őket.

De harmadnapra levette az utolsó lakatot is.

– Vadász úr, nyitva a láda! – mondta a zöld vadásznak.

– Most már azt is látom, hogy nemcsak ügyes, de becsületes ember is vagy, öcsém. Nem nyúltál magadtól a pénzhez. Hát csak töltsd meg talléraimmal nemcsak a süveged, de a zsebed is – mondta a zöld vadász.

Boldogan, büszkén érkezett haza Eperjesre Fafutyi Palkó. Elmesélte a zöld vadász történetét. Öreg kovácsmester gazdája mosolyogva hallgatta.

– Tudod-e, Palkó fiam, hogy ki a zöld vadász?

– Nem tudok róla többet, mint azt, hogy az isten áldja meg.

– A zöld vadász senki más – mondta az öreg kovács –, mint Mátyás, Magyarország királya. Ilyenformán szokta megjutalmazni az ügyes iparoslegényeket.

MÁTYÁS KIRÁLY CSIZMADIÁJA

1.

Ebben a történetben arról a csalafinta diákról leszen szó, aki sok száz esztendővel ezelőtt bebarangolta az országot. Ha rákerült a sor, akkor király lett a diákból, Mátyás király, és volt nagy álmélkodás, amikor a kódorgó diák egyszerre Magyarország koronás királyává vedlett.

Nagy király volt az a Mátyás. Fenéig ürítette a kelyhét azoknak az élvezeteknek, amelyek a királyi állással együtt járnak. Volt szegény ember, volt kolduló vándor, változtatta az áruháit, mint egy színész. (Talán bajuszt is azért nem viselt, hogy könnyebben eltüntethesse igazi alakját. Utóvégre ha nagy bajusza lett volna, nehezebb lett volna neki elrejtőzni.) Mikor ráunt a csavargóéletre, hirtelen Budán termett, és nála jobban senki sem tudott király lenni. Bezzeg bámulták volna az útszéli csárdások, akik szállást adtak a szegény diáknak, amikor beleült trónusába. Mintha a trónusra született volna, királyibb volt a királynál... Azazhogy néha bizony megfélekedezett magáról őfelsége. Éppen erről mesél ez a történet.

Hogy sorjában elmondjunk mindent, abban az időben, amikor a király abban lelte örömét, hogy alattvalóit megréfélja, élt a szabolcsi Buj községben egy csizmadia, bizonyos Gaál Sámuel. No hiszen, hogy csizmadia volt Gaál Sámuel, ezzel ugyan sohase lett volna nevezetes ember! Még ha egyetlen csizmadia lett volna az országban! De volt sok más csizmadia akkor is, mint mindig, mert az emberek – amin Gaál uram szörnyen csodálkozott – abban az időben is lábbal jöttek a világra. A lábra pedig csizma kellett, különösen akkor, ha nemesember volt a lábak tulajdonosa.

Gaál Sámuel azért csodálkozott a lábakon, mert szörnyen szerencsétlen embernek érezte magát. Igaz, hogy nem volt jobbágy – már az apja megváltotta magát, aki ugyancsak csizmadia volt –, de mikor ő nemesember szeretett volna lenni! A nagyravágyás nem hagyta aludni a buji csizmadiát, éjjel-nappal azon törte a fejét, hogyan lehetne ő nemesember. Már a mestersége se tetszett neki valami nagyon. A csizmának akkor is bőrszaga volt, és csirizzel ragasztották. Gaál Sámuel utálta a bőrt és a csirizt. Amíg a talpakat kalapálta, folyton csak az járt a fejében, hogy ő jobb sorsra született. Egy csomó gyerek sírt körülötte, és ő egyebet nem mondott gondolatban, mint ezt:

– Nemesemberré kell lennem! – S nyokokat ütött a csizmatalpra.

Hogyan lettek abban az időben a nemesek?

Elmentek verekedni török-pogány ellen, és ha a király véletlenül észrevette vitézi magatartásukat, nemessé ütötte őket.

A másik módja az volt a dolognak, hogy Szárkodit, a várispánt meg kellett venni pénzzel. A várispán elküldte a királynak a diplomát aláírás végett, aztán nemes-

ember lett az illető. De ez csak a külföldről bevándorolt kereskedőknek illett, akik görnyedtek az arany alatt, amit a derekukon hoztak.

Gaál Sámuelnak nem sok kilátása volt ilyenformán, hogy nemesemberré lehessen.

Hallotta, hogyne hallotta volna ő is, átutazó kalmároktól, vásárosoktól, hogy Mátyásnak, a diáknak, másféle módjai is vannak, hogy valakiből nemesembert csináljon. Elmegyen maga álruhában arra a helyre, faluba vagy városba, ahol valami érdemes emberről beszél a hír. De ugyan mit beszélne a hír Gaálról, a buji csizmadiáról? Bizony, sohase vetődik erre a tájra a diák.

Egyik esztendő a másikat toltta. Gaál Sámuelből lassan deres fejű ember lett, és még mindig csak ott tartott, ahol fiatalságában: a csizmák talpát kalapálta keményre, foltosra.

Történt – még a buji csizmadiánál is történik valami –, hogy késő éjszakán egyszer kopogtattak az ablakán.

A csizmadia felébredt, és kinézett a hollószínű éjbe.

– Ki az ördög dörömbözik? – kérdezte mogorván.

– Egy szegény diák van idekűnn – hangzott a felelet. – Tovább szeretnék menni, de lyukas a csizmám, mind belefolyik a víz.

A csizmadia fejében egyszerre megvillant egy különös gondolat. Hátha éppen a király áll odakűnn a sűrű éjszakában! Igaz, hogy sok diák bolondját járatta már vele. A kóbor diákok olyanok, mint a koldusok. Elmondják egymásnak, hol találunk vendégszerető hajlékra, kedves házigazdára. Néha csapatostul mentek rá a diákok a jó Gaál Sámuelra, és mindenéből kiették.

De a varga mind tovább rendületlenül bízott, hogy egyszer eljön az igazi „diák”.

Nem soká gondolkozott, nyomban ajtót nyitott az éjszakai vendég előtt, és míg a mécses meggyújtotta, szemügyre vette a vendéget.

Bizony az éppen olyan volt, mint a többi diák. Nagy orra volt –, és míg körülnézett a szegényes szobában, így szólt:

– Tán bizony te volnál a varga, a híres Gaál?

Minden vándordiák így kezdte, hisz valamennyi tudta, hogy a vándordiák rongyos köntöse alatt Gaál, a csizmadia mindig a királyt keresi.

És a varga nem ábrándult ki annyi idő alatt.

– Én vagyok a Gaál – felelt szolgálatkészen. – Én vagyok a vándordiákok patrónusa, öregapja. Ahány rongyos diákcizma van az országban, mind énhozzám kerül, mert én ingyen dolgozom. Mutasd a csizmád, diák.

A diák lehúzta a csizmáját. Bizony jókora lyuk volt azon. Amíg Gaál Sámuel munkához látott, megkérdezte:

– Bizonyosan messziről jössz már ezzel a lyukkal. Talán Debrecenből. De minek is varrattad volna meg máshol, amikor itt van Gaál, a bolond csizmadia?

– Hallottam rólad – felelt a diák. – Derék ember vagy.

Gaál a munkához látott, de fél szemmel mindig a diákra pislogott.

– Hallottam azt is, hogy nemesember szeretné lenni! Ugyan mért nem szól sz a királynak. Bizonyosan nemessé ütné, ha megismerne.

Gaál Sámuel nagy elhatározással emelkedett fel. Be sokszor megcselekedte már ezt.

Térdre vetette magát a rongyos diák előtt.

– Felséges uram, tégy nemesemberré!

A diák meglepetten nézett a csizmadiára. Aztán nevetni kezdett.

– Nagyon sokat kérsz egy csizmafoltozásért, Gaál. Csudálom, hogy egy várat nem kérsz ajándékba.

– Mit csinálnék én a várral, uramkirály! Csak nemesember szeretnék lenni.

A diák most nyomatékosan szólalt meg:

– Én nem vagyok király, Gaál. Én csak a király szolgája vagyok, és a nevem Tamás. De annyit mondhatok, hogy nehezen fog menni a dolog. Nincsen egyetlen nemes csizmadia sem ebben az országban. Éppen te legyél az első? A király vagy a királynak a szolgálói már adósok minden csizmadiának.

– Nekem is sokan adósok. Húsz esztendeje talpalom a vándordiákok csizmáját, abban a reménységben, hogy egyszer a király vetődik hozzám álruhában.

– Bolond vagy te, Gaál. Ezer vándordiák között sincsen egy király...

Így szólt Tamás, a vándordiák, és nevetett.

A varga ezalatt elkészült munkájával. Olyan foltot rakott a csizmára, hogy ezer esztendeig sem szakad le onnan.

A diák belebújt a csizmába.

– Jól dolgoztál, varga. Hálából adok neked egy tanácsot. Egy hó leforgása múlva légy Budán. Otthon lesz gazdám, a király. Aztán hozz magaddal egy pár rongyos csizmát.

– Dehogy! – vágott közbe Gaál. – Majd egy pár vadonatúj, remekbe varrt csizmával állítok be őfelségéhez.

– Te csak hallgass rám. Rongyos csizmát hozzál. A legrongyosabbat ebben a műhelyben.

A varga elgondolkozva nézett szét a rongyos, tavaszamúlt csizmák között. Egyet fölvetett találomra.

– Majd elviszem ezt a legrongyosabbat. Egy szegény diák hagyta nálam, mert jobb csizmát adtam neki helyette.

Tamás megnézte a csizmát.

– Jó lesz az. Aztán ott legyen kend. A többit bízza rám.

Elköszönt a vargától. Nyakába kerítette a köpönyegét, s elindult a sötét éjben.

Gaál – már akkor is ilyenek voltak a Gaálok – fölköltötte a gyerekeket, az asszonyokat, és így szólt hozzájuk:

– Megengedem, hogy összetörjétek a lábasokat és egyéb cserepeket. Most már majdnem biztos, hogy nemesember leszek.

A csizmadia gyerekeinek egyéb se kellett. Összetörték mindent a házban, és az öreg Gaál szelíden biztatta őket:

– Csak törjétek, lelkeim. Mulassátok ki magatokat.

2.

A budai várban abban az időben még élet volt. Egy nagy király lakott ott, aki szerette a pompát, a fényt, a dicsőséget maga körül látni. Tele volt a kincsháza arannyal. Könnyen tehetette, hogy a legelső vadaskertet tartotta Európában.

Mátyásnak szokása volt korán kelni. Mikor még mindenki aludt a palotában, ő már fölébredt, és valami rejtekajtón kisurrant az örök és fegyveresek közül. Sohasem tudták meg, hová jár a király hajnalonként. Az udvari pletyka – akkor is volt már udvari pletyka – azt tartotta, hogy a király a budai hegyek közé jár. Van ott a budai hegyek között egy rejtett kastélya, és a kastélyban egy még rejtettebb rozsmaring-szál. Ki tudna eligazodni a pletykákon? Ha a budai hegyek közé járt a király, akkor is csak azért tette, mert kedvét találta benne. De megfordult ő másfelé is. Mindenféle álruhákba öltözött, felkereste azt a népet, amelyet az éjszaka gyűjtött a kapuk elébe. Akik ott várták a virradást, amíg Budára szabad lesz az út. Szerette, módfelett szerette a tréfát a király. Egy jó tréféért elment az ország túlsó részébe is. Kár, hogy kifogyott a tréfás királyok fajtája.

Gaál Sámuel, a mi csizmadiank ott a messzi Bujban megfogadta a Tamás diák tanácsát, és egy hó leforgása után Budára indult.

A csizmadia nevezetes arról, hogy neki van a legrongyosabb csizmája. Mintha csak nem tartaná magát érdemesnek arra, hogy jó csizmát viseljen. Abban az időben még takarékosabbak voltak a csizmadiaék. Legalább Gaál uram csak amúgy mezítláb indult el a hosszú útra. Vitt ügyis csizmát magával, a hátán: azt a legrongyosabb csizmát, amit valami titokzatos okból a királyi udvarba kellett neki cipelni.

Kutyagolt Gaál Samu. A hosszú gyaloglásban néha elfáradt a lába, és akkor a lábára húzta azt a nagyon rongyos csizmát. A csizmának az már mindegy, Gaál uramnak meg jólesett. Rongyosabb már nem lehetett a csizma, mint amilyen volt. Sok víz lefolyt azóta a Dunán, amikor a csizmát igazán csizmának nevezték. A szára, az zöld szattyánból volt, a sarkantyúnak is volt rajta valami nyoma. Egy nagy úr dobhatta oda a koldusdiáknak, aki a csizmát Gaál uramnál hagyta. Csak-hogy mégis meglátszott azon a csizmán, hogy valamikor nagy úrnak a lábán volt. Legalábbis Gaál uram úgy érezte, mikor hébe-korba felhúzta utazásában. Mintha valami varázslat lett volna a csizmában. Egyszerre elfelejtette minden bűjét, gondját, sőt elfelejtette még azt is, hogy nem nemesember. A zöld szárú csizmában nemesembernek érezte magát.

Ment, mendegélt a csizmadia. Hol a lábán hordta a csizmát, hol a hátán. De mégis inkább a lábán, mert ha egyszer már rongyos a csizma, annak úgyis mindegy. Meg aztán ki tudja? A király talán az ország legrongyosabb csizmáját akarja éppen látni Gaál uramon. A királyok szeszélyei kiismerhetetlenek.

Valahol Buda körül járt már Gaál Sámuel. A csizma a lábán, verejték a homlokán, mert ugyancsak kifáradt az éjszakai utazásban. Hajnalodott. Piros szeptemberi hajnal volt. A fák, amelyek az erdőben komoly hallgatásban álldogáltak, mintha halkan felzúgtak volna, amikor a csizmadia alattuk elhaladt.

Valahol patak csörgedezett az erdőben. Gaál hallotta a patak szavát. Arrafelé tartott, hogy felüditse szomjazó ajkát, poros arcát.

Mintha vékony ezüstgígyócska szelné át az erdőt, úgy kanyargott a kis patak a zöld fák alatt.

A csizmadia elnézte a patakot. Mintha ezüstből lett volna annak a vize. Ő még ilyen patakot soha életében nem látott. Bársony nőtt a patak partján, valódi bársony. Gaál Sámuel nem is lett volna igazi ember, ha le nem heveredett volna a bársonyra. Amint pedig letette a fejét, elaludt. Mindenféle bolond álmok kergették nyugovásában. Hol király volt, hol nemesember, hol csizmadia. De akármelyik állapotot álmodta, mindig arra biztatta a kis cselédeit, hogy törjenek össze mindenféle cserepet a házban. S azok törtek, mindig csak törtek... Arra ébredt fel, hogy vizzik.

Puha, kényelmes gyaloghintót emelt hat piros ruhás szolga a vállán. Piros ruhás, aranyhímes ruházatú vitéz lépkedett a gyaloghintó mellett.

– Csak törjetek, kedves cselédeim – mormogta Gaál Sámuel, mert azt hitte, hogy az álom folytatódik.

Pedig ez már nem álom volt, hanem valóság. Gyaloghintón vitték a buji csizmadiát egy gyönyörű kastélyba, annak is a legszebbik szobájába. Finom, keleti dívány várakozott ott rá. A csizmadia levágta magát a díványra. Behunyta a szemét. Hadd tartson még ez a kedves álom.

Az a vitéz, akinek a piros ruháján a legtöbb aranyhím volt, most fél térdre ereszkedett Gaál Sámuel előtt.

– Mit parancsol felséged reggelire? – kérdezte.

A csizmadia elgondolkozott. Ha már álmodik, legalább legyen valami értelme az álomnak. Legalább jóllakik álmában.

– Őzet szeretnék, nyárson sülvé – mondta, mert más nem jutott eszébe.

Az aranyhímes ember eltűnt. A csizmadia a magányt arra használta fel, hogy vöröstre csípte a tenyerét. Meddig tart ez a bolond álom?

A pecsenyét pedig már hozták is. Ezüsttálcán és ezüstvillákkal. A csizmadia sohasem látott villát addig. Bicskával és kézzel ettek Magyarországon. Nem is mert a villához nyúlni. A csizmaszárhoz nyúlt, de nem találta ott a bicskáját. Persze, persze, nem a mindennapi csizma volt rajta, hanem a koldusdiák csizmája. Hát

csak nekifanyalodott úgy pusztá kézzel a reggelinek. A rubinszínű bort már könnyebben kezelte. Azt megitta a kristályüvegből.

Így éldegélt és lakmározott a buji csizmadia, amikor az aranyhímes vitéz megkérdezte nagy alázatosan:

– Megengedi-e fölséged, hogy Ilona leányasszony bejöhessen?

Gaál uramnak már jókedve volt.

– Lássuk azt a vászoncselédet! – rikkantott fel.

(Ha álom: legalább szép álom legyen.)

Egy hollófürtű leányasszony lépett a szobába. Szép volt az istenadta, szebb teremtest már el sem lehetett képzelni. És mosolygó orcával jött a csizmadia felé. Megsimogatta, megcsókolgatta.

Gaál Sámuel hallgatott csendesen. Ugyan mi lesz ennek a vége?

A vége pedig az lett, hogy hirtelen kürtrivalgás hallatszott az udvarról. A bájos hölgy összerázkódott.

– Tán nem is te vagy a király?! – zörrent rá a csizmadiára, amikor az javában álmodozott.

– Dehogyan vagyok király. Csizmadia vagyok – felelt Gaál.

A szőnyegajtók szétnyíltak, és egy villogó szemű, őszülő férfiú jelent meg a küszöbön. Kelevéz a kezében, aranyhím a ruháján. Gaál fél szemmel rákacsintott. Nini, Tamás, a deák állott előtte!

A deák bösz haraggal rontott a csizmadiára.

– Ki vagy te, aki az én csizmáimat hordod?

A csizmadia felemelkedett:

– Ne bolondozz, Tamás deák. Ezek azok a bizonyos legrongyosabb csizmák.

A deák arcán hirtelen vidám mosoly terült el.

– Tudom már, ki vagy. Te vagy Gaál, a buji csizmadia.

– Az vagyok, deák.

– No, hát kelj fel, Gaál, vége a királyságnak. Itt van az igazi király. Sohasem hittem volna, hogy a csizmáim még a női szíveket is meg tudják hódítani!...

– Micsoda csizmák? – kérdezte Gaál.

– Azok a csizmák, amelyeket a lábodon viselsz. Én vagyok Mátyás, a király.

Igaz-e, nem igaz-e a legenda? Annyi bizonyos, hogy a Gaálok nemesemberek lettek, és egy pár csizma van a címerükben.

Ők így mesélik a nemességük történetét. Jobb, ha elhisszük nekik.

ÁRNYÉKKIRÁLY

ÁRNYÉKKIRÁLY

1.

DOBZSE ÚR ÉS HÁZA TÁJA

– A király már megint egyedül bolyong a palota kertjében. Jó lesz álmos szemedet nyitva tartani ezen az éjszakán, Lajos deák – monda káplánom, Szerémi György, mielőtt aludni tért volna, és engem egyedül hagyott a palota ama szobájában, amelyben leveleket szoktak írni Ulászló urunk megbízásából.

Az ablak tárva volt, szellő lengedezett a Duna felől, a szövétnek lángja megmeglobbant, mintha valaki alattomban eloltani akarná. Mondhatom, nem a legkellemesebben éreztem magam ebben a nagy kongó szobában, ahol szegény királynőnk halála óta virrasztanom kellett, mert a királynak néha éjfélkor is eszébe jutott, hogy valakinek levelet írasson. Egyszer Zsigmond királynak Krakkóba, máskor Miksa császárnak Bécsbe, hol meg Szapolyai uramnak ibi-ubi. Nem szerettem nagy urakkal levelezni, mert ugyancsak vigyáznom kellett királyom mondanivalóira, jobban szerettem az ilyesmit a káplán úrra bízni. Én már levelet csak a végvári kapitányoknak írtam legszívesebben, akikkel kedvem szerint gorbáskodhattam.

Az éjszaka múltott, a folyosókon a pádimentumot kopogtatták az alabárdosok, mintha azt az üreget keresnék, ahová a király eldugta a pénzét a hitelezők elől; messzire, valahol Budán, kondult egy harang kettőt-hármat – nem vagyok barátja az éjjeli harangozásnak, mert holtak vagy haldoklók jutnak az eszembe. És ebben a percben valóban bekövetkezett, amitől rettegtem: a király bő szárú lengyel papucsai csoszogtak végig a folyosón.

Ezeknek a papucsoknak a hangját minden más papucsétól meg lehetett különböztetni a palotában. Talán még a talián Balbi tanár – a legképmutatóbb barát – se tudott úgy csoszogni, mint a mi szegény királyunk Anna királyné halála után. Ah, meglátogatott bennünket az Úristen, amikor Anna de Foix királynénkat, XII. Lajos francia király unokahúgát elvevé tőlünk olyan betegségben, amelyet minden pórasszony átlábolni szokott. Ki hallott már olyant, hogy egy királyné gyermekágyas betegségben meghalhasson? A jóság költözött el vele a budai palotából.

A király léptei közeledtek, és az én hátamon futkározott a hideg, hogy miféle nagy úrnak kell majd az éjszaka levelet írnom. A szárnyas ajtó, amelyet még Mátyás király hollómadarai őriznek, felnyílt, és a király a terembe lépett. Az orromat a kalamárisba dugtam.

– Skriba – szólott királyom –, hová lett már megint innen a barát?

A megszólításra felállottam, és szokás szerint jobb térdemre ereszkedtem uram előtt.

– A barát aludni ment.

– Dobzse! – felelé királyom.

Nem mertem a királyra nézni, mert ezen az éjszakán szomorúbb volt, mint bármikor ama Szent Jakab-havi nap óta, amikor a királyné utoljára csókolta meg a kezét, és lázas ajkaival azt suttogta: „Vigyázz a gyermekeinkre!” – Szakállát azóta nem nyíratta, haját nem fésülte, gyászruháját nem változtatta. A szeme tétovázva tapadt a levegőbe, mintha gondolatai nagyon messzire járnának. Maholnap két esztendeje lesz ennek. A búskomor királyt talán én, a szegény deák szerettem legjobban a palotában, mert sohase felejtettem el neki, hogy a podolini kolostorban neveltetett.

A király közelebb lépett a pulpitushoz, mintha ott valami keresnivalója volna. No, majd megkapom a magamét a káplánomtól, ha az írások nem lesznek rendben. A király sóhajtozva, panaszosan, szinte nyöszörögve beszélt:

– Elmentek a levelek a magyar főrendeknek? Elment a levél Benedettinek, a velencei követnek? Maholnap elérkezünk Szent Mihály havába, és még mindig nem érkezett meg a francia király követe, aki híret hozná, hogy a király szívesen veszi kis vérrokona megkoronázását. Úgy látszik, ti itt nem teljesítitek parancsaimat! Nem külditek el a leveleket, amelyeket kívánok! De majd egyszer felnő a fiam, és hátulköti a sarkatokat. Vigyázz, te skríba, de vigyázzon magára a barát is, hogy a fiamat meg ne haragítsátok, mert azt nem nevelem olyan béketűrő embernek, amilyen én voltam világeletemben.

Nem mertem felelni a királynak, mert nem is tudtam volna neki mit mondani. Nem mertem szólni akkor sem, amikor a pulpitusról a földre szórta az írásokat, és reájuk taposott.

– A fiam, az én Lajos fiam majd rendet csinál ebben a palotában, mint akárcsak Szent Lajos a maga országában! Kukta, kályhafűtő, várkapitány, barát, hopmeszter mind repül innen, mégpedig az ablakon keresztül, egyenesen a Dunába! Ha a fiam egyszer felnő: vége itt a mihaszna életnek, az agárnyújtózkodásnak, a madárfűtőutánczásának, amikor a király aludni akarna. Megfizet nektek a fiam, vénülő ebek, szennyes moslékban turkálók, istentagadók!

Én már tudtam – mert a két esztendő előtt bekövetkezett szerencsétlenség óta sokszor virrasztottam egyedül a király mellett a palotában, amíg az udvari népek elmentek Budára mulatni –, hogy uramkirályom még mindig nem készült el a maga éjszakai mondókájával, amely nagy magányosságában a száján kikívánczolt. Ahogyan valóban folytatta is, amikor papucsos lábaival az iratcsomagokon taposott:

– Ezekben az írásokban csupa hazugság van, mert mindenki hazudik, aki írni tud. Az írást azért találták ki, hogy a betűk elrejtsek a szárnyaik alatt a rókafejű embereket, az alattomos gazokat. Írhat nekem Szapolyai György uram onnan a hegyek közül akármilyen szerencsekívánó leveleket, én jól tudom, hogy ökelmének bél-görccsei és vértódulásai támadtak, amikor híret vette, hogy a királynak fia született. Hát talán Miksa császárnak higgyek, aki a nagy orrával egész életében azt szimatolta, hogyan foglalja el a magyar trónust, és biztosítsa azt a maga pereputtyának? A császárnak lehetnek jó aranyai, mert a gurki bíbornok, Lang Máté ért az

aranycsináláshoz, nem úgy, mint az én Bakóczom, aki csak megenni tudja az aranyakat, hogy a haskója nem szakad meg tőle. Vagy talán a veresborképű Perényi Imre nádornak higgyek, aki nagy orrán viseli minden vadpecsenyének a színét, amely ebben az országban található? Egy vaddisznócombért eladná étvágyosságában az összes Jagellókat; vagy talán guthi Országnak, a kamarásomnak kedveztessek majd a fiammal, aki minden reggel olyan mohósággal ostromol pénzéért, mint egy szarkatermészetű gazdasszony? Vagy tán Bornemissza kincstartómnak, aki mindennap megtagadja tőlem a pénzt, még ha kamatot kínálok is neki, mint az uzsorásaimnak. Dobzse! Majd felnőtt a fiam – fejezte be könnyes, nagy sóhajrással királyom, Ulászlóm a szavait, és félreállott a lábával az írásokról, amikor azokat felszededegetni kezdtem a földről.

Ezenközben felmászott a holdvilág a palota bástyáján, odalent a kapunál éppen őrségváltás volt, az alabárdosok éjjél után már álmosabban kopogtattak a folyosókon. Egy bagoly huhogott valahol messzire, talán éppen a rácok negyedében, akik még mindig adósak voltak a királynak a bordézsmaival, aminek én adtam meg az árát száraz kortyaimmal.

A folyosón hangos sarkantyúpengés, ajtócsapkodás, döngő férfihang hallatszott. Valaki elég érthető nyelven karcosan káromkodott, hogy semerre nem találja királyomat.

A királyom, Ulászlóm egy darabig lehajtott fejjel állott, mert valamely imádságot kellett befejeznie magában, amit mindig megtett, amikor az ellenségei ellen kitört. De az imádság lepergett, és akkor a király felemelte a fejét, amely hasonlatos volt egy százesztendőös remete fejéhez. A szemében régen látott tűz villant meg, és felkiáltott:

– Mi ez, te deák?! Csapszék lett a palotámból?!

Nem mertem az írásaim szedegetéséről felemelni a fejem, mert a sarkantyús lépések már a küszöbön hallatszottak. Az udvarmesterünk apja, a vén Buzlai Mózes nyomult be, a mentéjével ugyancsak jól végigsúrolva az ajtófélfát, hogy az véres maradt utána.

– Uram, királyom – kezdte ez a ragyavert képű, tigristekintetű, dupla farkasfogas öregember azon a hangon, amelytől rettegtek a muskétások, akik valamely rossz fát tettek a tűzre –, most jövök a Székelyföldről. Végre behajtottam a nyakas székelvényeken az ökördézsmaát, amellyel a királyfi születése óta tartoznak. Sok vérbe került.

– Hol vannak az ökrök? – kiáltott fel hirtelen királyom, Ulászlóm, és a szakállához kapott.

– Odalent áll a csorda a Duna-parton, itatják őket a legényeim a hosszú út végén.

A király most felemelte a hangját:

– Vigyázz az ökrökre, te vén Buzlai, mert azok az ökrök többé nem Dobzse Lászlóé, akinek a válláról a kabátot is le lehet venni! Nem Bakócz Tamásé, a primásé, aki tudja, hogyan lehet az ökrökből aranyat csinálni; de még csak Perényi uramé

sem, aki egy ültő helyében megeszik egy ökröt. Ezek az ökrök a fiamé, a királyfié, Lajosomé. Azzal pedig nem lehet tréfálni, mint velem.

Így beszélt vele a király, ökleit rázogatva, aztán mintha megint megragadták volna hajánál, üstökénél fogvást azok a gonosz szellemek, amelyek a királyné halála óta benne lakoztak: beszaladt a szomszéd szobába, onnan a harmadikba, és a Hollós Mátyás nagy kapuit mind tárva-nyitva hagyta maga után. A negyedik szobában, amelyet neveznek vala a királyné kápolnájának, égett az éji mécses, amelyet X. Leó pápa öszentsége küldött vala királyfiuk születésekor, hogy éjszakái zavartalanok legyenek a gyermeknek. A király itt a Zsigmond király által ajándékozott lengyelországi medvebőrökhöz futott, és kiemelte a gyermeket az ágyból, aki itt tisztára fürösztött, eleven bárányok között aludt, hogy melege legyen az éj hűvösségében. A király karjára vette a két esztendejét immár megközelítő királyfit, és tenyerével eltakarta a riadtan visító gyermek száját.

– Ezé az ökörcsorda, hékás, Buzlai! És ezé lesz itt minden élet, amely két koronám alatt lélegzik.

A vén gonosztevő letérdelt a királyfi elé, követém én is példáját.

2.

KIRÁLYI TÖRTÉNETEK

Egy napon így szól vala hozzám káplánom és derék jó uram, Szerémi György úr:

– Deák, a rongyos gúnyád helyett valamely jóra való ruházatról kell gondoskodni, mert Pozsonyba megyünk mulatozni.

Én persze tudom már vala a lemásolt levelekből, hogy miért megyünk Pozsonyba, de arra nem gondolhattam, hogy én is helyet kaphatok a vendégségben, ahol az asztal végén is zászlósúrak ülnek. A nagy orrú Miksa (a németek császára) és a hosszú bajszú Zsigmond (a lengyel király) és a mi urunk, Ulászlónk, adának egymásnak találkozót virágvasárnapjára Pozsonyba. Sohase látott még koldusdeák ilyen lakodalmat, talán be is lehetne szüntetni a budai palota kosztját, amelyet a cifra, kardos, nagy bajszú konyhamester amúgy is szűkecskén méreget – nem javult ez az ember semmit azóta se, mióta királyunk-urunk levágatta remetehaját és bozontos szakállát, s többé senki se merészeli Dobzse Lászlónak csúfolni. Az ördög győzi a juhos kását! Talán csak maga a király – de hát ez egy Jagelló.

Pozsonyba érkezünk szerencsével, és mindjárt az első este az asztal végén ülhettem a vacsoránál, amikor a hosszú bajszú Zsigmond lengyel király a mi urunknak, Ulászlónak a következő történetet mesélte el vala az asztalfőn:

– Vala egy falunak egy kovácsa, akit az ő nagy és sok tolvajságaiért akasztófára ítélték. A köznép magára vette ennek az ügyét, és instált a kovács életéért ilyen okból: hogy nekik szükségük van az ő szántóvető munkájuknál egy jó kovácsra, ez pedig igen jól érti a kovácsmesterséget. De az előljárók azt felelik, hogy annyi szarvas vétket nem lehet büntetlenül hagyni. „Ez is igaz – mondának a parasztok

–, de vagyon is falunkban két takács, nekünk pedig egyre is alig van szükségünk, inkább az egyik takácsot kell a kovács helyett felakasztani.”

Urunk- királyunk jóízűt nevetett a lengyel király történetén, mert már javában megtanult nevetni is azóta, miután a királyfit kétesztendő korában Székesfehérvárott magyar királynak megkoronáztatta. Búskomorsága elmúlt, mert a kis királynak olyan pártfogói voltak, akik soha az életben nem hagyják el. Örökké állani fog a Jagelló-ház: ezt ígérte Miksa császár, X. Leó pápa és Zsigmond lengyel király. A budai zsidók nyomban pénzt hoztak a házhoz, még nekem is jutott néhány koronázási érem, persze a kisebbek közül. Koronás gyermek ül vala bölcsőben ez érmeken, amíg birtokomban voltak.

Hát nem mondhatnám, hogy rosszul töltöttük az időt Pozsonyban, csak éppen Bakócz Tamás esztergomi bíborossal volt baj, aki a sok összegyülekezett püspök és előkelő uraság tiszteletére mindennap hosszú nagymiséket mondott a Szent Márton-templomban. Igaz, hogy a nagymiséét végig kellett hallgatni a három királynak: Ulászlónak, Zsigmondnak és Lajosnak is (amikor a kilencesztendő kis király a fáradtságtól elaludt), no de a nagymise után mi, kisebb udvari emberek legalább szabadságot kaptunk arra az időre, amíg az urak délután két óráig tanácskoztak Ulászló király palotájában. Voltak ott legalább ötszázan is: királyok, bíbornokok, püspökök, tanácsosok és főurak. Én persze ezalatt a lófuttatásra jártam, amelyet mindennap a mezőn rendeztek. A mi urunk- királyunk kétezer lovassal érkezett Budáról, Bakócz primás hatszázzal Esztergomból, a lengyel király ezerötszázzal Krakkóból, mégis a Szapolyai György gróf lovai voltak a leggyorsabbak, pedig őkelme csak néhány száz lovassal érkezett vala Szepesből. Negyven lófuttatás volt Pozsonyban, és mind a negyvenszer György gróf nyert; aranyozott ezüstserlegeket, aranybrokátos posztókat küldött hazájába. Nem Isten hírével van ez, mondám magamban, amikor a lófuttatásban kifáradva a bormérő helyre húzódtam. Nagy ördög ez a Szapolyai.

No de az utolsó napon, amikor a bőséges tanácskozásban már alaposan összevesztek az urak, hogy egynémelyik már a kardja tokjával kezdé verdesni a pádi-mentumot, végre a tanácskozás színhelyén maradt higgadt püspökök, bíborpapusos érsekek, no meg a mindenütt lábatlankodó udvari titkárok megkötötték a három király egyezségét, szövetségét, barátságát. A lengyel király a tanácsból nyomban a lófuttató térre sietett, mert nagyon bántotta őt az a hír, hogy György gróf lovai és lovasai ügyesebbek az övéinél. Hosszú bajszát morzsolgatta, és indulatosságában a koronát is félreapta a fején.

– Hát jöjjenek elő most a törökjeim meg a moszkovitám, hadd lássuk, tud-e velük valaki versenyre kelni!

Persze senki nem tudott a király moszkovitájával versenyre kelni. Ez a moszkovita egy csupasz képű, tömzsi, labda nagyságú emberke volt, úgy kapaszkodott fel a ló hátára, mint valami majom. Dehogyan tette volna kengyelbe a lábát, mint ahogy mi magyarok szoktuk. Csak gubbaszkodott a török paripák leggyorsabb futása alatt is. Két lóval futtatott, és futás közben hol egyiknek, hol másiknak a hátára ugrott, akármilyen messze távolodott egymástól a két paripa. György gróf-

nak egy vadásza utánozni akarta a moszkovitát, de hanyatt esett a lóról, úgy húzták ki a pecérek a pályáról.

Zsigmond király láthatólag felvidámodott az eredményen, két kézzel morzsolgatta a bajszát.

– Most pedig jöjjenek elő a tatárjaim!

A tatárok csimbókos szakállaikkal és üstökeikkel, apró lovakon nyargaltak a térre, és kétszer olyan hosszú nyilakat vettek elő, mint amilyeneket a magyarok közönségesen használni szoktak. Hát azt már azelőtt is tudtuk a históriából, hogy a tatárok nagyon jól tudnak bánni a nyilakkal, már a Mohi-pusztán megmutatták szerencsétlen Béla királyunk idejében. Ezért néhányan megint csak a bormérőhelyre mentünk, hogy szájunk keserűségét eloszlassuk. Mire a városba értünk volna estefelé, mindenfelé lehorgasztott fejű, szomorú emberekkel találkozánk. Rossz sejtelmektől gyötörve futamodtam a palotáig, ahol káplánom és uram, Szerémi György ugyancsak gondba merülve ült megszokott helyén, azon a fapadon, amelyen gondolkozni szokott.

– Nagy szerencsétlenséget mondanak az emberek erre a kongresszusra, amelyről azt hittük, hogy ünnepélyes szövetségekötésével megfélemlíti a szultánt.

– Mi történt, az istenért?! Ifjú királyunk...

– Ifjú királyunkkal nincsen semmi baj, Bornemissza uram, a várkapitány vigyáz rá, együtt a többi gondjaira bízott kincsekkel. Ellenben hirtelen három haláleset történt, amelyből rosszakat jósol az emberi fantázia. Ma híre jött, hogy Bertalan, münsterbergi herceg, akit a császár kiküldöttjeként idáig hiába vártunk Pozsonyba, hajójával elmerült a Dunán, és halálát lelte a hullámokban. A Duna fenekén vannak azok az ajándékok, amelyeket a császár küldött a kis királynak, vagy tán még rosszabb helyen: martalócok kezében.

Ekkor elszóltam magam, amit később megbánék:

– Jó lett volna egy kis ajándék, mert a lófuttatáson minden pénzemet elnyerte György grófnak a deákja, aki gazdájának lovaiban bizakodott.

Káplánom látszólag nem figyelt ekkor szavaimra, tovább folytatta panaszait:

– Ugyancsak hirtelen halál, mint a hírek mondják, gutaütés érte Bécsben Fürst Vitust, amint kongresszusunkra igyekezett volna. Nagy kár érte, mert ez a bölcs férfiú előre látta a hasznot, amely a hármass szövetségből származik, ha azt sikeresen megkötjük a szultán ellen.

Vigasztalám káplánomat:

– A végvárok főkapitánya Tomory. Nem lehet ott valami baj most sem, mert hiszen odahaza maradt.

– A harmadik baljel, amely arra ösztönzé különösen a babonásabb krakkói uraságokat, hogy a kongresszusról gyorsan hazamenjenek: Messericzi János morva kapitány halála. A kapitány szép, szőke bajszával, bátorságával, határozott, kemény szavaival mindenkinek tetszett a kongresszusban. Ma délben, mikor éppen azt fejtegette, hogyan kellene a közös hadakat megszervezni, amelyek mindig

meg tudnák védelmezni Magyarországot a török ellen: hirtelen sarkon perdült, mintha éppen fáklyatáncba akarna kezdeni ez a nagydarab ember, aztán elvágódott a széke mellett. Nekünk már csak annyi dolgunk volt, hogy a Szent Márton-templom harangozójáért üzenjünk a lélekharang miatt.

...Talán még pénzveszteségemnél is jobban lesújtott káplánom híradása. A morva kapitány nem volt gögös ember, a királyok távozása után vacsoránál szívesen szóba ereszkedett az alsóbbrendű népe sséggel is az asztal végén. Talán éppen ez a sok méltatlan barátkozás zavarta meg a kapitány egészségi állapotát.

Este mindannyian borús hangulatban érkeztünk meg a palota nagytermébe, ahol a három királyoknak és kíséretüknek volt terítve. A húsvéti sódarnál – mert éppen húsvét volt – Ulászló urunk és királyunk a következő történetet monda el Zsigmond királynak:

– Flórencban élt vala egyszer egy kilencesztendős fiúgyermek, aki rendkívül nagy eszéről és tanulmányosságáról volt nevezetes. A flórenci fejedelem elhozata egyszer ezt a gyermeket, hogy a mailandi követet vele gyönyörködtesse. És megkérdezte, hogy mit tartana a gyermeknek csaknem természetfölötti elmebeli képességéről? A mailandi követ azt feleli, hogy az ilyen okos gyermekek, ha egyszer felnőnek, többnyire ostobákká lesznek. Erre mindjárt mondta a kisfiú a követnek: az úr is kicsiny korában igen okos gyermek lehetett.

Zsigmond lengyel király fejedelmi udvariassággal nevetett urunk-királyunk történetén, míg mi, az asztal végén ülők hamar észbe kaptunk, hogy ez a parabola nem vonatkozhatik másra, mint a mi kilencesztendős királyunkra, Lajosra, valamint a császári követre, a gurki bíbornokra, aki a kongresszus alatt nem mindig bánt kellő tisztelettel kis királyunkkal.

Ezért néhány kapitány, aki napját a lófuttatásnál töltötte, hirtelen vivátozni kezdett, süvegét a levegőbe dobálta, serlegével az asztalt verdeste. Hiába nézett Ulászlónk az asztal végére, a zaj nem csillapodott, a császári követ bíborpiros lett. Bornemissza uram pedig hátulról megérintvén a kis király vállát az asztalnál, azt javasolta neki, hogy ideje volna aludni menni.

A kis király felállott, és végigment a palota nagytermén. Amerre elment, a magyar urak mind letérdeltek, és aranyos köntösét csókolták.

Pozsony a rákövetkező éjszakán félig leégett. Azt beszélték, hogy a bíbornok titkárai nem tudták vala megbocsátani a királyunk elmés történetét.

3. NÉGY KIRÁLY BESZÉLGET

...A negyedik királyt – mint már ilyenkor lenni szokott –, Miksa császárt hiába vártuk akkoriban Pozsonyban Ulászlóval, Lajossal és Zsigmonddal, a lengyel királlyal – a császár egymás után küldte ugyan követeit, de maga nem szívesen indult el abba a városba, ahol annyi haláleset és tűzvész történt. A császár babo-

nás, nyitott mezőségen akar találkozni királytársaival, mert attól tart, hogy a pozsonyi tűzvész megismétlődik.

Egyébként is nagyon unni kezdtük magunkat a félig leégett városban, a részegességek miatt a pozsonyiak bezáratták a bormérőhelyeiket, a verekedések miatt a polgárok nem szívesen tették lábukat az utcákra, a zsidó kalmárok elmenekedtek a pénzeikkel, az asszonyokra bevagolták az ablakokat. Mit csináljon annyi tétlen vitéz ember egy ilyen városban?

Nagyon örvendtünk tehát, mikor a követek hírül hozták, hogy Miksa császár a harti erdőnél, Trautmannsdorfnál várakozik reánk. Elmegettünk Pozsonyból, anélkül hogy valamely nagyobb bajba keveredtünk volna.

A harti erdőért nem adnám oda a mi visegrádi erdőnket, ahol uramkirályom, Ulászlóm vadászott, amíg ebben gyönyörűségét lelte. Úgy látszik, sok fatolvaj lakik Trautmannsdorfban, mert ritkácska volt az erdő.

De már oda is értünk az erdő szélére.

Mi jöttünk Ulászló és Lajos királyunkkal Bruckból, ahol az éjszakát töltöttük volna, ha lett volna éjszakai nyugalom. Zsigmond király a maga lengyeleivel Hamburgban éjszakázott, de a lengyel urak szemei most is, mint Pozsonyban, veresek voltak. Maga Miksa császár Bécs felől jött a császári várából; sem Stein Maquard bambergi préposton, sem Crispinianuson, sem a többi bécsi urakon nem vettem észre, hogy valamely különösebb elfoglaltsággal töltötték volna az éjszakájukat.

A három gyaloghintó három irányból érkezett meg az erdő széléhez, és a hintóvivők ügyességét bizonyítja, hogy egyik se előzte meg a másikat. A királyok nem szálltak ki hintójukból, úgy nyújtottak egymásnak kezét.

Miksa császár már öreg ember volt, de olyan egyenesen ült hintájában, mintha lécet nyelt volna. Mindamellett ravasznak, óvatosnak, gyanakodónak látszott ez az öregember, aki nem teszi a lábát olyan helyre, ahol a csizmáját elveszíthetné, inkább olyan helyre lép, ahol még egy pár csizmát találhat. Míg a mi Ulászlónk, mióta búskomorságából kigyógyult, mindenre csak vidám beleegyezéssel integetett, míg Zsigmondnak, a lengyel királynak olyanformán volt kipödörve a bajsza, mintha mindenkivel csókolózni akarna.

„Nem – gondoltam magamban –, nem sok hasznunk lesz ebből a találkozásból.”

Ámde a három öreg király mellett feltűnik ím egyszerre a mi kis királyunk, Lajosunk, aki lóháton léptetett vala a találkozóra.

No hát, aki ezt a kilencesztendő gyermekét látta, annak csak könnybe borulhattott a szeme. Bíborral átszőtt aranybrokát ruha volt az aranypáncélos lovon ülő kis királyunkon; olyan volt, mintha a nyári égboltozat báránypelhőj közl szallott volna egyenesen a földre. Körülötte a magyar és cseh országnagyok olyan tündöklően, mint a hold körül a csillagok. Nem, dehogyis ezek az urak voltak azok, akik az éjszaka Bruckban borban fürösztötték a szakállukat.

– Vladiszlausz! – szolt az öreg Miksa császár, amikor Ulászlónak kezét nyújtotta.

– Szigiszmondusz! – mondá, amikor aranykesztyűs kezét a lengyel király felé nyújtotta.

– Ludovikus! – kiáltott fel az öreg császár, amikor tündöklő kis királyunkat az arany ló hátán megpillantotta, és két kezét kitárta.

Kis királyunk egyetlen ugrással a földön termett, letérdelt a császár előtt, és annak jobb kezét megcsókolta.

– Atyám! – kiáltott fel szívhez szóló hangon, hogy az erdő szélén álló magyarokban megremegett a szív. Kétezerhatszázan voltunk itt lóháton, ebben a pillanatban mindnyájan szívesen meghaltunk volna kis királyunkért.

Miksa császár, mint valami vén aranyműves, a két kezébe vette Lajosunk két halántékát, és hosszasan, összehunyorított szemmel elnézegette őt gyaloghintaja párnáiról.

– Fiam! – monda ki meggondoltan, rekedten, szinte fuldokolva Miksa császár, mint akár Fugger Budán, midőn uramkirályom, Ulászlóm megbízásából titkon néhány ékszerdarabot zálogba vittem az elmúlt években. (Mi magyarok megint csak összenéztünk, hogy együtt vagyunk-e mind a kétezerhatszázan, mert most meg az idegen császárárt is meghaltunk volna.)

Ezután vadászat volt a harti erdőben. A vadászok, nyulászok, madarászok, foglyászok és egyéb léhűtők, akik bőségesen voltak mind a három császár kíséretében, elmehettek zabot hegyezni, mert egy öreg kerülő olyan ügyesen hajtott fel egy vén vadkant az erdő mélyéből, hogy a királyoknak gyaloghintáikat sem kellett elhagyni, hogy közeli szemlélői lehessenek a vén vadkan küzdelmének az elbocsátott sinkorán ebekkel. Igaz, hogy legalább egy tucatnyi eb ment dögvőszre, amíg a kan megadta magát az utolsó döfésnek, amelyet éppen a mi kis királyunk, Lajosunk adott neki a térdéhez illesztett vaddisznótőrrel, midőn a vadsértés még egy utolsó rohamot kísérelt meg. Gyaloghintóikban valóban meg lehettek elégedve az uraságok, különösen Zsigmond, a lengyel király, aki a vadászat ideje alatt is bőségesen hajtogatta orvosságos üvegét, amitől mindig jobb kedve lett.

Miksa császár megemelte a jobb kezével az aranyláncon nyakában függő aranygyapjút, mire vadászok, urak, léhűtők eltakarodtak az erdőszélről, és a négy király egyedül maradt, hogy beszélgessenek a maguk módja szerint. (Vörös volt a pulykaméregtől Bakócz prímás uram, mert ökelme azt hitte magában, hogy urunk-királyunk, Ulászlónk nélküle még „dobzsét” se tud mondani.)

A királyok beszélgetése után meghozták a rendelkezéseket, hogy melyik király hol töltendi az éjszakát. Mi Ulászlónkkal, Lajosunkkal és Anna királykisasszonyunkkal itt maradtunk Trautmannsdorfbán, mert nekünk volt a legnagyobb pereputtyunk. A lengyel királyt az encersdorfi kastélyba vezették a hopok, míg Miksa őfelsége a laxendorfi várba vonult. A mi uraink nagyon irigykedve csóválták a fejüket, amikor hírért vették, hogy Bakócz uramnak és kíséretének is külön kastély jutott Margarethenben. Mi lesz a világból, ha már egy pap is így komázik a királyokkal! Beszélgetnivaló volt tehát hajnalig, amíg útnak kellett erednünk Bécsbe. Én leginkább arra emlékszem, hogy Bécsben minden ember trombitált, mert bi-

zony elővett a buzgóság lovam nyergében. Későbbben azt mesélték a bécsi cimborák, hogy Miksa császár másfélezer aranyforintot költött el a trombitásokra, illetőleg a három király méltó fogadtatására.

...Ha eddig nem tudtuk volna, itt Bécsben már minden bormérőhelyen beszéltek, hogy kettős jegyváltás lesz a várban, azért szabad a magyaroknak az utcán is emelgetni a fokosaikat, ha valamiben nem tudtak megegyezni egymás között. (Bezzeg a lengyel vitézeket már rendre intették az alabárdosok meg egyéb éjjeli bakterok, akik azért lábatlantkodnak minden bormérőhely körül, hogy az embernek elrontsák a mulatságát.)

A nagy hasú bormérő, akinek cégérében naspolya piros bogyói virítottak, hamarosan barátom lett, ilyenformán hallottam, hogy minket voltaképpen azért hajtottak fel Bécsbe, mert Miksa császár valamelyik távollevő fia (Károly vagy Ferdinánd) nevében el akarja magának jegyezni a mi kis királykisasszonyunkat, Annát, akit batáron, frájokkal, szolgálkkal, szolgálókkal magunkkal hoztunk, holott otthon a budai palotában a jó királyné halála óta többnyire csak a konyhán volt neki a helye.

– No, hát ez derék dolog, hogy a lányunkat férjhez adjuk, úgyse volt valami jó dolga az asszony nélküli palotában! – mondták a magyar cimborák, és a nagy hasú bormérő hordóit jól megkongattuk.

(Volt ugyan borporciónk a bécsi várban is, de mi már csak olyan emberek vagyunk, akik, ha inni akarunk, kocsmába megyünk.)

Igen ám, de a bormérő másnap egyéb újsággal is kedveskedett. Miksa császár, a leggazdagabb uraság, ameddig a szem ellát és a gondolat elrepül ezen a keresztény földrészen, annyira megkedvelé kis királyunkat, Lajosunkat, hogy feleségül adja hozzá az unokáját, Máriát. No, hát erre a Mária hercegisasszonyra mindnyájan nagyon kíváncsiak voltunk, mert előbb-utóbb ő lesz a királynénk, ha az Uristen is úgy akarja.

Láthattuk is nemsokára, mert a hopmesterek egy napon csak parancsot adtak a várkapu őrségének, hogy a magyarokat, ha azok kiszökni akarnának a várból, feltartóztassák, mert estére bál lesz az udvarnál, nehogy valaki lerészegedve megjelenjen.

Szent Jakab havának tizenkilencedik napja volt e napon, a nap oroszán jegyében kelt fel, vasárnap Szerémi György, uram és káplánom az igazságtalan sáfárról prédikált az udvar népének – estére meglátjuk jövődöbéli királynénkat.

A vacsorát csak mértékletesen fogyasztottuk, pedig még tartott azokból a vadakból, amelyeket a trautmannsdorfi erdőben suttyomban elejtván, magunkkal hoztunk. Csupán Perényi nádor uramról pletykálta a cselédség, hogy vacsora után felhajtotta a maga pint borát, mert anélkül nem tudna a lábán állni.

És vacsora után, amikor megtisztálkodva, kimosakodva, megfésülködve, kakasléptekkel bevonultunk vala a báli terembe, látjuk ám, hogy a szála közepén egymagában áll egy tízesztendős leányka, szőke hajú, fekete szemű és fehér arculatú, mint ahogy azokat az angyalokat ábrázolják, akik Máriát a mennybe segítették.

A leánya hosszú pillájú szemét lesütötte a nagy gyülekezet közepette, és csak akkor merészelte a szemét kinyitni, amikor a mi kis magyar lányunk, Annánk játékos kedvvel hozzáfutamodott, megcsókolta az apró kontyocskába kötött haját, a dugdosott kis fehér kezét, majd a fénylő homlokát, aztán a száját, mint ahogy a leányok szoktak csókolózni. Akkor átölelték egymást, és ott állottak a négy királyok trónusai előtt: Anna és Mária. A jövődő. A boldogság. A szép Magyarország.

Bizony jól tették a hopmesterek, hogy a magyar uraknak nem adtak bort a vacsorájukhoz, mert így is nagy volt a lelkesedés.

4.

ANNA LÁNYUNKAT FÉRJHEZ ADJUK

Budán nem volt táncmulatság a palotában, mióta szegény királynénk meghalt, ugyanezért mindnyájan bámészkodtunk, mikor a bécsi várban egy táncos estébe pottyantunk. Talán még maga Korlátkövy Péter uram, a hopmesterünk se tudta, hogy mit kell valójában csinálnunk, pedig két napig is tanácskozott Miksa császár udvarmesterével, Schmihoi Prothesilausz úrral, akinek olyan ruházata volt, amilyent mifelénk sohasem láttunk. Tarka volt, mint a búbosbanka, amely a tengerentúlról szokott Budára költözködni tavasz jöttével. Annál jobban tudták a dolgukat a német uraságok, akik itt a nagy császár udvarában növekedtek, és mindenféle ceremóniákban járatosak voltak.

Mindjárt a szála közepére pottyan vala négy uraság égő gyertyával a kezében, és járni kezdi a táncot, amúgy nagyúri módon, ahogyan nálunk Ulászlónk idejében senki se tudott táncolni. Hajladoztak, finomkodtak, lejtettek Mansfelt és Versterburg grófok, mintha egész életükben nem tanultak volna egyebet, mint táncot. Kázmér, a lengyel herceg meg a mecklenburgi herceg némileg ügyetlenebbül tartották az égő gyertyát a kezükben, amit azért kellett fogni, hogy egymásba ne kapaszkodhassanak a tánc közben.

– Beste lelke! – dörmögte mellettem guthi Országh Ferenc úr, aki a végeknek volt a bánja, most is valahonnan Nándorfejérvárról jött meg, ő másféle táncokhoz volt szokva.

Igen ám, de ekkor csak a német hopmester intésére kiugrik a középbe a mi kis királyunk, Lajosunk is, vele együtt Anna lányunk, és az aranyos gyertyával kezükben ugyancsak lejtetni kezdik a táncot, pedig mondom, nálunk nem volt táncmester a palotában, aki ilyesmire megtanította volna őket. Nyomban utánuk Vilmos bajor herceg jövődőbeli királynénkkal, Máriával ugrott ki a sorból.

Nem tudom, hogy a többi magyar urak mit gondoltak magukban, én könnyfátyolos szemmel, öreg deák módjára csak sóhajtoztam, gyengültem, erőmtől elárvultam. Legszívesebben meghaltam volna azon az éjszakán, amikor a királyi gyermekeket táncolni láttam. Mi vár még rám, rongyos életemben? Elhiheti-e szavaimat a rácvárosi mélypincés, ha valaha megint hazakerülök Budára? Királylányok táncolnak vala az öreg deák előtt... Nem kell boroskancsó-val megmámorosítani

magamat erre az éjszakára, amúgy is olyanokat fogok álmodni, mintha az anyám ringatna.

Pedig még nagyobb dolgok következnek vala bécsi időzésünk alatt, hogy barátomat, a piros bogyós bormérőt csak amúgy kutyafuttában kereshettem fel, és most ő meresztgeti a szemét amaz újságokon, amelyekkel én szolgálok neki. Hiába, az ilyen bécsi bormérő akármennyit tud is a világról, mégiscsak olyan szegény ember, aki a maga négy bolthajtása alá van szorítva egész életében, legfeljebb a kapuőrök dobznak neki oda egy-egy szót azokról a csontokról, amelyeket az urak vacsorájáról az udvarra vetettek.

Mert most már itt volt Mária Magdolna napja is, amelyet a püspökök, de a császár titkos varázslói, csillagászhai különösen alkalmasnak javasolnak arra nézve, hogy a jegyváltásokat megkössék.

Káplánom és uram, Szerémi György úr egy rocska vízzel öntött le ágyamban, mert nagyon ellustultam Bécsben, miután senkinek se kellett leveleket írnom, mind együtt voltak a királyok.

– Jegyváltás lesz délelőtt, te hétlusta! – kiáltotta főnököm, mire talpra ugrottam, és egy bécsi cimpora frakkjába kapaszkodtam, aki elvitt a Szent István-templomba.

Jó uram, aki majd e feljegyzéseket olvasod, ne csodálkozzál azon, hogy az aranyos ködtől, amely szememre hályogként ereszkedett, alig láthattam valamit (a karzatról) az eseményekből, ünnepélyekből. Darab ideig csak uramat-királyomat, Ulászlómat figyeltem, aki bizonyosan most van először ebben a nagy, zegzugos templomban, ahol legfeljebb a sekrestyések ismerik ki magukat. Királyom-uram, Ulászlóm egy aranypiros székben ült a nagy oltártól jobbra, és csendesen malmozott az ujjáival. Nem volt ő hozzászokva Budán ennyi mulatozáshoz, bizonyosan nagyon kívánczolt már haza, még ha az uzsorások a kölcsönbe adott pénzükért veszekednének is vele. Megint csak szomorú volt, mint szokott néha az ember az olyan ünnepeken, amikor az egész világ azt várja tőle, hogy örömeiben a bőréből bújjon ki. Csak malmozgatott, mintha a lelke valahol messzire járna, annál a holt asszonytól, akit élete végéig nem tudott elfelejteni.

Amikor könnytől hálás szemem nagy nehezen elvontam bús királyunkról, két kis piros imaszéket vevék észre a templom szentélyében, Ulászlónk lábánál. Menyyei angyalok ruházatában térdepel vala itt a két kis mátká, Anna lányunk és Mária – jövődöbéli királynénk, akik korban alig különböznek egymástól. Anna lányunk az idősebb nővér, Mária az elkényeztetett kisöcs, aki a legnagyobb imádkozás közben is rászól az idősebb nővérre, hogy igazítsa meg kontyában a hajfésűjét.

Zsigmond, a lengyel király egy másik trónuson nyilván azon töri a fejét, hogyan mehetne a nagy oltár háta mögé, hogy szokásos orvosságából egy receptre valót elfogyasszon. Még itt, a Szent István-templom szentélyében, a hárommbernai szentképek és arkangyalok társaságában sem tud lemondani ama szokásáról, hogy bajszát még hosszabbra vonja.

No de most jön Miksa császár a sekrestye felől, aki bizonyára főceremóniamestere mindezeknek a szertartásoknak, mert neki dukál tudni a dolgok sorrendjét, mint házigazdának, nem pedig nekünk, szegény elárvult magyaroknak és lengyeleknek.

– Egy tartományért nem adnám azt a ruhát, ami a császáron van! – szisszent fel Bornemissza uram, a mi budai kincstartónk, pedig zsidó módra értette a kincsek értékét.

Hát meg kell adni, Miksa császár annyi kincses holmit öltött magára, amennyit mi Budán együtt sohasem láthattunk. Fugger jutott eszembe, a mi zsidónk, aki bizonyosan csuklani kezdene, ha ennyi ékszert látna egyszerre. Istenem, mennyi aranytallért lehetne kapni Fuggerunktól azokért a gombokért, amelyek a császár palástját összetartották! Ha csak egyetlen gomb leesik róla, már megérte, hogy az ember söprögető alsekrestyés legyen világéletében a Szent István-templomban.

A bécsi püspök mondta a misét, amikor is a mi Bakócz Tamásunk, a nagy mise-mondó, bíráló szemmel nézegetett, mert tudnivaló volt, hogy a magyar primás tud az egész világon legszebben misét mondani. No de elment a bécsi püspök a maga papjaival, ministránsaival. Bakócz uram kiegyenesedett, most következett az ő dolga: az esketés, amelyet messze, messzire az elhagyott magyar hazában, Szepes pirosló ormaitól (mintha Szapolyai uram gyűjtené ott örökös őrtüzeit a magyar trónus felé) a déli végvárakig – ahol Tomori rongyos katonái a kölykét védő farkas elszántságával állnak szemközt a fészekbe lopakodó törökkel – végig a Dunán, amely bús dallamú sajkásokat ringat már annyi esztendő óta Buda alól a végek felé, végig a Tiszán, amelynek kanyargásainál a magyarok keserősége bölömbikahangon bűg Mátyás királyunk óta – végig minden hitvány kis fűszálon, amelyet már a hajnali napsugár se tud megaranyozni, nehogy kedvet kapjon valamely nagy uraság a leszakításához: most következett az esketés, amelyet várva várnak emberek, állatok, madarak és növények szerte Magyarországon, mert minden reménységük a megváltozásukért ebben van.

Az öreg Miksa császár a koronával a fején az oltár elé vezette a tizenhárom esztendő Anna lányunkat, mintha nagyapa vezetné kézen fogva az unokáját, és letérdepelt a nagy oltár lépcsőjére. A világhatalmú nagy úr, olyan koronás köntösben, amely Magyarország sok vármegyéjével felér, valamint a mi kis hamupipőkénk, akit néhány hét előtt csak olybá vettünk a budai palotában, mint a cinkét, amelyet a tél közeledtével az unatkozó kapusok szobájukban kalitkába szoktak zárni.

Bakócz uram, a primás, tudta a maga dolgát. Olyan gyorsan végezte el az egybekelést a szegény kis magyar lány és a gazdag öregember között, hogy a szemünknek se volt ideje megrebbenni. Kislányunk, Annánk a Szent István-templom oltára előtt már mátkaként lépdelt a sekrestye felé, mátkája a vén Miksa császárnak vagy valamelyik fiának. Szegény bolond deák létemre, hol összeszorult a szívem a szomorúságtól, hol meg a torkomban kopogott az örömtől. Zavarodottságomban megint csak uramat-királyomat, Ulászlómat kerestem a tekintetemmel. Hiszen az ő kislányát esketé most az imént a primás uram a nagy orrú, kesztyűjét

levonó császárral. Uramkirályom, Ulászlóm még mindig csak az előbbi egykedvűséggel ült a helyén, mintha az egész dolog nem érdekelné, két hüvelykujját csendesen mozgatta egymás körül. Nyitott szemmel álmodott.

5.

ELMÚLTAK ÖRÖKRE A SZÉP NAPOK

Az apám pénzverő volt a királyi pénzverdében, nehéz testi munkája volt, mert ő vágta ki vala amaz érmeket, tallérokat, dukátokat, amelyek később annyi szomoruságot okoznak fenn a palotában. De apámnak mégis könnyebb dolga volt, mint nekem.

Szerémi György, uram és káplánom ugyanis azt a rendelkezést adá, hogy most bizonyítsam be, hogy nem hiába ettem kenyeret az udvari háztartásban, írnám meg jövődöbéli királynénk, Mária hercegisasszony szépségét és valóságát azoknak is, akik nem látták vala a dominát a bécsi eljegyzésen, a Szent István-templomban.

A domina nem hasonlított egyetlen magyar virághoz sem, amelyet otthon látni szoktunk kertekben, rétekben, országutak mentén. Olyan virág volt, amilyent mi magyarok még eddig sohasem tapasztalhattunk.

A bécsi cimborák, akik a világi dolgok állásait mindenkor jobban ismerik, mint mi, szegény budaiak, elmondták vala, hogy ez a Mária kisasszony, a mi jövődöbéli királynénk, voltaképpen olyan famíliából származik, amely famíliának az a teendője, hogy királyokat és királynékat szüljön a különböző országoknak. Aminthogy tudunk családokról, amelyek száz éveken át tisztartósággal, pénzforgatással, kömívességgel vagy harci kapitánykodással foglalkoznak – ilyenformán volt az, hogy Mária hercegisasszony családja az uralkodást választotta mesterségének. Uralkodni nagy dolog, talán még nagyobb tudomány kell hozzá, mint az oktan állatok, medvék, farkasok, oroszlanok szelídítéséhez, mert az ember minden fenevadnál veszedelmesebb jószág. Mária jövődöbéli királynénk atyafiai nagyon jól értik vala az uralkodás tudományát, Burgundiában, Spanyolhonban, Kasztíliában, Szicíliában, Belgiumban megmutatják vala, hogyan kell a mindenféle állati szenvedélyre hajlamos népességet kormányozni. Mária apja bizonyos Szép Fülöp nevű király volt, aki Brüggeben lakott, mindig nagy kutyaütő bottal járt, ámde a halállal még ő sem birkózhatott meg. Anyja ama kasztíliai Johanna volt, akinek az elméje férje halála után darab időre éppen úgy elborult, mint a mi Ulászlónké a felesége halála után. „De hát éppen az ilyen gyermekek szoktak rendkívüliek lenni – vigasztaltak a bécsi cimborák. – Nagyon jó dolog az, ha az Úristen elveszi az apának vagy az anyának az eszét, mert annál többet pótol maradékaiban.”

Mária éppen olyan sudár termetű volt, mint Lajos, pedig egy évvel (azaz kilenc hónappal és kilenc nappal) idősebb volt a kis királyunknál. Halovány arcú, barna hajú, csinos lányka. Széles karimájú, piros kalap volt a fején, amelynek spanyolosan lapos karimáján mindenféle gyöngyök, aranyékszerek csüngöttek. Fekete, kivágott ruhája volt, amely ruha aranyfonállal volt telehímezve. Csak a mellénél

volt ezüsthímzés, ahol kikandikált a lángveres alsóruha. A lángpiros alatt fehérlett a nyakban a ráncokba hajtott, finom ing, amely csaknem füléig ért.

Az ajka csókra termett volt a lánykának, amennyiben alsó ajka jóval duzzadtabb volt, mint a felső. Úgy láttam, hogy Miksa császárnak és hozzátartozóinak is ilyen ajkuk van. Sokkal inkább látszék ő fiúnak a gyülekezetben, mint a mi szegény Lajosunk.

A bécsi cimboráktól még azt is megtudtam, hogy ez a mozgékony, fürge, nyugtalan pillantású leányka, aki gyanakodva nézett a nagy szakállú magyar urak felé, amint azok tetőtől talpig megmustrálták, hogy otthon legyen miről beszélgetniök – ez a leányka annyit tud enni, mint vadászat után az urak. Akármilyen ebédporciót küldenek fel neki a konyhából a szakácsok, mindig kevesli. Igaz, hogy napközben legalábbis annyit lovagol, mint egy fiatalember.

Ámde beszélhetek nékem a bécsi cimborák, akiknek persze sehogy sem tetszett, hogy az ő szép lányuk Magyarországra kerül – én nyomban, annyi idő sem telt el belé, amíg kis királyunk a hercegkisasszonyt a szentélyből az oltárig vezette, olyan változáson mentem át, amilyent életemben idáig sohasem éreztem. Zsibbadozni kezdett a szívem a palástom alatt, hogy egy márványoszlopba kellett kapaszkodni. Hiába korholtam magam: „Te bolond, semmi diák, éppen te veszítenéd el itt az eszed, amikor az ország főurai mind olyan nyugodtak, mintha mindennap látnának ilyen derék leánykát! Nézd Bakócz uramat, akinél szebb pap nincs talán az egész világon sem, milyen nyugalommal tárja ki áldásra a két karját az oltár felé lépdelő gyermekek előtt. Nézd Perényi nádorispán uramat, akinek egy árnyalattal sem vörösebb az arca, mint mindenkor szokott. Nézd uradat és káplánodat, Szerémi György urat, aki az oltárnál áll, és azért ügyel, hogy majd egyszer mindezeket a ceremóniákat jegyzékbe tudja foglalni...” De hiába biztatám magamat, a szédület nem múltott el rólam azon ideig, amíg a templomban voltunk. Szerencsére Bakócz uram gyorsan végzett az előzetes házasságkötéssel a gyermekek között, hadd induljanak el a császári futárok a bécsi Burg udvaráról az eljegyzés hírével a világ négy téjéke felé, Spanyolországba és Magyarországra, a pápához és a francia királyhoz – miután már amúgy is kora reggel óta járatták a lovaikat. A futárok szétnyargalnak a szélrózsa minden irányába, amikor a Szent István-templom nagy harangja elkondul.

Az egész szertartás alatt talán egyetlen ember volt a templomban, aki hasonló izgalmasságot érezhetett. Ez pedig királyom, Ulászló volt, aki fiának láttára nyomban abbahagyta a malmozást, a két kezével megragadta a karosszék két támláját, előredőlt, és olyan szemeket vetett az esküvő gyermekekre, mintha életének legnagyobb eseménye következett volna el. Én még a magam baja mellett is királyom állapotára gondoltam, mert a mihaszna udvari orvosok ilyenkor sehol sem mutatkoztak. Pedig ki tudná, nem kellene-e a királyon eret vágni? Az ilyen öreg embernek már nem való az izgalom.

Ezután Miksa császár ült le trónusába, és a három király kivont karddal állt őrt körülé. Kétszáz vitéz járult eléje térdet hajtva, akiket a mai nap emlékére egyenként aransarkantyús lovagokká ütött. Bizony, elfáradhatott ebben a császár, de

legalább a lovagok nem felejtik el vala tán, hogy micsoda hűséggel tartoznak a mi kis Lajos királyunknak is. Vajon lesz-e idő, amikor szükség leend a lovagok hűségére?

Én már nagyon örültem, amikor végre kiszabadulhattam a templomból, mert Szent Jakab havában még az olyan nagy templomban is meleg van, mint a bécsi Szent István-templom. Barátomhoz, a vadrózsabogyós bormérőhöz menekedtem, és bár nem voltam valami nagy barátja a söritálnak, e forró nap után erőt vettem felettem a sörös csizmák, hogy délután már a lovagjátéknál sem jelenhetek meg. A bormérés egy hűvös sarkában az asztalra hajtottam a fejem, és hazaálmodtam magam Magyarországra, Budára. Persze azt álmodtam, hogy a szerencsés esküvő hírére a kalmárok pénzeszacskóikkal várnak a kapuknál, és még nekem is kölcsönbe adnak egy zsák pénzt, ami olyan nehéz, hogy a vállamon se bírom elvinni. Késő este volt, amikor felébredtem, ugyancsak a nyakamba kellett venni a lábamat, hogy az esti lakodalmi vacsorához megérkezhessek. Az asztalfőn Lajosunk ült Máriával. Az ilyen fejedelmi gyermekek minden fáradságot elbírnak. Még táncoltak is vacsora után, persze most már egymással, ami igen szívderítő látvány volt.

Királynőmön a táncban kivágott, brokátos ruha volt, magosan álló gallérral, vállán és mellén háromszoros gyöngsorral, hasított ruhaaljakkal, fején sűrűn recézett fejkötővel, és a fejkötőn egy magas karimájú, kissé ferdén álló kalap, amely drágagyöngyökkel volt ékesítve. Felejthetetlenül szép, kidomborodó, keskeny orra és magasan ívelt szemöldöke, hosszúkás arca megint csak olyan varázslattal volt rám, hogy álmatlanul töltöttem az éjszakát, habár a sok mulatozásban, utazásban, szertartásban már olyan elcsigázott voltam, hogy már azt hittem néha, hogy a bormérésben felejtettem a lábamat.

Pedig még mindig nem mehettünk haza Budára, mert üres kézzel nem akart elengedni a császár. A két királykisasszony mindenféle posztókat és a császár képével vert arany tallérokat kapott ajándékba. Királyom, Ulászlóm se maradhatott erre hátra. Kapja magát, előhívott engem, és levelet kezdett diktálni Máriához, jövődöbeli királynőnkhez.

Megírák a levélben, hogy Máriánk huszonötezer magyar forint évi jövedelmet kap ezután Ulászlómtól, mert neki ajándékozza a máramarosi sóbányákat, Huszt várát öt várossal, Körmöcöt az arany- és ezüstmányakkal és más öt városokkal.

– Királyi ajándék – dörmögtem magamban, és azt néztem, hogy fejezném be a levelet, amikor a királyom, Ulászlóm hirtelen a vállamra csapott.

– Megállj, diák, ne mondhasa senki, hogy a magyar király zsugori módon viselte magát! Írjad még oda, hogy Óbudát is Máriának adom. Csehországból pedig legyen az övé az Elbe folyó melletti Hrades, Chrudin, Duuort és Jazoyr.

Ilyen nagylelkű volt mindig királyom, Ulászlóm.

Beírtam a levélbe a mondottakat, habár éppen azok a cseh birtokok nem sok jövedelmet hoztak abban az időben, de a szép, ifjú királynőnek majd csak fizetnek talán, ha már az öreg Ulászlónak mit sem fizettek.

Most már javában mehettünk volna haza Budára, mert virágvasárnap óta a csizma se ment le a lábamról, pedig már Jakab havának vége felé jártunk, amikor előállnak csak egyszerre a bécsi udvar csillagjósai, jövőmondói, boszorkánymesterei, és azt mondják, hogy nem addig van. Meg kell próbálni, hogy a négy király közül melyiknek van szerencséje, mert addig nem eresztenek bennünket útnak. Általános várakozás közben estére, vacsora után ostábláznai ültek le a királyok és a királynék. A királyok és királynék elővették az arany- és ezüstméket, amelyeket előtte való napon emlékebe kaptak Miksa császártól. Az asztalfőre maga a császár ült, és egy ládácska aranyat készített maga mellé. Az udvari emberek, főurak, papok tisztes távolból nézték a királyi mulatságot, csupán Gersei Pethő uramnak, a mi gyermekeink, Lajos és Anna kamaramesterének volt szabad az asztal mellett tartózkodni, hogy a játékban segédkezzen a gyermekeknek. Mária, jövődöbéli királynőnk olyan gyakorlottan pörgette meg az elefántcsont karikákat, mintha gyermekkorától fogva ezt csinálta volna. No, legalább lesz valaki Budán, aki majd a pénzeszsák főurakat néhanapján megkopasztja. Ulászlónk úgysem tudott kártyázni.

Ki mondhatná el örömmel, amikor a játéknak vége volt, a császár pénzesládája kiürült, és mi magyarok maradtunk nyertesek. Nyert Ulászlónk, Lajosunk, Annánk és jövődöbéli királynőnk, Mária is. Miksa császár és Zsigmond lengyel király voltak a vesztesek. – Most már valóban igyekeztünk haza, Budára.

6. EGY JÓ ÖREGEMBER HALÁLA

Most már aztán javában ráértünk a lábunkat lógatni, miután Bécsből Budára érkezünk.

Mintha mindenkit kicseréltek volna itt a bécsi szép napok után – hiányzott a gazdag házigazda, Miksa császár; Zsigmondnak, a lengyel királynak pedig többé hírét sem hallottuk, megaprehendált ökelme, miután Ulászlónk a bécsi játékban elnyerte volna néhány tallérját. Hát persze, a lengyel úr nem veszteni jött Bécsbe.

Királyom, Ulászlóm Budára érve, nyomban ágynak dőlt, mert mint mondá, csak most kezdi érezni, hogy mennyire kifáradt vala az öregembernek nem való dári-dóban. Panaszkodott a gyomrára, a mellére, a lélegzetére, csak néha lehetett megvigasztalni, hogy nincs oka a búsulásra, mert hiszen fiát kiházasította, lányát férjhez adta.

– Igen, de mit ér az, ha a lányok nincsenek itthon, Budán, hanem az innsbrucki apácakolostorba vannak csukva?! – kiáltott fel panaszosan királyom, Ulászlóm, és öregember módjára keserves sírásra fakadt.

Hát az igaz, hogy a császár rendelkezésére a két kisasszonyt, Annát és Máriát az eljegyzési ünnepélyek végeztével nyomban batárba ültették, jóformán még csak el sem búcsúzhattunk tőlük, már viszik vala őket Innsbruck felé, sötét, szomorú zárdába, ahol majd bőségesen elmélkedhetnek jövődö életükről.

Mi talán még többet szomorkodunk vala Budán, mint a lányok a kolostorban, mert nekünk igazán elvitte a kedvünket a gólya, mióta a betegség beköltözött a palotába. Hiába jönnek vala a püspökök, a főurak a király látogatására, de még hiába mutatkoznak vala a bujkáló zsidók is a palota környékén, akik a régi adósságokat szívesen megtetéznék, ha a király egészségi állapota jobbra fordulna, mert ki tudhatja előre, hogy az ifjú királynak lesz-e majd kedve fizetgetni atyja kontóit? Királyomnak, Ulászlómnak már adósságot se volt kedve csinálni, pedig ezzel legszomorúbb napjaiban is fel lehetett vidítani.

– No – mondom –, vége a világnak – amikor felejtkezés céljából felkerestem rácvárosi barátaimat. – Nem jó dolog, amikor egy nagy fa kidőlni készül, mert maga alá temeti a kis cserjéket, bokrokat, hitvány fácskákat is, amelyek alatta békességben növekedtek.

Éppen március volt, a hó olvadni kezdett a budai hegyekben a hosszú tél után, az öregemberek mindenfelé hangosabban köhögnek a városban, mintha azt akarnák megmutatni, hogy nem mentek el a téllel, amikor csak nagy sürgés-forgás kerekedik a palotában, Bakócz primás uram érkezett meg a szokásos hatszáz lovasával Esztergomból. A primás nem sokat kérdezősködött, hanem egyenesen bement a királyhoz, aki betegágyából riadt tekintettel fogadta a hatalmas papot.

– Ulászló – kérdezte a primás –, elkészültél a halálra?

– Szeretnék már az Úristen előtt állani – felelé összekulcsolt kezekkel uramkirályom, Ulászlónk, hogy mindnyájan sírva fakadtunk, akik a szobában voltunk.

Bakócz uram pap létére tudta, hogy kell ilyenkor folytatni a szót, amelyhez egyikünknek se lett volna ereje:

– Gondoskodtál gyámokról, helytartókról, tanácsadókról, akik majd fiad nevében vezetik az ország ügyeit, amikor te már nem leszel?

Ulászló ekkor a betegágyból felém vetette bágyadt tekintetét, és fáradtan így szólt:

– Mondd el, deák, mit csináltunk az álmatlan, hosszú éjszakákon, amikor mindenki aludt a palotában.

Erre a primás öklelő pillantása elé léptem, elmondtam, hogy igenis gondoltunk a kis király jövőjére, mert titkon minden éjszaka leveleket írtunk. Íránk Miksának, a császárnak, aki Lajosunkat a trautmannsdorfi erdő szélén fiának fogadta, írtunk X. Leó pápának, írtunk Zsigmondnak, a lengyel királynak...

– Az ország rendei nem fognak beleegyezni az idegen gyámokba. Az ország rendei nem szövetkezhetnek senkivel Magyarország érintetlensége ellen. Itt a magyarok akarnak tovább is rendelkezni, nem pedig idegenek – felelé most Bakócz uram azon a gyönyörű hangján, amely tülemelkedik az orgona bűgésán, amikor az oltár előtt megszólal.

Én majdnem a föld alá süllyedtem az idegenbe küldött levelek miatt, de királyom, Ulászlóm is nyugtalankodni kezdett a takaró alatt.

– Prímás, hagyjál békességben meghalni.

A papnak még dörgőbb lett a hangja:

– Nem hagyhatod itt az országot, amelyben annyi esztendeig uralkodtál, hogy itt a legnagyobb zavar maradjon utánad! Az ország rendei amúgy is gyanakodva nézik, hogy évek óta idegen frigyeket, idegen barátságokat kötöttél. Szapolyai csil-laga fog felragyogni, és a Jagellók napja lehanyatlík.

– Mit tegyek? – kérdezte az öreg király, és fogai összevacogtak, keserves jajok szálldostak ki mellkasából, mintha minden szívdobbanása borzasztó fájdalmat okozna. Szemei kidülledtek, és keserű szemrehányással, haraggal nézett körül mindnyájunkon, akik életben fogunk maradni utána is. Irtózatos volt ebben az órában uramkirályom, Ulászlóm arca, hogy mindnyájan meghökkenénk attól az elkeseredettségtől, amely vonásaira telepedék.

– Mit tegyek? – kérdezte, és végső erőfeszítéssel felült ágyában az előtte álló prímás előtt.

– Tedd jóvá hibáidat! – felelé kérlelhetetlenül az érsek.

– Én hibát nem követtem el! – hördült most fel uramkirályom, Ulászlóm. – Mindig jót akartam, hamisság nem volt bennem azok irányában sem, akik megcsaltak, és a hátam mögött Dobzsénak gúnyoltak. Senkit meg nem ölettem, pedig az összes urakat ki kellett volna pusztítanom. Ah, mily botor voltam, hogy nem követtem dicső elődöm, Mátyás király útját az elszántságban és szigorúságban! Várakra, jószágokra, grófságokra kellett volna mennem, hogy erőt mutassak a konspiráló uraknak. Nesze neki, nesze neked! Vérnek kellett volna lábom nyomán járni, hogy megfékezzem ezeket a nyakas, alattomos, kaján, rosszelkű urakat, akik a nemzetet szipolyozták. De én mindig csak jó, türelmes voltam. Mondd, prímás, mit bánjak meg itt a halálos ágyamon? A vért, amelyet nem ömlesztettem, a szegénységet, amelyben egész életemben részem volt, a megaláztatásban, amelyet a magyaroktól nyertem, és a még megalázóbb külföldi barátkozást, amelyet éppen a magyarok miatt kellett keresnem?

Bakócz uram türelmetlenül legyintett a király szavai alatt.

– Egész életedben eladtad magad. Az kell, hogy nem lehetnek itt idegen gyámok, tanácsadók, fülbesugdosók a kis király mellett. Magyarokat bízzál meg ezzel. Erre kérnek személyemben az ország rendei. Nem akarjuk, hogy a fiad is koldus legyen, mint te voltál egész életedben.

Ki tudja, meddig tartott volna még az ördögűzés a haldoklóval, ha királyom, Ulászlóm nem int vala nekem, a szegény, térdeplő deáknak, és fülembe parancsot suttogott, írnék nyomban levelet, amelyben a kis király nevelő gyámjául kinevezi Bakócz uramat, Bornemissza János uramat, a kincstartót, György brandenburgi örgrófot és Frigyes örgrófot, aki itt királyi nagybátyja udvarában lengyeleskedett, különösen a lovasjátékokban volt nagy mester.

– Siess, diák, mert erőm elhagy! – suttogta a király, és én szaladtam végig a folyosón, anélkül hogy egyetlen pillantásom lett volna a folyosóra benyomakodó uzsorásokra, továbbá a papokat sem vettem észre, akik mind felgyülekeztek a

király haldoklásának a hírére, és az öklüket rázogatták felém, mintha én lennék okozója valaminek.

(Nem felejtettem el, még az iramodásban sem, a király szemét, amely zöld és vérrel aláfuttatott volt, mint valami zöld saláta, amelyet piros káposztalevelekkel szórnak be. Az a régi jószág, amelyet valaha e szemben tündökölni láttunk vala, elbújt a megerőltetés véres erecskéi mögé, zöldbe, epébe, gyűlölködésbe.)

A levelet gyorsan megírtam, a király vonagló kézzel aláírta, a primás zsebre tette, most már ott maradhattunk a haldokló mellett, aki a fal felé fordult.

– Dobzse! – mondta, mikor a félhold benézett a szoba ablakán, amarról délkelet felől, mintha csak Szulejmán szultán parancsából jött volna el kémlelődni a budai palotába, vajon meghalt-e már a magyar király.

Mi letérdepeltünk az ágy körül, és a haldokló imádságát mondogattuk, már ki hogyan tudta. A szövétnek lángját lengette a tavaszi szél, a király a takaró felett imára kulcsolta két kezét, a szemét lehunyta, és az arca, amelyen újra kinőtt a nagy, bozontos, ezüstös szakáll, mozdulatlan volt. Most legalább megláthattam, hogyan várja egy jámbor keresztény ember a halált. Nyugodalommal és szent áhítattal.

De most egyszerre csak felnyitotta a király vérrel aláfutott szemeit, és alig hallhatóan monda:

– Valaki jön.

Mi nem hallottunk lépteket sem az udvaron, sem a folyosókon, de hát bele kellett nyugodnunk, hogy a haldoklóknak élesebb a hallása, mint a miénk. Mert néhány perc múlva valóban sarkantyús lépések közelednek az udvaron, az őrség álmos hangjára rádörrent egy kemény hang:

– A királyhoz.

Már eléri a lépések a grádicsot, már a folyosón botorkálnak végig, és félelmetesen megállanak a küszöb előtt, mintha a kilincset keresgálné az éji vendég. Én keresztet vetek magamra, mert látom, hogy az ágyban uramkirályom felemeli fejét, amelyről azt hittük, hogy már semmi erő sincs benne. Felemeli a fejét, és úgy néz az ajtó felé, mintha onnan valami szörnyűséget várna...

Az ajtó felnyílik, és sárosán, fővegesen, köpönyegesen belép a szobába egy végvári vitéz, amint azoknak a futároknak volt szabadságukban a király elé lépni, akik fontos hírt hoztak.

– Nándorfejérvárból jövök – szólt a lovasember tompa hangon. – Piri pasa szüntelenül ostromolja a várat, mi pedig már kifogytunk mindenből.

– Hol a fiam, Lajosom? – kiáltotta a király hirtelen felülve az ágyban.

Valaki elszaladt Lajosért, akinek gyámjai nem engedték, hogy atyja dísztelen haldoklásának tanúja legyen. Mi többiek a királyhoz siettünk, mert a király kimászott az ágyból, és nagy fájdalommal miatt az ágy szélére kuporodott. Jobbról én öleltem át uramat-királyomat, balról az ismeretlen nándorfejérvári vitéz. A királynak zakatolt az egész teste, forró gőz ömlött belőle, a két térdé táncolt.

– Jaj! – kiáltott fel, és kiugorva karjainkból, talpra szökkent, gyorsan megfordult sarkán, és összeesett az ágy előtt a medvebőrön.

Mire felkaptuk, már nem volt benne élet.

Így halt meg ágyon kívül az utolsóelőtti Jagelló, mintha kínhalálával előre példázna ama szomorúságokat, amelyek majd utána következnek.

7.

BUDÁRA HOZZUK A KIRÁLYNÉT

Én bizony már régen nem hittem volna, hogy csak annyit is számítok a budai palotában, mint az a pókháló, amely Ulászló óta maradt valamely sarokban, amikor megint csak rám mosolygott a szerencse, ez a ledér, amelyről azt hívéim, hogy örökre elhagyott.

Éppen tíz napja volt, amikor szünetelt mindenféle udvari vadászat a hegyek között, sőt lovagjáték sem akadt délutánra. Végre egy napot a tizenöt éves király palotájában, gondolataiba merülve is töltött. Ennek a gondolkodásnak pedig az lett az eredménye, hogy egyszer csak így szólott nevelőjéhez, Balbi professzor úrhoz, akit a római pápa küldött a nyakára:

– Meg akarok házasodni. Elég volt már a jegyességből. Azt akarom, hogy végre mellettem legyen Mária, akit lelkemből szeretek.

Balbi, ez a ravasz pap, akit mindenki titokban azzal gyanúsított az udvarnál, hogy gonosz ösztöneinél fogva nem ártallotta, hogy szemet vessen a szép, ifjú királyra is, kijött a király szobájából, és táskás, préposti kezeivel felpofozott mindenkit, akit útjában talált, különösen a szerencsétlen apródokat, akik mindig megkapták a magukét a kövér perelőtől.

És mikor a kis király egyszerre csak kezdett a szerelemről, a szépséges Máriáról ábrándozni, többé nem lehetett őt még csak a hálóval való madarászásra se elcsalogatni, pedig olyan madarászunk volt (egy öreg, mezítláb, madártollas süvegű német), amilyen talán még Szapolyai uramnak se. A solymárunk – egy lenge, bodros hajzatú, poétás arculatú fiatalember – mindig megríkatta az aszszonynépet, annyi zsákmányt hozott a solymászásból. A visegrádi vízivárban, amelyet némelyek Salamon tornyának is mondanak, dudálhatott a szél, a kürtök nem verték fel az erdőség csendjét. A konyhamester illegethette magát a gyúrófájával, amelyet a kard mellett viselt, a király nem törődött vele, a király szerelmes volt.

Talán még a vadaskerti vadászat volt az a multság, ahová el lehetett vinni a bánatos királyt, aki legszívesebben egész nap ablakánál állott, és a budai hat-hét tornyokat olvasgatta, mint már az atya is cselekedte. A vadaskerti vadászatra ellenben mégiscsak elment, mert itt nem kellett sokat mozognia, csak fel kellett állnia egy olyan nagy kocsira, amelyre a magyar címer volt festve, és a kocsin állva

mindent lehetett látni az eseményekből. Kétöles palánkkal volt bekerítve a térség, ahová már napokkal előbb az udvari vadászok behajtották a vadakat, és kezdetét vette a vadászat. A kutyák és a vadászok behatoltak a palánkok közé, és a szabad térségen, a király szeme láttára bántak el a vadakkal. Itt döfték le a feldühített vadkanokat, amikor azok égnek meresztett sörénnyel meg akarták rohanni a vadászokat. Itt kergették meg az őzeket, szarvasokat, hogy néha órákba tellett egy-egy vén szarvas leterítése. A palánkon kívül víg élet folyt, hordók álltak csapra ütve, lacikonyha mellett üldögélt az asszony nép, a fáradt vadászok nagy kancsókat hajtogattak, a kutyák nagyokat ugráltak az odavetett koncok felett. Néha csak az este vetett véget a mulatságnak, de a király hazafelé menet már megint csak szomorú volt, hogy megint csak a bánat jégkéreg ült mindenkinek a szívére, aki őt szemügyre vette.

Az én szívemen is komor jégkéreg volt, nem tudtam nevetni azóta, mióta uramkirályom, Ulászlóm karjaim között lehelte ki lelkét. Engem még a vadkan se mulattatott, amelyet előlről és hátulról jól megtámadtak a betanított ebek, hogy a bugyogós ujjú vadász két szűk nadrágos lábát megfeszítve, hosszú nyelű késével oldalról torokon döfje a disznót.

Balbi prépost úr azonban hiába verte az apródokat és más fiatalembereket, a király egyre azt hangoztatta, hogy meg akar házasodni, mert unja az életét.

Nem volt mit tennünk – útra kellett indulnunk Máriáért, ama innsbrucki kolostorba, ahol a hercegkisasszony már évek óta várja, hogy valamikor érte jönnek. Az utóbbi időben tán még nehezebb lehetett a várakozás, mert hírért vettük, hogy Anna lányunkat már két hónappal előbb elvitte volt a kolostorból Miksa császár fia, Ferdinánd, és meg is esküdött vele annak rendje és módja szerint.

Balbi prépost úr egy napon csak kiadja a rendelkezést, hogy a deák, aki már járatos a külföldi utazásokban, pakoljon és induljon vele ama messzi kolostor felé a jövődöbéli királynőért. A deáknak persze nagy öröme tellett a parancs végrehajtásában, mert a deák nagyon örvendezett vala, hogy Budáról elmehet, ahol már a csatlósokat se tudták a maguk pénzéből fizetni, hanem a brandenburgi gróf fizette helyettünk az utolsó várkapust is.

– Aztán vigyázzatok a királynéra, nehogy útközben valami baja támadjon – szólt Lajos király búcsúzásnál, de a tarisznyánkba elfelejtett útiköltséget adni.

Szerencsére ott volt a prépost – az ilyen prépostnak, még ha idegen is Magyarországon, mindig van pénze. Azt már ő tudja, honnan.

A prépost nagy orrú, vastag ember volt, aki leginkább hintón szeretett utazni, mert neki nem volt olyan sürgős a házasság, mint a királynak. Én hol a kocsis mellett üldögéltem, hol meg gyalogosan baktattam, de mégiscsak elérkeznék Innsbruckba. Csupa apáca meg pap lakta a várost, ugyanezért a bormérők a nyári időben legyeket fogdostak, és nagyon csodálkoztak, amikor bort kértem.

Akkor már ott tétlenkedtek Miksa császár emberei is. Dietrichstein gróf, Roggendorf báró meg a sehonnan el nem maradható pap, Speranzi brixeni prépost, akikkel aztán körülfogtuk a magyar királyné kocsiját, és Innsbruckból egyenesen Bécsbe mentünk, hogy Miksa császár még egyszer elbúcsúzhasson az unokájától. Én azt gondoltam magamban, hogy ennél a búcsúzásnál a császár átadja majd nekünk azt a kétszázzezernyi magyar forintokat is, amiket móríngba ígért, de a császár nem hívatott se engem, se Balbi Jeromos prépost urat. A prépost megint csak kénytelen volt a maga mély zsebébe nyúlni, hogy az utat folytathassuk, ami nem ment minden megjegyzés nélkül. Ámde a prépost olaszul káromkodott, ugyanezért nem érthettem meg belőle egy szót sem. Bécsből hajóval Pozsonyba mentünk, Pozsonyból Komáromba megint csak kocsin utaztunk.

A királyné akkor tizenhat éves volt, és kíváncsian nézegetett széjjel Magyarországon, amelyet akkor látott először. Szép nyári idő volt, a Csallóközben itt-ott még arattak, búzakeresztek álldogáltak mindenfelé, és fegyveres emberek éppen akkor hajtották be a pozsonyi prépostnak járó dézsmát. Balbi uram, mert éppen ő volt a pozsonyi prépost, hangos kiáltozással buzdította az embereit, érthetetlen nyelven káromkodott, amin a királyné sokszor nagyokat nevetett. Találkozánk magyar nemesurakkal is utazásunkban, akik a nyári melegben is mentében, dolmányban lovagoltak, fehér haj és fehér szakáll nőtt ki vala vörös bor színű arculatukból.

– Itt mindenki ősz ember Magyarországon? – kiáltott fel Mária királyné.

– Mióta ősz hajú fiatal királyunk van – felelt Balbi prépost úr.

A magyarok kerek, fekete medveszemükkel gyanakodva nézték az idegen kocsikat, de meg nem ismerik vala Mária királynét, tehát még csak a süvegüket se billentik meg.

Máriának olyan fehér arca volt, mint az oltárterítő, a haja pedig éjsötét volt. Ugyanezért csodálkozva nézegette ezeket a vérpiros képű, fehér hajú embereket. A Csallóköz álomvilága apránként elmaradozott mögöttük, a prépost úr is jól kiveszekedte magát a dézsmásai-val.

– Nem kell búsulni – mondta –, a nagyszarvi kastélyban ebédrel vár Sárkány főispán.

– De hiszen ma péntek van! – kiáltott fel a királyné. – Mi Innsbruckban pénteken böjtölni szoktunk.

– Nem kell búsulni – ismételte Balbi uram a fogai között –, ez is csak amolyan böjtös ebéd lesz.

Hát így is volt. Sárkány Ambrus uram a királyné tiszteletére felhozott Szalából mindenféle rákokat, amelyek a levest nagyon megkedvesítették. (Én, miután a konyhamestert igen jól ismertem, egy szakajtóval tettem magam mellé, az asztal alá a rákból, amelyet nagyon jól lehetett ropogtatni.) Aztán volt mindenféle hal, amelyet a Dunából csak kifognak a halászok, amelyeknek a nevét sem tudnám elsorolni. De volt viza is, amely közönségesen csak a Fekete-tengerben szokott tanyázni. A királyné ezen nagyon elálmélkodott.

– A tengeri halak felúsznak Komáromig, mi aztán itt megfogdossuk őket – nevetett étvágyasan a főispán, és boldog volt, amikor Balbi uram panaszképpen felemlítette, hogy ezek a jóízű halak eljöhethének Pozsonyig is.

Másnap este értük el hajóval az óbudai partokat, ahol Batthyány Ferenc, Mosa László, Rétházi Lukács és más nemesurak átvették tőlünk a királynét épségben, egészségben, dicsőségben, olyan szépséges szépen, amilyen királynéjuk még nem volt a magyaroknak. Látszott vala az óbudai kikötőben várakozó urakon, hogy nem

tudnak betelni Mária királyné szépségével, a szemüket dörzsölik, mintha álmodnának, a sarkantyújukat verdesik, mintha valamit nem akarnának elhinni.

– A dunai szirén! – kiáltott fel Rétházi uram, aki öregember letére megengedte néha magának, hogy hangosan gondolkozzon.

Királyném, Mária ekkor, ezen a nyári alkonyaton frájai és kisasszonyai közül kilépett a partra. Igen gazdag ruházat volt a testén. Fején fekete bársonyból való nagy barett, amelynek bélése aranyszövésű volt. Ruhája ugyancsak fekete bársonyból készült, bő ujjú, arany-sárga borításokkal. Patyolatinge ráncba szedve most is a nyakáig ért, és a gallérja fehér volt, arannyal átszöve. A gallérjába virágok voltak hímezve, valamint egy férfi és egy női alak. Nyakában lelógó, vastag aranylánc, derekán aranyos öv, a kezében fehér kesztyűk.

A magyar urak csak meghökkentek, mikor ezt a tüneményt partra szállani látták. A szakállukhoz, bajszukhoz kapkodtak, mint már ilyenkor szokás.

Balbi uram, a pozsonyi prépost a királyné oldalán ballagott.

– Itt Budán is minden férfi fehér hajú? – kérdezte a királyné, a fehér bajszú magyaroktól meglepetve, és ijedten a prépost karjára tette a kezét.

A prépost bólongatott.

– Az országban mindenütt Lajos király uralkodik, így Budán is, tehát a magyarok fehér hajúak, mint maga a király, akinek már tízesztendőskorában mutatkoznak vala az apró fehér fűrtői.

– Különös – rebegte a királyné –, hogy egy fehér hajú ember lesz most a férjem, amikor én egy nálamnál fiatalabb gyermekkel jegyeztem el magam.

– A király sokat szenvedett – monda a prépost, és papos mosoly ült a szájára. – Sokat szenvedett éppen felségedért, akit nem láthatott.

Mária királyné most megállott, és egy zománcos ékszer csatolt le nyakláncáról, amelyet a prépostnak nyújtott.

– Fogadja el az egyház javára. Szegény Lajos, én mindig gondoltam rá.

A hajóhídon kardcsörtetve jöttek a király kiküldött urai. Fehér szakálluk tündökölt a nyári alkonyatban.

8.

A KIRÁLYNÉ PÉNZT KERES

Hát volt már királynénk, csak éppen pénzünk nem volt. Néha még annyi se, mint az öreg király alatt, aki valamely úton-módon mindig tudott magának meg udvartartásának valamely ebédet szerezni, ha másként nem, meghívták magukat vendégségbe.

Én már csak olyan ember vagyok, hogy nem törődöm azzal, ha a csizmám rongyos, a ruhám pedig úgy éget, mint a székely, de ebédelni mindennap szeretek, mert aki nem ebédel, az nem ember. Azt könnyen megkörnyékezi mindenféle betegség, csüggedés, csalárdság, hamisság. Az éhes ember hazudja a legnagyobbakat.

Most már nagyon ritkán ebédeltünk...

Igaz, hogy a királynak, Lajosunknak és a királynénak nem nagyon volt erre gondolata, mert hiszen ők napestig aludtak, de annál többet szomorkodtunk mi, régi udvari emberek, akik még Ulászló urunk alatt se maradtunk éhkoppon. Zavartuk is Bosnyák Mátyást, akkor konyhamesterünket, hogy kérne pénzt vagy alamizsnát a Budán tartózkodó főuraktól és főpapoktól, hogy harangszóra legalább megteríthessünk. Az ügyes szakács egyszer a pécsi püspöktől száz márkát hozott. Nyomban levágattunk egy hízott tulkot. Bort hozattunk a Rácvárosból, és nagy dínomdánomot csaptunk, amelynek csak az este vetett véget, amikor népesedni kezdett a palota, készülődés történt az esti tánchoz.

Akkoriban Brandenburi György őrgróf úr, a királyi palota főrendezője nem tudott aludni a kísértetektől és lidércnyomásoktól éjszakának idején – vénecske volt már a főúr –, ugyanezért éjszaka mindenkinek ébren kellett lenni a palotában, a királynak és a királynénak is. Igaz, hogy Brandenburi hálás volt ezért, hogy éjszaka segítettek neki a virrasztásban, talán ötször is tálaltatott egy éjszaka szakácsával, bor és multság mindig volt bőségesen. Vén korhely volt az őrgróf, aki semmit nem sajnált magától, se a táncot, se a szép lányt, se a jó falatokat, mert az volt a szavajárása, hogy amúgy is csak egyszer élünk. Mit tehetett Lajos királyunk, ha napjában mégiscsak jól akart lakni, mint hogy engedelmeskedett főudvarmestere akaratának. Mert estére volt mindig pecsenye az asztalon, mintha valami varázsló lett volna Brandenburi.

Máriánkról, királynénkról már Bécsben hallánk, hogy nagyon szeretett enni-inni, szívesen nyújtózkodott hát napestig ő is az ágyban ama jó vacsora reményében. A budai kereskedők már amúgy sem adtak hitelbe semmit, legfeljebb zálogra, ami mindig kevesebb lett. Ha Lajosunk, szegény feje, felébredt vala napközben, mindig csak arról tanácskozik feleségével, kitől és hogyan lehetne pénzt szerezni. Királynénk, Mária ilyenkor néha hangosan kiáltozott, hogy elsomfordáltunk az ebédlőből, nehogy a királyi szobákból hallatszó szavakat megértsük.

– Én Németalföldről jöttem ide, ahol minden polgárnak háza és vagyona van. Ott csinálják a brabanti csipkéket és a flandriai tapétákat. Posztót és vásznat. Ott veszik az angolok és spanyolok a hajóiknak való árbocfákat. Mi áruljuk a legjobb paripákat és a heringeket. A legkisebb házban is ezüstitálak, velencei edények állnak a pohárszékeken. Az asszonyok génuai vászonba és atlaszba öltözködnek. Ebédre mindenütt van pisztráng, lazac, fácán, osztriga, pávapástétom, füge, datolya, narancs, és a bor Ciprusból jön. És mit találtam itt? Lovagokat és megint csak lovagokat, akik mindig azt hiszik, hogy a középkorban élünk. Olyan hosszú sarkantyúkat hordanak, hogy majd kiverik egymás szemét. Ennivalója pedig a királynak sincs. Ha nem szeretnélek, bizony régen itt hagytalak volna. De szeretlek, te szegény árnyékkirály.

No, most aztán Lajosunkon volt a sor, hogy a fejét törje, kitől kellene pénzt kölcsönözni, hogy legalább a királynénak adhasson pénzt, ha már senkinek sem adhatott.

A királlyal délután néha elbújtunk olyan szobában, ahol senki sem akadhatott ránk. A király bízott bennem, mert elégszer mondtam tanácsot az apjának, amikor a koronához tartozó jószágokat pénz hiányában megterheltük. Zálog volt Budán, Pesten, Kassán, Pozsonyon, Nagyszombaton, Bártfán, Eperjesen, Sopronon. Kölcsönt vettünk Óbudára, Esztergomra, Szebenre, Szegedre, hogy a jó Isten bocsássa meg a bűnömet. Zálogba tettük a kunokat és jászokat – képzelem, milyen nagyot néztek ezek a keményfejű emberek.

– Pénzért kell írni, deák – monda a király, és ilyenkor a hangja megint csak nagyon hasonlítgatott ama márkieához, aki azért növesztette meg a szakállát, mert azt hitte, hogy abban van a zsidóknak az ő nagy pénzcsináló tudományuk. Lajosunknak még csak kétszimbóknyi szakállája volt, nem alkalmas arra, hogy valaki is tépegesse gond miatt.

– Kért az apám pénzt a pápai nunciustól, Burgiótól? – kérdezte a király.

– Kért – feleltem –, harminckét forintot vissza is fizettünk neki, amit futárokról adott kölcsön.

– Kért pénzt az apám kölcsön Fortunátus Imrétől, a Fuggeroktól, a budai zsidó hitközségtől?

– Mindenhol ott vannak a leveleink.

– Hát a pannonthalmi apától?

Megcsavartam az emlékezetemet.

– Attól nem kértünk.

A király erre rendelkezett, hogy nyomban írják levelet Máténak, a pannonthalmi apátnak, háromszázhusz forint kölcsön érdekében, mert a király szerette azokat a számokat, amelyek nem végződnek kerek összeggel.

– Papnak van pénze. Kösd le neki a tolnai adókat.

Írtunk még más leveleket is, mert a király leginkább levélben szeretett kölcsönt kérni. Kértünk pénzt Széchy Tamástól, Eperjes, Korpona, Kolozsvár és más vá-

rosoktól. Némelyek küldtek, némelyek nem küldtek. Nem rajtam múlt, mert nagy gyakorlatom volt a kölcsönkérő levelek írásában. Még Ulászló urunktól tanultam.

Bakócz primás urammal már könnyebb volt a dolgunk. Nála becsaptuk a királyi udvar ezüstkészletét. Jött is a kölcsönpénz, mint a karikacsapás.

Egyszer amikor javában íránk a kölcsönkérő leveleket, csak benyit ám a szobába Mária királyné, és rajtacsíp, amikor éppen a pozsonyi vámot meg a máramarosi sóbányákat vetjük zálogba Salamon Imrénél, akit neveznek vala Szerencsésnek is.

– Uram, királyom, szívesen jótállottam érted idáig is minden adósságodban – kezdte a királyné –, de most már elég volt a sok jóból. Eleget gyötrődél, szenvedtél, gondolkoztál, hogy még a fáklyatáncnál sem lehetett hasznodat venni, az étvágyad pedig veszedelmesen csökkent. A kisasszonyaim már azt mondogatják, hogy valami nagy teher nyomja a lelkiismeretedet, azért böjtölsz olyan napokon is, amikor böjtölni nem kellene. Már fehéredik a szakállad is, mint valamely öregemberé. Pedig még tizennyolc esztendő se vagy. Ezentúl majd én veszem kezembe a dolgokat, eleget tanultam a flandriai kereskedőktől. Deák – fordult most hozzám az égi tünemény –, ezentúl csak azokat a leveleket szabad elküldened, amelyeket én is lepecsételek a gyűrűmmel.

– Máriám! – rebegte királyom, Lajosom, és megcsókolta azt a kezét, amelynél szebb nem volt egész Flandriában.

– Most majd én fogok pénzt szerezni! – folytatta a királyné, és előhozatta az osztáblajátékot, hogy néhány fordulót játsszon Lajosunkkal.

Én futamodtam az ebédlőbe, mert már hírért hallottam, hogy Csehországból pénzt hoztak a követek, ugyanazért valamely ebédre is van kilátás, ha ugyan az udvarmesterek el nem lopták az egész pénzküldeményt, amint ez már szokásuk volt.

A királyné két délután ostáblázott királyommal, Lajossal, amikor is sokszor elhajtják maguk mellől a Brandenburgi őrgrof követeit, akik a vacsorához vagy a fáklyatánchoz vagy a színelőadáshoz invitálták őket. Csak egy hosszú szakállú innsbrucki embert tűrnek meg maguk körül. Az innsbruckiról hamar kitudódik, hogy bukott kereskedő, aki darab ideig börtönben is ült a hazájában. Most pedig azért jött Budára, hogy a királyné vagyonát rendbe szedje. No hiszen, lesz is majd baja a budai tisztartóval, aki évek óta nem számolt el sem Visegráddal, sem Solymárral, sem a Megyerig tartó szigettel, de Kos- és Csepel-szigetekkel sem. Bornemissza uram is dúlt-fúlt mérgében, mert nagyon sok királyi kötelezvényt, miután azt előbb betisztátlantja, vágott a hitelezők arcába, mikor fizetésre került a sor. Az innsbruckit néhányszor jól megdöngönyözték a Rácvárosban, a főurak gyakrabban jönnek vala a palotába a maguk palotáiból, hogy hírmondást halljanak az innsbrucki kereskedő szándékairól, terveiről. Sok sötét arcot látni a folyosón, különösen a püspökök barátai közül.

Uram, káplánom, Szerémi György is kifakadt:

– Kíváncsi vagyok, hogyan akar az a nő pénzt keresni, akit a rendek hallatára maga Verbőczy uram is latroculának, magyarán latornőnek nevezett az ország-

gyűlésben! Jobb lesz, ha gyorsan visszamegy a „csibefalók” városába, amíg a magyar urak el nem veszítik a türelmüket.

Ámde királyném, Máriám most már hangosan hirdeté vala, hogy majd rendet csinál a budai palotában. Elég volt a koplalásból, a tolvajkodásból. Három férfi volt ebben az asszonyban.

No, hát nemsokára elkövetkezett a rendcsinálás ideje, amikor megérkezett Rómából VII. Kelemen pápa levele, aki megengedte, hogy a budai templomok egyházi kincseit a szegény magyar király kölcsönbe veheti a maga udvartartásához. A budai előjárók nyomban tömeget küldenek vala a palota elé, amely hangosan kiáltotta, hogy a pápai nunciust és a velencei követet nyomban el kell kergetni Budáról, mert csak ők járhattak közbe a pápánál. Brandenburgi György örgróf, aki a mulatozás mellett szerette a könnyebbfajta csetepatét is, hatvan lovasát a kiáltózókra küldte, mire nagyon csendes éjszaka következett Budán.

– Most pedig talpra mindnyájan! – kiáltotta el magát éjfélkor királyném, Máriám, amikor a fáklátáncban szünet volt. – Hozzuk el az ölünkben, a hátunkon az egyházi kincseket, mielőtt azokat a papok eltüntetnék a budai rejtekekutakban. Én parancsolom, Mária, Magyarország s Csehország királynéja, Miksa császár unokája. Pénzt kell szerezni a királynak!

Királyom, Lajosom csak álmélkodva nézte darab ideig, hogyan kerekednek fel a táncosok, udvaroncok, a lehűtők, a semmittevők, a kóborgó lovagok, a színészek és a királyné kisasszonyai, akik eddig különböző függönyök megett rejtőzködtek, megfelelő férfitársaságban, hogy a királyné parancsának eleget tegyenek. Elöl szaladt kivont karddal ama Brandenburgi örgróf, aki soha életében nem volt elrontója a jó tréfának. Mögötte mindazok a németek, akik királynénk után apránként Budára szivárogtak. Vidám kenyérpusztítók, akik mindig jókedvűek voltak. Tán akkor is, midőn meg kell halniok.

Én uram, királyom mellett maradtam a palotában, amelyet ebben az órában nem őrzött senki. Uraság, vendég, szolga, testőr a budai templomokat járta, hogy az egyházi kincseket az éjféli órában összeszedjék... A pápa megengedte.

Hajnalban egy tárházra való ezüst volt együtt a királyné lakosztályában. Én nem láttam, mert ilyesmit nem szeretek nézni; ahány kehely, keresztelőmedence ezüsből volt Budán, azt elhozták.

Korán reggel, mielőtt a királyné aludni ment volna, megjelent a palotában az innsbrucki huszonöt némettel, akikről később tudtuk meg, hogy tanult pénzverő legények. A legények zsákokba rakták az ezüstöt, rezet, vasat, és elvitték a királyné házába, a Keresztelő Szent János utcába.

Így kezdődött a pénzhamisítás.

9.

A KIRÁLYNÉ RENDET AKAR CSINÁLNI

Mondom, a pénzcsinálást a Keresztelő Szent János utcájában kezdtük, ahol Mária királynénk házat örökölt vala az apósától. Jó nagy ház volt, megfelelő pincével, amely pince nagyon alkalmas lett volna arra is, hogy benne borosedényeket elhelyezzünk. De inkább pénzt vertünk.

Mária királyné egyszer estefelé így szólt hozzám:

– Te vén deák, te ismerheted a házat, amelyet apósomtól örököltem. Szeretnék oda titkon ellátogatni. Hadd nézzem meg, mit csinálnak a pénzverőim.

Királyném parancsára nyomban talpon voltam.

A királyné bő kapucinus köpönyeget és nagy karimájú kalapot tett a fejére, elindultunk a kerten át alkonyattal.

Buda szép város volt, még Mátyás király építtette szépnek. A királyné akkor járt először gyalogosan a városban, jobbra-balra nézegetett, és minden palotáról megkérdezte, hogy vajon az kié volna. Szalkay László uramnak, az egri püspöknek több palotája is volt egymás mellett, mire a királyné csendesen ezt mondta:

– Úgy tudom, hogy kancellár uramnak csak egy gazdasszonya van. Az a bizonyos Heléne, akit Csehországból szöktetett el a Brandenburgi, akitől aztán Budán szöktette el a hölgyet Szalkay uram. Minek Helénének ennyi palota?

Erre én bizony nem tudtam válaszolni, mert sohasem ismertem az asszonyok gondolkodását.

Így érkeztünk el a házhoz, a Keresztelő Szent János utcába, ahol az előre várható nagy kalapálás helyett csendesség fogadott bennünket. Még csak annyi zaj sem volt a királyné pénzverőműhelyében, mint egy falusi kovácsműhelyben.

– Mi dolog ez?! Nem veritek a pénzemet? – kérdezte lángoló szóval a királyné az innsbrucki bukott kereskedőt, amikor az valahonnan előkerült.

A bukott kereskedő, akire a pénzverés volt bízva, malmot csinált a két kezéből.

– Mindennek Szalkay uram az oka. Ő tette gonosz hírűvé pénzünket, kisütvén róla, hogy több benne a réz, mint az ezüst. Őt pénzünkért csak egy Mátyás-pénzt adnak Budán. A kereskedők még azt is megtetézik, mert ők csak harminckét pénzünkért adnak öt Mátyás-tallért. A külföldi kereskedők, akiknél pénzünket elhelyezni akartuk, százötven pénzünkért kínálgattak egy régi magyar forintot. Abba kellett hagyni a pénzverést, mert ráfizettünk minden éremdarabra.

– Hát már én nem csinálhatok semmit szerencsével? – fakadt ki királyném, és nagyon szomorúan sietett vissza a palotába, hogy alig tudám őt követni.

A bástyánál éppen Szalkay László urammal találkoztunk, aki ott esti sétálgatását végezte, mert szeretett jó étvággal leülni a vacsorájához. A kancellár szép derék ember volt, de mégis inába szállott a bátorsága, amikor a királyném ezzel a szóval fordult hozzá:

– Mondja csak, püspök uram, mi baja van magának az én pénzemmel?

Szalkay uram nagyot nyelt.

– Nálunk, Magyarországon, a királynék nem szoktak pénzveréssel foglalkozni.

– Átengedik azt a kancellárnak – tódította gúnyosan királyném.

Szalkay uram ravasz róka módjára sunyított és kertelt:

– Királyné őfelsége eddig megelégedett a maga cserebere üzleteivel. Eladta az egyik falat, vett helyette másikat. Tenyésztett Féltoronyban ménlovakat, amelyekért nagy árat adtak külföldön. Piacra küldte a vadászszákmányt, amit a Buda vidéki vadászatoknál ejtett. Belátom, hogy Magyarország királynéja nem árulhat tojástartó budai piacon, hogy konyhapénzre tegyen szert, de a pénzcserélést mégiscsak jobb a férfiakra bízni, azok értenek hozzá.

– Én gyermekkorom óta önálló vagyok. Unom ezt a tétlenséget itt Budán! – lángolt fel megint királyném szava.

– Én ugyan az ország kancellárja vagyok – felelt alattomos ravaszsággal az egri püspök úr –, de azért kellő engedelemmel tanácsot adok a királynénak is. Tegye felsége ugyanazt, amit azelőtt tett, amikor az ifjú temperamentuma nem unta a palotabeli unalmat. Keljen útra felséges férjével Csepelre, Zsámbékra, Visegrádra, ahova olyan nagyon szeretett járni. Ott van Pozsony, Magyaróvár, Diósgyőr, ahol kastélyai, várai vannak a magyar királynénak. Sehol úgy nem lehet solymászni Magyarországon, mint Csepelszigetén. Királyné őfelségének mindig kedvezett a szerencse a karmos madárral.

Királyném most szembefordult a bástyán a kancellárral. Körül mély csend volt már Budán, a tornyok elmondogatták a maguk hangos mondókáit, most a csillagok szikráztak néma nyelvükön. Mint a csillagpor, úgy világított a királyném szava:

– Akármilyen ravaszkodnak, ármánykodnak a magyar urak, nem engedem tönkretenni a királyt. Ne felejtsek el, hogy én Csehország királynéja is vagyok. Hatalmam van Prágában is. Meg fogom menteni a királyt! Még az én életem árán is.

Ó, hogy szerettem volna akkor térdre borulni királyném előtt, és a ruhaszegélyét megcsókolni! De én csak szegény szolga voltam, akinek az esti sötétségben majd a palotába kell kísérendni királynéját.

Az egri úr azonban nem engedett, makacskodva rázogatta a fejét.

– A királyon nem lehet segíteni! Tisztában kell lenni ezzel, mielőtt bármire elhatároznánk magunkat. A minap itt járt Budán a császár, a lengyel király és az osztrák főherceg követe, három olyan lovag, akik más királyi udvaroknál is megfordulnak, s egyértelműleg konstatálták, hogy amíg királyunk korban fejlődik, szellemileg hanyatlak. Meg van rontva erkölcsük. Udvarnokai nem tisztelik, és nem félik. Bárki szabadon beléphet akkor is a királyhoz, amikor az mezíttelenül tartózkodik szobájában. A tanácsüléseken szórakozott. A templomban nem imádkozik. Vadászatok, mulatságok foglalják el egész idejét.

– Lelkem, jó uram, szegény Ludovikuszom! – tört fel most a királyném hangja, mint a megsebzett madaré, és hátat fordítva a kancellárnak, a palota felé sietett,

hogy alig tudtam követni kapucinus köpenyegét, amellyel elfödte arcát is. Én pedig azt gondoltam, hogy régi királyaink alatt már javában el volna választva az ilyen egri úrnak a feje a törzsétől, aki a királyáról így beszél.

Ámde a palotába érve, csakhamar gondolataim támadtak. A király orvosa, ama nagy szakállú, nagy bajszú Wirth György kidüldedt szemével baljóslatúan sietett végig a folyosón.

– A király rosszul van. Hírek érkeztek a végvidékről! – súgta a fülembe egy alabárdos, akivel a Rácvárost szoktuk látogatni.

Mire a konyhába értem volna, hogy vacsorámat biztosítsam a sok léhűtő előtt, aki szokás szerint a konyhai folyosón várta az ételek megfővését és megsülését, már tudtam is a rossz hírt, amely királyomat ágyba döntötte: a török szultán kétszáz-ezer emberrel átlépte a Szávát, Nándorfejevárt körülkérítette.

– Óó – hallottam a gombócevéket (mert éppen az volt vacsorára) –, nem olyan veszedelmes az a kétszáz-ezer török! Ezer magyar széjjelkergeti az egész hadsereget.

Csak éppen a konyhamester, aki régi jó barátom volt, és tudott mindenről, ami az udvarnál történik, sugott valamit a fülembe, amittől karikát hányt a szemem.

– Szathmáry György uram, akinek a legtöbb aranya volt Budán, a nándorfejevári futár megérkezése után nyomban nagy ládákat küldött a budai Fuggerokhoz, hogy azt németországi rokonaihoz továbbítsák. Azonképpen Szalkay László uram is pénzt pakolt egész nap. Valahová elküldte ő is a tallérjait. Talán Csehországba, ahonnan gazdasszonya, Heléne asszonyság származik.

Bizalmas suttogásomat a király ajtónállója zavarta meg. Jönnék azonnal a királyhoz szerszámaimmal, pedig még hozzá se nyúlhattam ahhoz a sütőben piruló kacsához, amelyhez már tegnap magam készítettem el az ugorkasalátát.

– Vigyázz a kacsára! – súgtam a konyhamester fülébe, és a királyhoz siettem.

Szegény Lajosunk bizony rossz bőrben volt. Halványfehéren, zilált hajzattal, könnyben úszó szemmel feküdt nyugágyán. Egyik oldalán az orvos állott, másfelől Mária királyném.

– A nádort, a kancellárt, az urakat mind ez ideig hiába vártam, majd magam diktálom azokat a leveleket, amelyeket még az éjjel el kell küldened a pápához, aki egyetlen jóakarója Magyarországnak, V. Károly császárnak, leghatalmasabb rokonomnak, Zsigmond lengyel királynak, atyai jóbarátomnak, sógoromnak, Ferdinánd osztrák főhercegnek, a felsőlausitzi rendeknek, akik idáig híveimnek mutatták magukat. Írd meg mindegyik levélben, hogy a király jobban fél a magyarországi törököktől, mint a törökországiaktól, ezért kéri segítségüket. Írd meg, deák, hogy a király maga hajlandó fejét és személyét feláldozni, hogy országán és népén segítsen. A király elmegy a török ellen, még egy szál köntösben is. De védelmet kér a magyarok ellen, akik csak az ivásban, emberölésben, pénzgyűjtésben serénykednek. A nádor ellen, aki reggeltől estig és estéről reggelig részeg... Írjal Luther Mártonnak, a hitújítónak, Németországba, hogy eltöröljük azt a törvényt, amelyet a lutheránusok megégetésére hoztunk...

Királyném, Máriám ekkor felemelte liliomszár-kezeit.

– Ezzel a levéllel várjál még, deák.

A király megadással bólintott.

– Hát várjunk!

Mintha csak boldogult atyját, uramat, királyomat, Ulászlómat hallottam volna ebben a percben, aki azt mondja: „Dobzse!”

Hát várjunk! De jött az öreg Bornemissza uram, Mátyás király korabeli mentéjében, és jelenti, hogy itt vannak a Szent György napi országgyűlés kiküldött követei, akik be akarnak tekinteni a királyi kincstárba, és vizsgálat tárgyává akarják tenni a kincstárnok számadásait.

– Én szívesen felnyitom előttük a kincstárt – monda az öreg Bornemissza –, mert abban ugyan nem találnak egy tallért sem.

– Eb ura fakó! – kiáltott most Mária királyném, aki német asszony létere ezt a magyar mondatot tudta legjobban kimondani. – Te megmutathatod nekik a lyukas zsebedet, de az én háztartásomhoz semmi közük! Hol van azoknak a követeknek a megbízólevelük?

Bornemissza uram átadta az írást. A királyné az ablakhoz ment, miután elkérte tőlem a tintába mártott kalamust. Ott nagy, verébfej betűkkel a papiroson keresztbe írta:

– Unus Rex, unus Princeps!

Egy király, egy fejedelem. A nemességnek nem szabad a király kincstárába nézni, mert az üres.

Hát ilyen a világi élet sorja. Égett a háztető a fejünk felett, mi pedig még sokáig mérgelődünk a haszontalan nemesség tolakodó kíváncsiságán. Különösen Bornemissza uram csóválta nagy, mohos szakállát. A nagy mérgelődésben csaknem megfeledkeztem a kacsapecsenyémről, valamint a levelek megírásáról.

10.

SÁPADT ÚT MOHÁCS FELÉ

Pénteki napon indultunk el Budáról a török ellen, mert ezt a böjtös napot javasolták a papok, valamint királyném, Mária is szerencsés napjának mondja a pénteket. Ámde én, szegény diák, már kora gyermekségem óta ellenséges napnak tekintem a pénteket. Mennyi száraz babot kellett ennem a kolostorokban!

Csepelig még csak derekasan haladtunk, mert velünk volt királynénk is, aki egész idő alatt a király mellett ült a naszádban, és annak kezét fogta. Ha egy ilyen kéz nyom bátorítást a férfi kezébe, akkor a vesztőhelyre is nyugodtan lehet elmenni.

A csónakosok szomorú nótákat danoltak. Mint már az ilyen vízi emberek szoktak. Én nappal is – fene meleg volt Szent Jakab hava ebben az esztendőben – hideget éreztem a hátamban, amikor ezeket a nótákat hallottam. De beteg voltam attól is, hogy a királyném egész úton nem vette le a szemét a királyról, mintha

örökre emlékezetébe vésni akarná királyom arcvonásait. Királyomnak a szakálla már javában göndörödött, bozontoskodott, mint akár az apjáé, mert borbélyt nem engedett magához az utolsó hetekben. Valahogyan megnőtt az orra is, mint a holtaknál szokás. Talán mert beesett lett sápadt arca.

A királyné fogta a király kezét, és a király hallgatta, hogy mit beszél az asszony:

– Ne félj, nem történik távollétedben semmi, csak jó. Thurzó Elek urammal meg Szalaházy püspökkel, akiket őrizetemre hagytál Budán, majd elbánok. Rendbe hozom a háztartást, kitakarítom a palotát ellenségeinktől, meg aztán ezek közül a bőrükben nem férő magyar urak közül is otthagyja egypár a fogát a csatában, minden kincsüket, jószágukat nem vihetik a másvilágra.

– Ne bánts d a szegény magyarokat – felelé az uramkirályom –, régen megbánták ők már azt, amit királyuk ellen vétettek.

– De én asszony vagyok, nekem nem kell nagylelkűnek lenni az ellenségeimmel szemben, mint ezt ti férfiak prédikáljátok. Én majd megfizetek nekik, ha másképpen nem, a tíz körmömmel, azokért a bántalmakért, amelyeket magyar királyné koromban Budán szenvednem kellett. Hej, urak, ti pénzeszsákok, ti püspökfalattól és hegyaljai bortól részegeskedők, ti gőgösök, akik a vadászetetekkel jobban bántatok, mint királyotokkal, majd jön még kutyára dér! Te csak azon igyekezz, hogy minél hamarabb hazakerülj Budára. A régi kályhafűtő sem lesz a helyén... Nemhiába vagyok a sváb császár unokája.

A naszád végében, a két könyökömre hajtva a vén fejemet, hallgattam királyném beszédét, mert azóta, mióta a hadjárat megindult, mindig a király közelében kellett tartózkodnom. Néha még sötét éjfélén is eszébe jutott neki vala, akihez segedelemért lehetne fordulni. Erdélyi vajda, erdélyi püspök, horvát bán, Ferdinánd, akik bizony nem sokat törődtek a mi nagy bajunkkal. Ámde vadászatok, mulatságok sem űzik el vala a kísérteteket királyom lelkéből. Leveleket kellett írnom még a visegrádi erdőből is, a vadkan elejtése után. Pedig ez az idő valóban nem arra való. Királyom, Lajosom éppen úgy kedvelte a levélírást, mint régi királyom, Ulászló. De az öregúrnak csak kölcsönkérési gondjai voltak. Pénzt mégiscsak könnyebben kaptunk kölcsönbe, mint sereget valahonnan a külföldről.

Most is, alighogy elszundítottam volna a naszád végében, csak szólít ám királyom testőre, Kiskállói Vitéz János, aki Szabolcs megyéből jött, hogy a királyt a hadjáratba elkísérje. Levelet kellett írnom Ferdinánd főhercegnek – ágyúkért. Honnan vegyen ágyúkat Ferdinánd?

Tudtam, hogy Csepelen sokat fogunk sírdogálni, mert királyom nem engedte meg, hogy királyném útjában őt tovább is elkísérje. Szegedi Antalnak, a tábori prédikátornak és Ferenc-rendi apátnak kellett közbelépni, a káplánokkal együtt, hogy a királyt a királynétól el tudják választani.

– Sohasem látlak többet! – jajgatott királyném, amikor a papok nagy nehezen lóra ültették Lajosunkat.

Majláth István, a király étékfogója oda is szólott Horváth Gáspár királyi istállómes-ternek, hogy így járnak mindazok, akik asszonyt hadba visznek.

A királyné kendőjével sokáig integetett eltávolodó férje után, talán a folytonos hátranézegetés is volt az okozója, hogy a király nem vigyázott lova kantárjára, és a paripa az útban gödörbe lépett. A király leesett a nyeregből, a megsántult lovat pedig nyomban ki kellett irtani. Estvére Ercsiben a konyhatűz körül sokat beszélgettünk erről a dologról. Senki se merte jó ómennak mondani.

Most már lassabban mentünk. Az a háromezer ember, aki velünk jött, bizony nagy port vert fel a kánikulás országúton. Csak úgy találomra lehetett megmondani, hogy merre járnak az esztergomi érsek bandériumai. A felszálló porfellegben csupán a külföldi szerzetesek lobogói látszottak, akik olyanformán jöttek el messzi zárdáikból Magyarországra, mintha búcsúra jönnének; igaz, hogy mindegyiknek kard volt az oldalán.

Reggel a király gazdámát, káplánomat, Szerémi Györgyöt hívhatja sátorába, és azt mondja vala neki, hogy nagyon rossz álma volt a királynéval. Hiába mondja neki káplánom, hogy ez mindig így szokott lenni fiatal házastársaknál, a király csak a kezébe hajtja a fejét, és tovább aggódik feleségéért. Végre aztán káplánom azt tanácsolja a királynak, hogy a derék Oláh Miklóst ültesse lóra, küldje el a királynéhoz Budára, hogy az vigyázzon biztonságára. Ezután nyugodtan utaztunk Pentelén, Dunaföldváron, Pakson, Tolnán. A királynak az álmai megjavultak. Igaz, hogy reggeltől estig kifárad a nyeregben, pedig alig megyünk négy mérföldet egy nap alatt. Napról napra sápadtabb az arca, amikor előjön sátorából. Enyingi Török, akivel ismeretségben vagyok még Ulászló uram idejéből, elmondja, hogy éjszakai testörkődési idején hallja, amikor a király álmában olyan panaszosan kiáltozik, hogy ő már sokszor kivont karddal akart nekimenni a kísérteteknek, de félő, hogy a király sátra körül bolyongó lelkek között a királyné lelkét is kettéhasítaná.

De azért csak utaztunk tovább, habár a tábori konyha nagyon megromlott. Régi barátom, a konyhamester ugyan esküdözött, hogy most is ugyanazokkal a szakácsokkal, kuktákkal, inasokkal főzeti az ebédet és vacsorákat, mint Budán, de én sok mindennek a hiányosságát kezdem vala érezni. Nem olyan fűszerek többé a királyi konyha ételei, mint Budán megszoktuk, mikor minden este bál volt a palotában.

– A szájad íze romlott el, vén számár – mondja konyhamester barátom. – A társzerek a hadiszerszámokkal, ágyúkkal, lőszerekkel, felszerelésekkel ugyan messzire elmaradtak tőlünk. A hajók is csigalassúsággal jönnek utánunk, de a konyhára, pincére én vigyázok. Kérdezd meg a mi urainkat, hogy melyik nem rakta tele a bendőjét éjszakára, és melyik nem lett részeg a boraimtól?

No hiszen, részeg ember volt elég, még agyon is verdesték egymást, amikor összeperlekedtek. Hetykeséget és bolondságot ad az emberbe a borivás. Én mindig mértékletesen ittam, mert természetem olyan, hogy elbírja a bort.

Mohácsnál aztán találkozánk a kalocsai érsekkel, Tomori úrral, aki nagyon felkavarta még azt a kis étvágyunkat is, amely a hadba vonulás óta megmaradt. Ez a barát, aki komiszabb posztból varrott csuhát hordott, mint a legrongyosabb szer-

zetes, legelőször is azzal állított be hozzánk, hogy hol maradtak a társzekerek a hadiszerekkel meg fegyverekkel.

– Útban vannak – felelt kis királyunk, és leginkább szeretett volna sátrába menni a kiabáló hadvezér elől, aki azzal kezdte, hogy mindent és mindenkit összeszidott.

Tomori ellenben nem engedett, és vele szembeszállani senki se mert, mert híres erőszakos ember volt. Nándorfejérvárnál már ismeretséget kötöttek vele a törökök, akik azt mondják róla, hogy a gonoszoknak a legravasabbika és legderékabbja volt. Olyan volt, mint a kemény vas, mennél több csapást kapott, annál keményebbé lett. Ha mint veszett kutyát agyonütötték volna, akkor is feléledt volna.

– Hol vannak az álgjuk?! – bömböli Tomori a király sátora előtt, és legjobb volt ilyenkor elmenni valamerre a mezőre, és lefeküdni, hogy az ember ne lásson és ne halljon semmit.

Királyunk, Lajosunk naphosszat könnyezett, mióta ez a kutya pap a táborba jött.

11.

SZEGÉNY MAGYARORSZÁG

– Hol vannak az álgjuk?! – tombolt tovább Tomori, hogy paraszti posztóból varrott csuhája keringett körülötte, mintha vergődő szárny volna. Ki merte volna ennek az őrjöngő papnak megmondani, hogy az álgjuk a dunai hajókon maradtak, mert nem volt elég időnk azoknak az elszállítására. Hadd hallja meg az igazságot mástól a pap, én bizony nem állok oda, hogy a pallosával kettéhasítson. Mióta hadba szállottunk, mindennap agyonütöttek néhány embert, mert a régi haragok a hadiállapotot nyomban felhasználták arra, hogy bosszújukat kitöltsék.

– Mindegy az, hogy én verem agyon a cimborát, vagy a török – védekezett egy horvátországi nemesember, aki Batthyány bánnal jött a seregbe, és valamely elintézendő dolga volt More Fülöp pécsi püspök úr számadójával.

Uram, királyom egyetlenegyszer sem hívatott levélírás céljából. Nem írt már senkinek levelet, magába vonulva üldögélt sátorában, és őszülő szakállát és bajszát vájkálta a kezeivel. Még arra sem vidult fel, amikor Tomori némileg lecsillapodva visszatért délután, és jelenté, hogy nem kell már annyira félni, összeszedett valami nyolcvan ágyút, a csata további sorsát pedig majd csak eldönti a hagyományos magyar vitézség.

– Mert a magyarok élhetnek pulyán, de a halállal szemközt bátrak szoktak lenni – mondá orátori hangon a kalocsai érsek.

Királyom Tomori szavaira annyira-amennyire megnyugodott, különösen akkor, midőn Tomori nem követelte többé rajta az ágyúkat. Alkonyattal még sétálgatásra is indult a táborban, és sétájában mi, udvari emberek távolról követtük.

Hiszen voltunk mi itt annyian, amennyien már régen nem gyűltünk vala össze a török ellen. Voltunk vagy harmincezen, amennyi ember éppen elegendő lett vol-

na egy kisebb hadjáratához. Csak az okoskodók mondták, hogy most olyan nagy erővel jött a török, hogy meggyőzésére kevesen vagyunk. De hát mire való a magyar vitézség, amely sohasem ijedt meg a kétszer annyi ellenségtől?

Itt volt Tahy János, a várnai perjel a hadaival, Bánffy János, Pogány Simon, Erdődi, a zágrábi püspök. Minden vitéz nehéz vértékkel, sisakokkal, páncélokkal, bontónyársakkal, buzogányokkal, pajzsokkal, kardokkal felszerelve, ahogy dicső elődeink idején volt szokása a magyarnak hadba szállnia. A lovainkon hadipatkó, amely szétzúzza az ellenség fejét, íjas puska meg közönséges íj a gyalogosoknál. A királyi bandériumban azonban valódi puska is akadt.

Éppen szemlélődéseink alatt hoznak ám Nagynyárád felől a Pekri Miklós emberei egy csomó török foglyot.

– Kémkedtek a kutyák – jelentette Pekri Miklós.

Tomori uram szemügyre vette a foglyokat.

– Hm – dörmögte –, ezek nem kémek, ezek rendes janicsárok, látom, hogy spanyol lőfegyverük van.

Tomori uram Nándorfejérvárnál már elegendő törököt látott életében. Vallatóra vette a foglyokat a maguk nyelvéen...

– Bali bég ezeknek a parancsnokuk, az pedig lófarkas csapatvezér. Jó lenne, ha Pekri uram visszafordulna Nagynyárád felé, amerről most jött, és a Németboly felé vezető országúton körülnézne, hogy nincs-e ott elrejtőzve valamely török sereg, amely bennünket hátulról megtámadhatna.

Pekri uram azonban nem az az ember volt, akinek egy barát parancsolhatott volna.

– Eb ura fakó, most jövök Nyárádról, és elhozám magammal az összes törököket. Menjen a fővezér úr maga, ha több törököt akar fogni.

Királyom csendesen hallgatta a perlekedést, még nem ismerte a magyar urakat eléggé ahhoz, hogy tudhassa, hogy a harc előtt egymás közötti veszekedéssel szoktuk feldühösíteni magunkat, hogy aztán a csatában megint csak egymás segítségére legyünk, és holtig tartó barátságot kössünk.

– Hát senki se megy Nyárád felé?! – üvöltött Tomori. – Bali béget kell kiugratni, hogy hátulról orozva ne jöhessen ránk!

– Itt vannak a vitézlő szerzetesek a rendekből és kolostorokból. Azoknak parancsoljon az érsek úr! – kiabált vissza Pekri uram.

Volt még ezen az estén több veszekedés is a táborban. Drágffy János országbíró veszett össze Horváth Simon főpincemesterrel, mert az elrejtette a borokat a vitézség elől. Tharczay János uram Henrik dolinai várgróf személyében korholta az egész csehországi nemességet, hogy kevesedmagával jött el a csatába. Legjobban szerettünk volna egymásnak menni, de aztán meggondolkoztunk, mikor híre futamodott, hogy reggelre csata lesz, hajnalban kell indulni, mert a török Mohács alatt van.

– Majd elvégezzük a dolgunkat csata után – mondogatták fenyegetőzve az országbíráék, főpincemesterek, várgrófék. Dehogyan gondolt volna arra valaki, hogy ez legyen az utolsó éjszakája ama hosszú nagy éjszaka előtt, amelyből aztán nincs visszatérés.

Fél szemmel szundikáltam én is királyom sátrának közelében, sehogy se ment a fejembe, hogy a csata előtt a királynak nem jut eszébe leveleket íratni. Itt is, ott is van még valaki, király vagy püspök, aki küldhetne hadakat, ha akarna. Moré uram, a pécsi püspök, ezer darab arannyal tölti derekán az éjszakát, azt is kölcsön lehetne kérni valami jó záloglevél ellenében. Sehogy sem tetszik nekem, hogy a király, mióta Budáról elindult, senkitől sem kért kölcsönt. Így tett az apja is, amikor halálát érezte közeledni.

A csillagok nagy messziségben pislogtak. Uram, Istenem, nézegeti-e valaki Budán is ezeket a csillagokat? Kölked község felől most kakasszó hallatszott. Azon vettem magam észre, hogy a meleg harmat kiverte a homlokomat, nemsokára üt az indulás ideje.

Batthyány és Tahy uram indultak el legelsőknek, mert nekik a jobbszárnyon legmesszebbre volt dolguk a csapataiknál. Kétezer ember várta már ott harci türelmetlenséggel a muladozó augusztusi éjszakát. A balszárnyra Perényi Gábor uram indult el, mikor még olyan sötét volt, hogy a sátrak köteleit sem lehetett látni. Búcsúzni jöttek az ébren levő, sátora előtt álldogáló királyomhoz Tharczay uram, aki a királyi kamarások háromezer főnyi seregét fogja parancsolni, Korlátkövy Péter uram, aki a főurak bandériumában tartja fenn a rendet. Trepka és Schlick a zsoldosokkal, szerzetesekkel, németekkel, csehekkel, tótokkal már éjfélkor elindultak.

– Hát mi hova megyünk, uramkirályom? – kérdeztem felséges uramat, amikor az írószerszámaimmal előbújtam a sátor mögül.

– Te, vén deák, csak maradj mellettem, mert hátha lesz valami üzennivalóm a királynénak akkor is, midőn már nem tudom mozgatni a kezemet – mondá királyom, és az éji esőtől megfehéredett arca, szakálla, haja világított a szürkületben. Talán Urunk, Jézusunk volt ilyen, amikor a Golgotára kísérték.

A páncélok, vérték, fegyverek ezüstözve, fénylően együtt voltak a sátorban.

– Ezt a mellvértet – mondta Szerémi uram és káplánom, amikor a királynak segédkezett az öltözködésnél – tegnap kipróbáltam az egyik török fogoly löfegyverével. Nem lyukasztja át a golyó még tíz lépésnyiről sem.

Így öltözködött királyom talpig vasba.

– Ne felejtse, felség, a pecsétgyűrűjét – szólt káplánom, és a király jobb kezének a mutatóujjára felvonta az arany pecsétgyűrűt a magyar címerrel ékesítve. „Ludovici II. Regis” volt a pecsétgyűrű felirata; régi, boldog napokban hányszor nyomtuk ezt mindenféle levelekre!

A király, mielőtt sisakját fejére tette volna, letérdepelt a sátorban, meggyónt, imádkozott, és megáldatta magát gyóntatójával, káplánommal.

Még egy pillantás a király ezüst színű, fiatal arcába, mint valami túlvilági látományéba... Aztán ráborult a sisak a király fejére.

Mikor lóra ültünk, akkor eszméltem rá, hogy reggelizni el is felejtettem, pedig nem szoktam az ilyesmiről megfeledkezni, amikor dologba megyek.

Nagy, német ló volt a király lova, sógorától, Ferdinándtól kapta ajándékba, hogy teljes biztonságban igyekezzen a csatába. A lovat sokszor kipróbálták az ugratásokban, a vadászatokban, a lovagjátékokban. Nem hibázott az sohasem. A király vaskesztyűs kezében erősen fogta a kantárt, mert ilyen fogásra volt szüksége az oroszlan- és bikavérű paripának. Vajon meddig győzi erejével a király fékezni ezt a hatalmas állatot? Sehogy se tetszett nekem, hogy a csatában majd még a maga alatt levő lovával is birkózni kell a királynak. Jobban szerettem volna látni amolyan futó, hosszú sörényű, magyar lovon, amilyent Báthory István nádor, Bánffy János, Telekessy Imre, Erdődi Péter választottak maguk alá a csatába. Még Majthényi uram is, az udvarmesterünk, amolyan könnyű lovacska üldögélt, amelynek nem a szügyében, hátában, hanem a lábában van az ereje.

...Ez a nagy német paripa lett aztán a vesztünk, amikor a csatának vége volt, és azt néztük, hogy merre menekülünk az ordító törökök elől. Nagyon sokan voltak a pogányok, nem bírtunk velük. Annyian jöttek ránk, hogy némelyiknek a kezébe már nem is jutott fegyver, csak amolyan bunkó, amilyenel nálunk a Bakonyban verekedni szoktak. A királyom is levágott néhányat közülük, mert ott verekedtünk az első sorban. Én nem tudnám megmondani, hogy hány kutyafejű bukott el a kardom alatt. Nagy szomorúság volt az egész idő alatt a szívemben, nem tudtam kedvemre verekedni, mint hajdanában a végváraknál tanultam. Maroknyian voltunk a mindenfelől reánk özönlő pogányság között. Csak itt-ott látszott már végezetül egy magyar, az is földre tiporva, holtan, haldokolva.

Ki tudná, hogy mi történt tőlünk messzebb, ahová a szem el nem láthatott a tengeri pogányság miatt? Vajon ott is úgy szorongatják a szegény magyarokat a kutyafejű sáskák, mint itt a középben, ahol királyomuram oldalán harcoltam? Talán győz Drágffy uram a jobbszáron? Talán tartja magát balról Perényi uram? De nekünk menekülni kellett, ha nem akartunk az egyre özönlő pogányság fogságába esni.

– Szegény Magyarország! – hallom csak egyszerre királyomuram jajkiáltását. Golyó találta a mellvértjét, de nem sebesíté meg.

Itt volt az ideje, hogy megragadjam a király lovának a zabláját. A szilaj német ló nehezen engedelmeskedik akaratomnak, beleizzadok, amire a lovat elkormányozhatom az első hadisorból, aztán neki a mezőnek, neki a pataknak, amely piszkosan, sárgán, Kis-Duna módjára kavargatva futamodik partjai között. A király lova nem akar ugrani. A megveszett bestia megragadja az engedelmességet. Kétszer-háromszor vágatunk neki az ugrásnak, a király lova félrerántja magát az ugrás előtt. Hogy jó példával járjak elől, elhatározom, hogy én ugratok előbb a makrancos állat előtt. „Bele a sarkantyút!” – kiáltom uramkirályom felé. Az én lovam partot ér. Hátranézek. A király lova ugrás közben dögölten visszahanyatlik

a partról a patakba. A patak partján az üldöző pogányság. A király elmerül a sáros vízben.

12.

MÁRIA UTOLSÓ ESTÉJE BUDÁN

– Alamizsnás Szent János koporsóját mentsétek meg a pogányok elől! – dördült végig egy hang augusztus harmincadikán, éjszaka a budai palota folyosóin. Burgio bíbornok, a pápai nuncius hangja volt, akit ágyából ugrasztottak ki azzal a hírrel, hogy Mária királyné még az éj folyamán el akarja hagyni a palotát.

A szent üvegkoporsóját valóban felkapják vala az udvari legények, és futólépésben viszik a Duna-partra, ahol már várakozik a teherhajó.

Holdvilágos éjszaka volt akkor; a holdsugarak merengve nézegettek be a budai várba, mintha semmi sem történt volna Magyarországon. A palotában egyetlen fáklyát sem gyújtottak meg, mert semmi szükség nem volt arra, hogy a gyanakvó budaiak bármit is észrevegyenek a készülődésből. Budán még csak annyit tudtak, hogy a csata Mohácsnál elveszett, de a király sorsát senki se ismére. Talán csak Mária sejtett valamit, ezért kínoztta szívét szörnyű nyugtalanság. Menni kellett innen, mert különben reászakadnak a falak.

A királyné a palota északi folyosóján tartózkodott, magára kapkodott öltözetben, és elparancsolta a folyosóról az udvari hölgyeit, akik asszonyi sivalkodással, hangeső jajgatással, kéztördelve körülvették.

– Menjetek innen, nem akarok közületek egyet sem látni, mert valamennyien olyanok vagytok, mint a tyúkok, amelyek éjszaka megvakulnak! Szedje rendbe mindenki a cókmókját, mert éjfélkor akkor is elhagyom a palotát, ha egyedül kell nekivágnom az utazásnak.

– De hát hová megyünk?! – sikoltzott a cseh Heléne, aki a legtekintélyesebb udvarhölgy volt Thurzó kincstárnok úr barátsága révén.

– Talán Mohácsra, talán Pozsonyba... amint a király parancsolta utolsó levelében. Csak innen el! – felelt Mária, és a két karja közé szorított homlokát a hűvös ablaküveghez nyomta. – Sok rongyot ne hozzatok magatokkal, lóháton utazunk, mert a hajón még nekem sincs helyem. Ott csak egy ember részére van tér: a koporsóban fekvő szent részére.

A budai tornyokban csengő hangon vertek az órák, mert még nem menekültek el Budáról az órasok. A palotába a Duna felől becsapongtak a denevérek, és együtt röpködtek futkározó frajokkal. Lángja és füstje nem volt a tűzvésznek, amely itt olyan hirtelenséggel kerekedett, mintha valami madár hozta volna körmei között a parazsat, de néha jobban megriaszt a tűz, amelyet nem láttunk, amelyet csak érzünk... A királyné minden erejét összeszedte, hogy össze ne roskadjon e borzasztó órában, huszonegy éves volt, izmai rugalmasak, ha lelkét pörölyvel össze is zúzták az uralkodás éveit. De néha jobb lélektelenül cselekedni.

– Vajon hol vannak Thurzó, Bornemissza? Miért bíznak mindent a káplánokra? – beszélt a királyné hangosan, bár egyedül volt a folyosón.

A távoli folyosókon olyan döngő, szüntelen, megszakítatlan lépések dörögtek, mintha örökös temetés volna a palotában, és a koporsókat egymás után vinnék le a lépcsőkön. Bútorokat hordtak... A királyné néha felrezenve, a folyosó ajtajához ugrott, és a holdvilágnál bizonytalanul mozgó szolgálkra, vitézekre sikoltó hangon rákiáltott:

– A bőrével fog fizetni az, aki valami kárt tesz a bútoraimban! Vigyázzatok az ágyamra!

A bútorok döngve, dohogva, mintha magukban káromkodnának a rendháborításért, vonultak lefelé a lépcsőkön. Az eresztőkötelek úgy feszültek, mint a hajók kötelei a viharban. A csigák visítottak, mintha láthatatlan akasztófákra függnének. A felszálló portól néha fuldokolva köhögött egy-egy vén katona, akit éppen öreg-sége miatt hagytak hátra a palotában... Végre nagy kenderszakállával kísértet-ként megjelent Bornemissza János, a várnagy, és a kulcsköteget a királynénak nyújtotta.

– Felség, lezártam minden szobát, ahol bútorokat hagytunk. Pecsétet ütöttem a zárazra.

A királyné a földre dobta a kulcsokat.

– Azt hiszed, hogy nem rabolnak ki itt mindent távollétemben?! Akár a magyarok, akár a törökök? Csak az a kérdés, hogy melyik jön előbb.

– Felséged a magyaroktól fél? – felelt búsan a várnagy.

– Elsősorban előlük menekülök. Félek Zápolya martalócaitól, félek azoktól, akik gyáván megfutamodtak a csatából, és most előzőnölven az országutakat, csorba nélkül maradt kardjukat az ártatlanokra emelgetik. A pogány lassú és tunya, előbb a csatatér halottait rabolja ki, mielőtt újabb zsákmány után nézne. De a magyar rablók esetlegesen már holnap itt lehetnek. El innen, Bornemissza, amíg szabad az út!

A várnagy, aki talán az egyetlen férfi volt a budai palotában, aki nem vesztette el a fejét a csatavesztés hírével megérkező német szolga (Mária szolgálja) láttára, nyugodtan így felelt:

– Ha a király életben van, akkor a magyarok tiszteletben fogják tartani az ajtókon elhelyezett királyi pecséteket. Ha pedig a király nem jöhetne többé vissza Budára: akkor mindegy nekünk, hogy mi történik az elhagyott palotával.

– Hagyj békét, várnagy, ócska bölcsességeddel! – türelmetlenkedett a királyné. – Tudom, hogy idegeid ércből vagy pedig kőből vannak, nem pedig emberi húsból. Kerítsd elő Thurzót! A pénzről akarok vele beszélni.

A várnagy hunyorított pókhálós szemével. Tudta ő, hogy ebben a bábeli felfordulásban Máriát megint csak a pénz érdekli, amelyet valahol rejteget... Thurzó vérpirosan, rekedten, támolmogva közeledett valamerről a királyné hívására. Nem volt

emberi alakja a daliának... Mintha az imént metszették volna le az akasztófáról. A királyné két kézzel ragadta meg a kincstárnok vállát.

– Térj magadhoz, ember! Nem látod, hogy gyöngé nő létemre mily bátran viselem sorsomat? Én nem akarok meghalni, mint ti itt valamennyien körülöttem! Élni kell Magyarorszáért, nem pedig a halálba szökni a bánat elől... Mi történt a pénzemmel, ötven mázsányi vert ezüstömmel?

– Csak tíz mázsáról tudok – felelt fogvacogva Thurzó. – Negyven mázsát már régen elköltöttünk belőle a királyra, a hadakra, a hitelezőkre. Ami ezüst volt a budai templomokban, abból mind pénz lett. Sokba került nekünk az, hogy a király maga ment el a csatába. Fel kellett öltöztetni a katonákat, hogy méltók legyenek a királyhoz.

Mária a homlokára szorította a két tenyerét.

– Szóval koldus lettem. Koldusként hagyom el a palotát, ahová egykor Miksa császár hozományát hoztam. Ó, hogy ezt a napot is meg kellett érnem! Beszélj, ember, Thurzó Elek, beszélj, mit vihetnék magammal a palotából, hogy ne kelleszen segítséget szenvednem utaimban!

Thurzó mintha eszét veszítette volna, csak némán nézett a királynéira, aki a vállánál fogva rázta.

– Bethlenfalvi! Térj magadhoz, ember! Az éj múlik, reggelre, mire a budaiak észrevennék, messzire akarok innen lenni, még ha csupasz életemet vinném is magammal. De Magyarország királynéja vagyok, nem állhatok ki koldulni az országutakra.

– Tíz mázsá ezüst van a lovak hátára pakolva, miután felséged lóháton akar utazni.

– A ló biztos, a hajó bizonytalan. És a tíz mázsá ezüstpénzen kívül?

Thurzó a két tenyerét kifelé fordította, ami bizony elég érthető mozdulat volt, még a királyné is tanulhatott belőle.

– A korvinák! – kiáltotta most a királyné. – A korvinákról megfeledkezel, kincstárnok?! A negyedik evangéliumot itt akarod hagyni a pogányoknak vagy a még pogányabb magyaroknak?

– A korvinákat még sohasem vitték ki a várkastélyból – felelt hideglelősen Thurzó. – *A Codex aureus quatuor Evangeliorum* és a szertartásoknál használatos *Missale* című könyvek mindig a király hálószobájában őriztetnek.

– Most máshol lesz a helyük! – kiáltott fel indulatosan Mária. – Elviszem a korvinákat zálogba, hogy legyen valami emlékem abból a korszakból, amikor Magyarország királynéja voltam. Ló hátára pakoltasd a könyveket. Éjfélkor, mielőtt a kakasok megszólalnának, indulunk, Thurzó.

A palotában növekedett a nyüzsgés, mert a közeli palotákból is előkerültek az urak, akiket hű szolgálók felverték a hírrrel, hogy a királyné szökni akar Budáról. Az

eleven zálog, akit Lajos király maga helyett Budán hagyott azoknak a kételkedőknek a megnyugtatóására, hogy nem menekedik el az országból a törökök elől, az eleven zálog itt akarja hagyni Budát. De hiszen akkor innen másoknak is el kell menni! Lóhalálában jött a veszprémi püspök, Szalaházy László uram.

– Csakhogy még itthon találom a királynét! – nyomakodott be a püspök a palotába. – Minden szentekre kérem felségedet, hogy ne hagyja el addig Budát, amíg biztos értesülésünk nincs a királyról!

– Püspök úr, velünk tarthat – felelt elszántan Mária. – Útközben szükségünk lehet bölcs tanácsaira.

A veszprémi püspök, ismervén Mária hajthatatlan természetét, nem tehetett mást, mint engedelmet kért, hogy palotájába siethessen az úti szükségletekért.

– A fejevári kapunál találkozunk, ahol Lógod felé visz az út! – kiáltotta a királyné, és előkereste a legegyszerűbb ruháját, amelyben felismerhetetlen legyen az országutakon, amelyekre, íme, sorsát bízta. Ámde még a legegyszerűbb ruha is génuai bársonyból való volt, azért egy udvarhölgyének a háziruháját vette elő nagy keserűséggel.

– Nem kell, hogy bárki is felismerje Magyarország királynéját.

...És most, mielőtt végleg elhagyta volna, még egyszer bejárta a budai királyi palotát, bánatainak és örömeinek tanyáját... Nem fakadt sírva, mert lelke ezen az éjszakán örökké acéllá változott, nem sóhajtozott, mert sóhajtani felejtett – csak megsimogatta a falakat, az ajtókat, az ablakokat, melyeknek nyelvét évek alatt megtanulta.

– Isten veletek – mondta halkan egyes bútordarabjainak, amelyekhez szerető barátság fűzte.

A várudvaron lódobogás hallatszott, nyeregbe szállott az az ötven lovas, amely Máriát bujdosásában elkísérendi. Bornemissza János kísértetszakálla felfehéredett a holdvilágnál.

– A lovak a bécsi úton várnak, felség.

A királyné felrezzent gondolataiból.

– Menjünk! – kiáltotta elhatározottan a gyermekkirályné, és Budára mutatott ablakából. – Holnapra úgyse marad itt senki a városból, mint a garastalan szegények és a zsidók.

13.

HOL VAGY, LAJOS KIRÁLY?

Futamodásunkban Esztergomba érkeztünk.

Jól tudtuk errefelé az utat még a sűrűsödő, augusztusvégi éjszakában is, mert hiszen vadászatainkban gyakorta elkalandoztunk Esztergomig. A primási palotában szállottunk meg, amelynek gazdája ugyan távol volt, de a kamrák, pincék telve voltak, így semmiben sem láttunk szükségét. A kapukat bezártuk, mert az

utcákról dobpergés, láрма hallatszott. A budai németek, akik a királyné őfelsége német szolgálójától leghamarabb tudták meg a mohácsi eseményeket, nem tudtak otthon maradni a helyükön, hanem nyomban a királyné után indultak, amikor magunk is csak nagy nehézségek árán vergődünk el Budáról Esztergomba. Mindegyik mondtam, hogy ezek a németek szerencsétlenséget hoznak reánk... S íme, egyszerre telve lett Esztergom az ő szekerekkel, málhás lovaikkal, jajgatásaikkal, utálatos lármájukkal. Nem csoda, hogy Orbánusz Endre, az esztergomi várnagy, aki amúgy is hajlamos volt a gutaütésre testi terjedelme miatt, kijött a sodrából.

– Hát már az ebédutáni álmod is elveszik az embertől ezek a budai németek?! – kiáltott fel, és mindjárt parancsot adott a huszárjainak, hogy csináljanak rendet a menekülőkhöz.

– Maradtatok volna otthon, bestye férgel! – ordították a huszárok, amikor a piacon jól ellátták a budaikat baját. Aztán pedig a kocsik és poggyászok megvizsgálásához láttak, vajon nem hoztak-e magukkal a németek valamely tiltott portékát Esztergomba. A várnagy, akit mi udvari emberek magunk között csak amúgy Orbáncnak nevezünk, sok tiltott portékát talált.

Alighogy végeztek volna a huszárok a kocsikkal, már izgatott emberek futamodnak a Duna partja felől, hogy soha nem látott hajóhad közeledik a Dunán Esztergom alá, amelyet bizonyára a törökök küldtek előre abból a célból, hogy a várost elpusztítsa. Némelyek szerint hetvenhat hajó közeledik – nem látott még ilyent a világ.

Szeretek mindenféle látványosságnál részt venni, azért hamarosan otthagytam a jajgató budai polgárokat, akik váltig azt hangoztatták, hogy a budai hajók korántsem ellenséges hajók, hanem az ő hajóik, amelyeket tegnap eresztettek útnak. A huszárok erre még jobban megdühödtek.

– Tehát alattomban el akarjátok foglalni a várost?! – üvöltött Orbánc barátunk, akire Esztergom kulcsai voltak bízva.

A gályák valóban a víz színéig megtöltve portékákkal, bútorokkal, drágaságokkal, közeledtek Esztergom felé. Igaza volt annak az embernek, aki azt mondta, hogy hetvenhat hajót olvasott meg – hetvenhatot olvastam magam is.

A hajók kikötöttek a parton. Legelsőnek persze a királyné hajója, a budai palota kincseivel és a királyné komornáival. Tizenkét takaros nőszemély volt a hajón, egyiket-másikat jól ismertem Budáról, de nem mertem mukkanni, amikor Orbánc kiadta a huszároknak a parancsolatot, hogy a frájokat a várba kell szállítani, amelyik ellenkeznék, azt meg kell kötni. Hát a szegény komornák nem is nagyon mertek ellenkezni, amikor éppen a legderekből huszárok vállalkoztak kíséretükre.

Nem ilyen könnyen ment a sor a polgárok hajóival. Ezek a hajósemperek szeretnek verekedni, jól bánnak az evezőrudakkal a szárazon is, nem csoda, hogy nagy csetepaté kerekedett, amikor a várnagy legényei a hajók átkutatásához kezdtek.

– Ti vagytok az okai annak, hogy háború van! – ordította a várnagy a hajókon talált polgároknak. – Ha nem lettetek volna olyan gazdagok, a töröknek sohase jutott volna eszébe betörni Magyarországra.

Orbán végigjárta a hajókat. Egyetlen magyar hajótulajdonost sem talált, valamennyi német volt. Ettől aztán még jobban felbőszült.

Magam siettem vissza a palotába, mert már meguntam a sok jajveszékelést halalni. Ki tudja, lesz-e nyugalom a következő éjszakán, nem kell-e megint futamodásban töltenünk a pihenésre szánt órákat?

A palotában nagy felfordulás volt, még a szakácsok is a folyosókon tartózkodtak, ahelyett hogy a vacsora főzéssel törődtek volna. „Talán már a vacsorázás is ki megy a divatból e nagy felfordulásban – gondoltam magamban –, pedig bőséges étkezés nélkül nem viselhetők el az izgalmak, amelyeknek valamennyien ki vagyunk téve.”

Az izgalmat a palotában az okozta, hogy megjött Czettricz Ulrik, a király kamarása, aki váltig azt hangoztatta, hogy a csatában a király háta mögött állott, Aczél Istvánnal együtt. A király a csatából szerencsésen megmenekült, de a patakot nem tudta átugratni fáradt lovával. Aczél István, aki a király után ugratott, maga is odaveszett.

Ámde dominám, királyném fejcsóválva hallgatta Czettricz előadását, bár máskor szívesen szokott hitelt adni ennek a németnek.

– Hát abból mi igaz, hogy királyomat a Csele-patakon túl is látták? – kérdezte hirtelen a királyné. – Itt olyan hírek vannak elterjedve, amelyek szerint a király Bátára menekült, ahol Zápolya három kardszúrással megölte. Nem ez az igazság, Czettricz? Vigyázz szavaidra, mert börtön jár a hazugságért!

Czettricz Ulrik váltig erőlködött, hogy úgy igaz, amint ő elmondta a király halálát. A vízbe fulladt szegény jó Lajosunk.

Dominám szólott:

– Hát akkor hozd el nekem a holttestemet, mert addig nem hiszem, hogy a király meghalt. Menj Sárfy Ferenc uramhoz, a győri várparancsnokhoz, hogy adjon neked tizenkét lovas, akikkel elhozod a holt királyt nekem, mert addig nem tudom elhinni, hogy férjem nincs az élők sorában.

Azt beszélte a pletyka, hogy a királyné olyan erősnek mutatkozott, hogy egyetlen könnyet sem ejtett. De bezzeg nem tudta a haragtól sírását visszatartani, amikor a minden lében kanál pápai nuncius, Burgio báró hírül hozta neki, hogy mi történt komornáival.

– Hol van az esztergomi érsek?! – kiáltozta magánkívül dominám.

– Az érsek a csataterőről aligha fog visszatérhetni – felelt a báró. – Ám a fejvesztettség általános az országban a csatavesztés hírére. A királyné tudja tapasztalásból, hogy a mi hírnökeink és kémeink mindig gyorsabbak szoktak lenni, mint a királyéi. Ma délután már arról is jött vala posta, hogy az ország keleti részében bizonyos rozsályi Kiss Pál, Szatmár megyei főnemes rablóbandát toborzott, amely az Alföldön útját állja a csatából menekülőeknek.

– Zápolya híve! – kiáltotta dominám.

– De hírt kaptunk Lesieczki Márton uram viselt dolgairól is, aki még Ulászló királyt szolgálta afféle koldus lengyelként. Lajos király mellett is éveket töltött. Hát ez a bizonyos Lesieczki is útonállásra adta magát.

– Azonnal íratni kell Tomieczkinek, a lengyel kancellárnak, aki gyámságot vállalt valaha Lesieczki felett – hallgattam egy sarokból dominám szavait. – De ugyan ki visz el levelet így zavaros időkben Lengyelországba?

A pápai nuncius tovább forgatta a tört a királyné szívében:

– Azok a cseh csapatok, amelyek a cseh kancellár vezérlete alatt elkéstek a csatából, elfogták Brodaricsot. Saly János és Nádasdy uram, akik Budáról velünk indultak el, 6000 forintot vettek el a kincstártól, és azóta nyomuk veszett...

– Elég! – kiáltotta dominám. – Elég volt e veszett csürhéből, amely a szerencsétlenség e borzalmas óráiban is a maga önös céljaira gondol! Még az éjszaka továbbmenekülünk, mert amint hajóim nem voltak biztonságban Esztergomban, olyanformán nem érzem biztosnak életemet sem.

Tehát megint csak utazunk éjszaka. Mikor lesz már megállás a sötétségben?

A vacsorát csak amúgy sietve fogyasztottuk el, nem is volna méltó beszélni e vacsoráról. Inkább kulacsainkról gondoskodtunk az éjszakai útra. A pincében elég jó borokra akadtunk. Nem tudom, megköszönte-e valaki a vendéglátást, mert még éjjél előtt elindultunk Komáromnak.

Emlékszem, hogy ugyanezen úton, ugyancsak lóháton, jött néhány esztendő előtt dominám Magyarországra. Akkor is a király nélkül tette meg az utat, mert a királynak más dolga volt Budán. Most is más dolga van... Akkor Sárkány Ambrus uram nagyszarvasi kastélyában ebédeltünk olyan halakat, fekete-tengeri vizákat, menyhalakat, csukákat, amelyeknek az íze még ma is a szájamban van. Tudtuk, hogy minden Habsburg nagyevő, mert ez családi tulajdonságuk, de azt a drágalátos étvágyat, amelyet dominám mutatott Magyarországra való utazásakor, soha sem felejtettem el.

Komáromban találkoztunk a budai káptalannal, a papok magukkal hoztak mindenféle régi írásokat, csaknem egy hajót töltöttek meg ezek a régi kutyabőrök, holott ilyen zavaros időben bízvást szabadulni kellett volna e semmire sem jó cókók-tól. Dominám, nyilván a sok írás láttára, maga is kedvet kapott a levelezéshez, és miután nekem néhány levelet diktált mindenféle királyokhoz, Zsigmondhoz, Ferdinándhoz, V. Károlyhoz, hogy a hátam borsódzott bele, maga is levélírásba fogott ama Lamberg Jánoshoz, akinek mindig személyesen szokott leveleket írni, emiatt mindenféle megjegyzéseket tettek az udvari írnokok.

Sárkány uramat, a jeles vendéglátót nem találtuk Komáromban, másfelé volt neki dolga, talán ott, ahol szegény királyunknak. Ellenben előkerült endrédi Somogyi Ferenc uram, a komáromi és tatai vár kapitánya, de mielőtt bármi is eszébe jutott volna a jó úrnak, dominám, okulva az esztergomi példán, kemény hűségesküt vett ki belőle. A jó Somogyi csak nagyot nézett, hogy minek esketi őt oly nagy szigorúsággal a királyné. Persze hiába vakarta őkegyelme a fejét, amikor az esztergomi hírek elértek hozzá. Nem csaphatott fel rablónak.

Itt ért utol bennünket az a hír, amelyet egy hazugságairól ismeretes lengyel lovag hozott, hogy a király nehéz sebével Pozsony felé menekül.

– Akkor mi is Pozsonyba megyünk! – kiáltott fel szegény dominám, mert nem lehetett olyant mondani a férjéről, amit nyomban el ne hitt volna.

A pozsonyi utazásnak mindnyájan nagyon megörültünk, mert előre tudtuk, hogy ebben a gazdag városban végre kárpótlásra találunk nyomorúságos viszontagságunkért. Azonkívül Komáromban is kezdtek már mozgolódni azok a vitézek, akik nem mentek el Mohácsra.

– Előre tudtuk, hogy ti fogjátok elveszteni a háborút! – kiáltozták a mi legényeink után a komáromiak.

Sohasem ésszerűséges olyan városban maradni, ahol az embert háborúvesztéssel gyanúsítják. Vettük hát sátorfánkat, és harmadnapra, szeptember 3-án, egy kedves őszi napon, mély gyászruhában Pozsonyba érkeztünk. Bornemissza uram, aki velünk jött Budáról, előre utazott, hogy a pozsonyi várat, amelynek kapitánya volt, rendbe hozza a királyné fogadására. Ámde hiába kerestük Bornemissza uramat a pozsonyi kapunál. Egy követe állott a királyné elé, és ezt az üzenetet adá át:

– Bornemissza uram bezárkózott a pozsonyi várba, és nem hajlandó azt átadni másnak, mint az új királynak...

– A kincseim, a pénzeim! – kiáltott fel a királyné. – Mindenem erre az egy emberre volt bízva. Koldus lettem.

– A kincseket is az új királynak adja át Bornemissza uram.

Most már ott voltunk tehát az áhított Pozsonyban, a becsukott várkapuk előtt.

Végre a pozsonyiak megsajnálta, és a Főtéren adtak valami kvártélyt, mert a király régi pozsonyi palotájában idegenek laktak. Most aztán kórusban kiáltozhatuk: „Hol vagy, Lajos király?”

Csak hogy a királynak semmi nyoma se volt.

14.

A TÓT KIRÁLY

– Deák, leveleket írni! – Egész nap ezt a parancsszót hallottam a hátam mögött, mióta Pozsonyba költöztünk, hogy már lúdbőrös lett a hátam, mert dominám nem adta olcsóbban a levelezést, mint a királyokkal. Régen elmúltak azok az idők, amikor a leveleimben csak a subás végvári kapitányok gorombaságaira kellett nagyobb gorombaságokkal válaszolni.

Ettől eltekintve nem ment volna igen rosszul a dolgunk Pozsonyban, mert a pozsonyiak vendégszeretetében valóban nem csalatkoztunk. Ezek a jó németek nagyon örvendeztek annak, hogy királyi udvar van a városukban, ugyanezért bőségesen küldték a halat meg a bort a királynénak. Mindjárt a megérkezésünk napján tíz csukát, tizenhat potykát, három keszeget, egy derék harcsát, sügért,

márnát, szőlőt küldtek kétszáz kenyérrel és egy akó borral. Igaz, hogy pontosan felírtak mindent, amit adtak, de ez nem is volt baj, mert legalább a konyhamester nem lophatott el mindent.

És mindennap érkeztek a pozsonyi házba újabb és újabb vendégek, amikor híre futamodott annak, hogy itt ütöttük fel szállásunkat, ahonnan újra meghódítani akarjuk Magyarországot.

Dominám egyebet sem tett, mint reggeltől estig fogadta a vendégeket, még az imádkozáshoz sem volt ideje. Most már nem az volt a kérdése a vendégekhez, hogy mi hír Lajos királyról, mert a holt király megjelent előtte álmában, és közölte vele, hogy a másvilágon van, ne várja vissza. Ellenben minden látogatót ezzel a kérdéssel fogadott dominám:

– Mit csinál a tót király?

Hát Zápolyáról mindenki tudott egyet-mást, aki Magyarország felől jött. Hírt hozott róla Brodarics István, a szerémi püspök, aki egy estén mezítelenül, csupán egy szál köpenyegben és papucsban érkezett meg, hogy nekünk kellett ruhával szolgálni, pedig ebben magunk is szűkösen voltunk. Brodarics ruháját rablók szedték el, amikor a mohácsi csatából menekült. A jó püspök azonban csak nekünk, udvari embereknek mondhatá el vitézi magatartását a csatában, ahol is szegény királyunk jobb oldalán állott, ötödik helyen a püspökök között... A királynénak az volt az egyetlen kérdése:

– Mit csinál a tót király?

A jó püspök úr annyit tudott, hogy Zápolyának esze ágában sem volt megütközni a törökkel.

– Futott az, felség, Szeged alól, Fegyvernekig meg sem állott.

Megjött a csatából Gerendi Miklós, a fejérvári kanonok, Zay uram, akinek nagyon megörvendezett a királyné. A sánta Báthory uram, a nádorispán sem késhetett soká. És csak egyszerre megjelent a brandenburgi őgróf is, aki hadaival a határszélen rekedt, no de most már aztán itt volt Pozsonyban, a királyné mulattatására.

– Mit csinál a tót király? – kérdezte a királyné Batthyány Ferencet, Tahy Jánost, Horvát Gáspárt, akik mindig gyanúsak voltak, hogy Zápolyával tartanak, de dicséretet most még ők sem tudnak vala mondani.

Jöttek mindennap a veszett csatából, akiket török és magyar martalócok kergettek Pozsonyig. Lerongyolódott, kétségbeesett emberek, akik sehogy sem hittek a szemüknek, amikor a mi pozsonyi házunkban megtraktáltuk őket, mert a királynénak gondja volt arra, hogy a konyhán mindig égjen a tűz, és éhes gyomorral senki se menjen el. Itt sírtak egymás nyakába borulva azok, akik már régen elvesztettek hitték egymást. A Schlick testvérek, Albin és Albert, ezek a derék kapitányok, mikor egymást meglátták a királyné házában, az örömtől és a sírástól szólni sem tudtak.

Hát nem lehetett panaszkodni, hogy az ürességtől kongott volna a földszinti ebédlő. A jó pozsonyiaiak mindennap megtetézték az ajándékaikat. Különösen azóta, mióta Salm Miklós gróf is megérkezett az ausztriai katonákkal, hogy a királynénak

házi őrsége is legyen. Volt most már katonai parádé, őrségváltás is, amelyben a pozsonyiak nagyon szerettek gyönyörködni. Most már nem győzte egy társzekér mindennap főtéri házunk elé cipelni a konyhára és pincébe való küldeményeket. Két szekérrel is jöttek az ajándékok, néha még vidulni is merészeltünk a nagy ebédlőben, ha friss bor érkezett a pozsonyi majorságból. Az örökös bánat nem jó az egészségnek; ha már életben maradtunk annyi borzalom után, becsüljük meg az életünket.

– Mit csinál a tót király? – kérdezte szüntelenül dominánk, Máriánk, amikor néha színe elé járulhattunk, hogy az ő nyugalmából, meg nem tört bátorságából új erőt merítsünk a továbbiakhoz. És lassan az udvarnál híre futamodott, hogy Máriánk, királynénk fél a „tót királynak” csúfolt Zápolya Jánostól, az erdélyi vajdától. Hiába vigasztalgatta Häuser Lénárt ezredes, hogy a pozsonyi őrhaddal pozdorjává veri Zápolyát, ha a városba meri tenni a lábát. Sőt még dominánk régi bizalmas híve, Lamberg János gróf is hiába jött a csüggedő királyné látogatására.

– Félek, hogy elveszítem koronámat, mert a magyarok titkon a tót királlyal tartanak – mondogatta dominám. – Itt körülöttem is mindenki, kezdve a sánta nádorispántól. Érzem, hogy azok fognak elhagyni leghamarabb, akik ma híveimnek mutatják magukat.

...És egy őszei estén, mikor a hideg szelek miatt már csak egymásba kapaszkodva látogathattuk a pozsonyi bormérőhelyeket, dominánknak aggodalma válóra váltott, a tót király, Szepes örökös grófja, Pozsonyba titkon megérkezett. Bizalmas emberével üzent a királynénak, hogy beszélni szeretne vele, mégpedig négy szemközt, mert elmondanivalói olyanok, amelyekhez felesleges harmadik fültanú.

– Férjem gyilkosával álljak szóba? – rettent fel dominám, és olyan fehér lett az arca, mint a mohácsi nap óta nem láttuk.

Ámde ott volt a sánta nádor, ott volt Batthyány uram, a horvát bán, Tahy uram, akikről mindenki tudta az udvarnál, hogy Zápolya bűnös zsoldjában állanak, sietve körülvették dominánkat, és azt magyarázták neki, hogy szép szóval tán megingatni lehetne Zápolyát ama szándékában, hogy a magyar korona után nyújtogassa a kezét. Úgy festették ők le dominám előtt a nagy szakállas Jankót, mintha nem ismerték volna eléggé.

– És fegyverek ne legyenek a palotában! – üzenté még, mire az ausztriai gyalogosokat a bormérőhelyre vitték.

Hát persze hogy Zápolya áruhába, ausztriai ruhába öltözött fegyveresekkel érkezett meg késő éjszaka az udvarba. A legények tollas fővege lengedezett, hosszú, egyenes kardjukat ügyetlenül viselték. Zápolya a sötét kapualjban futamodásra vette a lépést, és rohanvást ment fel az emeletre, mintha attól tartott volna, hogy tört állítottak neki. Döngtek lábai alatt a lépcsők, mert igen nehéz és erős ember volt, aki nem sajnálja magát a vadpecsenyét, és ezért arculata vörösborsínú volt.

– Mária! – kiáltotta, mintha vadkan támadott volna, amint belépett abba a szobába, ahol dominám karosszékekben, talpig feketében, fehér kendővel fején üldögélt, míg én egy páncéltörő, háromélű dákossal felfegyverkezve egy függöny mögött állottam.

– Királyném! – ismételte ez a Fanyűvő Jankó, amikor óvatosan a dominám felé lépegetett, és fülelve nézett szét a nagy szobában.

– A koronám Budán maradt – felelt dominám. – Ne vegye észre özvegyi viseletemet, vajda, mert nem akarom, hogy búsan távozzon Pozsonyból.

Az erdélyi vajda két lépésnyire megállott királyném előtt, és medveszemét villogtatva meresztette, mintha nagyon gonosz dologban törné a fejét.

– Osztrák Mária – kezdte ama szívbjajos lihegéssel, amely a lépcsőugrálás és erős felindulás miatt elővette –, nekünk meg kell békülnünk egymással, ha azt akarjuk, hogy Magyarország még egyszer Magyarország legyen. Én vagyok az erősebb, a hatalmasabb, a gazdagabb, tehát én jöttem el ide, ahol tudom, hogy gyűlölködő szívekkel és alattomos tekintetekkel találkozom.

– Mit akar tőlem, vajda? – vágott a Jankó szavába dominám, mert nagy felindulásban volt ő is.

– Az országot megmenteni. Király kell az országba.

– Ott van a bátyám, Ferdinánd.

A fanyűvő csúfondárosan nevetett.

– Hiszen az egy szegény koldus. Se vagyona, se hatalma, se jövője. Hogyan képzelheti azt, királyné, hogy egy szegény osztrák főherceget valaha királyuknak vállaljanak a magyarok, amíg itt vagyok én, Szapolyai János, a leggazdagabb ember az országban, akinek a legnagyobb hadai vannak?

– A törvény, a szerződések, amelyeket nagyatyám, Miksa császár kötött Ulászlóval... – felelt szívére szorított kézzel dominám. – A szerződés, amely az ausztriai háznak biztosítja a magyar trónust, amelyre királyok és magyar urak esküt tettek. Ezért lesz itt a király Ferdinánd.

Jankó megint csak amaz ocsmány nevetést hallatta.

– Mária, kegyed éppen olyan jól tudja, mint én, hogy ebben az országban nincsenek szerződések, az erősebbnek van csak joga szerződést kötni, és a gyengébbnek megtartani. Itt minden felborult a magyarokkal. És én megint királynévá teszem, Mária... Azért nem házasodtam, hogy egyszer majd feleségül vehessem. A nap elkövetkezett, a király a másvilágra ment, hogy utat nyisson Szapolyai Jánosnak.

– Zápolyának, a haramiának! – csattant fel most dominám hangja, amely hangot sohasem hallottam tőle, pedig évekig diktálta nekem a leveleit.

Jankó még mindig mozdulatlanul állott helyén.

– Tehát, Mária, maga nem akar a leggazdagabb embernek a felesége lenni?! – kérdezte felszisszenve, mint a kígyó, amelyre botot emelnek.

- Zápolya! – kiáltotta Mária királynőm. – Tüstént hagyja el a palotát!
- Fegyvereseim már megszállottak a házat, az én parancsaimnak engedelmeskednek.
- Zápolya! – sikoltotta megint királynőm, hogy a kezemben megremegett a tör. – Azt várja itt, hogy az arcába dobjam az igazi nevét?
- Halljuk tehát!
- Te királygyilkos! – süvített fel dominám, és olyant tett, amire az a nagy mahomet ember megingott a helyén. Az arcába köpött az erdélyi vajdának, és kifutott a szobából.

RÁKÓCZI HARANGJA

ASSZONYOKRÓL

Híres-nevezetes asszonyok és férfiak, akik itt szerepelnek, majdnem kétszáz esztendő óta odalenn fekszenek a föld alatt; kezük összefonva, köntösük elporladva, hajdani szépségükből nem maradt meg semmi – csak emlékezetük. A kósza szél merengve jár a dohos sírboltokban, és a halottak koporsóikban a csendes éjjelen megmozdulnak, felébrednek.

Szép asszonyok sétálnak az egykori Rákóczi-várak romba dőlt bástyáin, míg a boltozatos folyosókon kuruc vitézek csörgetik a kardjukat. Nem olyan régen éltek még, hogy teljesen elfelejtette volna őket a nép, melynek emlékezete biztosabb és jobb a történetírók okmányainál. Kétszáz esztendő az emberi életben rengeteg idő, de a legendáknál semmi. Hípp-hopp! A mesebeli varázscsizmát húzza fel a nép fantáziája, ha a legendákra gondol.

Mátyás király mintha csak nemrégiben járt volna közöttünk. Rákóczi fejedelem lobogóit pedig tán még tegnap is errefelé lobogtatta a szél, a stresnyói országúton. A Felvidéken, ahol a hegyek ormáról a bástyák, várfalak messze tájakra bámulnak lőréseikkel és üres ablakaikkal, lépten-nyomon találkozunk a fejedelem emlékével. Nagy fák állanak a kis falvakban, ahol üldögeálni szeretett; a patakok tükrében a holdas éjeleken olyan arcokat láthatni, amely arcok már régen elporladtak; a városokban mindenütt akad egy megbámult falú, ócska ház, amely házban egykor, kétszáz esztendő előtt, valamely nevezetes személyiség lakott vagy ebédelt. A kuruc világ az ő legendáival, félig igaz, félig álmodott eseményeivel, vitézeivel és asszonyaival hasonlatos egy mesebeli aranybányához, amely bánya még sok száz esztendőig látja el drágasággal a magyarság fantáziáját. A férfiak vitézebbek voltak, az asszonyok szebbek voltak, a szerelmek igazabbak voltak: a legendák kódén át egy egész magyar mítosz vonul fel előttünk, ha kétszáz esztendővel visszafelé megyünk az időben.

Valóban olyan legendás volt-e az a kor, hogy eseményeit, történeteit, szerelmeit csupán mesék és regék alakjában értheti meg a mai magyar? Ha az idők forgása, a nemzet lángolása, a szabadság szeretete naggyá és hőssé tette is a férfiakat, az asszonyok akkor is megmaradtak asszonyoknak. Az asszonyok – valamint a szép tavasz – mindig egyformák voltak. Évezredek múltak el a világ felett: a férfi volt tudós, gyáva, hős, nagyszerű, amint az idő és az időben felmerült eszmék diktálták, de az asszonyok minden időben egyformák voltak. Az asszony sohasem változott, mert az alaptermészete ugyanaz maradt.

A Rákóczi-kor asszonyai, amint itt sorban ellebegnek előttem, éppen olyan asszonyok, mint azok, akiket ma ismerünk, látunk...

Azazhogy talán mégse egészen olyanok, hisz kétszáz esztendő pora vonja be az alakjukat. Kétszáz esztendő pedig nagyon sok az asszonyok életében. Vagy nagyon rútak lesznek, vagy nagyon szépek.

Udvaroljunk kissé a holt asszonyoknak. Igaz, hogy mulatságosabb egy élő leányzó akármelyik középkori hercegnőnél, de hát nem mindig a realitás szempontjából kell felfogni a dolgokat.

A nagyszombati jezsuiták levéltárában találódik egy érdekes okirat, amely a detrekői kuruc asszonyokról szól. A jámbor páter, aki följegyezte a kuruc asszonyok dolgát, megjegyzi, hogy a detrekői asszonyok nemcsak a szépségükről, de az erényeikről is nevezetesesek voltak. A Felvidéknek sok úriasszonya keresett menedéket a várban, amíg a háború zajongása kizavarta őket otthonukból. A férfiak verekedtek mindenfelé, az asszonyok csendesen fontak, szőttek a meg erősített várban. Labanc nemigen vetődött erre a tájra, még Thuróczy uram, a várparancsnok is elment unalmában verekedni valamerre a hadaival. Minek őrizné a várat?

Pedig jó lett volna vigyázni a detrekői szép asszonyokra! Az asszony, különösen, ha szép is, unalmában mindjárt a szerelemre gondol. Az asszonyok pedig lassan-lassan unatkozni kezdtek. Amíg Stupovszki, a várparancsnok helyettese, a várőr-ző hajdúkkal a környéken kalandozott, az asszonyok elmerengve nézték a vár ablakaiból a lenn elterülő völgyet, síkot. Hogy ott már sohasem harsan meg a trombita? Legutoljára Ocskay uram járt erre. No, volt is akkor hét országra szóló mulatság! A mulatós brigadéros tábornok ült a vár alatt, és táborában szívesen látta a detrekői asszonyokat. Fűjták a síposok virradatig, ropták a táncot a nyalka kuruc hadnagyok. A harcoló katonaság már abban az időben is jobban tetszett az asszonyoknak az egy helyben élő, mozdulatlanságra kárhoztatott várnépségnél. A tunya hajdútiszték csak káromkodni tudtak. Hol is tanultak volna meg az asszonyok nyelvén szólni, amikor esztendőszám csak a várfalakat bámulták. Bezzeg az Ocskay tisztjei értették a módját. Egyik nap a nyitrai asszonyoknak udvaroltak, hogy másnap már Beckón táncoljanak. Örökös mulatság, vidámság volt az életük; hogy néha-néha megkergették a labancokat, arról beszélni se tartották érdemesnek.

Ocskay László maga is nagy kedvelője volt az asszonyfélének, nem is egyhamar hagyja oda Detrekőt, ha váratlanul a táborába nem érkezik báró Szunyogh Lászlóné született Eszterházy Julianna grófnő. Budetin, ahol Szunyoghné az apósa kastélyában lakott, jókora futamodás Detrekőtől, de a féltő, szerelmes asszonyi szívek már abban az időben is távíró útján tudták meg azt, ami őket érdekelt. Szunyoghné hamarosan felpakolt, és ment Ocskay után Detrekőre. (Hallott már ő is az odavaló asszonyok szépségéről, erényéről, de talán, mert asszony volt, az utóbbiban nem nagyon bízott.) A hintaja éppen akkor gördült be Detrekőre, amikor Ocskay brigadéros éppen a hajdútáncot járta Thuróczy ezredesnével. Szunyoghné – a feljegyzések szerint szebb és rosszabb asszony nem volt az idő tájt nála – meghökkenve állott meg a fáklyával kivilágított udvar sarkában. Ocskaynak bortól, táncból piros volt az arca, meg talán attól is, hogy Thuróczynének meghasadt a ruha a vállán, és onnan bódító fehérség szikrázott a köntösből.

Julianna barnapiros arcát, amelyből sötét szemei éjjeli fénnel ragyogtak, elöntötte a harag pírja. A féltékenység elvakulttá tette, és hirtelen odaugrott a táncoló párok közé. Ocskaynak a vállára csapott. A brigadéros megfordult, és kedvetlenül mérte végig Juliannát.

– Azt hittem, Budetinban vagy – dörmögte.

– Jól hitted! – sziszegte Szunyoghné.

De már nem Ocskayval törődött, hanem azzal az asszonnyal, aki az ő szerelmét elcsábította tőle. Gúnyosan végigmérte Thuróczynét. (Ábrándos, szőke asszony volt, tejszínű arccal, rózsaszínű nyakkal.)

– Az ezredes úr megőrül majd, ha hírét veszi, hogy az ő drága hitvese milyen szépen járja a hajdúk táncát.

Az ezredesné halálsápadt lett. Tétovázva nézett a hatalmas asszonyra, aki gonoszul mosolygott.

Ocskay begombolta aranyhímes kabátját, és lesimította felbomlott fürteit.

– Julianna! – szólt most kemény hangon. – Megtiltottam neked, hogy Budetint elhagyjad, és te most mégis itt vagy! A Felvidék tele van labanccal. Bizony nem eresztenek tovább, ha megkaphatnak. Nyomban megfordulsz, és mégy vissza oda, ahonnan jöttél. Jávorka majd elkísér a vitézeivel.

Szunyoghné lesütötte a szemét. Remegni kezdett minden tagjában. Senki se ismert volna rá az előbbeni nősténytigrisre.

– Bocsáss meg, Ocskay – rebegte.

A brigadéros, aki semmiért se haragudott úgy, mint azért, ha mulatságában megzavarták, elszántan lépett hozzá.

– Grófnő, most az egyszer helytelenül cselekedett.

Megfordult, hogy parancsot adjon a grófnő visszakísérésére, de Julianna se volt az az asszony, akivel könnyen el lehetett volna végezni az efféle dolgot. A brigadéros karjába kapaszkodott.

– Nem megyek vissza, Ocskay. Budetin unalmas és veszedelmes, az öreg Szunyogh vagy káromkodik, vagy imádkozik, meghalok a nagy elhagyatottságban. Még barátném sincsen.

A brigadéros elnevette magát erre az állításra.

– Tudtommal a grófnőnek sohasem volt barátnője, mert nem hisz az asszonyok barátságában.

Julianna halkan beszélt:

– Igaz, László, de Budetinban mégse maradok. Tudod, Heister generális kószál a környéken, és az az utálatos vénember már régen megfenyegette az apósomat, hogy fölperzsel mindnyájunkat, miattam. Azazhogymiattad, László.

Ocskay gőgösen nevetett.

– Heister uram jól elbűjjon, ha azt nem akarja, hogy csizmát szabassak a bőréből!

Az asszony átkarolta a férfit.

– Te vagy Rákóczi villáma. Te vagy a tűz királya. Ki ne félne téged? De én csak gyöngye asszony vagyok. Engedd meg, Ocskay, hogy itt maradhassak Detrekő várában addig, amíg te értem jössz. Innen el nem mozdulok.

Ocskay nevetett.

– Ravasz vagy, Julianna! Ravaszabb vagy minden asszonynál, akit eddig ismertem. Azt akarod, hogy én menjek már tovább a hadaimmal. Jól van. Hajnalban útra kél a dandár, és te Detrekőn maradsz.

Egy kacagányos, farkasbőr kacagányos testőr legénnyel nyomban előhívatta Stupovszkit, a várparancsnokot. A lengyel – már akkor is voltak lengyelek Magyarországon – éppen Andrássy Pál urammal mérkőzött a lovagi teremben: boroskupák voltak a fegyverek.

– A grófnő itt marad Detrekőn. Jól vigyázzon rá kegyelmed, hogy a haja szála se görbüljön meg. Nemsokára visszajövök.

Stupovszki kapitány mélyen meghajolt a kuruc vezér előtt, akinek szerencsecsillaga akkor ragyogott a legmagasabban.

– Parancsára, brigadéros uram.

A várban és a vár körül még sokáig folyt a kurucok mulatsága. De Ocskay többé nem vett részt a vad tivornyában. A szép Thuróczyné is hiába várta azon az éjszakán a daliás brigadérost. Az sátorába vonult, és odarendelte Sigót, a legjobb tárogatóst. Ott fújta Sigó hangszerét virradatig a sátorban, hová a legények egymás után cipelték a boroskupákat. Ha a tárogató elhallgatott, egy csengő nő hangot lehetett hallani a csillagos éjjel csendjében: Szunyoghné hangját, aki bús és vidám dalokkal mulattatta Ocskayt.

Mire a nap felkelt a hegyek mögött, a kuruc dandár már eltűnt Detrekő alól. Hová, merre mentek, senki sem tudta. A detrekői szép asszonyok unatkozva nézegettek alá a bástyákról: Rákóczi villáma és daliás hadnagyai messze jártak. Már a sóhajtas sem érte utol őket.

A szép Szunyoghné hamarosan berendezkedett a várban. A kis Thuróczyné csendesen háttérbe szorult; Szunyoghnénak engedelmeskedett a várórség. Stupovszki naphosszat a mulatságát kereste. Nagy sor volt az akkor, a diadalmas Ocskaynak a kedvese lenni.

A detrekői asszonyok azzal bosszulták meg magukat a betolakodott Julianna grófnővel szemben, hogy elkerülték a társaságát. A két Buzinkayné, Pexa Istvánné, Kaluzsniné és a többi várbeli asszony ügyet sem vetett Szunyogh Lászlónéra. Mintha nem is látták volna. Hej, nagy mesterek abban az asszonyok, hogyan kell megbosszantani a nemükbélit, hogyan tehetik kiállhatatlanná az életét!

Szunyoghné lakott a vár felső traktusában, az alsó traktusban Thuróczy ezredesné. A felső traktusba nem tette be a lábát várbeli asszony, míg Thuróczynénál naphosszat nevetgéltek, mulatoztak. A szép Julianna dúlt-fúlt

haragjában. Stupovszki kapitányt néha előkapta, és kemény szemrehányásokkal illette.

– Bélpoklos vagyok tán?! – kérdezte vad haraggal. – Miért kerülnek, utálnak engem, aki különb, szebb vagyok mindegyiknél? – Majd más hangon kezdett beszélni a lengyellel: – Tudod-e, hogy ki vagyok én, kapitány? Én vagyok a Rákóczi villámának a lelke. Ha én nem volnék, Ocskay se volna. Én vagyok a lelke, a gondolata, a bátorsága. Az én két kezem irányítja minden lépését. Amit én akarok, azt akarja ő is. Én vagyok az álma, én vagyok a sóhajtása; mikor a dandára élén fergetegként rohan a labancra, az én nevemet kiáltja, és kardját úgy húzza ki. Én vagyok az ő csillaga, én vagyok a szerencséje. Ha én akarom, még Rákóczi zászlóját is elhagyja...

Stupovszki hitetlenkedve csóválta a fejét.

– Engedelmet, grófnő... A brigadéros úrnak felesége meg gyermekei is vannak.

Szunyoghné mosolygott.

– Dőreséget beszélsz, Stupovszki. Igaz, hogy van Ocskaynak hites felesége, igaz, hogy van két apró cselédje, de csak akkor látja őket, ha én küldöm, ha én megengedem. Az a szegény Tisza Ilona, bizony mondom, csak akkor csókolhatja meg az ő daliás urát, minden férfiak legelsőjét, ha én megengedem. De hát minek is annak az asszonynak olyan férfi, mint Ocskay László? Megérteni sem tudja az ő vitézi szilajságát, megérdemelni se tudja a tűz királyát! Csak legyen szépen otthon Ocskón, és nevelje hűségesen, gondosan a gyermekeket.

Az asztalról ebben a pillanatban egy nagy porcelán virágváza lefordult, és darabokra tört. Stupovszki odaugrott, és babonásán dörmögte:

– Grófnő, ez az Ocskayné gondolata volt. Az elhagyott, magányban sínylődő Ocskaynéé.

Szunyoghné dobantott a lábával.

– Eh, akkor hagyja őt el Ocskay, amikor én akarom!

A lengyel kezét csókolt az asszonynak.

– Ne akarja azt sohasem, grófnő. Van Isten! Csak mi nem látjuk.

Julianna csúfondáros nevetéssel fordult el a várnagytól.

– Van: ördög. Majd megmutatom én, hogy ördög van, azoknak a némbereknek odalenn, akik ostoba nevetéssel gúnyolják naphosszat az Ocskay László lelkét, szeretőjét.

Összeszorította az öklét, és olyan mosoly vonaglott végig az arcán, hogy Stupovszki ijedten hátrált.

– Én az ördögöt jól ismerem! – kiáltotta Szunyoghné. – Nemsokára eljön a nyakatokra. Talán még az éjjel...

A lengyel keresztet vetett, és estére kilelte a hideg. Reggelre kelve nagy ijedelemmel hallotta Szenicz György zászlótartótól, akinek éppen éjjeli strázsája volt a kapunál, hogy éjfél tájban egy titokzatos alakot látott végigsuhanni a várudvaron.

Hosszú köpönyeg volt rajta. A hold éppen felhő mögé búvott, de a zászlótartó világosan hallotta sarkantyúja csördülését a kísértet nyomában.

– Miért nem vágtad, aprítottad darabokra, te gyáva? – kérdezte Stupovszki hideglelősen.

Szenicz megcsavarta lelógó bajuszát. Széles kardjára ütött.

– Az volt a szándékom. De aztán láttam, hogy a kísértet eltűnik az asszonyok traktusába vezető lépcsőn. Mégpedig ott is az emeletre ment fel, ahol a méltóságos grófnő lakik. Nem szokásom az asszonyok dolgába avatkozni, azért nem követtem a kísértetet.

Stupovszki levetette magát egy székre, ott jajgatott:

– Az ördögé vagyunk mindnyájan! Az ördög járt itt Szunyoghnénál, ahogy tegnap előre megmondtál!

– Még sohasem hallottam, hogy az ördögnek sarkantyúja lett volna – vetette ellen a zászlós. – Ennek pedig sarkantyú is volt a csizmáján.

– Te bolond! Akkor annál rosszabb.

Stupovszki uramat nem csalta meg a rossz sejtelve. Három nap múlva a völgyben feltűnedezték a labanc seregek elővédei. Stahremberg tábornok szállt ki derékhadával, hogy Detrekőt a kurucoktól elvegye.

A sok labanc úgy ellepte a völgyet, erdőt, mintha a földből nőtt volna ki. Délutánra pedig, amikor megszólaltak a nehéz, faltörő ágyúk, a várban meglehetősen rémület kerekedett. Stupovszki kapitány rendbe szedte a várnépet. Mindössze kétszáz hajdúja volt, azoknak is a nagy része öreg, törődött legény, akik még a Thököly Imre idejében voltak fiatal katonák. A fürge, gyors kuruc seregbe nem lehetett őket beosztani, de viszont szélnek se eresztette őket a fejedelem, így kerültek a kiszolgált vén hajdúk a felvidéki várakba, megerősített városokba.

A szemle sehogy se tetszett Stupovszkinak. Félrevonta a hadnagyát, Verboy Istvánt:

– Megesz bennünket Stahremberg.

– Vagy mi őket – felelte a fiatal hadnagy.

– Legalább az ezredes úr volna itthon! – sóhajtott a lengyel.

– Itthon van az ezredesné öméltósága.

Stupovszki mérgesen köhintett.

– Tudom, hogy az neked elég, te huncut! De Stahremberg nem ijed meg a szoknyás vitézekről.

Amíg a várnép az udvaron sorakozott, az asszonyok se maradtak tétlenek. Jóvé-rű, bátor menyecskék voltak, nem ijedtek meg a maguk árnyékától. De meg mulattatta őket, hogy egyszer igazi háborúban vehetnek részt. Zrínyi Ilonát még nem felejtették el, ő volt akkor a példányképe minden magyar asszonynak. Fegyver és páncél akadt elegendő a vár kamarájában. Olyan is, amelyik ráillett az asszonyokra.

Egyszer csak jönnek az asszonyok a Thuróczyné vezetésével a hátulsó traktusból. Páncéling valamennyin, kard az oldalukon, sisak a kontyukon. Stupovszki kapitány azt hitte, hogy álmodik.

A kis szőke, gyermekes Thuróczyné az aranyos páncélban, a villogó sisakban szinte megnőtt egy fejjel. Mellette két hajadon mostohaleánya. Nyomában a két gyönyörű Buzinkayné, Pexáné, Kaluzsni Ferencné. Egynémelyik öreg hajdú, aki még Munkács várában szolgálta Zrínyi Ilonát, vivátot kiáltott.

– Három évig csak mi is kitarjtuk az ostromot – mondogatták.

Thuróczyné nyugodtan felelt:

– Legalábbis addig, amíg segítség érkezik.

Odafentről az emeletről a rostélyos ablakok mögül gúnyos mosollyal hallgatta ezt Szunyoghné. Ördögien szép arcán, mint megannyi gonosz manó útja, vonaglott a mosolygás ráncja. A falat ugyancsak törték Stahremberg tekéi.

...Három napig tartott a harc. A várvédők csüggedten, fáradtan húzódtak a védettebb helyekre. Az asszonyok a pincékbe rejtőztek, csak Thuróczyné volt még a helyén. Lelkesítette, bátorította a hajdúkat, de azok mind kedvetlenebbek lettek. Esténként, amikor elcsendesült az ostrom, a várban végigsétált Szunyogh Lászlóné, és ilyen szóval fordult a csüggedőkhöz:

– Bolondok kendtek, hogy fel nem adják a várat. Stahremberg senkit se bánt kendtek közül. Neki csak a vár kell, nem a kendtek élete. Mit ér ő a kendtek rongyos életével? Legfeljebb Stupovszkit huzatja karóba.

– Mármint engem? – kérdezte ijedten a lengyel.

– Természetesen, mert kegyelmed lázítja itt a népségeket. Ha kegyelmed nem volna, már régen vége volna ennek a hiábavaló háborúnak. Kegyelmed lakolni fog.

– Kegyelem! – kiáltott a lengyel. – Én megadom magam.

– Stahrembergnek mondja ezt, kapitány uram.

Még azon az éjjel követ ment a várból a labanc táborba, reggelre pedig megnyíltak a várkapuk a labancok előtt. Stahremberg uram állott szavának: a hajdúkat szélnek eresztette, de a tiszteket és főként az asszonyokat foglyul ejtette. Csak Szunyoghnénak engedett szabad utat.

A kis Thuróczyné remegve hallgatta szobájából azt a beszélgetést, amelyet Stahremberg és Szunyoghné folytattak az ablaka alatt. A négylovas hintó már ott állott az udvar közepén, amely Julianna grófnőt volt elszállítandó Detrekőről.

– Tábornok úr ismer engem – kezdte az asszony –, tudja, hogy mindig hű császárpárti voltam.

Stahremberg megszodorta nagy deres bajuszát.

– Lehet, lehetséges. Én sohasem hiszek az asszonyoknak. Ámde a látszat azt mutatja, hogy a grófnő igazat mond, és ezért gondoskodtam, hogy megfelelő számú lovas kíséret szegődjön hintaja nyomába, nehogy bántódás érje.

– Lemondok az eskortról, tábornok úr, itt csak baj volna nekem, ha császári kűrasszírok kísérnének.

Stahremberg évődve vágott közbe:

– Még akkor is, ha Adventy kapitányt rendelném ki az eskort vezetőjének?

– Még akkor is, köszönöm – felelt könnyedén elpirulva Szunyogh Lászlóné. – Régen volt az. Akkor még beértem a kapitányokkal, ma már csak brigadérossal elégszem meg.

Stahremberg türelmetlen mozdulatot tett.

– Mindig az a gaz Ocskay. Grófnő pedig megígérte, hogy vagy a kezünkbe adja Ocskay Lászlót, vagy császárvá teszi, és aranyláncot akaszt a nyakába.

Julianna suttogva, szenvedélyesen felelt:

– A kezükbe nem adom soha Ocskayt, mert szeretem, és ő is szeret engem!...

– Nono! – vágott közbe a tábornok. – Az utóbbi nem olyan nagyon bizonyos.

– De bizonyos – felelt a grófnő, és fölpirult az arca. – Aki engem megszeret, az örökre az enyém. Olyan asszonynak ismer engem, tábornok úr, akit cserélgetni lehet? Eszterházy Juliannát nem felejtí el az, aki egyszer a szemébe nézett.

A tábornok udvariasan szalutált.

– Igaza van, grófné. Rendkívülibb asszonyt nem ismertem méltóságodnál. Csupa asszony. És azért félek én az asszonyoktól, mert ilyen példányok is akadnak közöttük.

– Az ígéret másik részét pedig még van időm beváltani. Hogy Ocskay labanc legyen, addig nagyon sok víznek kell lefolyni a Vágon. Nagy fa, erős fa, nem egy fejszecsapástól dől el. Villámcsapásnak kell annak lenni, amely megingassa. Azt a villámot pedig nem mérheti rá senki, mint az, akinek zászlaja alatt harcol. A fejedelem.

Stahremberg nevetett.

– Különöket beszél, grófnő. Ön mindig rejtélyes, bizarr, érthetetlen volt. Engedje meg, hogy szerencsés utat kívánjak önnek. A legközelebbi viszontlátásra. A brigadéros úrral együtt.

Szunyogné már a hintájába szállott. Körülnézett a várudvaron. Rabló labanc gyalogság fosztogatta az épületeket, de az elé a traktus elé, amelyben az asszonyok húzták meg magukat, fegyveres örök voltak állítva, kik már messziről fegyvert emeltek a közeledő martalócokra. Valami kellemetlen, gonosz emlék torzította el a szép asszony arcát, amikor ezt a jelenetet látta. A lerészegedett labancokat puskatussal verték el az örök az asszonyház elől.

– Tábornok, tehetne nekem egy szívességet.

– Parancsoljon, grófnő.

– Vonja be az őrséget az asszonyház elől.

Stahremberg gróf nyugodtan és határozottan felelt:

– Nem tehetem. A haditörvények tiltják.

Szunyogh Lászlónénak eltorzult az arca.

– Haditörvények? Olyan is van? Két év előtt, Beckó ostrománál csikorgó tél idején a részeg hajdúk letépték rólam a ruhát, és én ruhátlanul menekültem előlük, a havas jégen, a kétségbeesésbe. A részeg hajdúk utánam. Sorsom elkerülhetetlennek látszott, amidőn egy férfi toppant a vad horda elé, és engem megmentett. Ocskay László volt.

– Helyesen cselekedett – felelt a tábornok.

– Nos, az én kívánságom az, hogy szeretném látni ugyanígy menekülni a várbeli asszonyokat, ellenségeimet, gyűlölőimet. Tábornok, teljesítse kérésem!

Stahremberg megcsavarta a bajuszát.

– Engedelmet, grófnő. Én nem vagyok játékszer az asszonyok kezében!

Sarkon fordult. A hintó kirobogott a várból. Vitte Szunyogh Lászlónét – Ocskay László végzetét –, keserű csalódottságában, elvakult dühében, amint öklével fenyegette a várat.

Repült a hintó a girbegörbe országutakon. A kocsis, aki a hintó bakján ült, meg se mozdult. A lovak repültek maguktól. Hodolics alatt, ahol az országút eltér, a kocsis idegen útra fordult.

– Hová viszel, kocsis? – kérdezte Szunyoghné.

A kocsis a lovak közé csapott, aztán megfordult. Hirtelen levette arcáról az ősz szakállt és bajuszt. Szunyoghné szinte elsikoltotta magát, amikor a kocsisban Ocskay egyik legvakmerőbb hadnagyát, Jávorkát, a diákot ismerte fel.

– Te vagy az, Jávorka? Hogy kerültél ide? És most hová viszel?

Jávorka sötéten nézett az asszonyra.

– Ne kérdezze, grófnő... A brigadéros úr küldött az ön őrizetére, de fájdalom, későn érkeztem. Az árulást már nem akadályozhattam meg. Most elviszem oda, ahol megérdemlett büntetését elveszi az árulásért. Viszem Ocskay Lászlóhoz.

Az asszony kebléből egy nagy, mély, boldog sóhajtás röppent ki:

– Vigyél, Jávorka.

A kuruc sötéten dörmögte:

– Remélem, lesz annyi ereje a brigadéros úrnak, hogy széttapossa a fejét a szép kigyónak.

– Tapossa szét – rebegte boldogan az asszony.

A hadnagy megsuhogtatta az ostort. Vitte a négy paripa gyors iramban a hegyeken, völgyeken, erdőkön át azt az asszonyt, akinek fekete szeme, rubinpiros ajka, telt karja ölése okozója volt annak, hogy két esztendő múltán elveszett a kurucok büszkesége, legszebbik virága, Ocskay László. Vitte a négy ló a kurucok végzetét, Eszterházy Juliannát úttalan utakon, sötét rengetegben pislogó tábornokok felé, ahonnan a tárogató hangzott. Mikor hegyszakadékok, meredélyek szé-

lén robogott el a kocsi, talán elég lett volna egy mozdulata a Jávorka gyeplőtartó, erős karjának, hogy a mélységbe zuhanjon terhével a hintó, és a magyar történelem talán másképpen íródik az utolsó kétszáz esztendőben. De a rossz asszonyokra az ördög vigyáz. Mert folyton sarkukban vagyon, leselkedik, megóvja őket idő előtti elbukástól. A hintó baj nélkül ért veszélyes útja céljához, Ocskaynak pedig egyéb dolga volt, mint számon kérni a Julianna árulását.

A labancot üldözte diadalmas csatákban Bécs kapujáig – míg messze Magyarországon az ocskói régi kastélyban egy szent nagyasszony, a hűséges hitves, hazaszeretetre, atyjuk tiszteletére oktatta az Ocskay apró cselédeit.

Az író leteszi a pennát.

A kuruc háborúk tündéri képe, diadala és szomorúsága midőn elvonul lelki szemei előtt, úgy látja, hogy az asszonyok akkor is olyanok voltak, mint mindig azelőtt és azóta. A Zrínyi Ilonák nagyságukkal, jóságukkal, nemességükkel nem építhettek annyit, amennyit egyetlen rossz asszony fel ne rúghatott volna a cipője sarkával...

A Rákóczi-forradalomban csaknem annyi volt a bámulatra méltó hős lelkű asszony, mint amennyi a férfi. Az asszonyok versenyre keltek a férfiakkal a hazaszeretében, bátorságban, kitartásban. Talán ha azok a hős lelkű asszonyok, a Zrínyi Ilonák nincsenek, a Rákóczi-szabadságharc nem is lett volna olyan nagyszerű, világgraszóloan pompázatos. Az asszonyok az ő patyolat testükre felöltötték a csaták páncélját, majd a számkivetés hamuszínű köntösét. Rákóczi anyja, minden időknek egyik legbámulatosabb asszonya, esztendőig védi Munkácsot. Háborúz, mint egy férfi, és bátorságot, hősiességet önt a nemzet valamennyi asszonyába. Magyarországon akkor minden nő Zrínyi Ilona szeretett volna lenni, s az ő nyomdokába léptek a hazaszeretemben. A történelem ezen a helyen, mint ha eddigi mulasztásait egyszerre akarná helyrehozni, csapatostul jegyzi fel a hős asszonyok nevét. Hisz hős volt majd minden magyar asszony.

Aztán Törökország felől sóhajt a szél, a szélben a száműzöttek panasza hallik. A száműzetés sótalan kenyerét megosztják az asszonyok a férfiakkal. A Mikes Kelemen nénye minden magyar asszony: minden magyar nőnek Rodostóban járt az álma.

Nagy idők! Az asszonyok megmutatták, milyenek, amikor szeretnek, amikor a hazát szeretik. A magyar nő apoteózisa a Rákóczi-forradalom. Soha nem avatkoztak annyit a nők a férfiak dolgába, mint ebben az időben. Ha néha ártottak is, sokat használtak...

A felsővadászai Rákóczi-címert – vörös mezőben, hármasként zöld halmon aranypalloszt tartó fekete sást – megfordították már régen: a kuruc világ a legendák világába lépett át alig kétszáz esztendő leforgása alatt. Az asszonyok, akik jók vagy rosszak voltak, egyformán eltűntek a föld porában. Csak árnyalakjuk kísért sok jó vitéz örök álma felett, akik halálának ők voltak okozói.

A SZABADSÁG CSILLAGA

SUHOG A SZÉL

A késmárki piacon, amelyre Thököly fejedelem vára tekint le, sok-sok idővel ezelőtt, egy havas téli napon egy vitéz vágatott végig paripáján. Messzi földről jöhetett, mert paripája lába meg-megroskadt, a vitéznek ruháját megfagyott hóréteg borította, mintha ezüstpáncélt hordott volna.

Kevés ember járt a késmárki piacon ezen a kemény téli napon, de aki a lovas vitézt látta, az csodálkozva állott meg. Mintha jégből lett volna a lovas és paripája. Bizony derék vitéznek kellett lennie a lovasnak, hogy a fáradalmat, hideget eddig kibírta.

Siska János, a városi darabontok őrmestere is ezen a véleményen lehetett, midőn medvebőrrel bélelt nagy bundájában, fülére húzott süveggel és kezén óriási prémes kesztyűvel ott álldogált a késmárki őrtorony ajtajában.

– Hohó, vitéz uram – szólította meg barátságos hangon a lovast –, jó volna tán megpihenni itt nálunk! Jó meleg van odabenn a toronyban.

A vitéz nem felelt, csak megállította paripáját. A szegény pára csaknem összeesett a fáradtságtól. A vitéz pedig, amint le akart volna szállani a nyeregből, csak lefordult a ló hátáról. Puhára esett, a hóba esett, amely vastagon borította a piacot. Siska János, amennyire nagy bundája engedte, a vitéz segítségére sietett, és nagy nehezen lábba állította. Az arcába nézett, és akkor látta, hogy a hidegtől kimart, megdagadt arc még fiatal, és a vitéz bajusza és szakála is csak a hótól fehéredett meg.

– No, vitéz uram – biztatta Siska János a fiatalembert –, kerüljünk beljebb.

De bizony a vitéz alig tudott vánszorogni! Úgy kellett bevezetnie őt az őrmesternek az őrtorony alsó szobájába, ahol hatalmas fenyőhasábok lobogó lánggal égtek a tűzhelyen.

A tűz mellett a vitézről elolvadt a jég és a hó. A forró ital, amely egy vaskondérban főtt a tűz felett, hogy abból a város őrői mindig felmelegítsék magukat, lassan visszaadta a vitéznek a hangját is, amely szintén befagyva látszott.

– Hol van a lovam? – Ez volt a vitéz első szava.

– Jó helyen van. A város istállójában – felelt Siska János.

– Csak vigyázzatok rá, mert messzi utam van még nekem. Messze van még ide a lengyel határ?

– Nyáron is jókora iramodás, de így télidőben kétszer olyan messze van.

– Nem baj – felelt nyugodtan a vitéz. – Olyan messzire nincs, mint amilyen messziről én jöttem.

– Ugyan honnan jöttél, vitéz uram?

A vitéz Siska János arcába pillantott. Becsületes, derék ember arca nézett rá vissza. A hosszú, deres haj, amely az őrmester fejét borította, jelentette, hogy Siska János nem mai gyerek, emlékszik a nemrég elmúlt nagy időkre, a Rákóczi idejére.

– Mi volt kend, bátyám, a nagy időkben? Kuruc-e vagy labanc? – vetette fel a vitéz a kérdést.

Elvörösödött erre a kérdésre a Siska János becsületes, öreg arca.

– No, már látom, öcsém – felelt dörmögve –, hogy messze földről jöttél, nem vagy ismerős ezen a tájon. Kuruc volt ezen a tájon mindenki, még az apró gyerek is. Nem termett meg ebben a földben a labanc. Rákóczi fejedelmünk katonái voltunk mi egytől egyig, akik a kardot már elbírtuk a nagy időkben. Hej, de szép idő is volt!

– No hát, az az idő nemsokára ismét visszatér! – szólt a vitéz, s kicsavarta szakállából a leolvadt havat.

Az öreg Siska Jánosnak felvillant a szeme a vitéz szavára, de aztán szomorúan csóválta meg a fejét.

– Nem tér vissza az az idő sohasem. El van temetve mélyen a föld alá a szabadság. Hány esztendő is múlt el azóta? Az ujjaimon se tudom összeszámlálni. A kurucok meghaltak, megöregedtek azóta. Öregembernek kell lenni a nagyságos fejedelemnek is, ha ugyan még él ott a messzi Törökországban. Nem való már az öregembernek a háború.

A vitéz csak a tüzet élesztgette, és nem felelt mindjárt az öreg katona beszédére. Csak későre mondta csendes hangon:

– Hát azt nem tudja kend, bátyám, hogy ha az erdőben kidől egy vén fa, esztendőre fiatal csemete növekszik a helyén?

Siska János bólogatott a fejével.

– Tudom, hogyne tudnám. Még azt is tudom, hogy ahány öregember meghal a földön, ugyanannyi gyerek születik helyébe. Hanem olyan fa már nem nő többé a magyar nemzet erdejében, amilyen az a vén fa, a mi nagyságos fejedelmünk.

A vitéz ezalatt megszártotta a ruháját a tűznél. Felállott helyéről, és a vén katona vállára tette a kezét.

– Bátyám, okos embernek látszik, de tanultsága nem sok. Mert hisz azt sem tudja, hogy annak a nagy fának, amelynek gyökerei a honfoglalás koráig nyúlnak vissza, van még fiatal hajtása. Van Rákóczinak fia!...

– Igen ám – kiáltotta Siska János –, hallottunk róla! Hallottuk róla, hogy még azt sem tudja: ki volt az apja, nemhogy azt tudná, hogy merre van Magyarország, ahol imába foglalva emlegetik azt a szent nevet, amelynek viselője!

– Már tudja – felelt a vitéz.

A vén katonának nyitva maradt a szája. Kétség és öröm tükröződött az arcán. Megragadta a vitéz kezét, és remegő hangon kiáltott fel:

– Uram, ki vagy te?! Mely végzet sodort ide Késmárk városába, hogy egy öreg katonának, akinek mindennapi imádsága az, hogy: „Áldd meg, Isten, Rákóczi fejedelmünket!”, megédesítsed hátralevő napjait? Igazat mondasz-e, vagy te is csak az álmokat mondod el, amilyen álma minden embernek van Magyarországon?

A vitéz nyugodtan nézett az öreg szemébe.

– Az én nevem Kanizsi, és diák vagyok. Küldetésem vagyon Rákóczitól, nem az öregtől, hanem a kis Rákóczitól. A lengyel határon van dolgom. Még többet is hallasz felőlem.

Az öreg városi katona megtört szeme könnybe lábadt. Magánkívül topogott ide-oda az őrtorony szűk szobájában, és csak azért állott meg, hogy a fejét megcsóválja.

– Diák uram! – kiáltott fel lelkesen. – Öreg ember vagyok. Nekem már meg van számlálva a napom. De esküszöm, hogy amint kibontják újra a zászlót, és Rákóczi fegyverbe szólítja az országot, ott leszek! Hisz fegyvereim még megvannak. Jó helyen vannak. Azt nem kobozhatták el tőlem. Íme, lásd, uram, hogy készen vagyok!

Az öreg katona az őrtorony sarkába lépett, és egy titkos ajtócskát nyitott fel; a rejtett fülkéből görbe kuruc szablyát, vasszeges buzogányt és rozsdás pisztolyt vett elő. A görbe kardot kirántotta hüvelyéből, és a fényes acélt, amelyen nyoma sem látszott rozsdának, szent áhítattal ajkához emelte.

– Rákócziért! – rebegte. – És másért senkiért se röpül ki ez az acél. Tudd meg, diák uram, hogy ez a kard nincsen egyedül ebben az országban. Sokfelé tartogatnak elrejtve kardokat, amelyeket az éjfél csendjében szorgalmasan fényesítenek az öreg katonák. És a kardok csak a hívó szót várják. A kis Rákóczinak egy egész hadserege támad az első tárogatószóra; vén katonákból, az apja egykori vitézeiből. De a kardja fényes lesz mindegyiknek. Ezt mondd meg, uram, a kis Rákóczinak.

Kanizsi nem titkolt meghatottsággal nézte a vén katonát, amint feje fölé emelt karddal állott az őrtorony közepén.

Kívülről lépések hallatszottak. Egy pillanat alatt eltűntek a fegyverek a rejtékhegyen. Egy városi darabont lépett a szobába, aki annak a kornak a szokása szerint csupán egy ócska alabárdal volt felfegyverkezve. (Más mindenféle fegyvert elszedett az ellenség a magyaroktól.)

– Te vagy az, Sámuel? No, mi újság van a városban? – kérdezte az őrmester.

– Vendégeket kap Késmárk – felelt mogorván a darabont. – Éppen most érkezett futár a főbíró úrhoz, hogy ebédre megtiszteli Késmárkot egy század dragonyos. De lehetséges, hogy még vacsorára is itt maradnak. Meg tán reggelire is. A késmárki asszonyok jól főznek.

– Megint ellenség jön a városba – mormogta szomorúan Siska uram. – Alighogy a múlt héten elmentek a nyakunkról az idegen katonák, jönnek újak. Főznek-e az asszonyok?

– Főznek, szegények, mert muszáj nekik. Annyi bosszúsággal még nem gyúrták a tésztát a késmárki asszonyok, mint ma. Hisz mindjárt itt a dél. A Podoliné asszonyosság váltig erősködött, hogy ő bizony nem főz az ellenség katonáinak. Majd jóllakatja őket a sodrófával. A főbíró úr csak nagy nehezen tudta lecsillapítani az asszonyoságot. Felpörkölik az egész várost a dragonyosok, ha nem kapnak ebédet. Erre aztán csak odaállott Podoliné a tűzhely mellé, és keservesen felsóhajtott: hogy mért is nem jön haza Rákóczi, hogy rendet csináljon ebben az országban.

A darabont ivott egy korty italt, és kétfelé törölte a bajuszát.

– Hát csak ezt jöttem megmondani, hogy Siska bátyámnak el ne járjon a szája, mert négyfelé vágják a dragonyosok. Hallgatni kell, amikor ellenség van a városban.

A városi darabont kifordult az ajtón. Siska János keservesen felsóhajtott:

– Látja, diák uram, ilyen világ van itt! Nem lehet nekünk meg se moccanni, mert nyomban nyakunkon van az ellenség.

Kanizsi lehajtotta a fejét, és mély gondolatokba merült. Csak arra tért magához, hogy az öreg katona a vállát rázogatja.

– Diák uram! Ha meg nem veti a tanácsomat, amondó volnék, hogy üdvös dolog volna lóra kapni, és hamarosan itt hagyni Késmárkot. Mihamar itt lesznek a dragonyosok, aztán nincs biztonságban az élete.

– Tudom... Azok a dragonyosok engem keresnek. Már Eperjesen is a sarkamban voltak. Valaki elárulta nekik küldetésemet. Most jönnek a nyomomba a hollók. Mióta Rákóczi fia elhagyta Bécset, azóta mindenki gyanús, aki él. Érzik, tudják, hogy valami készülődés van. Még attól is félnek, hogy a halottak feltámadnak, Eperjesen legalább a temetőt is őrzi az ellenség, ahová a kivégzett Rákóczi-vitézeket eltemették régen.

– Bizony, feltámadnak a halottak! – szólalt meg ekkor egy mély hang az őrtoronyban, a szoba felett, és az emeletre vezető falépcső recsegni kezdett. Egy barátcsuhába öltözött, nagy, széles vállú ember iparkodott lefelé a lépcsőn, amely minden lépésénél megroppant.

Kanizsi talpra ugrott, és valami fegyver után nézett. Siska János rémülten húzódott az ajtó felé, és keresztet vetett.

– Feltámadt a barát! – kiáltotta.

– Ne féljetek. Nem vagyok én kísértet – szólalt meg az előbbi mély hang. – Meg se haltam, fel se támadtam. A jó késmárki darabontok hitték, hogy halott vagyok, amikor az elmúlt éjjel megdermedve az utcán megtaláltak. Idecipeltek az őrtoronyba, és ráfektettek a Szent Mihály lovára, hogy majd annak rendje-módja szerint eltemetnek. De erre még ráérünk.

Siska János megdörzsölte a szemét.

– Szentigaz! – kiáltott fel. – Az éjszakai barát, akit megfagyottan találtunk a Setétkapu alatt.

– Derekasán tüzeltetek itt – mondta a nagy barát, és a tűzhöz lépett. – Még odafent is éreztem a meleget.

A barát már nem volt fiatal ember, de öreg se. Roppant nagy feje széles vállakon nyugodott, és a hideg idő ellenére fedetlen volt a feje. A lábán is csak egy bivalybőr talp volt, de a csuhája vastag posztóból készült. A derekára olvasó volt csavarva, amelynek minden szeme gyermekököl nagyságú volt.

– Hallottam, hogy mit beszélgettetek idelent – kezdte a barát. – Azt gondoltam magamban, itt az ideje, hogy én is beleszóljak a társalgásba, mert ez a jó fiú – a barát a diákra mutatott – még itt hagy engem a Szent Mihály lován, elmenve a dragonyosok elől.

Kanizsi az ajtó felé indult.

– Márpedig én most itt is hagyom a tisztelendő urat, mert nekem fontos utam van. A fejemet nem sajnálom, de azt sajnálom, ha a rám bízott küldetésnek eleget nem tehetnék.

– Megállj, diák! – szólt dörgő hangon a barát. – Én János pap vagyok. Aki János papban bízott, még nem csalatkozott. Ne félj te Késmárkon ellenségtől. Ha ezer ördög őrizne, akkor is kivinnélek ebből a városból, hogy senki sem tudná, hogyan. Tele van Késmárk föld alatti rejtekhelyekkel, amelyeket én mind jól ismerek, mert fiatalkoromban sokat időztem én ebben a városban. Ne félj te, Kanizsi fiam, ha velem vagy. Mert nem vagyok én neked ellenséged, hanem jóbarátod. Nézz a szemembe, diák! Tedd a kezéd az én kezembe. Egy ugyanazon csillag után megyünk mind a ketten. A te csillagod az én csillagom...

Kanizsi megbűvölve állott helyén. Volt a János pap szavában, hangjában valami olyan, amely mélységes bizalmat ébresztett a diákban.

Az öreg Siska János tipegett-topogott körülöttük, és nagyokat sóhajtott.

– A déli kapu felől már hallatszik a dragonyosok trombitája!

– Ne búsuljon azon kend! – szólalt meg a barát. – Menjen kend a főbíró uramhoz, és jelentse meg neki, hogy ebédre vendégei lesznek...

– Persze, a dragonyostisztek ott ebédelnek a városházán – felelt Siska János.

– Ott leszünk mi is. Abban a sarokszobában, amely a torony alatt van, és Rákóczi-szobának hívják, mert ott esküdött Késmárk hűségét a fejedelemnek. Induljon kend – mondta a barát, és kituszkolta Siska Jánost az ajtón.

– Fegyver pedig van nálam, nem kell félned – fordult János pap a diákhoz. Szétnyitotta a csuháját. Görbe kuruc kard volt a barátcsuha alatt a derekára kötve. Meglóbázta az olvasót. Az süvöltött a levegőben, mint a buzogány. Vasból volt annak minden szeme.

A barát a derekára csavarta a félelmetes olvasót.

E pillanatban a föld alól, mintha valamely sírból hangzanék, tompa tárogatószó hangzott. Valaki fújta odalent a mélyben a bús, keserves kuruc nótát:

*...Suhog a szél Késmárk felett,
édes hazám, isten veled.*

Kanizsi csodálkozva pillantott a barátára.

– A vak ember van odalent, Poprád tároгатós. Mindjárt nála leszünk – mondta János pap, és kézen fogta Kanizsit. – Majd meglátod, hogy milyenforma a föld alatt Késmárk.

A BUJDOSÓK HAZAJÁRNAK

Késmárk város, mint ebben az időben a legtöbb szepesi város, büntetés alatt állott. A szepesi városok hűségesek voltak Rákóczi Ferenc fejedelemhez, és életre-halálra csatlakoztak az ő dicső lobogójához. A szabadság elbukott, és a fejedelem kibujdosott Rodostóba. A győzelmes ellenség kegyetlen bosszút állott a szepesi városokon. Megfosztotta a városokat minden jogaiktól, és katonaság parancsolt az egész Szepességben.

A városok főbírái a katonai parancsnokoknak tartoztak engedelmeskedni, és a polgári jogaikra büszke szepességiek keservesen érezték, hogy saját városaikban azt se csinálhatják, amit akarnak.

A késmárki főbíró ebben az időben Jávornoki Jánosnak hívták. Már az apja főbírája volt Késmárknak, és az öreg Jávornoki volt az, aki Késmárk kulcsait átadta Rákóczi fejedelem megbízottjának. Az öreg Jávornokit sok más késmárki polgárral együtt a szabadság csillagjának lehunyása után halálra kereste az ellenség, de sohasem keríthette őket kézre. A főbíró a megjelölt polgárokkal együtt úgy eltűnt, mintha a föld nyelte volna el őket. Eleinte azt hitték, hogy elbujdosnak ők is az országból, mint sok más derék hazafi, akinek nyomát többé nem lehetett megtalálni. A futó szél, az őszi falevél takarta el a bujdosó kurucok nyomát. Hová mentek, merre tűntek? Az ellenség sohasem tudta meg.

Néhány év múlva azonban különös hírek kezdtek forgalomba jönni az eltűnt késmárki polgárok felől. A fiatal Jávornoki esküvőjén a késmárki öreg templomban ott volt az édesapja is, a halálra keresett öreg főbíró. Némelyek még emlékeztek is arra a rókaprémes mentére, amely vállát fődte. Szakasztott ugyanazt viselte főbíró korában, amikor a városházára kitűzette a Rákóczi lobogóját. Csak a bajusza lett kicsit fehérebb.

Sőt később a két hétig tartó lakodalomban is látták az öreget. Még a kopogós táncot is eljártá, és ugyancsak függén emelgette sarkantyús csizmáit.

Mármost gondolkozóba kell ezen esni akármilyen bölcs embernek is. Hogyan lehet valaki Törökországban vagy éppen a messzi Márvány-tenger mellett bujdosásban, amikor a Jávornoki János lakodalmán a kopogóst járja?

– Titokzatos, nagyon titokzatos – mondták az emberek.

De igazán csak akkor lett titokzatossá a dolog, amikor az öreg főbíró után egymás után feltűnedezték azok a késmárki polgárok, akik vele együtt mentek el a bujdo-

sásba. Egy András-napi vacsorán egyszer csak megjelent Linczer Sámuel, a takács, aki a finom szepességi vásznat szekérszámra szállította Rákóczi udvarába, s ezért halált mondottak a fejére. Pedig hát ott ült az öreg Linczer a vacsorázóasztal mellett, az igaz, hogy nagyon keveset beszélt, de annál jobb étvággal evett. A szomszédjai, akik mellette ültek a vacsoránál, azt mondták, hogy semmi baja sem volt az öreg takácsmesternek, csak egy kissé földszaga volt a bundájának.

Más alkalommal a híres bujdosó Travnik János uramat, a gazdag mészároost látták a templomban, azon a helyen, ahol késmárki polgár korábban üldögeálni szokott. Buzgón fújta együtt a zsoldárt a gyülekezettel, pedig Travnik uram nem kisebb bünt követett el, mint azt, hogy minden ezüst- és aranymarháját odaadta a kurucoknak: vegyenek rajta vasat, ellenségpusztító vasat.

Így aztán lassan-lassan világosság kezdett derengeni az emberek agyában, hogy a késmárki polgárok se meg nem haltak, se el nem bujdostak, hanem itt lapanganak valahol a városban, és akkor jönnek elő, amikor jólesik nekik.

Árulók mindig akadnak. Hamarosan besúgták az ellenségnek, hogy az elveszettnek hitt Rákóczi-párti polgárok élnek, és Késmárkon vannak. Az ellenség természetesen felhányta az egész várost, még a kéménybe is bebújtak, hogy a halálra ítélt polgárokat előkerítsék.

A halálra ítélt polgároknak még csak a nyomát sem találták meg. Pedig legalábbis szárnyuknak kellett volna lenni, hogy a városból kimenekülhessenek.

Amint az ellenség eltakarodott a városból, amikor a fehér országúton az utolsó lovast is eltakarta a porfelleg, mintha csak a földből bújtak volna elő, újra megjelentek a bujdosók. Az öreg Jávornoki uram az unokáit ringatta a térdén, és mesélt nekik a nagy időkről, a szent időkről. Travnik mészáros maga alkudott a vásáron tulkokra, és Linczer uram beállott a takácsműhelybe, és hajtotta a szövőgépet.

Hiábavaló volt minden. A késmárki polgárok búvóhelyét nem tudta felfedezni az ellenség. Mintha a szelek szárnyán tűntek volna el, amidőn a városi őrtoronyban megszólalt a Siska János hosszú kürtje, ellenség közeledését jelentve.

De még a város ügyes-bajos dolgaiba is beleavatkoztak a halottaknak vélt polgárok. Mikor a városházán a tanácsos urak szavaztak a zöld asztal mellett, Jávornoki főbíró megkondította az előtte álló harangot.

– Most pedig a távollevő tanácsosok szavazzanak!

És a tanácsterem valamely sarkából megszólaltak a láthatatlan bujdosók.

Harminc polgára volt Késmárknak ez idő tájt bujdosásban, de mind a harmincat látni lehetett hébe-hóba.

Harminc hazajáró halott.

Harminc hazafi, aki a föld alá menekült a zord időkben.

A KARDOKAT KÖSZÖRÜLIK

János pap amint kézen fogta a diákot, a késmárki piacon már hallatszott az ellen-séges lovasság lovainak dobogása.

A barát az őrtorony pincéjébe vezette Kanizsit. A sötétben csak tapogatózva jut-hattak előre. Egy óriási hordó állta el az útjukat, amelyben puskaport tartottak a késmárkiak. De a hordó most üres volt. Nincs szükség puskaorra.

A barát hatalmas két karjával megragadta az embermagasságú hordót, és félre-tolta az útból. Három embernek is kemény munka lett volna ez, amit János pap minden látható megerőltetés nélkül végzett el.

A hordó mögött titkos ajtó nyoma látszott, amelynek a nyitját a barát jól ismerte. Egy-két perc múlva már a föld alatt voltak. Keresztül-kasul húzódó folyosók voltak a Kárpát-sziklába vájva, amelyen Késmárk épült. Itt-ott boltozatos, nagy termék, máshol kényelmesen berendezett szobák és nagy tűzhelyek, ahol hatalmas fara-kások lobogtak. Hiszen tél volt a föld alatt is. A füstöt a sziklába vájt kémények vezették el, és a földön széles medvebőrök voltak kiterítve pihenésre.

Már jó darab ideig haladtak, amikor a diák megszólalt:

– Ki vagy te, barát? Honnan jössz? Mit akarsz?

János pap csendesen felelt:

– Sokat kérdezel egyszerre, és én mégis röviden tudok felelni. Jövök Rodostóból, küldenek a rodostói száműzöttek, mert hírt kaptunk arról, hogy a Kárpátok felett ismét felragyogott egy csillag, a Rákócziak csillaga. Jöttem tehát, hogy kéznél legyek.

Kanizsi csodálkozva kiáltott fel:

– Hogyan? Rodostóban már tudják, hogy Magyarországon készül valami?

– A bujdosóknak és raboknak van a legjobb postájuk – felelt a barát. – Mi, ha ott messze Rodostóban a földre nyomjuk a fülünket, a sok ezer mérföldnyi távolság-ból még a magyar szívek dobogását is halljuk. A tenger felett járó szélben pedig meghalljuk a Magyarország felől jövő sóhajtásokat. Most már tehát tudod, hogy ki vagyok.

– Te vagy a rodostói követ?

János pap bólintott.

– Az vagyok. Eljöttem, hogy körülnézzek az országban: van-e még reménység arra, hogy a szabadság feltámadjon a hó alól, ahová eltemették? Eljöttem, hogy kibontsam a Rákóczi lobogóját, ha az óra ütött. Itt vagyok, mert másképp nem tehetek. Az én életem Rákóczié. Mióta az eszemet tudom, Rákócziért élek. Az öreg sasnak fia próbálja most a repülést. Sasfiókhöz méltóan nem a földhöz kö-zel, völgyekben, mélységekben gyakorolja szárnyait, hanem egyenesen a nap felé száll. Rákóczi fia méltó akar lenni az apjához. Vajon méltó lesz-e? – sóhajtott fel János pap.

A diáknak felragyogott a szeme.

– Az lesz, az apja fia a kis Rákóczi. Én ismerem őt, én mellette voltam, inasa voltam, vadásza voltam, kályhafűtője voltam, hogy mellette lehessenek mindig. És most megindult Rákóczi fia, hogy visszatérjen apja örökébe. Talán azóta már a Havasalföldön áll a kis Rákóczi hadaival. Az én hivatásom a Szepességet, a hússéges határszélét lángba borítani. A felkelést északon szervezni.

– Segítségedre leszek – felelt János pap. – Késmárkon jó helyen vagyunk. Itt minden kő Rákócziról beszél. Késmárk a Szepesség kulcsa. Az északi felkelésnek Késmárk legyen a középpontja. Itt csupa jó barátaink vannak.

E pillanatban újra felhangzott a tárogatószó a föld alatt levő sikátorban. A sziklák szinte százszorosán verték vissza a tárogató hangját. A folyosó fordulójánál egy marcona őr állta útjukat.

– Ki vagy?! – kiáltotta, és a görbe kardot feje fölé emelte.

– Jó barát! – felelt János pap.

– A jelszó? – kérdezte a mozdulatlan őr.

– Rákóczi! – felelt a barát.

Az őr félrelépett, utat engedve a jövevényeknek, akik néhány lépés után egy nagyon tágas, boltozatos teremben találták magukat. A falakon vastartókban viaszfáklyák égtek, és a sarokban akkora tűz égett, hogy egy ökröt is meg lehetett volna sütni rajta. A falon, Késmárk címerével szemben, kőből kifaragva a felsővadászi Rákóczi-címer látszott, a keréken ülő, kardot tartó sassal.

A terem közepét egy nagy, kerek kőasztal foglalta el, körülötte medvebőrrel letakart kőszékek.

Harminc szék volt a kőasztal körül, és harminc őszbe csavarodott, öreg késmárki polgár foglalta el a székeket. Boroskupa állott előttük. Az asztal közepén egy nyárson megsütött, hatalmas vadkan, amelyből késükkel vagdaltak az ebédelők. A sarokban, egy medvebőrön vak öregember ült, aki a tárogatót fújta.

A Rákóczi-címer alatt a legmagasabb széken egy torzonborz, ősz öregember ült, akinek tollas süveg volt a fején. Mikor a jövevényeket meglátta, fölemelkedett helyéről, és hangos szóval így kiáltott fel:

– Isten hozott, János pap! Isten hozott, diák! Tudjuk, hogy kik vagytok, és mi járatban vagytok, mert mi itt a föld alatt többet tudunk, mint azok, akik a föld felett vannak. Feleljetek, bujdosó testvéreim, feleljetek, ti halottak, hogy köszörülük-e már a kardokat?

Harminc tompa, mély hang felelte:

– A kardokat köszörülük.

– Készen vagytok-e, halott testvéreim?

– Készen vagyunk – felelte harminc hang.

A torzonborz öregember megigazította fején a kucsmát.

– Most már tudjátok azt, amit tőlünk, a halottaktól kérdezni akartatok. Most menjtek, és kérdezzétek meg az élőket, hogy készen vannak-e ők is?

– Meg fogjuk őket kérdezni – felelt megilletődve János pap. – Késmárki bujdosók! Üdvözlünk benneteket. A halottaktól megyünk az élőkhöz.

A torzonborz öregember most így szólt:

– Engem Jávornoki Jánosnak hívtak, amíg éltem, és főbírája voltam Késmárk városának. De újra feltámadok, mert éjjelente már ragyog a csillag a Kárpátok felett. Az a régi csillag. Mi halottak mindent tudunk, és mindent látunk.

A harminc ember sorban felemelkedett, és megmondta a nevét. Csupa Rákóczi-vitézek, akik örökös száműzetésre, egyik-másik halálra ítélve, évek óta töltötte életét a föld alatt. Köztük volt Travnik, a mészáros, és Liczer, a takács.

– Most tehát menjünk – mondotta a pap. – Isten veletek. Egy kis pálmaágot vett elő a csuhája alól. A pálmaágot átadta Jávornokinak.

– A rodostói halottak küldik a késmárki halottaknak – szólt a barát.

A pálmaág kézről kézre járt. Minden ajak megérintette, és minden szem könnybe lábadt.

Már messzire jártak a föld alatt húzódó folyosókban, midőn messziről, mint elhaló visszhang, hallatszott utánuk a harminc száműzött kiáltása:

– A kardokat köszörülik!

János pap megnyomott egy gombot a falon, és csendesen feltárult előttük egy ajtó. Tágas, világos toronyszobában voltak. Az asztalnál, melyen három teríték volt, egy sápadt arcú, szomorú szemű, deresedő fejű férfi ült, és kezében ezüst-buzogányt tartott, nyusztprémes kabátjába burkolózott, és kedvetlenül nézett a jövevényekre.

Ez volt az élő Jávornoki, a késmárki főbíró.

AZ ELTAPOSOTT TŰZCSÓVA

János mágiszter csendesen helyére tolta a titkos ajtót, amelyen át a késmárki városháza toronyszobájába jutottak, s íme: az ajtó helyén egy nagy, aranyrámás kép tűnt fel, amely Lubomirszki herceget, a Szepesség egykori grófját ábrázolta.

Jávornoki, a főbíró, ülve maradt az asztalnál, kezével helyet mutatott a jövevényeknek.

– Nyomban szolgálók ebéddel – mormogta lecsüngő, vastag bajusza alatt –, mert úgy tudom, hogy avégett ereszkedtetek le csekély személyemhez.

A hatalmas barát fürkészve nézett Jávornoki semmitmondó arcába.

– Amiatt ugyan nyugodtan maradhat, főbíró uram. Nem olyan emberek vagyunk mi, akiknek a déli harangszóra mindig teríteni szoktak.

– Látom, hogy nem mindennapi emberekkel van dolgom – felelte nyomatékosan a késmárki főbíró. – Például a késmárki rejteketakat, a föld alatt levő titkos folyosókat magam sem ismerem, pedig főbírája vagyok ennek a nemes városnak. A föld alatti utaknak a titkát mindig csak a legöregebb polgár ismeri. Hisz ettől függ a

város biztonsága. Magiszter úr pedig olyan könnyedén jár-keel a föld alatt, mintha semmi titka sem volna Késmárknak.

János magiszter nevetve rázta meg a fejét.

– Bizony, előttem nincs titka Késmárk városának. Ha a főbíró uram nem sajnálja a fáradságot, és felüti a város régi krónikáit arról az időről, amikor Andrassy tábornok parancsolt a Szepességben, nyomára talál János magiszternek, akit akkoriban még Lomnic diák néven ismertek, és megmentője volt Késmárknak. Hát hogyan ismerném én Késmárkot!

– Veszedelmes tudomány! – dörmögte mogorván a főbíró. – Különösen, ha olyan embernek van ez a tudománya, akiben megbízni nem lehet. Azért régi törvényeink örökös fogsággal büntették azt, aki a város titkainak nyomára jutott.

A hatalmas magiszter felemelte a fejét.

– Én nem félek az örökös fogságtól.

A főbíró nem felelt, csak a méltóságát jelképező ezüstgombos botot forgatta a kezében, mintha attól kért volna tanácsot.

A magiszter körüljártatta a szemét a toronyszobában. A falon, Késmárk címerével szemben, egy helyen erőszakos vakarásnak a nyoma látszott. Mintha eltávolítottak volna onnan valamit, ami addig ott volt.

A magiszter arca kivörösödött, amint kérdezte:

– Miért távolították el innen a Rákóczi-címert, főbíró uram? Késmárk Rákóczié.

– Csak volt – felelte nyugodtan Jávornoki.

– Nem igaz! – kiáltotta a magiszter. – Késmárk örökös hűséget esküdött a fejedelemnek. Ez árulás, ez becstelenség! Késmárk a Rákóczié. Tegyétek vissza a címert a helyére!

– Ne tüzelj, magiszter! – felelt mogorván a főbíró. – Csak azt mondom neked, hogy ne tüzelj. Hagyd a halottakat pihenni.

– Rákóczi nem halott. Feltámadt újra a fiában.

A főbíró legyintett a kezével.

– A Rákóczi-név meghalt örökre. Hiszen az országgyűlés maga ítélte örökös száműzetésre Rákóczi Ferencet. Ezt a nevet kitörölték a történelemből. Volt, nincs. A nemzet felébredt mámorából, és Rákócziban ma már csupán megrontóját látja.

– Jávornoki! – pattant fel a barát, és orrcimpái remegtek. (Kanizsinak is ökölbe volt szorítva a keze.) – Előttünk ne mondj ilyent, mert torkodra forrasztjuk a szót!

A főbíró kelletlenül vonogatta a vállát.

– Az igazságot nem lehet eltagadni. Az ország már elfelejtette Rákóczit. Az a néhány öregember, aki még emlékezik reá, nem számít. Az öregembereknek meggyengült az eszük. A rengeteg véráldozatba került kuruc hadjárat elmúlt. A paraszt dalolva jár ekéje után, és a véres csatamezők helyén áldásos szántóföld van. Térjetek vissza ti is, ahonnan jöttetek, és hagyjátok nyugodni a nemzetet.

– Nyugodni?! – kiáltott fel a diák, és öklével az asztalra csapott. – Nyugodni, hogy megdermedjen halálos álmában, amidőn könnyen kezére rakhatjátok a rabbilincseket? Ez a nemzet nem a rabságra, hanem a szabadságra született. Fel kell ébreszteni a nemzetet újra, riadót fúvunk az alvók fülébe: Ébredjete! Az álom, amelybe merültetek, a halál álma! Ébredjete! A kis Rákóczi a határon áll, és hozza nektek a legdrágább kincset, a szabadságot! És ha már temető és csupa sírhalom volna is az ország, a riadóra a sírokból is kinyúlna egy kar és egy kard. Az utolsó magyarnak a kardja. És köszöntené a csillagot, amely a Kárpát felett ragyog.

Jávornoki nyugodtan hallgatta végig Kanizsi szavát. Aztán hideg, kimért hangon kérdezte:

– Ti tehát azért jöttetek, hogy lángba borítsátok újra az országot?

– Azért jöttünk – süvöltött a diák –, hogy az alvók fülébe kiáltsuk: Rákóczi fia a határon van!

– Azért jöttetek – folytatta a főbíró –, hogy újra meginduljanak a vérpatakok, és tengerként hullámozzanak az ország egyik határától a másikig.

– Jöttünk – felelt a barát – a hűséges Szepességbe, Rákóczi Késmárkjába, hogy itt tűzzük ki a felkelés zászlaját.

– Hát azt nem fogjátok megtenni! – kiáltott fel Jávornoki.

Ezüstbuzogányával a padlóra koppintott, és a toronyszoba három ajtaja hirtelen feltárult. Állig felfegyverzett katonák, szálas dragonyosok nyomultak a szobába.

A főbíró botjával a jövevényekre mutatott.

– Fogjátok el a felségsértőket. Ettől a perctől Késmárk foglyai vagytok.

A katonák megragadták János magisztert. A diák csodálkozva látta, hogy a hatalmas magiszter a legkisebb ellenállást sem mutatja támadóival szemben. Súlyos, nehéz láncok kerültek kezükre-lábukra.

– Félj a halottaktól, főbíró! – kiáltotta János magiszter.

Jávornoki csúfondárosan mosolygott.

– Félj Rákóczi fiától! – szólalt meg egy mély öreg hang, amely úgy hangzott, mint ha a föld alól jött volna.

A rabokat elhurcolták, a főbíró parancsot adott, hogy a titkos ajtót a toronyszobában nyomban befalazzák. Aztán hazafelé ballagott Jávornoki a piacon keresztül.

A Thököly-toronyon rengeteg sok fekete varjú és csóka gyülekezett. A főbíró elgondolkozva nézte a sötét madarak gyülekezését. Csöndesen mormogta magában:

– Most még sikerült eltaposnom a tűzcsóvát, amit Késmárk békés házaira akartak dobni. Vajon holnapra nem repül-e új láng a házfedelekre? Én megteszem kötelességemet, és őrzöm tovább Késmárkot.

A HARMADIK JÁVORNOKI

Bármennyire titokban akarta tartani a késmárki főbíró a két Rákóczi-vitéz elfogatását, bizony kiszivárgott annak a híre a városba. A „halottak” – a harminc bujdosó polgár – ez időben nem mutatkoztak a városban, mert hiszen katonaság tartotta azt megszállva, de mégis megtalálták a módját, hogy üzenetet juttassanak az élőkhez. Nagy kerek kút állott a piac közepén, amelynek bonyodalmas szerkezetét egy vándorló legénytől szerezte meg a város. Láncok, kerekek és mindenféle csavarok alkották a szerkezetet, amely hűségesen szolgáltatva az ivóvizet Késmárknak már száz esztendő óta. Egyszer csak azt vették észre a késmárkiak, hogy a kút ragyogó tisztaságú vize kezd iszaposodni, zavarossá válni. Vajon mi történhetett a kúttal?

Fabriczkyt, a híres lőcsei puskaművest, akinek az a híre, hogy nincs a világon olyan szerkezet, amelynek nyitjára ne jönne, lovas emberrel hívták meg Késmárkra: javítaná meg a kútat. A híres Fabriczky meg is érkezett, és az egész város összegyűlt a piacon, amikor mindenféle létrák, kötelek segítségével eltűnt a feneketlennek hitt kút mélységében. Egész nap hallatszott a mélységből a kalapácsolása, szegezése. Végre midőn estefelé felhúzatta magát a mélységből, fejcsóválva jelentette ki, hogy ilyen szerkezetet még ő maga se látott életében. Itt már csak Hunkár segíthet, a híres eperjesi kovács.

– Elhivatjuk az eperjesi kovácsot – mondta Jávornoki, pedig nagyon jól tudta, hogy mi baja van a kútnak.

Mielőtt az eperjesi kovács megérkezett volna, egy vízmerítő leány a kút mélyéből egy zsindegyarabot húzott fel a vödörrel. A zsindegyarabra öreges betűkkel ez volt írva:

Addig nincs víz, amíg a Rákóczi két embere fogoly.

A titokzatos üzenet igaznak bizonyult. A víz elapadt a kútból, és most már az egész város megtudta, hogy Késmárkon két fogoly Rákóczi-vitézt tartogatnak bebörtönözve.

De hát hol, melyik börtönben vannak a vitézek, hogy idáig még hír sem hallatszott felőlük?

A föld alól erre a kérdésre is megjött a válasz:

A Thököly-vár föld alatt levő börtönében vannak, ahová sohasem jut el a napsugár.

Ez volt egy deszkadarabra írva, amit a kút környékén találtak.

Most már aztán egyébről sem beszéltek Késmárkon, mint a két bebörtönzött vitézről. Hogyan, mikor és miért kerültek börtönbe? Micsoda vétséget követtek el? Mi lesz a büntetésük? Örökös fogság? Sohasem pillantják meg többé a napvilágot, mint azok többnyire, akik egyszer a Thököly-vár mély börtöneibe kerültek? Vagy látják még a napot, de csak annyi időre, amíg a börtönből a vérpadra viszik őket?

Jávornoki, a főbíró hallgatott.

Hej, nagy úr volt akkor a késmárki főbíró! Életnek-halálnak ura volt, és felelősséggel senkinek sem tartozott. Ezzel a nagy hatalommal szemben felelős volt a város békéjéért, nyugalmaért, biztonságaért. Ha a főbíró akarta, a kurucokhoz pártolt a város, vagy a labancoké lett. Háborús időben a főbíró feje volt az a fej, amely a legbizonytalanabban állott a helyén. Azt ütötték le legelőször.

Azért a késmárkiak is csakhamar megnyugodtak abban, hogy a Thököly-várban két Rákóczi-vitézt tart bebörtönözve Jávornoki uram. Ő tudja, hogy miért. Bizonyára a polgárok és a város érdekében.

Szép, nagyon szép dolog megnyugodni a hatalmasok intézkedésében. Nem is volna akkor soha semmi rendbontás a világon, ha mindenki úgy gondolkoznék, mint a késmárki polgárok. A főbíró jól tudja, hogy senki sem vonja felelősségre, ha akár leütteti is a két Rákóczi-vitéz fejét. Csak egy dologgal nem számított, midőn azt hitte, hogy végképpen eltaposta a parazsat, amelyet a szél Késmárk fala közé röpített. Nem számolt az ifjúsággal, a diáksággal.

Késmárkon mindig sok diák volt. Már Rákóczi Ferenc idejében ide jártak tanulni a nemesifjak. És azután is, amint lecsillapodtak az idők, Lengyel- és Magyarország felől sok tanulóifjú érkezett a városba, akik a híres Porubkay oktatását hallgatták.

Diáksorban levő fiatalember volt a főbíró egyetlen fia, Jávornoki Benci is, és már akkor a külföldet is megjárta, amikor Porubkay keze alá került.

A mai késmárki líceumnak akkor még nyoma sem volt, Porubkay egy ócska, régi házban lakott a piacon, és a diákok oda jártak tanulgatni. Volt a tanulók között szakállas-bajszos ifjúember, aki más időkben tán a kardot forgatná, nem pedig a könyvet. De most olyanok voltak az idők, hogy a kardot szegre kellett akasztani. Nem volt háború.

Jávornoki Bence szelíd, tejképű, csendes vérű fiatalember volt, akiről bízást azt lehetett hinni, hogy háromig se tud olvasni. Legkedvesebb tudománya a csillagászat volt. Vett neki az apja egy nagy csillagászati könyvet, amelyet abban az időben a világon csak egyetlen helyen lehetett kapni: Németország Jena városában, egy ódon házban, és került kétszáz aranyforintba. De csak az kapta meg a könyvet, aki előbb letette a vizsgát arról, hogy ért a csillagászat rejtelmes tudományához. Ebből a nagy könyvből olvasgatta a csillagokra vonatkozó tudományt Jávornoki Benci, esténként pedig felmászott a Thököly-vár tornyára, és ott belemerült az ég csodavilágának szemlélésébe.

Talán Jávornoki Benci volt az egyetlen ember Késmárk városában, aki nem tudott a két bebörtönzött kurucról. A csillagokba néző nem látja meg, hogy mi történik körülötte a földön.

Egyszer azonban, amint Porubkay tanításáról hazafelé ballagott, és már előre örvendezett magában, hogy ismét leülhet kedves, nagy könyve mellé, egyik diák-társa, egy hetyke lengyel ifjú, bizonyos Kázmér nevezetű, így szólította meg:

– Hallod-e, Jávornoki, megmondhatnád az apádnak, hogy bocsássa már szabadon azt a két kuruc vitézt.

Benci nagy szemeket meresztett. A lengyel ifjú tovább folytatta:

– Az én apám lengyel volt, de Rákóczi zászlója alatt esett el, mert lelkesedett a szabadságért. Más nemzet szabadságáért is. Tudom, hogy te nem tehetsz az apád bűneiért, mert én azt mondom neked, hogy nagy bűn az, amit apád elkövetett.

Jávornokinak vérvörös lett az arca. Eddig csak tisztelni, becsülni hallotta az édesapját. Ez volt az első kő, amit az apjára hajítottak.

– Igen – szólt közbe Roskoványi diák, aki a beszélgetőkhöz csatlakozott –, bocsássa el az apád a kurucokat, mert erőszakkal szabadítják ki őket. Ha a főbíró nem tudja, hogy ki volt Rákóczi, majd megtaníttuk rá.

Benci elvörösödve és szégyenkezve hallgatta a diákok szavait. Kerek kis köpönyeg és hegyes kis kucsma volt akkoriban a diákok öltözete. Roskoványi Ferencen meglebbent a kerek köpönyeg. Benci ámulva látta, hogy rövid kard van a köpönyeg alatt.

– Kardot hordotok? És nekem erről idáig nem szóltatok? – kérdezte.

– Kardot hordunk, mert ha kell, erőszakkal, vér árán is kiszabadítjuk a foglyokat. Neked pedig azért nem szóltunk eddig, mert nem bízunk benned. Hátha elárulod tervünket az apádnak.

– Benneteket nem árulnálak el soha – felelt komolyan Jávornoki. – Különbem sem szokásom az árulkodás. Itt a kezem, hogy segítségtekre leszek a tervetekben. Talán többet is tehetek, mint gondoljátok. Hisz az én nagyapám is „halott”, a Rákóczi halottja.

A diákok melegen megszorították Jávornoki kezét. Benci mély gondolatokba merülve ment haza a Fugger-házba, amelyben a késmárki főbírák szoktak lakni. Otthon nem sietett bezárkózni csendes tanulószobájába, hanem hosszú lépésekkel járt fel-alá abban a nagy, bolthajtásos teremben, amely az akkori idők szokása szerint az egész családnak tartózkodási helyéül szolgált. Az egyik ablakmélyedésben kis varróasztalka állott vékony lábakon, és az asztalka mellett ült Jávornoki Ágnes, a Benci húga.

A gyönyörű Ágnes csodálkozva látta bátyja felindultságát.

– Mi bajod van, Benci? – kérdezte, és feltekintett hímezéséről.

– Hol van az apám? – kérdezte Benci felelet helyett.

– Édesapánk a tanácsülésen van a városházán. Este előtt nemigen jön haza.

– Hát nagyapa nem volt itthon?

– Jól tudod, hogy mióta az ellenség a városban tanyáz, nagyapó azóta nem mutatkozik.

– Pedig nagyon szeretnék vele beszélni – folytatta felindulva Benci. – Ezt a szégyent én nem tudom elviselni. Tudod, hogy apánk két Rákóczi-vitézt bebörtönöztetett?

– Tudom – felelt Ágnes. – Itt főznek nekik a mi konyhánkon, az öreg Siska János hordja nekik az ételt a tömlőcbe.

– Ágneske, azt a két derék vitézt nekünk kell kiszabadítani, hogy jóvátegyük azt, amit atyánk vétett.

Ágnes csodálkozva nézett bátyjára. Nem szokta meg, hogy ennyit beszéljen vele a tudós ifjú, aki csupán tanulószobájában érezte jól magát. De megszokta Ágnes, hogy senkinek se mondjon ellent. A leányokat akkor még úgy nevelték, hogy ne legyenek akaratuk.

– Kedves bátyám – felelt Ágneske –, én mindenben engedelmeskedem neked. Csak attól félek, hogy édesatyánk ellen cselekszünk, ha a foglyokat kiszabadítjuk. Kérdezzük meg talán édesapánkat, mielőtt bármit cselekednénk.

– Mindig mondtam – kiáltott fel Benci (pedig sohasem mondott semmit) –, hogy leányokkal nem lehet komoly dologról beszélni! Hisz éppen édesapánk elkövetett hibáját kell jóvátennünk, hogyan kérdezhessük meg akkor őt?

– Én nem tudom, hogy édesapánk valami hibát követett volna el – felelt Ágneske, és könnybe lábadt a szeme. – Nagyon csodálkozom rajtad, Benci bátyám, hogy így beszélsz apánkról.

Az ifjú tudós erre nem tudott mit felelni, azért tehát elhagyta a szobát.

Már estére hajlott az idő, és a téli alkonyat rózsás fénye ráereszkedett a késmárki tornyokra, háztetőkre. Az öreg Siska János, a város őrmestere, nagy medvebőr bundájában belépett a kapun, és előkereste a város kulcsait, amelyek egy nagy kampósszögön függtek a főbíró házában. Ilyenkor szokta Siska János Késmárk kapuit bezárni a kulcsokkal. Reggelig senkinek se nyitották ki a kaput, még a királynak se.

– Siska bácsi – szólította meg Jávornoki Benci az öreg katonát –, egy szavam volna kendhez. A Thököly-várban bezárt kurucokkal szeretnék beszélni.

– Nem lehet az, kedves ifjúrám. Hét lakat őrzi azt a börtönt – felelt Siska János. – Meg aztán minek háborgatnánk szegényeket? Úgysem várnak azok már egyebet, mint azt, hogy mikor viszik őket a vesztőhelyre.

– Nekem mégis volna egy szavam velük.

Az öreg katona csóváltgatta a fejét.

– Hiszen szólni: azt lehetne velük. Úgy a vasrácsos ablakon keresztül. Mert a tömlőcajtó kulcsait maga a főbíró uram őrzi. Még éjjel is a feje alá teszi.

– Hát akkor vezessen kend engem arra a helyre, ahonnan a foglyokkal szót vált-hatok. Megjutalmazom a fáradságát.

– Jöjjön az ifjú úr – felelt az öreg katona, és a beálló estében elvezette Jávornoki Bencit a Thököly-várban mélyen a föld alatt elhúzódó folyosóba. Jaj, be hideg van itt! És sötét, mint a csillagtalan éjszaka.

– Itt vannak a foglyok – szólt suttogva Siska János. – Most pedig megyek a városkaput bezárni, mert mindjárt itt van az éjszaka.

Jávornoki, amint egyedül maradt a mély folyosóban, hangos szóval megszólalt:

– Kurucok! Fogoly kurucok!

– Ki háborgat minket szomorú rabságunkban? – kérdezte egy hang a föld alól.

– Jóbarát van itt.

– Azt mindenki mondhatja – felelt az előbbeni hang. – Nekünk már nincsenek jóbarátaink. Elhagyott bennünket mindenki.

A mély sötétségben tompán hangzottak a szavak, és lánccsörgés kísérte a hangokat. Ez a legszomorúbb zene a föld alatt.

– Én azért jöttem – folytatta Jávornoki, miután egy darabig visszafojtott lélegzettel hallgatta a rablánc hangját –, hogy kiszabadítsalak benneteket. Visszaadjalak benneteket a szabadságnak...

– Rákóczinak! – felelt a föld alól egy hang.

– Mert mi még szabadságunk árán sem leszünk árulókká.

– Inkább szenvedtek örökös fogságot vagy talán halált? – kérdezte dobogó szívvel az ifjú Jávornoki.

– Száz halált inkább, mint az árulást! – hangzott a föld alól. – Mondd, felebarátunk, aki arra érdemesítettél bennünket, szegény rabokat, hogy szót szólj hozzánk, nem láttad-e még ma este, hogy valami különös alkotmányt építenek az ácsok a piacon?

– Semmit sem ácsolnak a piacon!

– Valami olyasmit se, ami a vérpadhoz hasonlít, mert mintha kopácsolást hallottunk volna a piac felől?

– Szikora szűcs porolja a medvebőröket a piacon.

Egy másik hang szólalt meg a börtönben:

– Mondd, jámbor idegen, Havasalföldről semmi hír sem érkezett idáig? Átlépte-e már a kis Rákóczi az ország határát?

– Semmiféle más hírem nincs számotokra, csak az, hogy nemsokára ki fogtok szabadulni.

– Akkor közeledik is már a kis Rákóczi diadalmas seregével! – kiáltott fel a hang, amely Kanizsié volt, a diáké. – Különben az a gonosz főbíró nem eresztene ki a tömlöcből.

Jávornoki Benci, amikor ezt hallotta, lemondott arról a szándékáról, hogy megismertesse magát a foglyokkal. Hogyan bízhatnának azok benne, a főbíró fiában! Elhatározta, hogy elhallgatja a nevét, és mikor alulról ismételten megkérdezték kiléte felől, így felelt:

– Késmárki diák vagyok! Diáktársaim nevében jelentem nektek, hogy nemsokára üt a szabadulás órája.

A börtönfolyosó végében pislogó mécsvilág csillant meg. Az öreg Siska János tért vissza, hogy bezárja éjszakára a Thököly-várat. Jávornokinak mennie kellett.

– Isten veletek, még hallani fogtok rólam.

Másnap, mikor az öreg Siska János a foglyoknak az ennivalót a börtönbe vitte, azok addig faggatták az öreget, amíg meg nem vallotta, hogy a tegnapi látogató senki más nem volt, mint Jávornoki, a harmadik Jávornoki.

A foglyok elgondolkoztak, és sokáig ültek szótlanul börtönükben. Végre János mágiszter törte meg a csendet:

– Furcsa csillagok járnak felettünk, diák. Mikor a fiúk vállalkoznak arra, hogy az apák vétkét jóvátegyék!

A diák hosszú hallgatás után felelt:

– Hát ahhoz a pompás ebédhez mit szólna, mágiszter, amit ma kaptunk? Azt meg Ágneske főzte nekünk a maga két kezével.

Aztán egyszerre felsóhajtottak:

– Csak már Rákóczi fiáról hallanánk hírt, mindjárt könnyebb volna a rabság!

SZÉLKAKAS KAPITÁNY

Késmárk városától alig egy puskalövésnyire, a Kopasz-hegyen egy régi várnak maradványai állottak. Ha az utazó a Kopasz-hegy alatt kanyargó országútról feltekintett a váromladékra, bízást azt gondolhatta magában, hogy az egykori, Mátyás király építette vár maradványában baglyokon és denevéreken kívül más nem lakhatik.

Pedig nem úgy volt. A Kopasz-hegyi várnak lakója volt, aki magát büszkén a vár urának nevezte, és rosszkedvében azt mondogatta, hogy a várfalak réseiből halomra löveti egész Késmárk városát, bár ágyút még senki se látott a várban.

Furcsa, nevezetes ember volt a Kopasz-hegyi vár gazdája. Olyan ember, amilyen nem terem minden időben. Az igazi neve Kacsinszky Frigyes lett volna, de ezen a néven emberemlékezet óta nem ismerték. Szélkakas kapitánynak hívták a környéken, hogy miért, annak ez a magyarázata:

Kacsinszky uram afféle kóbor lovag volt, akinek se hazája, se országa. Vándorolt egyik városból a másikba, és a foglalkozása volt: a szerencsepróbálás. Mindig a szerencsét próbálta. Az volt a szent meggyőződése, hogy valahol, valamiképpen reá valami óriási szerencse várakozik. Ezért vándorolt egyik országból a másikba, de a remélt szerencsét eddig még sehol sem tudta megtalálni.

Amikor kalandos vándorlásában Magyarországra került, jobb híján birtokába vette a gazdátlan Kopasz-hegyi váromladékot. Régi vágya volt ugyanis, hogy várúr legyen, és a félig összeomlott vár, amellyel száz esztendeje senki se törődött a baglyokon, denevéreken kívül, alkalmas szállásul ígérkezett a kóbor lovagnak.

Magyarországon háborús idők jártak. A kuruc hadjárat dicsőséges, véres esztendői voltak. Kacsinszkynek első gondja volt két zászlót beszerezni. Egy kuruc zászlót és egy labanc zászlót. Ha a környéken valahol csata volt, és a kurucok győztek, a kóbor lovag nyomban kitűzte a kuruc zászlót, a vár épen maradt tornyára. Majd, az idők fordulásával, előfordult az is, hogy a labancok kerekedtek felül a Szepességben. Kacsinszky uram arra nyomban bevonta a kuruc lobogót a várról, és labanc zászlót tűzött ki helyére. A kóbor lovag mindig a győztessel, a hatalmasabbal tartott. A késmárkiaknak csak a Kopasz-hegyi váromladék tornyára kellett nézni, és nyomban megtudták a zászlóról, hogy a kuruc vagy a labanc jár-e a környéken.

Ezért nevezték el aztán Kacsinszky uramat Szélkakas kapitánynak. Mindig úgy forgott, ahogy a szelek parancsolták.

Nem is esett semmi bántódása a ravasz kóbor lovagnak. Békén meghúzódhatott odvában, senkinek se jutott eszébe, hogy onnan kifüstölje. Hanem becsülete az persze nem sok volt Kacsinszky uramnak.

Külsejére nézve olyan volt Szélkakas kapitány, hogy az ember mosolygás nélkül nem nézhetett reá. Alacsony emberke volt, feje akkora, mint egy hordó, és gyér, sárga szakállá az övéig ért. Nagy bajusza, mint a cincérnek, és a derekára akkora kard volt kötve, amely nagyobb volt, mint ő maga. Hát még a csizmája. Hát még a sarkantyúja! Egy óriás sem hordhatott volna nagyobb csizmát, hosszabb sarkantyút. A kalpagja hatalmas medvebőr süveg volt, amely a fülét is eltakarta. Hordott a kezében buzogányt, két embernek valót, és a mentéje a földet septe.

Nagy, nagyon nagy vitéz volt Szélkakas kapitány, különösen a szájával. Mert egyébként ha Lőcsén, a szepesi gróf ebédje alatt elpukkantották a mozsarakat, a pukkanás Késmárkra hallatszott, és Szélkakas kapitány abban a percben elbújt vára legmélyebb pincéjébe.

De még a kapitány csak hagyján. Hisz vitéz ember volt már más is. De láttatok volna csak Burkót, a kapitány fegyverhordozóját, a szolgák leghűségesebbjét és a hősök hőseit: akkor állt volna el a szátok, szemetek!

Burkónál nagyobb hős talán még a világon se volt.

Burkó abban különbözött a gazdájától, hogy hosszú és vékony volt, mint egy pózna, és olyan pici süveget viselt, hogy éppen csak a feje búbjára fért. Igaz, hogy a süveg mellett hosszú, vitézi toll lengett, de már csizma dolgában nagyon hiányos volt a Burkó öltözete. Tudniillik többnyire mezítláb járt be Késmárcra, gyékénykosárral a karján, hogy a rideg várba némi élelmet szerezzen.

– Hol a kardod, Burkó? – kiáltották a pajkos utcagyerkőcök.

Burkó nyugodtan felelt a csúfolódásra:

– Most a gazdám viseli. Ő van soron.

Volt aztán erre nevetés utcahosszat. Mert az már igaz, hogy a Szélkakas kapitány kardja olyan volt, mintha egy nagyon magas emberre szabták volna.

Burkó a gyékény kosárral bejárta a várost, és bekopogtatott a módosabb emberekhez.

– Csak nem hagytok étlen-szomjan veszni két derék vitézt – mondta –, aki éjjel-nappal mindig csak Késmárcra vigyáz a hegytetőről?

Dehogyan hagyták. A késmárki polgárok mindig jószívuék voltak, és Burkó kosara lassacskán megtelt ennivalóval, innivalóval. Burkó vándorolt a kosárral házról házra, és még tréfálkozott is:

– Most olyan idő jár, hogy én tartom a gazdámot. Nincsen háború, nincsen jövedelem. Mióta vége lett a háborúnak, az ördögnek se kellünk. Addig majd kétfelé téptek a kurucok meg a labancok, annyira szerettek minket.

– Szerettek, mert kémkedtetek mind a kettőnek – mondták azok, akik a dolgokkal ismerősek voltak.

– Dehogyan kémkedtünk – felelt Burkó. – Nem olyanok vagyunk mi a gazdámmal, hogy csak úgy bolondjába nekiinduljunk az országútnak, gyalogolni, fáradozni. Inkább heverünk otthon a medvebőrön. Hanem a gazdám olyan szép meséket tudott mondani azokról a hőstettekről, amelyeket más országokban elkövetett, hogy a kuruc is, labanc is szerette volna a maga részére megnyerni a nagy vitéz katonát, így aztán csak eléledgeltünk valahogy.

– Hát aztán, Burkó?

– Aztán? Az az igazság, hogy azokat a hőstetteket nem a gazdám követte el, hanem én. Senki más, mint én.

– Hogy lehet az, Burkó?

– Úgy lehet, hogy ha valami baj volt, a gazdám mindig engem tolt előre. Pedig hej, be sok bajunk volt! Teszem azt: Svéciában kétszáz burkus támadt ránk egyszerre. És mind levágtam egy szálig. A gazdám csak annyiban segített, hogy számlálta a burkusokat. Mikor a kétszázadiknak levágtam a fejét, akkor azt mond-

ta, hogy elég is lesz mára, holnapra nem marad, így aztán abbahagytam a vagdalkozást. De a karomat úgy kellett lefogni a másik kezemmel, annyira belejött a kardforgatásba.

A késmárkiak persze csak nevettek Burkó szavain.

Megtörtént, hogy némelyik háznál nem kapta meg Burkó azt, amire szüksége volt. Akkor Burkó koma nagyon mérges lett, és csak annyit mondott:

– Megszólalnak az ágyúk!

Továbbment és ismételte:

– Megszólalnak az ágyúk!

A késmárkiak tudták jól, hogy Burkó azokra a kopaszhegyi, nem létező ágyúkra céloz.

Így élt, éldegélt Szélkakas kapitány hűséges fegyverhordozójával a Kopasz-hegyi váromladékban, és várták a jobb időket. Jobb idők alatt azt gondolták, hogy valahol háború támad, s abból valami haszon háramlik reájuk.

Egy téli reggelen a késmárkiak különös eseményekre ébredtek. A Kopasz-hegyi váromladékon zászló lengett, annyi esztendő után újra zászlót tűzött ki a régi toronyra Szélkakas kapitány.

– Ugyan mi ütött Szélkakas kapitányba? – kérdezték a késmárkiak, és tenyerüket szemük elé emelve igyekeztek meglátni, hogy vajon miféle zászlót tűzött ki a várára a kóbor lovag.

Ködös volt a reggel, a zászló színeiből mit sem lehetett látni. De délfelé, amidőn az idő kitisztult, a késmárkiak nagy megrökönyödésére a vár ormán Rákóczi-zászló lengett.

A Rákócziak zászlója.

Futótűzként terjedt el a városban az esemény híre. A késmárkiak a piacra gyülekeztek, és onnan nézték a vár ormán lengő zászlót.

– A kapitány megbolondult – mondogatták eleinte. – Mit akarhat Rákóczival? Rég eltűnt a fejedelem csillaga.

Akkor jöttek a diákok a mágiszter tanításáról, az ócska házból. Természetesen nyomban észrevették ők is a Rákóczi-zászlót a Kopasz-hegy tetején, és erre olyan vivátot kiáltottak, hogy a késmárki piac visszahangozta kiáltásukat.

A polgárok összesűgtak:

– A kapitány, úgy látszik, megszagolt valamit. Újra elkövetkeznének a Rákóczi-idők?

Csóválták a fejüket, és sehogy sem értették meg a dolgot. De nem értették meg egykönnyen azt sem, hogy miért hordanak a mágiszter diákjai a kerek köpönyeg alatt kardot. Hisz a fegyverviselést megtiltották Magyarországon. Még a nemesemberek kardjait is elkobozták. De elvette az ellenség azokat a kardokat is, amelyeket csupán esküvőre, lakomára, gyűlésekre kötöttek a derekukra a nemesurak, és olyan rozsdásak voltak, hogy a rozsdá miatt a hüvelyükből sem lehetett őket

kirántani. Honnan szerezték a magiszter diákjai a kardot, és mi célból viselik azt a köpönyegük alatt?

Jávornoki, a főbíró, haragosan ráncolta össze a homlokát, amikor a dolgok tudomására jutottak. Hevesen ugrott fel a tanácsülésben, ahol éppen elnökölt, és haragjában még a kalapját is az asztalra csapta.

– Árulás van a városban! – kiáltotta. – Titkos kezek működnek abban, hogy a város békéjét zavarják. Nyomban lovas embert kell küldenünk az alig eltávozott dragonyosok után, hogy a város nyugalma újra helyreálljon.

– Az ellenséget hívja vissza, főbíró uram? – kérdezte csúfondárosan Kozalik Pál, a legöregebb szenátor.

– Kozalik uramat is bolonddá tették, amint észreveszem! – szólt éles hangon a főbíró. – Ellenség nincs ebben az országban. Akit Kozalik uram ellenségnek nevez, az senki más, mint az a hatalom, amely Késmárk és a többi szepesi városok nyugalma ügyel. A városoknak jólétük a nyugalom. Vigyázzon minden ember, hogy ne vétsen a városa ellen! Vigyázzon mindenki, hogy felkelésben, lázadásban vagy összeesküvésben ne találják! Mert bizony mondom, szenátor uraim, hogy a késmárki piacra újra felállítjuk a verpadot, és a löcsei hóhér újra munkához lát; Rákóczi nincs, Rákóczi meghalt! Csak a császár van.

Vészjóslóan süvöltöttek a főbíró szavai a régi tanácskozásteremben. A város öreg szenátorai, mint megannyi tetten kapott bűnösök, lehajtották a fejüket. Jávornoki villámló szemmel nézett körül a teremben, és félelmetes hangon megismételte:

– Aki pedig összeesküvésben találtatott, feje hóhér bárdjától elvételéért! Ezt rendelik a régi törvényeink. És most hadd hozzák elő a magiszter diákjait, akiket a kardviselés miatt összefogdostattam.

Kozalik szenátor mély, rezgő hangon szólalt meg:

– Vigyázz, főbíró, hogy a bibliai Ábrahám sorsára ne juss, midőn a régi törvényt emlegeted.

Jávornoki elsápadt, de elszántan felelt:

– És legyen az egyetlen fiam, legyen ősz hajú apám a bűnös, a régi törvényt alkalmazni fogom. Késmárk jóvolta, Késmárk békéje a legelső mindenekelőtt.

A buzogányával megütötte a padlót, és a tanácssterem ajtaja feltárult. Két városi darabont megláncolt kézzel vezette a tanácssterembe Roskoványit, a diákok.

A diák dacosan, emelt fővel állott meg bírái előtt. Semmi félelem nem tükröződött arcán.

A főbíró szűrős szemmel nézett a diákra.

– Fiatalember! Nagy bűnben találtattál. Délben, amikor a harang a templomunk tornyában Isten imádságára és a király tiszteletére megszólalt, egy felségsértő zendülőt éltetél hangos szóval a piacon. Egy nevet emlegettél, amelyet nem akarok szájamra venni.

A diák nyugodtan felelt:

– Azt kiáltottam: „Vivát Rákóczi!”

A főbíró sápadtan bólintott.

– És tudod-e, hogy ezzel felségsértést követél el, fiatalember?

Roskoványi diák kiegyenesedett.

– Nem tudom, mi a bűnöm! Én azt hiszem, hogy ártatlan vagyok. Annak a nevét kiáltottam, akiért minden ember imádkozik ebben az országban.

Jávornoki villámló tekintettel nézett körül, mert úgy hallotta, mintha a szenátorok csoportjából helyeslő zúgás kísérte volna a diák szavait.

– Lakolni fogsz bűnödért. Mindenki meglakol, aki felségárulást követ el. Most pedig felelj arra a kérdésemre, hogy szerzed te és társaid a kardot, és milyen célból viselitek azt a köpönyeg alatt?

– A kardot ott szereztük, ahol kaptuk... Nem nyugszik le kétszer a nap, főbíró uram, és minden késmárki polgárnak kard lesz az oldalán. Jön Rákóczi haza! És mi hűséggel várjuk. A csillaga már ott ragyog a Kárpátok felett. Felébrednek a holtak, mert a tároगतó a riadót fűjja...

Jávornoki megdöbbenve nézett körül. Az öreg, ősz fejek, amelyek a szenátori asztalt körülvették, Roskoványi minden mondatánál helyeslően bólintottak. Az öreg arcok kipirosodtak, és a szemek felragyogtak.

– Szenátor uraim! – kiáltotta magából kikelve a főbíró. – Veszedelembe viszitek a várost!

– Dehogyan visszük! Csak visszaadjuk Késmárkot annak, akié. Rákóczinak – felelt a kopasz Kozalik uram.

– Tanácsurak! Rákóczi nincs, Rákóczi csak volt. Ma már csak álom ez a név. Egy álom, amelyből felébredtünk.

– És a fia?! – harsogott Kozalik uram. – Maholnap itt lesz. Csak a Kopasz-hegyi várra kell nézni! Szélkakas kapitány már kitűzte a lobogót.

E percben nagy zajgás támadt a piacon. A tanácsurak a városháza ólomkarikás ablakaihoz siettek.

Hát bizony nagy látványosság volt a piacon. Szélkakas kapitány és az ő hűséges fegyverhordozója, Burkó, tartották bevonulásukat Késmárkra. Nevetve, rivalogva követte őket a népség, s a kacagás a tanácsterembe hallatszott.

Nem is lehetett azt nevetés nélkül nézni, ami a piacon történt.

Szélkakas kapitány honnan, honnan nem, lovat szerzett, és lóra ülve vonult a piacra. A fejében egy ócska sisak, a derekán, hátán annyi ócska vas, fegyverdarab, hogy a szegény paripa csak úgy görnyedt bele. A szakálla ahány szálból volt, annyifelé libegett. Mellette Burkó lépkedett, és egy ormótlan nagy lándzsát emelt.

Így vonult be a kóbor lovag a késmárki városháza elé. A népség nevetve állta körül.

Szélkakas kapitány nagy ügyel-bajjal kihúzta a kardját, és azt parancsolta Burkónak, hogy hívja le a főbíró.

De Burkó jobbnak látta nem mozdulni. Konokul rázta a fejét.

– Nem. Nem hagyom el kedves gazdám – felelte, és elbújt a ló háta mögé.

Szélkakas kapitány erre tele torokkal kezdett kiabálni:

– Főbíró! Késmárki főbíró! Jöjjön kend elő, ha mer előjönni!

Jávornoki András sötétpirossá vált arccal lépett ki a városháza erkélyére.

– Itt vagyok! – kiáltotta dörgő hangon.

Szélkakas kapitány kinyújtotta kardját, amire a paripa úgy megijedt, hogy csak-nem levetette a lovast.

– Hó! Hó! Te! – kiáltotta Burkó hátulról, és a lándzsa nyelvél ütötte a lovat.

A népség harsogva nevetett.

– Főbíró! – kiáltotta Szélkakas kapitány. – Tudja meg kend, hogy Késmárk városát ezennel elfoglalom Rákóczi József gróf nevében! Az adót ezentúl nekem fizeti kend.

Jávornoki Andrásnak elsötétült a homloka.

– Ezt a bolondot mégiscsak lecsukatom! – hördült fel dühében. – Darabontok! Fogjátok el a kapitányt!

A városháza kapuja előtt örökdő darabontok egykettőre levették a lóról Szélkakas kapitányt, és vitték a tömlöc felé, miközben harsogó nevetéssel követte őket a népség.

Burkó, aki messziről ballagott gazdája után, szomorúan mondogatta:

– Ugye, kapitány uram, mindig mondtam, hogy ne kezdjünk ki a főbíróval.

Jávornoki az erkélyről a tanácsterembe lépett, és ámulva látta, hogy a fogoly Roskoványi és a szenátorok meglegedetten intenek felé.

– Köszönjük, főbíró uram – mondta hangos szóval a diák.

– Köszönjük, hogy nem engedte nevetségessé tenni a szent ügyet, amelyért a vérünket akarjuk ontani. A bolondok és félkémálmárok nem valók a mi táborunkba. Mi önzetlenül szeretjük a hazát.

Jávornoki nem felelt, csak levetette magát a főbírói székbe, és zordon kedvvel nézett körül.

– Semmi köszönetre nincs szükségem – felelt később. – Amit teszek, Késmárkért teszem.

A KARDOK KIREPÜLNEK

A tanácsterem ajtaja felpattant. Kázmér lengyel diák sietett be az ajtón, és az arca nagy felindulást mutatott.

Jávornoki felemelte ezüstbotját.

– Hogy merészel ez a fiatalember a tanácsterembe lépni?! – kiáltotta haragosan.

– Harminc diáktársam nevében jövök. Harminc késmárki diák áll odakünn, és kard van mindegyiknek a derekán – felelt Kázmér diák. – Most még kérni jöttünk nemes főbíró uramhoz. Holnap lehet, hogy nem kérni jövünk többé.

– Mit jelent ez a fenyegetés?! – kiáltott sötét arccal Jávornoki. – Dőre ifjúság! Hogyan merészeltek férfiak tanácsában szót emelni? Nem emlékeztek-e már a vérpadra, amely Késmárk piacán állott?

– Mi a vérpadtól nem félünk, mert a csillag immár feljött a Kárpátok felett. Rákóczi fia a határon áll Havasalföldnél, és holnap talán már a haza szent földjét érinti lába – szólt izgalomtól haloványan Kázmér, a lengyel diák. – Engedd meg, főbíró, hogy a diákok a terembe lépjenek.

– Engedd meg – mondták egyszerre a tanácsurak.

Jávornoki ajkába harapott, és szótlannul intett.

Harminc egyforma ruházatú késmárki diák nyomult be a terembe a szárnyas ajtón. A kucsmájukat kezükben tartották. Ragyogott a szemük, és a köpönyegük szárnyát vállukra vetették, hogy a derekukra csatolt kard kivillant.

A diákok csoportjából most előlépett egy halvány arcú, magas termetű ifjúember, és a főbíró elé lépett.

A tanácsurak csoportjában heves mozgás támadt.

A főbíró előtt Jávornoki Benci, a főbíró fia állott, és Jávornoki András sápadt arca krétafehér lett. Eltakarta a szemét.

– Te is, fiam?! – kiáltott fel. – Vagy talán álmodom csupán, hogy az én egyetlen, tudós, jó fiam fegyverrel áll atyja elébe?! Nem, nem, az nem lehet, hogy a vér vízzé váljon, a fiú megtagadja apját!... Mondd, mit akarsz e helyen, fiam?

– Kérni jöttem! – kezdte Jávornoki Benci remegő hangon. – Eljöttem, mint fiú az apjához. Eljöttem, mint magyar ember egy másik magyar emberhez. Egy szent névvel jöttem ajkamon. A Rákóczi nevével.

A főbíró a fejét csóválta.

– Mégiscsak álom lesz ez! Hess, te rossz álom! Ugyan, miért nem ébredek már fel?

Jávornoki Benci megerősítette hangját:

– Nem álmodol, atyám. Valamint mi sem álmodunk, amikor a csillagot látjuk ragyogni a Kárpátok felett.

– Úgy van – dörmögött közbe Kozalik uram.

– Álmodtok! Valamennyien egy mámoros álmoknak vagytok a rabjai – mormogta a főbíró. – Én nem értelek meg benneteket. Varázslat alatt vagytok mind. Az a hatalmas mágiszter varázsolt el mindnyájatokat. Amióta az Késmárkra betette a lábát, azóta megmámorosodtatok. Mintha kábítóport szórt volna a késmárki levegőbe. De az én fejem tiszta, és mindent tudok. Helyemben maradok, és vaslakatot teszek a szívemre, kezembe pedig a törvénykönyvet veszem...

Aztán emelt hangon, hideg tekintetét fiára szegezve, nyugodtan kérdezte:

– Mi keresnivalód van e helyen, balga gyermek?

– Kérni jöttem – ismételte Benci. – Kegyelmet, szabadságot a fogoly kurucoknak. Bocsásd őket szabadon, atyám!

Jávornoki András keserűen kacagott:

– Tehát te is összeesküvő vagy?

– Kegyelmezz, atyám – ismételte Benci.

– Én már nem vagyok atyád. Bírád vagyok – felelt zordonon Jávornoki.

– Atyám! – esdekelt Benci. – Harminc fiatalember, harminc késmárki diák áll előtted. Ma még kérünk... De ki tudja, hogy holnapra nem feszítjük-e erős vállunkat a börtönök vasajtajának, hogy kiszabadítsuk foglyainkat!

– Árulás! – hörögte Jávornoki. – Darabontok! Elő, darabontok! A legsúlyosabb béklyót az összeesküvő kezére! Jávornokinak acélból van a szíve. Bírāja lesz saját fiának.

Az öreg Siska János megtört léptekkel bicegett elő a sarokból. A teremben levő gyülekezeten az elszörnyedés moraja zúgott végig. A főbíró saját kezűleg vette le a legnehezebb rabláncot a terem faláról, ahol a láncok sorjában függtek.

– Reszket a kezed, Siska János? – kérdezte. – Nos, én magam teszem fel a rabság láncát e fiú kezére.

Így szólt, és a láncot Benci kezére csukta.

A harminc diák szinte megkövülve állott helyén, a tanácsurak elhalványodva néztek főbírájukra, aki kemény, elszánt arccal ült vissza székébe.

– Jávornokit senki nem fogja látni gyöngének – mondta. – Vezessétek el a foglyot!

– Még nem! – dördült meg egy mély, öreg hang a terem háttérében.

Rejtekből pattant, és a föld alól harminc ősz, öreg ember tolakodott be a terembe. Állig fölfegyverkezve, földszagú vének, mintha a sírból tértek volna vissza – a „készmárki halottak”.

Legelsőnek a főbíró apja, a torzonborz, agg Jávornoki János nyomult be a tanácssterembe.

Az alkonyat ereszkedett már le Késmárk városára, de ez a téli alkonyat nem volt sötét, mint a többi. A piac közepén óriási tűzrakás égett, amely az egész várost megvilágította. Sötét alakok élesztgették a tüzet, amelyre csaknem egész fenyőfákat dobtak.

A tűz fénye megvilágította a tanácssterem minden zugát. A „készmárki halottak” kísérteties csendben állották körül a tanácskozásszalt, a főbíró szinte megkövülve ült a helyén. A szeme, mint két parázs, ragyogott.

– Az élők után eljöttek a halottak – kezdte Jávornoki János, Késmárk egykori főbírája. – Eljöttünk, hogy fölemeljük szavunkat az élőkért! A sírból tértünk vissza, és ajkunkon egy név van: Rákóczi. Halld meg, főbíró, a halottak szavát! Hallgasd

meg atyád szavát! Jávornoki András, „halott” édesapád kér, hogy térj vissza Rákóczihoz, kegyelmezz a fogoly kurucoknak.

– Nincs kegyelem – felelt tompa hangon a főbíró. – Amíg ezt az ezüsbuzogányt a kezemben tartom, addig a szívem acél, a kezem vas. Addig esküm kötelez, amelyet a szent Bibliára tettem, hogy Késmárkra háborúban és békében, nappal és éjjel vigyázni fogok. Hogy baj ne érhesse a nemes várost. És ti bajba akarjátok dönteni a várost. Élők és „halottak” egyformán. A „halottak” térjenek vissza, és legyen nyugalom a városban.

– Fiam – kiáltott föl Jávornoki János –, hallgasd meg ősz, öreg atyádat!

A férfiak tömegén át most egy lenge, gyermeteg leányalak suhant keresztül.

Mindenki visszafojtott lélegzettel figyelt.

Jávornoki Ágnes tört keresztül a tömegen, és hang nélkül, szótlanul leborult a főbíró lába elé.

– Leányom! – kiáltott fel a nagy, erős ember, és a hangja megtört. – Ágneském, mit akarsz te itt?...

– Én is Rákóczi leánya vagyok – felelt a mélységes csendben egy reszkető leányhang.

Jávornoki András a két karjával fölemelte a földről a zokogó Ágnest.

– Jöjjön, aminek jönnie kell! – kiáltott fel eltompult hangon.

Az ezüstfejű buzogányt az asztalra dobta. A nehéz bot döngve csapódott az asztal lapjához.

– Nem vagyok többé Késmárk főbírája! – szólt Jávornoki. – Érzem, hogy nem vagyok méltó e tisztségre, mert gyöngé a szívem.

Az e szavakat követő mély csendben az öreg Jávornoki hangja dördült meg:

– A kardok kirepülnek!

Ugyanezt kiáltották a diákok is.

És mint égbe repülő sasok szárnycsattogása, pendültek meg az acélok, amint elhagyták hüvelyüket.

A toronyban hirtelen félreverték a harangokat, és vad, ijedt lárma hangzott a piac felől.

– Ellenség közeledik a város felé! – süvítette egy éles hang.

A harang tompán kongott a tűz világította éjszakában.

HOGYAN ÉLNEK TOVÁBB A HALOTTAK?

A késmárki diákoknak legelső dolguk volt a Thököly-vár foglyait kiszabadítani. János magisztert és Kanizsi diákot vállukra emelve vitték be a városba, és az egész város egy nevet kiáltott, a Rákóczi nevét. Vitték a két foglyot diadalmenetben, aki ahol érte, ott simogatta meg. János magiszter váltig kérlelte a diákokat:

– Fiaim, nagyon nehéz vagyok. Már gyermekkoromban azt mondták, hogy olyan nehéz vagyok, mint a só. Azóta pedig nemigen fogytam. Eresszettek le a vállatokról.

Kanizsit, a diákot azokkal a hírekkel boldogították, amelyek a Havasalföldről érkeztek, Rákóczi Józseftől. Nagy hadsereg élén vár ott Rákóczi fia. S azóta talán már az országban van. Hisz manapság olyan lassan haladnak a hírek!

– Ez aztán derék dolog! – mondogatta örvendő hangon Kanizsi. – Késmárk az első város az országban, amely a Rákóczi zászlójához csatlakozik. Hej, de meg is dicsér majd érte a kis gazdám!

Hanem hát a harang szünet nélkül kongott a toronyban. Úgy látszik, hogy a dragonyosok térnek vissza. Ide ugyan jöhetnek. Késmárknak jó erős kapui vannak, amelyeket nem egykönnyen lehet bedönteni. Különben is Jávornoki János – a „halottaiból” feltámadt öreg főbíró – vette át a főparancsnokságot a városban.

Az északi kapuhoz őrésre a harminc száműzött és visszatért öreg polgárt rendelték. A déli kapura a diákoknak kell majd ügyelniük. A többi lakosság öltözzék fegyverbe. Van ott a föld alatt elég fegyver, egy hadseregére való, és várja a további parancsot.

Harci zaj és lárma közepette ereszkedett le az éjszaka Késmárkra.

A nagy tüzet folyton élesztették a nagy piacon. Ott melegedett a lakosság aprajagyja. Senkinek se volt kedve lefeküdni. Gyönyörködtek abban a hatalmas Rákóczi-zászlóban, amely a régi torony ormáról lengett alá.

Siska János uram találta valahol a padláson, amikor még ideje volt arra, hogy a padlást bújja, mert bezzeg nem érne most rá. Fegyvertől zörgő vén daliává változott az öreg ezen az estén, és még a bajuszát is kipödrötte.

– Kuruc lettem újra – mondta, és ragyogott az arca. – Nincs jobb dolog a világon, mint kurucnak lenni.

Csak az a harangkongás szűnne már meg. Olyan vészessé, rettenetessé teszi az éjszakát, hogy az embernek a szívére tódul a vére.

– Látod-e még a csillagot a Kárpátok felett? – kérdezte János magiszter Kanizsit.

A diák behunyta a szemét.

– Látom – felelte. – A szívemben is látom.

– Nekem olyan nehéz, sötét a szívem – felelt a magiszter. – Magam sem tudom miért, nagyon szomorú vagyok.

– Életem legszebb napja – mondta a diák. – Az első harc, az első háború, amikor kardomat kipróbálhatom.

– Én úgy érzem, hogy nekem az utolsó – felelt csendesen a magiszter. – Élve nem hagyom el ezt a várost.

– János magiszter! – kiáltott a diák. – Miért e csüggedés, ez a szomorúság? Rákóczi nevét harsogják újra a hegyek és a völgyek. A nap reggelre vérpirosan ébred, mert a szabadság országára fog alátekinteni.

– Messze van még a reggel – mormogta a mágiszter, és többet nem szólt.

Hát a nap hőse, Jávornoki András, a leköszönt főbíró hol volt ez idő tájt? Otthon ült, a Fugger-házban, és hallgatta azokat a meséket, amelyeket Ágneske mondott neki. Gyermekmesék voltak azok, amelyeket a leányka valamikor öreg dajkájától hallott.

Éjszakára kopogtattak az ajtaján, és János mágiszter lépett a szobába.

– Főbíró, én megbocsátok neked – kezdte a hatalmas mágiszter. – Dél felé még szabad az út!

– Honnan tudod? – kérdezte szórakozottan Jávornoki.

– Onnan – felelt a mágiszter –, hogy az öreg Jávornoki János a diákokat rendelte a déli kapuhoz, és az öregeket északra. Arról jön tehát a veszedelem.

– Jól ismered az apámat.

– Azt tanácsolnám tehát neked, hogy menekülj dél felé.

Jávornoki felállott és kiegyenesedett.

– Olyan ember vagyok én, aki menekülni képes? Nem, mágiszter, Jávornoki sohasem menekül. Jávornoki a helyén marad, történjék bármi.

A mágiszter megszorította a főbíró kezét, és szóltanul elment.

János mágiszternek igaza volt. A visszatérő ellenség az északi kaput támadta meg napfölkelte előtt. Betörték a kaput, és egyszerre szabad lett az út a városba. A téli hajnal ködös világosságában az öreg Jávornoki János állott legelől, mellette János mágiszter. A rettenetes olvasó bal kezére volt csavarva, míg jobbában meztelen kardot tartott.

A dragonyosok orkánként rohantak a kapura.

– Aki meghal, az tovább él! – kiáltotta az öreg Jávornoki.

Mögötte a harminc késmárki öreg polgár visszhangként ismételte a szavakat.

Akkor János mágiszter szólalt meg az ő falakat rázó, dörgő hangján:

– Rajta, kuruc, rajta!

A téli ködben a dragonyosok meghökkenve rántották vissza lovaikat. Ismerték őket ezt a félelmetes kiáltást. Nemrég hallották még fülükbe csengeni, és emlékeztek még reá, hogy erre a kiáltásra mintha földindulás támadt volna: úgy rohantak rájuk a kurucok.

De a rettentő földindulás most elmaradt.

– Gyávák! – ordított a dragonyosok kapitánya. – Hát nem tudjátok, hogy az utolsó kuruc is rég elveszett már?

– Még nem! – felelt János mágiszter. – Csak közelebb gyertek, mindjárt megtudjátok.

– Előre, előre! – kiáltotta a dragonyos kapitány.

Az első dragonyos, aki beugratott a kapun, csak a másvilágon tért magához. De a második és harmadik is. János olvasója kaszált, mint a halál.

Most rohamot intéztek a dragonyosok a maroknyi seregre. János mágiszter megforgatta feje fölött az olvasóját.

– Rákóczi! – kiáltotta háromszor, és hullott az ellenség, mint a répa.

A „készmárki halottak” Jávornoki vezetésével szemberohantak a lovasokra... Penggett a kard, csattogott a fegyver, de a vad harci zajon is áthallatszott a levegőben forgó vasolvasónak a halálos zúgása...

Amíg ez az északi kapunál történt, a déli kapunál Kanizsi örködött a diákokkal. Pitymallatkor zörögtek odakívül a kapun.

– Ki van odakünn? – kérdezte a diák.

– Hírnök, Havasalföldről.

Gyorsan felnyitották a kaput. Egy lerongyolódott lovas bukott be a kapun. Sápadtan kiáltotta:

– Halálhírt hozok! Rákóczi József meghalt, mielőtt átlépte volna a határt!

Síri csend követte a hírnök szavait.

A város belsejéből vérvörös fény repült fel a hajnali égboltozatra, és vad harci zaj hallatszott. Felgyújtotta a várost az ellenség...

Jávornoki Benci átölelte Kanizsit.

– Nekünk nincs már egyéb keresnivalónk itt, diák, mint megkeresni a halált... Gyerünk az ellenség elé.

...Mire a vérvörös nap felbukkant a Kárpátok felett, egy égő, üszőkbe, füstbe temetett városra pillantott le. Az égő házak közepén mint egy fáklya, égett a torony, de a Rákóczi-zászló még sértetlenül lobogott rajta. Halottak borították az utcákat, de itt-ott még folyt a harc. János mágiszter egy maroknyi csapattal hadakozott, de végre elnyomta őket a túlerő. A derék mágiszter, a rodostói követ, méltóan halt meg hősi nevéhez. Húsz sebtől véresen roskadt össze a piacon, és ezt kiáltotta:

– Vivát Rákóczi!

A rommá égetett Késmárk piacán vérpadot ácsolnak az ácsok.

Reggelre megszólaltak a dobok, és a vérpadra egy sápadt arcú férfiút vezettek. Az arca sápadt volt, de a szíve nyugodt. A bakó megragadta, de ő eltolta magától a hóhért. Csendesesen hajtotta fejét a tőkére, és így szólott az alatt álló, koldussá lett késmárkiakhoz:

– Városomért, hazámért szívesen halok meg.

A bakó lesújtott.

Így halt meg Jávornoki András, az utolsó késmárki főbíró.

A dél felé vezető országúton két menekülő, bujdosó siet más tájak felé. Egy leányka és egy fiatalember. A leány Jávornoki Ágnes, akit Kanizsi diák élete kockáztatásával mentett meg az égő városból. Sietnek a néptelen, havas országúton.

Körülöttük a néma, sötét erdők, felettük barna, jeges felhők, mögöttük a szülőváros. Egymás kezét fogják, és szívükben bátorság van.

Az országút völgynek ereszkedik. A menekülők eltűnnek a völgyben... Hagyjuk őket bujdosóútjukban. Hadd találják meg boldogságukat, ha ugyan még lehetnek boldogok a szabadság romjain.

A Rákóczi-felkelések utolsója volt a késmárki felkelés. A Rákóczi-nemzetség kihalt, vége lett a dicsőséges kuruc időknek.

De a csillag tovább is ragyogott a Kárpátok felett.

És századok múlva ragyog ma is.

Mert a ragyogó csillag nem tűnt le a Rákócziak halálával. Ott maradt ragyogva az égboltozaton.

Az a csillag a „szabadság csillaga”.

RÁKÓCZI HARANGJA

Olyan nagy harang tán a világon sincs, mint a debreceni öreg harang. Ezt az öreg harangot – büszkesége a debrecenieknek – úgy hívják: Rákóczi. A nagy fejedelem nevére keresztelték el az öreg harangot.

Az öreg harang nemcsak abban különbözik a többitől, hogy százmázsás testének a meglódításához legalább három emberre van szükség, hanem abban is, hogy csak nagy ünnepen szólal meg. Mikor mély, zúgó szava száll a városon, még a hortobágyi gulyás is meghallja a hangját, és azt mondja magában:

– Rákóczi beszél!

A hagyomány szerint Rákóczi Ferencnek a szava van benne a nagyharang zúgásában. A szabadság fejedelmének hangja száll végig a hortobágyi rónán, ha a harangot meghúzzák. Száll, száll a hang a magyar mezőkön, és az emberek leveszik a kalapjukat, mert Rákóczi Ferenc jut az eszükbe.

Ennek a nagyharangnak pedig a története ez. Hallottam vagy álmodtam-e? – mindegy. Aki a Rákóczi hangját hallja, az igaznak hiszi a történetemet.

Mikor II. Rákóczi Ferenc elindult az ő keserves bujdosásába, elbúcsúzva itthon levegőtől, víztől, falevéltől, mintha érezte volna, hogy sohasem látja meg az ő kedves országát többé.

– De legalább a hangom itt marad a tárogató hangjában – mondta a fejedelem.

A tárogató volt a kurucok hangszere. Fújták a tábortűz mellett, még dínomdánomban is a tárogató hangja mellett táncoltak. Tárogató volt a szabadság muzsikája.

Tudta ezt az ellenség is. Mikor Rákóczi Ferenc elbujdosott hazájából, az ellenség kihirdette, hogy össze kell törni minden tárogatót. El köll égetni! Ne maradjon a veszedelmes hangszerből egyéb, csak hamu.

Az ellenség parancsát végre is hajtották. Aki nem engedelmeskedett, annak a fejét vették.

Nem maradt hát itthon még a hangja se Rákóczinak.

Mikor hírül vitték a fejedelemnek, hogy elégették az ő kedves tárogatóját, a rodostói remete felsóhajtott:

– Már akkor igazán nem tudom, hogyan fogja hangomat meghallani a magyarság!

Történt ugyanekkor, hogy a debreceniek új harangot öntöttek. Addig is volt harangjuk, de csak amolyan apró, amelynek szavát még a szomszéd utcában sem hallották meg. Azt határozták tehát a debreceniek, hogy olyan harangot csináltatnak, amelynek hangját még a szomszéd falvakban is meghallhatják. Hadd tudja a hortobágyi pásztor is, hogy mikor van dél.

Elkészült a harang. Csudájára járt az egész város. Még olyan harangot nem láttak. Akkora volt a harang, mint egy parasztház. Az ütőjét pedig négy ló is alig bírta elhúzni.

– Ez aztán a harang! – mondták – Tán még Nagyváradon is meghallják, ha szól. Hadd hallják! Tudják meg, hogy Debrecennek telik ilyen harangra.

Mert a debreceni embernek egyéb gondja sincs, mint bosszantani Nagyváradot. Századok óta vetélkednek már egymással. Ha a váradiak tornyot építettek, a debreceniek még magasabb tornyot építettek.

Büszkéek voltak tehát a debreceniek, hogy nagyharangjukkal „lepipálták” Nagyváradot.

Most már az a kérdés merült fel: milyen nevet adjanak a harangnak? A harangot is meg szokták keresztelni, mint az újszülöttet.

A városi tanács gondolkozóba esett.

Először arra gondoltak, hogy a harangot a polgármester nevéől Szakolczai Mihálynak nevezik el.

– Szakolczai Mihály uramnak – javította ki a polgármester.

Igen ám, de hogy lehet uramnak hívni egy harangot? Az nem lehet. Az egész város, még a kanászok is csak amúgy per Szakolczai Mihály emlegetnék a polgármester uramat. Elállottak tehát a tervtől.

Egy városi tanácsos ekkor a homlokára ütött.

– Nevezzük Jánosnak. Úgyis annyi a János Debrecenben.

Egy másik tanácsos közbevágtott:

– Kend is János, én is János, az isten is János, legyen hát a harang is János!

Ebben megegyeztek.

Történt, hogy amidőn a harangot felhúzták a toronyba, egyszerre híre futamodott a városban, hogy Rákóczi Ferenc meghalt Rodostóban a múlt hónapban.

A harang erre megszólalt. Olyan mély, olyan bús hangon zúgott, hogy megrendült mindenki a szív... meghalt Rákóczi! Azt siratja a harang.

A városi nép összesűgött.

– Rákóczi lelke szól a harangból!

A harang szólt, szólt... Rákóczi Ferencnek hazaszálló lelke a harang hangjában végigrepült a magyar mezőkön.

Azóta hívja Rákóczinak a nép a debreceni nagyharangot.

A MÉCSES ELALSZIK

ELSŐ RÉSZ: A CSÁSZÁR BARÁTJA

1.

MÜLLERGASSE NR. 6.

A kalendáriumok 1791-et írnak, és az idő késő ősze hajlik. Bécsben vagyunk az Angol Szállóban (mint ebben az időben nevezték: az „Anglétter”-ben), a második emeleten egy sarokszobácskában, ahol a vásott pamlagon vaskos könyvek hevernek szerteszét; a háromlábú asztalon, amelynek lábai karikába hajolnak, szintén könyvek és újságok; a sarokban egy kopott utazóláda bőrből készült fülekkel, amelyekkel a postakocsihoz szokás odaerősíteni a ládát, amely félig nyitott állapotában most ugyancsak ócska, sokat forgatott könyveket mutat.

Az ablaknál, amely a régi Grabenre néz, és benne az üvegeket ódon ólomereszték erősíti meg, egy férfiú áll, aki figyelmesen vizsgálódik az utcai élet zajgásában. Barna szerzetesi ruha fűdi a férfiú testét, de fekete bajusza és szakála van. A lábáról is hiányzik a bőrpapucs, rövid lengyel csizma van a meglehetősen kopott csuha alatt. Harmincöt-negyven esztendősnak látszik a szerzetes, aki összefon karral áll az ablak mellett, mintha onnan az utcáról várna valakit, akinek meg kell érkeznie.

Az arc, amelynek haloványságát erősíti a fekete haj és szakáll, az első pillanatra sem látszik érdektelennek, mindennapi arcnak. Mintha sok keserűség, fájdalom és csalódás volna írva arra a melankolikus ábrázatra, amelyből szinte szokatlan fényességgel világítanak ki a lélek lámpásai. Az orr keletiesen hajlott, és a vastag, húsos száj arról beszél, hogy ez a férfiú nemcsak a bánatot és keservet ismeri az élet viszontagságaiból, hanem megbecsüli az örömöket is.

Ha még közelebbről vizsgáljuk meg ezt az arcot, szemet és száját, azt tapasztaljuk, hogy sok vad indulat, szenvedély, becsvágy rejtőzködik a halovány külső alatt. Mintha egy viaszfigura éledezne, amelynek erkölcei, cselekedetei, indulatai a következő percben kiszámíthatatlanul és ismeretlenül törnek elő az életrekeltés révén. A homlok fehérsége és simasága észről, akaratőről és nyugalomról beszél.

A férfialak türelmes mozdulatlanságán látszik, hogy ez az ember megtanult várakozni. Csüggedés és nyugtalanság nélkül hagyja, múltjék egyik óra a másik után anélkül, hogy odalent az utcán észrevehetné azt, akit látni szeretne. A várakozó, reménykedő és terveket kovácsoló férfiú olyan hideg nyugalommal áll helyén, mintha odabenn, az indulatok és érzések tanyáján, minden a legnagyobb rendben

volna. Pedig a homloka ráncain, az ajka csöndes mozdulásán, olykori mély lélegzetvételén meglátszik, hogy már nagyon régen vár az ablaknál valakire, aki neki nagyon fontos lehet.

Annyira elmerül gondolataiba, észre sem veszi, hogy háta mögött az ajtó fölnyílik, és egy hajlott hátú öreg úr lép a szobába, aki az udvari emberek spanyolos szabású öltözetét viseli, háromszögletes kalapját és csontfejú pálcáját a hóna alá szorítja, amíg félcipőjében nesztelenül lépked be az ajtón. A kiaszott testű, púderes hajviseletű férfiú borotvált arcából szokatlanul nagy orr mered előre. A ráncok és mélységes barázdák mintha csupán azért lettek volna arcán, hogy ez az orr még nagyobbnak lássék. Kék, vizenyős szemecskéi mélyen beesettek, mintha az orr végezné a szemek munkáját is: szimatolva nézdelődik széjjel a szobában, és fűgén, gyorsan pislog be a nyitott könyvekbe, nesztelenül és rendkívüli óvatossággal fordítja meg egy nyitott levélnek a hátsó részét, hogy az aláíró elolvashassa rajta; bekukucskál a félig nyitott ládákba, és a színes kabát ujjától félig elfödött keze szokatlan gyorsasággal fut végig a könyvek között. Ravaszkodva lebbenti félre a sarokban függő köpenyeg szárnyát, mintha arra volna kíváncsi, hogy nincs-e valaki vagy valami a köpenyegben. Aztán, miután semmi látnivalót többé nem talál a szobácskában, helyet foglal a pamlag sarkában, lábait keresztbe veti, és kedélyesen mosolyogva nézi hátulról a szerzetest, mintha annak a gondolatait akarná kitalálni.

Addig nézi a vizenyős szemével és hatalmas orrával a nyúlánk, vállas szerzetest, amíg az észrevehetőleg nyugtalankodni kezd. Előbb a kezét ereszti le melléről, aztán egyik lábáról a másikra nehezedik, majd valami belső kényszer folytán megfordul, és csodálkozva nézi látogatóját, aki most kedélyes nevetéssel vonja elő színes fedelű burnótszelencéjét.

– Kegyelmes uram! – kiált fel a szerzetes. – Ön itt van, és én hátat fordítottam önnek?

– Nem baj az, professzor úr – nevetett kedélyesen a kis öreg. – Én már láttam önt az utcáról az ablaknál állani, a botommal is intettem önnek, hogy jövek, jövek, várjon tehát, míg a nehéz emeletekre fölkapaszkodom, de megfigyeltem, hogy ön nem vesz észre, mélyen el van merülve gondolataiba, tehát legjobbnak véltem, ha türelmesen bevárom, amíg tisztába jön kínzó eszméivel.

– Semmiféle eszmékkal nem foglalkoztam, kegyelmes uram! – felelt most már hidegvérűen a szerzetes. – Eszméim többé nincsenek, a gondolkozással fölhagytam. Nem akarok már egyebet, mint biztos megélhetést valami olyan foglalkozás révén, amelyhez némi kedvem és hajlandóságom is van.

– Kedves Martinovics professzor uram, ön ismét megvonta a bizalmát régi barátjától – mormogta csöndesen a kis öregember, és jókedvűen pattogtatta a burnótszelencéje fedelét. – Lássá, én egy kissé megértem önt. Ígéretem szerint nekem a Grabenen kellett volna jönnöm az ön lakásához, és én az Oroszlán közön fordultam be, mert régi rossz szokásom fölébredt újra: nem szeretem, ha előre látják, hogy jövek valahová. Az arcok miatt sem, és szavak miatt sem, amelyeket addig simára lehet esztergályozni. Meg kell önnek bocsátani egy öregember

rossz szokását. Gotthardi kormánytanácsos, az ön régi barátja, már nem tud megváltozni. Kedves Martinovics, beszéljünk tehát egymással őszintén: ön nagy szívességet készül tenni a császárnak!

– Valóban minden szívességre készen volnék, ha őfelsége kegyes volna tőlem ezt elfogadni! – felelt meghajolva Martinovics.

– Látom, hogy újra valamely könyvet készül forgalomba bocsátani. Ha jól emlékszem, egyszer beszéltünk is erről a könyvről: *József császár testamentumáról*.

– Kegyelmes uram, a legszebb tervek sohasem valósulnak meg – felelt alázatosan a szerzetes.

Az öreg uracska jóízűen nevetett.

– Ah, ön még mindig a régi, tanár úr, sima nyelvvél, hideg szívvel vezetné félre öreg barátját. Az a könyv már régen megjelent, mégpedig francia nyelven és névtelenül. Amiben ön mostan töri a fejét, az másféle munka. Az a munka nem fog rossz vért szülni azon a helyen, ahová adresszáva van. Bizalmas jelentésekből már hallottunk is egyet-mást a magyarországi főrendekhez intézett képzeletbeli beszédről. És őfelsége, Lipót császár, kegyesen alájegyezte az ön udvari vegyésszé való kinevezési okmányát, íme, fogadja tőlem.

Gotthardi kormánytanácsos a belső zsebébe nyúlt, és ottan keresgélt, miközben csöndesen vizsgálta a szerzetes arcának elváltozását. Az az arc piros lett, aztán még halaványabb. A félig lehunyt szemekben féktelen becsvágy tündöklött föl egyszerre.

– Ah, végre! – sóhajtott föl Martinovics, mely sóhajtás nem kerülte el az öreguracska figyelmét. – Végre a császár közelébe juthatok. A többi már az én dolgom. A kormánytanácsos még mindig keresgélt az okmány után.

– Sapperlott – dohogott csöndesen –, lassan észre kell vennem, hogy megöregszem. Manapság már a ruhák különös szabása is kivesz a sodromból. Persze ritkán viselem ezt a hivatalos udvari ruhát, mert nincs szükségem arra, hogy az utcán száz lépésről fölismerjenek. Talán éppen ezért nem ismert meg, kedves Martinovics, hisz ön sohasem látott ebben az öltözetben. A zsebek másféleképpen vannak ebben a kabátban elhelyezve, vagy talán őfelsége, akitől éppen jö-vők, hozott annyira eksztázisba, hogy azt sem tudom már, hová tettem a kinevezési okmányt? Különben az igen jó munka lesz, amint a jelentéseink mondják. Nem volna ön szíves egypár sort belőle felolvasni? Amelyről éppen Laczkovics kapitány tudósítja a ma érkezett levélben?

Martinovics észrevette az asztalon heverő nyitott levelet. Alázatosan bókolt Gotthardi felé.

– Kegyelmes úr, a ruhák lehetnek újak, de a szemek a régi jó szemek.

– A császár szereti a jó szemeket és a jó füleket – mosolygott az öreguracska. – Ezt a szokását Flórencből hozta magával. – Halljuk, kedves Martinovics: mit is

mond e levél a magyar nemesemberről? Csupán anekdota szempontjából érdekel. Ha majd estére mi, öreg hivatalnokok, szokás szerint összejövünk a Söröskocsiban, legyen miről eltréfálkozni. Halljuk, tanácsos úr! Mert a császár ennek is kinevezte.

Martinovics könnyedén elpirult. Tehát egyben az udvari tanácsosságot is megkapta, amelyről álmodni sem mert! De a hangját megszilárdította, amint egy összehajtogatott papírból felolvasta a következőket:

– A magyar nemesember a vért szomjúhozó ördögtől született búbájosságot nemcsak magában, de másban is meggyökereztet. A magyar nemesember a ködöt párologó Verbőczyt pipafüstje közt szomorúan olvassa; Bercsényi, Rákóczi, Bezerédj nótáit, füleket bosszantó tárogatósípot fújja, danolja; csikós-gulyásokhoz hasonló fekete ümögben és gatyában, üstökben gombozott hajakkal, kucsmában borított fővel, hogy azalatt az arisztokratikai gőz annál jobban megsüljön, kancsók között, hangos torokkal a legjobb, legbölcsebb fejedelmet, II. Lipót császárt szidalmazza, privilégiumait hányja-veti; mint megőrült ember széles fringiját forgatja; mint don Quijote a szélmalomokkal viaskodik: aranyhegyeket ígér, és kijózanodása után tökmaggal fizet!

Az öreguracska szinte átszellemülve hallgatta a kemény szavakat, és nagy orra olyanformán mozgott, mintha kellemetes illatok csiklandoznának.

– Kár, hogy már vége! – mondta, fölemelkedve helyéről. – Sokat fogunk nevetni ma este a Söröskocsiban, mi öreg hivatalnokok, a dolog fölött. Üstökben gombozott hajjal! Haha! Valóban, mintha magam is ilyenformán láttam volna egykor a magyarokat az Arany Oroszlánban.

A kegyelmes úr még mindég nevetve szedegette össze a kalapját és a botját a pamlag sarkából. A háromszögletű kalapban megtalálta végre a keresett kinevezési okmányt. Azt átnyújtotta Martinovicsnak.

– Még csak annyit, kedves tanácsos úr, fogadja szerencsekívánataimat. A császár őfelsége alkonyattal a laxenburgi fasorban szokott sétálgatni az üvegházak mögött. És most isten önnel. Remélem, még nem felejtette el az alkímiát!

Az öreguracska ezzel sietve kitípett a szobából. A világért sem engedte meg, hogy Martinovics a folyosóra kísérje. Persze akkor nem lehetett volna visszanézni a kulcslyukon át a szobába, és meglesni az egyedül maradt férfiú arcvonásait. Hanem úgy látszik, hogy az is tudta, hogy kulcslyukon át megfigyelik. Az ajtónak hátat fordítva állott meg ismét az ablaknál, kezét összefonta mellén, és közömbös, hideg arccal nézett le a Graben utcai sokadalomba. (Mert hiszen nem lehetett tudni, hogy odalentről nem figyelik-e szintén.) Körülbelül fél óráig maradt mozdulatlanul, akkor óvatosan kinyitotta az ajtót, és a folyosót üresnek találván, visszament a szobájába, ahol hangos sóhajtással vetette magát a rideg fogadói ágyra. Az arcát a párnába fúrta, és teste megrázkódott. Nem lehetett tudni, hogy nevetett-e vagy zokogott. Csak midőn fölemelkedett az ágyról, arca diadalmas kifejezése árulta el, hogy nagy lelki gyönyörűségen ment keresztül.

– Végre, végre! – mormogta, és tízszer-hússzor végigolvasta udvari vegyészé váló kinevezési okmányát. A keze ökölbe szorult, mintha már érezte volna a hatalmat, amely után olyan szomjasan vágyakozott sok esztendő óta. Halkan nevetett, és teljes öntudatlansággal mormogta magában:

– Majd szólok én a császárnak, és ő látni fogja, hogy okosabb emberrel még nem beszélt birodalmában.

A barna szőrcsuhát, amely jobb hiányában testét fődte, szinte utálattal dobta le testéről. Eddig alkalmasnak vélte a szerzetesi ruhát viselni a bécsi polícia fürkésző tekintete előtt, de most előkereste az utazóláda rejtett fiókjából azt a bársonyköntöst, amelyet még Lembergben varratott azzal a célzattal, hogy abban jelenik meg a császár előtt. Bozontos haját és bajuszát rendbe szedte, és tetszelegve nézett végig magán.

– A levegőben érzem a sikert. Érzem az udvari levegőt. Ah, milyen más lesz máától fogva az életem! – dűnnyögte, miközben hatalmasan fényesítette csizmáit.

Délceg, csinos férfiúvá lett a bársonyköntösben, aki csakhamar könnyed, eleven léptekkel hagyta el az Angol Szállót.

A Grabenről egy szűk, homályos sikátorba fordult be, ahol egy ódon házikő előtt háromszor kopogott a kapun a kopogatóval. Odafent megmozdult a függöny egy vasrostélyos ablak mögött, aztán lépések közeledtek a kapu alatt. A kapu csak annyira nyílt föl, hogy a bársonyruhas férfiú besuhanhatott rajta.

Ismerte itt a járást.

Sietve ment föl a csigalépcsőn az emeletre, és benyitott egy ódon ajtón. A fehér függönyös szobában, altwien-porcelánok között magos támlájú karosszékben egy barna, őszülő asszony ült, aki éppen azzal foglalatzkodott, hogy porcelánfigurákból olasz színházat rakosgatott ki az asztalterítőre. A színes figurák szinte nevetni látszottak az asszony fehér kezében, és az asszony is nevetett, amikor meglátta Martinovicot.

– Jöjj, Ignác, éppen reád gondoltam, és kedves játékunkat játszottam, a talián komédiásokat!

Fehér karjait boldogan tárta ki a férfiú felé, és ajkát csókra nyújtotta. Martinovics hűvösen megcsókolta az asszony homlokát, és kedvetlenül taszította el a figurákkal megrakott asztalkát.

– Nos, nem foglalod el helyedet, Ignác? A kis számoly már két nap óta hiába vár, hogy reá leüljél!

Martinovics leült a számolyra. Az asszony kinyújtotta fehér ujjait, hogy megsimogassa vele a férfi fürtös fejét, de az csöndesen eltolta magától a kezét.

– Rossz híreket kaptál, Ignác? – kérdezte az asszony, és fázósan burkolózott csipkés kendőjébe.

A férfi nem felelt, csak komoran nézett maga elé.

– Nem kell félned, Ignác! Amíg az enyém vagy, amíg én reád gondolok, addig nem érhet téged semmi baj – mondta az asszony, és az arca, amelyen az aszso-

nyi hervadás többé nem titkolható nyomait ügyes kéz rejtegette, elszomorodott. – Nem szeretem a csüggedést, Ignác! Fel a fejjel, és vedd elő gyönyörű eszedet, amelyet mindig bámultam. Nem lehet az, hogy ne diadalmaskodjék a kiváló elme a butaság felett. Az egész világon az emberi ész diadalának századát éljük. A század vége ragyogó üstökösökkel népesíti be az emberi elme horizontjait. Nyugat felől szinte tűzcsóvaként lobog a felvilágosultság forradalma Franciaországban. Gyönyörű időket élünk! A butaság sötét éjszakáját fáklyaként világítják meg a mindenfelől föllobbanó emberi elmék. Királyok, papok és nemesek, az emberi butaság teremtményei riadtan húzódoznak még a sötétség felé, de a közeledő hajnalt már nem akadályozhatja meg az, hogy a denevérek még mindig csaponganak. Öreg földünk teste ifjú forradalmi lázban vonaglik, és az elhomályosult szemekbe új fény költözik. Az emberi egyenlőség, szabadság, testvériség korát éljük. És éppen te csüggednél el ebben az időben, páter Martinovics?

A barna, kicsinyt őszülő asszonyka fényes szemével lelkesülten nézett a férfi arcába. Aztán hirtelen fölemelkedett, és a szekrényből egy furcsa kis sapkát vett elő, amelyet abban az időben kezdtek viselni Párizsban. Vörös színe volt a sapkának, és fehér-vörös-kék kokárda díszítette. Az asszonyka gyorsan a kontyára illesztette a sapkát, és tetszelegve állott meg Martinovics előtt.

– Ismered ezt a sapkát, Ignác? Ez a jakobinussapka!

Martinovics ijedt mozdulatot tett.

– Nyomban dugd el a sapkát, Livinska! Veszedelembe sodorhatsz mind a kettőnket. Biztos tudomásom van róla, hogy erős megfigyelés alatt állunk Bécsben. Még csak az kellene, hogy a szomszéd ház ablakából meglássa ezt a sapkát az a titkos ügynök, aki bizonyos idő óta ott megszállott!

Livinska nevetve illegette magát a tükör előtt.

– A gondolkozó elme nem fél semmitől a kerek világon! – mondta. – Hiszen éppen te tanítottál meg Lembergben arra, hogy csak a butaság, a kicsinyesség ösmeri a félelmet. Hát vajon félhetek-e én már valamitől, amidőn mindent odahagytam, ami nekem eddig kedves volt? Elhagytam gyermekeimet, családomat, biztos otthonomat, hogy a közeledben lehessek, amerre a forradalom útja visz!

– Nagy meggondolatlanság volt mindkettőnk részéről! – felelt komoran Martinovics. – A forradalom még nem érett meg, a papok által kitalált és hirdetett erkölcsök sokkal erősebben állanak helyükön, hogy egyes emberek fölboríthatnák. A nagy világosság még messze van. Titkos ügynökökkel van telve a világ, akik minden lépést megfigyelnek, minden szót följegyeznek, egyetlen gyanús mozdulatot nem felejtene. Livinska, a políciának sokkal hosszabbak a kezei, mint azt mi megláthatjuk.

– Te félsz, Martinovics! – kiáltott föl félig csodálkozva, félig gúnyosan a lebergi asszonyka. – Hát nem együtt olvastuk Payne Tamás könyvét az emberjogról? Vajon elkövetkezhetnek-e azok a dicső jogok, ha a rendőrségre bízunk a forradalmat?

– Bizony! nem, Livinska! Ám az ész azt is parancsolja, hogy ne rohanjunk fejfel a falnak. Te sokkal gyanúsabb vagy már Bécsben, hogy tovább is itt maradhatnál. Vissza kell térned Lembergbe.

Livinska erre teli szájjal kezdett el kacagni. A jakobinussapkát félrebillentette fején, és vadul keresztültáncolta a szobát.

– Már megyek, már menekülök, futok!... Ó, kedves jó Ignácom, hát ismersz te olyan félelmet, amely engem arra kényszeríthetne, hogy téged, mesteremet, barátomat, polgártársamat elhagyjalak? Marie tant, jöjjön csak elő! Ilyen nagy bolondságot még kegyed sem hallott!

A szomszéd szobából, amely fehér függönyös ajtóval volt elzárva, most egy furcsa öregasszonyka tipegett elő. Vörös sapka volt a fején, és az arca színe cinóberszínűre volt kifőstve. A ruhája csupa cifraság és szalag. Fehér-vörös-kék színű kendő a vállán, amelyet zászlóként lobogtatott meg Martinovics felé, midőn a szobába lépett.

– Éljen a forradalom, polgártárs! – kiáltotta mély, férfias hangon, hogy Martinovics önkéntelenül elmosolyodott.

– Miféle új öltözet ez, Marie tant? – kiáltott fel.

– Ez lesz a forradalmi divat Bécsben, polgártárs! Az én megrendelőim ugyan még húzódoznak a divattól, de Marie tanton nem lehet kifogni. Azért tudok én beszélni, polgártárs, hogy forgalomba hozzam a forradalmi divatot. A farsangban, meglátja, ebben táncolnak egész Bécsben! – mondta nagy bizalommal a férfias asszony-ság.

– Erre igazán kíváncsi vagyok – mormogta Martinovics. – Habár lehetséges minden! Az asszonyok ha egyszer belekóstolnak a forradalmi mámorba, részegebbek lesznek tőle, mint a férfiak.

– Marie tant – szólt közbe nevetve Livinska –, Ignác azt akarja, hogy menjek vissza Lembergbe, mert gyanús vagyok a rendőrség előtt! Hát lehetséges az, hogy én innen elmenjek?

– Nem, az nem lehetséges, polgártársnő! – felelt mélységes meggyőződéssel Marie tant. – Mi már együtt várjuk meg a napot, amikor a forradalom kiüt a Grabenen.

Martinovics nyugodtan felemelkedett helyéről.

– Én megtettem, amit megtennem kellett. Figyelmeztettem a hölgyeket a veszedelemre. Aztán valószínű, hogy én nemsokára olyan állomást fogllok el a császár környezetében, amely állás minden bizonytalansággal megkövetelné, hogy távol maradjak a forradalmi mozgalmaktól, így nem látogathatnám a hölgyek által rendezett zene- és énekestélyeket sem, ahol eddig oly szívesen időztem. Sajnos, el kell hagynom a kedves baráti kört, amelyben annyi kedves estét töltöttünk együtt. Hebenstreit barátunk pompás versei többé nem szerezhethetnek nekem gyönyörűséget. Az öreg Hackel bölcs szavait sem hallgathatom meg többé. Bárány Riedl nélkülüm tervezi tovább a forradalmat a matézis segítségével. És a kedves Gilovszky bariton hangját sem hallom többé. A mi utaink elválnak. Én a császár

szolgálatába állok, amíg az idő teljesen meg nem érett a forradalomra. Livinska, menj vissza Lembergbe. Mentsd meg magad!

A lengyel asszony eleinte elhalványodva, majd később nekitüzesedett arccal hallgatta Martinovics szavait. Aztán hideg, metsző hangon fölkiáltott:

– Én itt maradok, Martinovics! Tégy, amit jónak látsz! Sokkal szorosabban hozzákapcsolódott már az életem, a szívem a forradalomhoz, hogy ismét vissza tudnék menni Lembergbe, szelíd, csöndes, mindenben megnyugvó asszonynak. Én már határozottam sorsom fölött. Helyemen maradok, és téged visszavárlak. Engedelmesség a hűségben, Ignácus. Bármikor visszatérsz: ajtóink és szívünk nyitva állanak előtted. De amíg nem jössz, úgy beszélünk rólad, mint kedves halottainkról szokás. És most menj a császár elébe.

Martinovics kezet csókolt az asszonynak. Az könnytelen, nyugodt tekintettel kísérté az ajtóig.

Marie tant, aki eddig szinte megdermedve állott helyén furcsa öltözetében, most összeszedte magát, és gúnyosan kiáltotta:

– Martinovics, tiszteltetem Leopoldust!

– El ne feledd a kopogtatást, ha újra jössz – súgta Livinska a férfiú fülébe.

Martinovics szinte megkönnyebbülten lélegzett fel, amikor ismét odakinn volt a sötétes Müllergassében. Nehezebbnek gondolta a búcsút attól a nőtől, aki az új tanoktól megigézetten Mária Magdolnaként követte mesterét lépésről lépésre. A leMBERGI egyetem fizikaprofesszora esztendőig érezte ennek a kéznek a simogatását, gyöngéd tapintását, amikor elborult homlokkal tépelődött jelen sorsa és jövője fölött. Ez a kéz bátorította, midőn tette készülődött.

Az asszony éppen úgy kitárta lelkének-szívének minden ablakát a nyugatról jövő eszmék és gondolatok befogadására, mint a férfi. Vele született intelligenciájánál fogva együtt olvashatta Martinovicssal Voltaire-t, Rousseau-t és Raynal abbét. De ismerte Linnét, a természetrajz rendszerezőjét. Cook és Bougainville, a Csendes-óceán merész utazói, az ismeretlen szigetországok fölfedezői a leMBERGI ódon házikóban mindig otthon voltak. Száz esztendővel később talán nevezetes tudós lett volna Livinska asszony, míg e korban, amelyben élt, minden tudományos rendszer, amit megtanult, egy csúcspont felé ragadta, a forradalom felé. Mennyit vitáztak, tanulgattak együtt az ódon leMBERGI házban! Ha a tudományok elpihentek, Martinovics a hárfát vette a kezébe, és érzelmes hangon dalolt francia regéket Livinskának és barátnőinek. A férjétől különválva élő Livinska házát ugyanis többnyire csak asszonyok vagy jókedvű katonatisztek és diákok látogatták, akik a tudományos társalgás örve alatt sűrűn udvaroltak a szép lengyel asszonyoknak. A forradalmi tanoknak különösen azt a részét magyarázták nagy buzgalommal, amely a nő szabad rendelkezési jogát fixírozza a szerelem terén. Livinska, aki a tudományos nő gőgösségével lenézte a testi szerelmet, láthatólag senkit sem tüntetett ki kegyeivel, amely körülmény nem mondható valamennyi barátnőjéről. Nagy ünnepélye volt a háznak az a nap, midőn Forster F. Györgyöt, a híres író és tudóst látta vendégül, aki Cook társaságában bekalandozta a ten-

gereket. A jeles tudós a tudományszomjas Katalin cárnőhöz utazott Pétervárra, és Martinovics nagyon habozott, vajon ne kövesse-e példáját.

A tervezgetések és tudományos vitatkozások nem születtek még egeret sem. A féktelen becsvágyú Martinovics mindinkább elkeseredett anyagi és erkölcsi állapota miatt. A fizikaprofesszor szürke köntöse alatt országokat javító, emberiséget megváltó erő izzott.

És egy napon, midőn hírét vette, hogy a pesti egyetemen megüresedett a fizika tanszéke, nyomban megírta pályázati munkáját. Minden tudományát, készségét fölhasználta e munka megírásánál. És midőn kétségek között eltöltött hetek múltán arról kapott tudósítást, hogy a tanszéket nem ő, hanem páter Domini, a jezsuita nyerte el azon értekezése révén, amelyet „*A harangozás hatásáról az égi-háborúra*” címen írt – keserű, mély szomorúságba esett, amelyből a Livinska gyöngédsége sem tudta fölébreszteni.

Nemsokára azután meglátogatta katonatiszt öccse, aki nagy örömmel állított be hozzá.

– A császártól nemesi levelet kaptunk! – kiáltotta.

– Elég jókor – felelt cinikusan Martinovics –, amikor a forradalom elsöpri az egész világ nemességét.

De a császári kegy gondolkozóba ejtette, és nemsokára ezután folyamodott Bécsbe az udvari vegyész állásáért. Többször visszautasították Bécsből. A balsiker megacélozta tetterejét, és végre mégiscsak elérkezett oda, amiről sokszor álmódott, hogy a Burg egy oldalkapujánál fölmutathatta kinevezési okmányát a szolgálattevő udvari tisztnek, és a kapu kinyíltott előtte.

Az udvari tiszt, bizonyos báró Kern kapitány, a svájci udvaron át a kerti kapuig kísérte.

Martinovics hideg arccal, de dobogó szívvel nézte a Burg számtalan ablaksorait, az elzárt erkélyeket és fehér lófarkas gárdistákat. A belső folyosókon még a spanyol testőrök teljesítenek szolgálatot, és a rokokó pompa utolsó maradványai még mindenfelé kápráztatják a szemet.

A kerti kapu felnyílik, majd újra becsukódik az aranyos rács a lemergi professzor mögött. Előtte a császári kertek terülnek el, amelyek abban az időben Schönbrunn-nal voltak összeköttetésben. Az egyenesre nyírott bokrok és fák még ősz hervadásukban is dicsérik gondos kertészek kezét, távolban az üvegházak ablakai csillannak meg a vöröslő napsugárban. Egy keresztútnál óriási svájci áll hatalmas lovagcsizmáiban, és dárdája nyelével mutatja az utat Martinovicsnak.

Hosszú üvegfolyosón találja magát, ahol dél növényei pompáznak színes egyvelegben. A császárvörös futószőnyeg rézkapcsai megvillannak a lába alatt, egy hatalmas pálmafa alól vékony kardos, fehér nadrágos, hímezett kabátú udvari ember lép elő, és megszólítja Martinovicsot:

– A tanácsos úr itt megáll, és csendesen bevárja, amíg a császár őfelsége észrevenni kegyeskedik.

Mire Martinovics észrevette volna, már egyedül áll a pálmafa mellett, és a piros futószőnyegen egy katonaköpenyeges, magas, szikár, kemény tekintetű férfiú közeledik felé, akinek hatalmas olasz sarkantyúk vannak csatolva a lakkcsizmájára, és gömbölyű tollas süveg van a fején.

Martinovics még ha nem is tudta volna, hogy ki a közeledő, aki széles, nehézkes lépésekkel lépkedett végig a futószőnyegen, nyomban megtudhatta volna abból, hogy a császár egyszerre szétnyitotta a köpenyegét. A nyakában az aranygyapjas rend jelvénye és széles aranylánc függött.

Martinovics erre térdre borult az uralkodó előtt, és megvárta, amíg jelt kapott a felemelkedésre.

Lipót szürke, kissé hunyorgó szemével figyelmesen nézett Martinovics arcába.

– Ön az új udvari vegyész? – kérdezte.

– Felséged kegyelméből, mától fogva – felelt Martinovics, és csendesen a császár arcába emelte tekintetét.

A két szempár összevillant, és Martinovics Ignác ebben a percben megérezte, hogy olyan embernek találta a császárt, amilyennek előre elképzelte. Megérezte, hogy ő hatalmas észbeli fölényben van e mogorva arckifejezésű katonatiszt fölött, most már csak a medret kell eltalálnia, amelyen a szavak patakját megereszti.

A császár maga mutatta meg az utat.

– Ért ön az aranycsináláshoz?

– Felség, mi vegyészek a laboratóriumunkban olyan dolgokhoz is értünk, amelyeknek biztos tudói nem vagyunk, csupán a véletlen vagy kísérletek által jutunk tudomásukra.

– Az alkímia szép tudomány, csak nagyon nehéz.

– A tudományban nincsen nehézség, felség. A gőzgépet és a légszeszt feltalálták, semmi sem látszik többé lehetetlenségnek. Talán éppen ez a század, amelyhez felséged dicső uralkodása fűződik, meghozza végre a titkok titkának is a nyitját.

A császár elgondolkozott.

– Hm, úgy látszott, mintha már néha megtaláltuk volna, amit kerestünk – mormogta. – Magam is értek valamelyest a vegyészethez, és azt hiszem, hogy meg lehetne találni a biztos utat. Felhívom figyelmét a régiségtáramban levő százaranyas tallérra, amelyet I. Lipót alatt kénesőből állított elő az udvari alkímista. Azonkívül, kérem, nézze meg ezt a láncot a nyakamban. Ez Flórencban készült fekete szénből.

– Dicső dolog! – kiáltott fel Martinovics. – A század, amelynek vége felé járunk, valóban nem rejthetne már méhében nagyobb eseményt az aranycsinálás titkának megoldásánál.

– A nagy események mindig a századok végén következnek be – felelt a császár, és erősen a Martinovics szemébe nézett. – A franciák sajátyszerű új eszmékkel oltják be az emberi lelkeket. Titkos társaságok alakulnak oly tanok hirdetésére, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Valami rendkívüli nyugtalanság észlelhető az egész emberiségben. Szinte azt lehetne mondani, hogy a vihar előszelét érezzük, és tompa mennydörgést hallunk a távoli országokból. Az ön laboratóriumában a lombikok és a csészék között nem hallotta e különös zajokat?

– Hallottam, felség – felelt hideg nyugalommal Martinovics. – És nem zárkóztam el e tanok előtt.

– És a titkos társaságokkal hogy vagyunk? – kérdezte jóakarátú mosollyal a császár.

– Ismerem őket. A tudósok nem zárkózhatnak el műszereik közé manapság, hiszen éppen a tudományok előhaladása gyújtotta fel az új lámpásokat az emberiség szeme előtt.

A császár elgondolkozott, és egy lépést tett előre. Mintha mondani akart volna valamit, amit utólag meggondolt.

Martinovics már térdre ereszkedett, és így hallotta a császár szavait:

– Szeretem azokat az embereket, akiknek jó szemük és jó fülük van! A flórenci levelek sok valótlanságot tartalmaznak.

Martinovics nem emelte fel mindjárt a fejét. Hátha elárulják arcvonásai a gondolatait, amelyek ebben a pillanatban szinte marokba szorították a szívét. Diadalmasan dobogott a szíve a torkában, és a császár már messze járt, midőn az udvari vegyész térdeplő helyzetéből felemelkedett, és hosszasan Leopold után nézett.

– Így gondoltam én is – dörmögte. – A flórenci levelek hazudnak, de Martinovics soha, sohasem fog hazudni!

Midőn másodszor végigment az úton, amelyen az üvegfolysóra jutott, azon vette magát észre, hogy egy titkos intés mindenütt megelőzi jövetelét. Feszés tisztelegéssel nyitották fel előtte a testőrök az ajtókat, és báró Kern kapitány mély meghajlással várta a kapunál.

– Tanácsos úrnak többé nem kell bemutatni az okmányait, ha a kapukon be akar jutni! – mondta tiszteletteljesen.

Martinovics kilépett a kapun. Odakünn már bealkonyodott, és a Szent István-toronyban hetet ütött az óra.

Hirtelen eszébe jutott valami, és önkéntelenül elmosolyodott.

Livinska asszony nál ma ének- és zeneestély van, tehát a Müllergasse felé irányította lépteit.

Hiszen a császár megengedte...

2.

EGY ÉJSZAKA PESTEN

A *pesti* rakodóparton még tizenöt-husz esztendő előtt is megvolt az a régi fogadó, amely a Kék Dunához volt címezve, és többnyire hajósok és más, vízzel foglalatосkodó emberek látogatták. A XVIII. század végén sem volt már sokkal fiatalabb a Kék Duna, mint napjainkban. Alacsony emeletével, félrecsapott zszindelyfedelével szomorúan álldogált a víz partján, pedig gyakran hangzott ki ivójából víg ének és húros szerszámok pengése. Lehetséges, hogy már Ali Musztafa idejében is ide járogattak át a Dunán a budai törökök megszegni a Korán törvényeit, az ivó ablaka csaknem egy vonalban volt már a föld színével, és lépcsőkön kellett lefelé menni a házba.

A kalendáriumok még mindig 1791-et írnak, és karácsony havában vagyunk Pesten, a Kék Dunához címzett vendégfogadóban. A Duna jege megállott, és a hajósélet kipusztult a régi fogadóból. A Duna jegére szalmát vetettek, amely a biztos jeget jelzi, hol akár gyalog, akár tengelyen át lehet kelni a túlsó partra. Csikorgó hideg este borult Pest városára. A csillagok, mint megannyi égő szemek ragyognak az acélos égboltozaton, hideg szél süvölt a Duna medre fölött. A parti házakon zörögnek a kereskedők cégtáblái. Fortuna Sándor, a híres pesti csizmadia aranycsizmáját a boltajtó felől elkapja a szél, és sebesen görgetve viszi előre a Duna jegén. Senki sincs, aki utána fusson az aranycsizmának. Reggelre kelve, fejkavarva szidja a gazda a pajkos jurátusokat, akik megint csúfot üzvéen, valamelyik szabó műhelye fölé akasztották el az aranycsizmát. Pest sötét és kihalt. Az olajmécseseknek hírük-hamvuk sincs, hisz épp ebben az esztendőben mondta ki a pesti magisztrátus a határozatot, hogy teljesen elegendő, ha az éjszakai lumpoknak az útját a hold világítja. Minek arra pazarolni a drága olajat? Legalább a részeg jurátus nem ismeri meg a cégtáblákat a sötétben!

A Kék Duna fogadó hollétét is csupán arról lehet tudni a vak éjszakában, hogy az ivó ablakából (amely bőségesen van vasráccsal borítva) némi halovány világosság szűrődik ki a havas földre. A kapu, amelyen sasfejek tartják a rozsdás karikákat, már zárva van. A szél süvöltve vágódik be a barátok utcájába, és messzire megzörget valamely rosszul záródó ablakot.

Egy sötét, hosszú köpenyeges férfi fordul ki ebben a percben egyik sikátorból, amelyek nagy számmal vették körül a Duna-partot, hosszú lépésekkel közeledik a Kék Duna kapujához, és megzörgeti a kaput a karikával.

Néhány perc múlva fölnyílik a kapu, és a köpenyeges férfiú magas szárú lovagcsizmáiban, kezében aranyfejú lovaglővesszővel és fején széles baretben megjelenik a kivilágított vendégszobában, ahol kívüle már hárman üldögélnek.

Három halovány férfiarcot világítanak meg a faggyúgyertyák, amelyek a fehér asztalterítőn réztartókban állnak. Az egyik férfi vastag, fekete bajuszú, szilaj

tekintetű, széles vállú ember, akinek magatartásán meglátszik, hogy nem régen még a feszes egyenruha viseléséhez volt szokva, hirtelen fölemelkedik, és hatalmas karjait kitarva, nagy szeretettel keblére öleli a jövevényt.

– Régen vártunk, Ignác! – mondja mély hangon. – Társaim már nyugtalankodtak, de én buzdítottam őket, hogy te ígéretedet mindig meg szoktad tartani.

Az újonnan érkezett ledobja bő köpenyegét, amely alatt fekete bársonyruha látszik, gazdagon díszítve csipkével. A derekán széles selyemöv, amelyből egy tör markolatja emelkedik ki. A halovány arcban égő tüzes szemek fürkészve néznek körül a szobában, aztán keblére öleli a fekete bajuszú férfiút.

– Laczkovics kapitány, te ismeresz engem gyermekkorom óta. Tudod, hogy cselekedeteimet mindig az ésszerűség és okosság szabványai szerint szabom magam. Jó estét, Hajnóczy!

A halovány arcú, szőke fiatalember, aki csendesen húzódott meg az asztal mellett, örömmel ragadta meg a felé nyújtott kezét. Megrázta, és tiszteletteljesen mondta:

– Jó estét, mester! Csakhogy már eljött.

A harmadik egy fehér hajú, pápaszemes, tubákszínű ruhás férfiú volt a társaságban, aki eddig szórakozottan játszadozott burnótosszelencéjével. Szótlanul fogott kezét a jövevénnel, és vastag pápaszeme alól szórakozottan mérte végig Martinovicsot.

– A császár jól ruházza az ő embereit – mormogta.

Öreg, beteges, fáradt férfiúnak látszott a pápaszemes ember, aki csakhamar zsebébe nyúlt, és mielőtt bármit is előrebocsátott volna, hangos, lassú szóval olvasni kezdett egy iratcsomagból. Az iratcsomót a gyertyához tartotta, bal kezével pedig árnyékot vetett pápaszemére.

– Magyar Etats généraux... Káté a francia forradalom elveinek terjesztéséről és a megalakítandó Reformátorok Társasága című titkos társaságról...

– Kedves bátyám, nagyságos Gyurkovics tanár úr, hagyjuk talán máskorra a káté ismertetését! – szólt közbe Martinovics.

Gyurkovics Ferenc, a pesti egyetemen a politikai tudományok tanára, mélységes csodálkozással nézett végig a bársonyruhás férfiún.

– Kedves testvérem – mormogta sértődötten –, valóban csupán azért töltöttem itt a kései éjjeli órát, hogy önnek szolgálatára lehessen. Biztos voltam ugyanis arról, hogy ön a káté megismeréseért jött Bécsből Pestre.

Az udvari vegyész finoman mosolygott.

– Grácia, nagyságos tanár úr! Én uram és parancsolom, Leopoldus császár parancsából mulatozok jelenleg Pesten, és ugyanezért kérem az urakat e késői találkozóra. Nem vagyok ugyanis teljesen bizonyos abban, hogy báró Barkó pesti lovassági tábornok és a titkosrendőrség feje nem kémleli-e minden lépésemet. Pestről igen megbízható jelentések szoktak érkezni a tábornok úrtól. Nagy bla-

mázs volna részéről, ha legközelebbi jelentéséből hiányoznék az én pesti utazásom hiteles története.

– Tehát minek köszönhetjük a szerencsét? – kérdezte epésen Gyurkovics Ferenc, és mérgesen dugta tubákszínű kabátjába az iratsomót.

– Mindenekelőtt barátomat, Laczkovics kapitányt kívántam látni, és vele kedvező híreimet közölni – mondta Martinovics, és fél karjával átölelte a harcias katona vállát.

A kapitány mogorva arca hirtelen megenyhült, mint a téli táj a napsugárban.

– Valóban ideje volna már valamely kedvező auspiciumokat hallgatni, barátom – mondta mély hangján, és bajuszát harciasan csavarta meg, mintha legalábbis közelgő háborúról volna szó.

– Jó hírek, Laczkovics, pompás hírek! – biztatta Martinovics a zordon kapitányt. – Leopoldusnak többször említettem a vitéz Gréven-ezredbeli katonát, aki nemcsak a porosz burgonya-háborúban, de Belgrád megvívásában is kitüntette magát személyes bátorságával.

– Ez az elismerés az obsit volt és egy rongyos érdempénz! – dörögte közbe a kapitány. – És irodalmi működésemről milyen véleménye van a császárnak?

Martinovics szelíden mosolygott.

– Őfelségének tömérdek gondja van országaival. A flórenci leveleken kívül nemigen ér rá más levelek olvasására. A flórenciek pedig szorgalmas levélírók. A titkos szekrénykéik, amelyek Toscanában azért vannak kifüggesztve a városokban, hogy minden alattvaló személyesen megírhasssa panaszkodó levelét a császárnak, mindig megtelnek jelentésekkel. Bocsáss meg tehát, ha a császár még nem olvasta volna Belgrád megvételéről szóló költeményedet, sem *A macedóniai vitézt*. De különben is ez utóbbi Trenk Frigyes miatt nemigen lehetne népszerű az udvarnál...

– Kérlek – kiáltott közbe a kapitány dörgő hangon –, valóban nem tudom, mi kifogásod lehetne Trenk Frigyes ellen! Trenk igazat írt *A macedóniai vitézben*, a királyok rosszabbak Cartouche-nál, a francia rablónál. És vajon maga Trenk Frigyes tehet róla, hogy Nagy Frigyes nővére halálosan beleszeretett, és emiatt a porosz király üldözőbe vette? Bizonytalán nem. No de meg is fizetett a burkus királynak. Megírta élményeit, és az egész világ nevetett Nagy Frigyesen. A királyok mind egy húron pendülnek. Hisz az én esetem csak égbe kiáltó igazságtalanság. A követek, mágnások beugratnak a kérvény aláírásába, amelyben a magyar ezrednyelv behozatalát kérjük az országgyűléstől. Bennünket, Gréven-tiszteket nyomban vasra ver-

nek, aztán azon vesszük észre magunkat, hogy egyedül hagytak. Sem a mágnások, sem a papok nem törődnek velünk; még nyugdíjamat is elveszítem. Hónapok óta feketekávét ebédelek hitelben a Török Császárnál.

– Ezentúl másképpen lesz, nemes barátom – felelt Martinovics csendesítő hangon. – A császár kegyesen megígérte, hogy kinevez provinciális comissariusnak, helynöknek a megyébe. Lesz megélhetésed, mindennapi kenyered.

– No hát elég szegény volt, hogy eddig is engedték koplalni a pesti alispán fiát, az egykori magyar testőrt! – dörmögött a kapitány, még mindig fölhevülve. – És mikor lesz ez a kinevezés? A hitelezőim már fojtogatnak.

– A király kihallgatáson fogad, aztán minden rendben lesz – felelt Martinovics, és szeretetre méltóan simogatta meg a kapitány hátát. – Vén medve! Ha egyszer jóllaktál, a forradalmat sem fogod többé vérben keresztelni.

A szőke, halovány fiatalember szelíd csendességgel üldögélt az asztal mellett, és nagy figyelemmel hallgatta Laczkovics dörmögését.

– A kapitánynak mindenben igaza van – szólalt meg most csendes hangon. – Nagy reformokra van szükségünk úgy a közéletben, mint a társadalomban!

Martinovics széles gesztussal ölelte magához a fiatalember fejét.

– Ugyan, Hajnóczy barátom, te idealista, szelíd férfiú, talán már te is a vért kívánod, mint vad kapitány barátunk?

– Nem – felelt csendes, megfontolt hangon Hajnóczy, az egykori főúri magántitkár –, a vért én nem kívánom, de igenis, szívesen feláldoznám az életemet azon nagy eszmék szolgálatában, amelyek nyugat felől közelednek hozzánk. Az én életem már úgysem ér sokat. A végzet elvett tőlem mindent, ami nekem értékes volt. Elvette drága feleségemet, elvette hivatalomat, mert nem születtem nemesembernek, habár egész életemben arra törekedtem, hogy nemesebben gondolkozzam, viselkedjem az igazi nemesemberekénél. Szegény megboldogult nőm mondhatná el azon lelki gyötrődéseket, kinszenvedéseket, amíg megyei hivatalomban alantasaimmal feledtetni tudtam nemtelen származásomat. Az aszódi lutheránus pap, drága, jó apám, elfelejtett kutyabőrt adni a kezembe. Mert ó, mennyi szenvedéstől kíméltettem volna meg! Álmatlan éjjeleimen gyakran úgy rémlik nekem, hogy szegény drága nőmet is azért veszítettem el, mert nem viselhette el nemtelen állapotomat. Hogyne kívánnám tehát a távoli forradalom mennydörgését a magyar rónák fölött hallani, midőn mágnások és nemesek velem egyenlővé lesznek.

Martinovics csendesen hallgatta végig a szelíd, szomorú ember kifakadását, aztán halkán így szólott:

– Leopoldus uram irántad is kegyelmes volt, Hajnóczy. Meghallgatta előterjesztésemet, és nemsokára hivatalt kapsz a császár kegyelméből. A forradalmat pedig tegyétek félre. A mi vetésünk még nem érett meg a nyaktilóra.

– Köszönöm, Martinovics! – mondta a szelíd Hajnóczy. – A császári ír talán begyógyítja egykor nyitott sebeimet.

Az öreg Gyurkovics, aki félig gúnyosan, félig tréfásan mosolyogva hallgatta végig társai szavait, epéskedve megjegyezte:

– Remélem, nekem nem hoztál semmiféle hivatalt a császártól, Martinovics?

– Valóban, erre nem gondoltam!

Az öreg tanár a homlokára tolta a pápaszemét.

– Nos, látod, én pedig gondoskodtam a számodra hivatalról. Az egyik igazgatói állást néked szántam a Reformátorok Társaságában.

– Köszönöm, tanár úr, nem fogadom el! – felelt csendesen Martinovics.

– Balga férfiú! – kiáltott fel hevesen az öreg professzor, és izgatottan felemelkedett az asztal mellől. Még nem is ismered a kátét, amely az emberi szabadság bibliája leend, úgy hazánkban, mint az egész világon. A köztársaságot alkotjuk meg, és a papok elkobzott vagyonából negyvenmillió forint jövedelmet biztosítunk az államnak. Te már nem ismered ezt az országot, Martinovics, nem hallod a szívek dobbanását, nem érted a titkos sóhajtásokat és nyílt panaszokat. Ebben az országban megérett a forradalom búzakalásza, csupán aratásra vár. A Reformátorok Társasága csépele ki az érett kalászból a szabadság drága magvait. Várnak bennünket, hisznek bennünk, és már nagyon sokan együtt vagyunk, akik a jelszót várjuk. Az ország készen van a forradalomra. A szüretéken, ahol nemrégiben még József császárt káromolták, ma Dumouriez és Kosciuszko egészségére koccintanak. A pataki deák „republikánus atyafiának” nevezi társát. A pesti egyetemen a hallgatók levágják a copfot, Wurmman, a pozsonyi kesztyűs a minapában arról beszélt a borosasztal mellett, hogy mit is csinálna ő, ha egyszer a királyt elfogná. De már a paraszt is tudja, hogy van messze nyugaton egy ország, ahol már fölvirradt egy új hajnalhasadás. Martinovics, ennek a nemzetnek a megváltása reád vár. Én már nagyon öreg ember vagyok, holnapután vagy talán már holnapra elmegyek az örök egyenlőség birodalmába. Szeretném, ha a magok, amelyeket én ültettem el, egy gondos kéz ápolásával kicsíráznának, és nem vesznének el a semmiségben az eszmék, amelyekért szinte egész életemet feláldoztam. Martinovics Ignác, a kátét, amelybe életem gyümölcseit leraktam, néked hagyományozom. Egyszer talán az életben még szükséged lehet az öreg Gyurkovics tanácsaira.

– Köszönöm, kedves bátyám, elfogadom a testálását! – felel Martinovics, és kezét nyújtotta az öreg tanárnak.

– A kátében megtalálsz mindent, amire szükséged van: a titkos jeleket, a tagok névsorát és a társaság szabályait.

Martinovics már magára öltötte bő köpönyegét, és elbúcsúzott az éjféli társaságtól. Laczkovicsot megölelte és megcsókolta.

– Mérséklet, kapitány. A császár nem szereti a rebellis embereket! Maradjatok, én egyedül távozom, mert bizonyos, hogy kémeik járnak a nyomomba! A bécsi kabi-

net kezei hosszúak, és megvan a jó szokása, hogy a kabinet tagjai egymást éppen úgy megfigyelik, mint a gyanús embereket.

Sietve kilépett a régi fogadó kapuján, a jeges szél megtáncoltatta vállán a köpenyeget, és gyors léptekkel fordult be a legközelebbi sikátorba.

Alig tett néhány lépést, midőn egy sűrűn lefátyolozott, kendőkbe burkolt nőalak lépett elébe egy sötét kapualjból.

– Ignác, vigyázz! Kopók járnak a nyomodban! – szólalt meg titokzatos hangon a nő.

– Livinska! – kiáltott fel meglepetten Martinovics, és a nő keze után nyúlt.

A nő kisiklott kezéből, és szélgyorsasággal futott el a sötét éjszakában.

Martinovics egy pillanatig habozott, hogy a nő után siet, de nem sok ideje volt a gondolkozásra, mert a következő percben kopogó csizmasarkok visszhangoztak fel a sikátorban, és szürke köpenyeges katonák, polgári ruhás rendőrök állottak el az útját.

– Add meg magad! – kiáltotta egy kemény hang.

Martinovics nyugodtan megállott, és a katonák körülvették.

A tiszt rejteklámpát vont elő köpönyege alól, és a fogoly arcába világított.

– Ki vagy? – kérdezte.

Martinovics felelet helyett széttárta mellén a köpönyeget, kigombolta a kabátját, és ott a mellén megvillant a lámpafényben egy sárga, kerek éremdarab.

A tiszt leeresztette a lámpát, és szabályszerűen tisztelgett.

– Pardon, tanácsos úr! – mondta katonásan.

Elparancsolta a szürke kabátos legényeket a fogoly mellől. Martinovics pedig sietve folytatta útját a régi pesti Belváros kanyargós utcácskáin a decemberi éjszakában.

3.

A CSÁSZÁR FÁNKOT ESZIK

Farsang van Bécsben. Február 29-e. Estére udvari bál lesz a Burgban, a császár már öltözködik a bálra, senkit sem fogad többé lakosztályában.

A császár szobáihoz vezető folyosón a svájciak vállukra vetik a hosszú lándzsákat, senki sem jöhet már, akinek feszesen tisztelegni kellene.

A császár öltözködik.

A nagy palotának ragyog minden ablaka. Fáklyák világítják meg az udvarokat, a kapuknál a legnyalkább gárdisták teljesítenek szolgálatot. Ahány szál virág termett a schönbrunni kertekben, amennyi ibolyát össze tudtak szedni a messze Toscanában, azt mind a termek díszítésére használják. Az udvari szabók és sza-

bónók lázasan teszik az utolsó öltéseket a báli öltözeteken. A hó vastag pelyhekben hull a város fölé. Udvari bál lesz estére.

A császár legbelsőbb kabinetjének előszobájában báró Kern kapitány teljesít ma szolgálatot. A kapitány mozdulatlanul ül egy széken, és várja a megváltó csengettyűszót, amikor elmehet ő is öltözködni, hogy teljes parádében jelenjen meg a bálban.

Egy ember nagyságú olajfestmény fedi az előszoba egyik falát. Örült Fülöpöt, a spanyol királyt ábrázolja a kép. Talán azért függ itt a császári előszobában, hogy mindig szemük előtt legyen a császároknak szerencsétlen ősük, és óvakodjanak sorsától.

Báró Kern éppen szemben ül a képpel, és talán századszor olvassa meg a király kabátján a rendjeleket. Van ott olyan rendjel is, amelynek utolsóját magával vitte az Escorial sírboltjába a király, azóta sem adományozták senkinek. De nem hibáznak a királyi mellről Európa legelső rendjelei sem. A fiatal kapitány hiába sóvárog tehát azon, hogy csak egyet-kettőt mondhatna magáénak a rendjelek közül. Az ő ideje még nem következett el. A haj fehérségét, az orca ráncosságát és a lábak rokkantságát szokták feledtetni a császárok rendjeleikkel.

Örült Fülöp képe ebben a percben csendesen megmozdul, elválik a faltól, mint egy ajtó, és az ámuló kapitány elé az udvari vegyészek bársonytalárjában, szögletes kalapjában kilép Martinovics Ignác.

– Pardon, kapitány úr, az ijedelemért, amelyet akaratlanul okoztam – mondja az udvari vegyész mosolyogva. – De másképpen valóban nem juthattam volna öfelsége elé. A buta svájci sehogy sem tudta belátni azt, hogy a császárt öltözködés közben is meg lehet látogatni. A titkos utat választottam tehát. És most kérem, jelentse öfelségének, hogy itt vagyok.

– Elcsapatom a svájcit! – felelt magához térve ámulásából báró Kern. – Mégis hallatlan, hogy a palotában a császár legbizalmasabb embere sem járhat-kelhet nyugodtan!

Martinovics finoman mosolygott.

– Ne fárasssa magát, kapitány. A rendelkezést ön adta a svájcinak, különös tekintettel reám. Csakhogy az urak sohasem gondolják meg, hogy mit cselekszenek. Én ismerem azt az ajtót is, amely egyenesen a császár hálószobájába vezet. Vajon ki állaná utamat a titkos folyosón?

Báró Kern tiszteletteljesen meghajolt, és csakhamar eltűnt a nehéz, piros függönyök mögött. Egy-két másodperc múlva már visszatért, és olyan alázatossággal, amely nem rejtette el a mögötte rejtőzködő gúnyt, meghajolva mondta:

– Öfelsége még nem vette fel díszöltönye egyik darabját! Türelmet kérek, tanácsos úr.

Martinovics Ignác ebben az időben már nagyon jól ismerte helyzetét a császár szobáiban. Szépen, csöndesen félretolta a kapitányt az útból, és így szólott:

– Én majd felelek odabent a vakmerőségemért! – mondta, és belépett a piros függönyök mögé.

A császár valóban még nem volt teljesen felöltözködve. Hiányoztak a rendjelek fehér ezredesi kabátjáról, valamint a piros szalag. A mennyezetig érő velencei tükör előtt állott, és Krantz Ferdinánd, az öreg komornyik foglalatосkodott körülötte. A tükörből észrevette a közelgő udvari vegyészt, és nyájasan intett neki kezével.

– Nos, tanácsos úr, talán az örök ifjúság cseppjeit fedezte fel, hogy kedveskedjen vele a mai udvari bálra? – kérdezte, és szeme felvillant.

– Az örök ifjúságot majd csak Goethe János Farkas úr fogja fölhalálalni, felség, ha ugyan győzi korral. Némely jelenteni valóm volna, mielőtt felség a bálterembe lépne.

– Ismét összeesküvések? – kérdezte a császár, és fáradtnak, betegesnek látszott ezen az estén.

– Összeesküvés nélkül nem kel fel a nap felséged birodalmában – felelt Martinovics. – Ez éppen olyan járvány most az emberek között, mint a középkorban a lepra. Nem is tartják igazi művelt embernek, aki ne volna részese egy-két titkos társaságnak. Legutóbb Pesten készül némi veszedelem. A haldokló Gyurkovics egyetemi tanár szervezte meg a Reformátorok Társaságát...

– Gyurkovics? – mormogta a császár, és az aranygyapjút akasztotta nyakába. – A nevekkel rossz viszonyban van a memóriám. Tegye meg írásbeli jelentését a kabinetirodának.

Martinovics meghajolt, de nem mozdult helyéről. A szemét az ezüstfejű komornyikra szegezte, és a császár a tükörből elérte a célzást.

– Ferdinánd, nincs többé szükségem reád. A nagy szalagot majd a tanácsos úr segítségével veszem föl.

Az öreg komornyik eltűnt a szobából.

– Nos, segítsen, kedves tanácsos!

A széles, piros szalagot a jobb váll dragonérja alatt kellett áthúzni. Martinovics lábujjhegyre emelkedve foglalatосkodott a császár vállánál, és ebben a pillanatban suttogva a fülébe mondta:

– Felség, ma ne egyen farsangi fánkot!

A császár halovány arca egy fokkal még haloványabb lett.

– Nos? – kérdezte fojtott hangon.

Az udvari vegyész még mindig a szalagot igazgatta, és gyors, alig hallható hangon suttogta:

– Többször jelentettem már, hogy sok megbízhatatlan elem vegyült a jezsuiták közé. Napok előtt a jezsuiták linzi rendházában titkos nagygyűlés volt, amikor a gyűlés minden tagja egy farsangi fánkot kapott emlékül... Felség, a szalag rendben van!

A császár fanyar nevetéssel csóválta meg a fejét, és hirtelen haraggal mondta:

– Ön sehogy sem tudja páter Dominít megbocsátani a jezsuitáknak! Nos, én nem azonosítom magamat az ön ellenszenvével.

– Felség...

Martinovics ajkába harapott, és elsápadt. A császár még sohasem szólt hozzá ilyen nyersen. Ebben a hangban mintha a kegyvesztés jeges szele süvöltene előre.

De nem, a császár újra mosolyog. Igaz, hogy fáradtan és szomorúan, de mégis mosolyog.

– Nagyon tetszett nekem az ön magyar barátja, az a kemény kapitány...

– Laczkovics, felség!

– Igen helyes katonának látszik, úgy látom, nem érdemtelenre pazarolta dicséretét, tanácsos.

– Másik barátom, Hajnóczy, ugyancsak kiváló férfiú!

– Gondolni fogok rájuk. És most Isten önnel, az ajtónál már hallok Sauzou pálcájának kopogását.

A császár kegyesen intett, Martinovics térdre ereszkedve megérintette ajkával a császár kabátját, aztán kisetett az öltözőszobából. Amíg a hosszú folyosón végigment, folyton a császár halovány, fáradt arcát látta maga előtt, és sehogy sem tetszettek neki azok az el-elhomályosuló szemek.

– Csak megvizsgálhatnám! – dörögte magában aggodalmasan, és egy falmélyedés előtt elővette ruhájából azt a kis aranykulcsot, amely a palota minden zárát nyitotta, a láthatatlan kulcslyukba illesztette, és a titkos ajtón át a szabadba lépett.

Keresztülsetett egy homályos udvaron. Aztán a fáklyafényes részekbe került, még visszanézett a kivilágított ablaksorra, ahonnan az udvari zenekar első taktusai hangzottak le a havas éjszakába, aztán nekivágott a téli utcáknak.

Farsang utolsó napjai voltak Bécsben.

A helytartóság engedélyt adott a mulatozásra, és a bécsi nép élt is az engedelemmel. Zajos, álarcos csoportok hemzsegték az utcákon, a sörházakban víg zene zengett, és a Mária Terézia-korabeli, fehér szoknyás mosóleányok mintegy fölébredve félszázados álmukból, ismét elfoglalták helyüket a mulatságok központjában. Jókedvű, éneklő emberekkel volt tele a város. Cifra ruhás urak és hölgyek mentek karba fogózva az utca szélességében. A szembejövőt megcsipkedték vagy megcsókolták. Martinovics mind a kettőből kapott, amíg keresztülvergődött a Belváros szűk utcáin, hogy megkopogtassa a Müllergasse Nr. 6. kapuját.

Ezen az estén Livinskánál is mulatság volt. Marie tant szabóműhelyéből kihordozták a bútorokat, és táncteremmé alakították át a helyiséget.

Csupa jó ismerősre talált itt az udvari vegyész.

Livinska túlárado kedvvel nyújtotta a kezét.

– Köszönöm önnek, hogy meglátogatott. Ma énekl el először Hebenstreit barátunk az *Eipeldau*i dalt.

A porcelánokkal megrakott szalonban vígan itta a lángoló puncsot a társaság. Hackel, az öreg kereskedő a sarokban ülve mondogatta mély bölcsességeit a forradalomról és az asszonyokról, az öreg báró Riedl, a híres matematikus már elővette kedvenc témáját, amellyel matematikai alapon óhajtott megoldani a forradalom kérdését. Gilovszky, az ábrándos fejű tanuló szokás szerint mélyen elmerülve ült a pianinónál, és nagy fekete szemét egy pillanatra sem vette le Livinska asszonyról, akibe halálosan szerelmes volt. A forradalmi dolgokhoz vajmi keveset értett, de szívesen nekiment volna a szuronyoknak, ha Livinska azt parancsolja.

Martinovicsot nagy ujjongással fogadták.

– Végre, végre! – kiáltott a férfias hangú Marie tant, aki erre az estére levetette a forradalmi köntöst. – Végre ismét hallunk szép zenét és éneket.

Az udvari vegyész a szívére szorította a kezét.

– Ah, mily jólesnek szívemnek e szavak! – felelt tréfás komolysággal. – Hol vannak tehát a hangszerek? A császár is mulat ma este a Burgban, miért ne mulathatna legkisebb szolgálja?

Víg ének, zene verte fel a kis lakás csendjét, a robogó tálak egymás után jelentek meg a konyha felől, és éjfél tájban, midőn a hangulat már tetőpontjához érkezett, hirtelen előállott Hebenstreit helytartósági főhadnagy a forradalmat dicsőítő *Eipeldau*i dallal.

A tapsok alig csitultak le, midőn a kapu felől kopogtatás hallatszott.

– Vajon ki jöhet ily későn? – kérdezték az egymásra vetett tekintetek.

Csoszogó lépések közeledtek a csigalépcsőn, és havas felöltőben egy sovány, öreg uracska lépett a szalonba. Az arca nagy ijedelmet és felindulást árult el, a lámpák egy pillanatig elvakították látását, és tétovázva nézett körül.

– Gotthardi, kegyelmes uram! – kiáltott fel rosszat sejtve Martinovics. – Engem keres?

– Önt keresem, kedves barátom! – felelt reszketeg hangon. – Borzasztó dolog történt az udvari bálon. Császár öfelsége hirtelen rosszul lett, és úgy vitték hordágyon szobájába.

A forradalmi társaság megdermedve hallgatta a baljóslatú szavakat. Egy pillanatig senkinek sem jött hang a torkára. Martinovics ugrott föl elsőnek.

– Nemde fáinkot evett a császár?! – kiáltotta.

– Én nem tudok többet, mint amit mondtam – szólott nyöszörögve az öreg uracska. – Végem van, meghalok! Ilyen borzasztó dolgokat kell megélnem öreg fejemmel.

– Megyek a Burgba! – kiáltotta Martinovics, és talpra ugrott.

Fölkapta a köpönyegét, és csaknem kalap nélkül akart elmenni.

Livinska megfogta a kezét.

– Ignác, mi ébren várakozva töltjük az éjszakát. Jöjj vissza friss hírekkel!

Martinovics erre már nem felelt.

Hajnalfelé azonban, mikor visszatért halotthalvány arccal, ziháló mellel és kétségbeesett tekintettel, szinte erőtlően esett össze, és a fejét a Livinska ölébe hajtotta.

– A császár meg fog halni. És nekem végem van örökre – nyögte keservesen.

MÁSODIK RÉSZ: A FORRADALOM KÖRÜLUTAZZA A VILÁGOT

4. A JÁMBOR UTAZÓHOZ

Éjszaka van 1793-ban, és Bécsben, a város nagyobbik részében már eloltották az olajlámpásokat, amelyek a házak fölött kifeszített kötélén lógtak. Három-négy lámpás ég csupán Bécs egész területén, amely már akkor is hatalmas város volt. Kőfalai napi járóföldnyi hosszúságban futottak a város körül, míg egyik kapujától a másikig négy óra alatt sem lehetett eljutni. A külváros, amely a tulajdonképpeni Bécszet a sáncokon és falakon kívül övezte, a földrajzi tudósok előtt számíthatott ugyan Bécshez, de maga Bécs, a bécsi polgár sohasem akarta elismerni, hogy a számos előváros közül bármelyik is közelebbi atyafiságban volna az anyavárossal.

A külvárosok lakossága valóban nem olyan emberekből tellett ki, akiknek rokonságára bárki is büszke lehetett volna. Sehonnai csavargók, tolvajok, orgazdák, feslett nők, vándorcigányok, komédiások és mindenféle rabló söpredék lakta a félig földbe ásott házakat, ahol gyakori jelenség volt a tűzvész és a kolera. A pusztító tüzet bizonyos meglepődöttséggel nézte a bécsi polgár a város tornyai-ból.

Ha egy-egy jelentősebb tüzesetet jelentett a Szent István-torony őre az elővárosban, a bécsi polgár feleségével és gyermekeivel amolyan kirándulásfélét rendezett a sáncokhoz, amely kirándulásból sohasem hiányzott az elemózsiáskosár, sem a borosüveg. Ott falatoztak a polgárok a sáncok alatt, ha megunták nézni a nagyszerű tüzet, amely sorban fölégette a nyomorult viskókat, a szemétdombokat és nemritkán a szerencsétlen lakosokat is.

A külváros lakói az évről évre megismétlődő tűzvészt maguk sem tekintették már egyébnek, mint mulatságnak, amelyről a véletlen gondoskodott számukra. A császár tiltotta a medve- és kutyaheccet, a söpredék nép még farsangban is csak akkor mulathatott, ha „saját maga rendezte mulatságait, felgyújtván nyomorult tanyáit”.

A legnagyobb tűzvészek után sem tűnt el azonban egyetlen elővárosa sem Bécsnek. Mint eső után a gomba, úgy termett meg egyik viskó a másik után. Az ottani lakosok szerfölött ragaszkodtak szemétdombjaikhoz, a piszkos csatornákhöz és föld alatti barlangjaikhoz. Alig fordult egyet az esztendő, már újra fölépült a leégett

külváros, és most már csak idő kérdése volt, mikor rendeznek odakünn újra egy szép, nagy tüzet a gyújtogatók.

Csak a tavaszi kolera volt az, amelynek nem örvendezett a bécsi polgárság. Ilyenkor becsukták a kapukat, és a Belváros utcáiról kikergették a koldulókat, a cigányokat és a kutya- és madárárusokat. Az üstáruló cigányok, valamint a vak zenészek, akik más alkalommal szívesen látott vendégei voltak a bécsi házudvaroknak, nyomtalanul eltűntek. A bécsiek csak hallomásból tudták, hogy odakünn az elővárosban beszentelés nélkül, néha még félig elevenen temetik közös gödörkbe a nyavalyásokat.

A bécsi polgár gyakran hordott füstölőt a kezében ezekben az időkben, és jó keresete volt a csodadoktoroknak, bűbajosoknak. Az ablakokat hónapszámra nem nyitották föl, és még azzal sem törődtek, hogy a külvárosi emberek ilyenkor feltörték a városi pincéket, és a bor és pálinka patakokban folyt a rongyos viskók között. Egyetlen rendőrnek sem jutott eszébe ezen megbotránkozni.

Ha a tűz a kolerával egy időben látogatta meg a külvárost, akkor kerekedett csak pokolbeli borzalom odakünn. Talán még a császár sem tudott aludni a nyomorultak ordításától. Mondják, hogy egyszer a városi fizikus (vagyis: az orvos) tanácsára égették föl a gyújtogatók a kolerás külvárost.

Ahol a sáncok kezdődnek, és a külváros végződik, de már a kapun belül, ebben az időben egy régi vendégfogadó állott a Lilienthali úton, amely fogadó a Jámbor utazóhoz volt címezve.

A fogadók ebben az időben csaknem egyforma mintára épültek egész Európában, mint akár manapság a víghotelek. A német városok fogadói cseppet sem különböztek a francia vagy a magyar felvidéki fogadótól. A nagy kontinentális út mentén, amely kezdődött Lengyelországban, és a lengyel királyok bőkezűségéből a magyar határt érintve Bécsig vezetett, hogy Béctől német földön át egész Madridig nyúljon, meg volt rakva bőségesen fogadókkal.

Mindig voltak emberek, akik szerettek utazni, akik nem féltek a fáradságtól, az utazás veszedelmeitől. A nagy utazókocsik éppen úgy eljutottak Bécsből Madridba, mint manapság a gyorsvonat. Igaz, hogy akkor hónapokig tartott az utazás. A tágas udvarú, vastag falú fogadók az út mentén napokig látták vendégül az utazókat, amíg kedvük támadt az utazás folytatására.

A magyarok, akik Bécsbe látogattak, az Arany Oroszlánban szállottak meg rendszeren. Évszázadok múltán is emlékezett a Bécsbe érkező magyar, hogy apái meséltek az Arany Oroszlán ablak nagyságú tükreiről, a kanyargó csigalépcsőről és a homályos ebédelőteremről, ahol esténként naftalámpások ragyogtak. Az Arany Oroszlánban éppen úgy mulattak a magyarok, mint akár odahaza, vagy Pesten a Hét Választóban. A bécsi policáj, amely élénk figyelemmel kísérte a Bécsben mulatgató magyarok viselt dolgait, sohasem haragudott meg azért, ha az Arany Oroszlánból éjszaka is cigánymuzsikuskok zenéje hangzott ki, amely mulatozás pedig szigorúan tilos volt. A bécsi policájnak volt esze. Azt mondta, hogy inkább csak mulassanak a magyarok, mint politizáljanak.

De hagyjuk az Arany Oroszlánt sárga falaival és sötét udvarával, mely a kétszáz esztendő előtti magyarnak a császári Bécs pompáját és fényűzését jelentette. (Hiszen gyakran az Arany Oroszlánnál nem is jutott tovább a magyar. Félt az ismeretlen városban az eltévedéstől.)

A Jámbor utazó másféle fogadó volt. Olyan embereknek volt a megszállóhelye, akik nem szerették, ha kíváncsi szemek tekintetének vannak kitéve. Ebben az időben Európa tele volt mindenféle titkos társaságokkal. A legtöbb titkos társaság csupán azért alakult, mert az emberek kedvüket lelték a titokzatosságban, rejtélyeskedésben. Mintha a középkor régen elmúlt hangulata tért volna vissza az elmosódott zene módjára az emberi elmékbe. Titkos társaságok alakultak mindenféle célokra, de a legfőbb cél volt mindig a tagoknak egymáshoz való kapcsolása a titokzatosság révén. Három fogadó volt Európában, amely a Jámbor utazóhoz volt címezve. Düsseldorfban, Bécsben és Lembergben voltak e fogadók, ahol a titkos társaságok tagjai megszállani szoktak.

A bécsi Jámbor utazónak egy francia származású ember, bizonyos M. Pilleau volt a gazdája. Ha hinni lehet a följegyzéseknek, M. Pilleau ártatlan tagja volt a legtöbb titkos társaságnak, és igen jó üzleteket csinált fogadójával. Másrészt igen jó összeköttetése volt a políciával is, úgyhogy a nála megszállott utazók, bármelyik titkos társaságnak voltak is tagjai, teljes biztonságban lehettek.

Köpcös, kis termetű férfiú volt Pilleau úr, aki állandóan hófehér vászonsapkát viselt fején, és harisnyás, félcipős lába olyan fürge volt, mint a nyúlé. Ha senki sem látta, akkor nagyon jámbor, szinte ostoba kifejezése volt simára beretvált arcának. Órákig állott mozdulatlanul a söntésben, és üres tekintettel bámult a levegőbe, vagy szórakozottan csörgette aprópénzét. Csak akkor rázkódott meg, ha kocsigördülés hangzott fel a mély kapualjból. Sötét, szinte aggasztó kifejezést öltött az arca. A homlokát összeráncolta, és fontoskodva tette hátra kezzeit. Vas-tag orra szimatolva hallgatta a kerézkörgést, és olyanformán mérte végig a vendéget, mint egy szigorú vizsgálóbíró.

A Jámbor utazó vendégei rendszeren estefelé szoktak megérkezni, hogy reggel tovább utazzanak.

Pilleau úr nem szerette azokat az utazókat, akik nem takarták el arcukat köpenyegük szárnyával, amikor lámpásával arcukba világított. Nem sokra becsülte az olyan utast sem, aki elmondta, hogy honnan jön, és merre megy. Még ha közölte vele az utazó a titkos társaság jelét, amelyhez tartozott, akkor sem melegegett fel Pilleau úr irányában, ha az utas a söntésben vagy éppen az ebédlőszobában foglalt helyet. Ilyenkor aggodalmaskodva szokta megjegyezni, hogy a kapu még nyitva van, és nem tudhatni, hogy nem érkeznek-e újabb vendégek.

Ha az utazó erre sem mutatott semmi ijedelmet, hanem nyugodtan falatozott tovább az ebédlő képei alatt (amelyek megfordítva voltak a helyükre akasztva, hogy első pillanatra ne lássék jelentőségük), Pilleau úr nem törődött tovább vendégével. Hideg, közömbös arccal állott helyén, és tudomást sem vett az utazóról, aki rendszeren felszólítás nélkül szokott beszélni utazásáról, kalandjairól, terveiről. A legtitkosabb küldetések, utazások nem érintették ilyenkor Pilleau úr kíván-

csiságát. Unatkozó arca azt látszott mondani, hogy neki ugyan beszélhetnek, nem hisz a hazugságokban.

Azon az estén, amely egy késő őszi napon borult rá Bécs városára ebben az esztendőben, M. Pilleau végre olyan vendéget fogadhatott a Jámbor utazóban, amilyenhez régen nem volt szerencséje.

Egy kisebb fajtájú utazókocsi hozta a vendéget, és a postakocsis a legmogorvább fickók közül való volt, akik valaha a Jámbor utazóban megfordultak.

A hintóból egy sovány, hajlott vállú férfiú ugrott ki, akinek széles kalapja mélyen a szemére volt húzva, míg bő, fekete köpenyét arcához emelte. Két tüzes szemet világított meg csupán a M. Pilleau lámpása, valamint gombos lábszárvédőkbe bújtatott, sovány lábszárakat.

A jövevény ideges nyugtalansággal nézett körül a sötét udvaron, és Pilleau úr füléhez hajolva, halkán mormogta francia nyelven:

– Szobát akarok, ahol teljes biztonságban lehetek. Van olyan szobája?

A fogadós boldog arckifejezéssel bólintott.

– Tehát: előre – mondta röviden az idegen.

Pilleau úr még egyszer tetőtől talpig megnézte vendégét, és határozottan tetszett neki, hogy milyen türelmetlen, ideges a férfiú, aki nyugtalankodva nézett a nyitott kapu felé.

– Majd bezáratom a kaput! – ajánlkozott a vendéglős.

A vendég bólintott, míg jobb kezével erőteljesen megfogta Pilleau úr karját.

– Ne fecsegen annyit, hanem vezessen a szobámba – szólt, és úgy megszorította a fogadós karját, hogy bárki más felkiáltott volna a fájdalomtól. Pilleau úr azonban mosolygott csupán, és gyönyörködve mormogta:

– Az ördögbe! Ez már aztán komoly dolognak látszik.

Fürge lábai gyorsan vitték előre, míg a lámpással az utat mutatta. A Jámbor utazó sem nélkülözte a titkos lépcsőt, mint ebben az időben a legtöbb ház. A fogadós a titkos lépcsőn vezette a házba a vendégét, és jókedvűen nyitogatta fel a poros szobákat, míg végre egynél megállapodott. A szobának nem volt ablaka, ajtaja pedig olyan furfangosan volt elhelyezve, hogy észre sem lehetett venni a falban. A lámpást az asztal közepére helyezte, és széles gesztussal fordult a szobában.

– Itt lakott Kosciuszko, mikor Bécsben járt. De lakott itt körül más nevezetesség is.

Az idegen a keskeny ágyra telepedett, és a köpenyeget kissé leengedte arcáról. Fiatal, sovány, borotvált arc vált láthatóvá, amelyet széles pofaszakáll határolt, míg a kalap alól költői rendezetlenségű fürtök bukkantak elő. Mozdulatlanul ült a helyén, és ajkait összeszorította.

– Parancsol valami vacsorát? – kérdezte a legnagyobb tiszteletteljességgel a fogadós.

Az idegen legyintett kezével.

M. Pilleau szinte reszketett már a kíváncsiságtól.

– Messziről jött?

Erre sem kapott választ.

– Miben lehetek szolgálatára? – kérdezte földig hajolva.

Az idegen az ajtó felé mutatott.

– Megyek – dörögte a fogadós, és alázatosan hajlongva hátrált az ajtó felé. – Egy zsinór van az ágy felett. Ha azt meghúzza, nyomban szolgálatára állok. Jó éjszakát!

Nehezen találta meg a kilincset, és sóhajtva nyitotta ki az ajtót. Fejcsóválva, de büszkén lépkedett lefelé a lépcsőn, és többször hátranézett, hogy nem gondolta-e meg a dolgot az idegen.

– Komoly ember! – dűnnyögte magában, és titokzatosan foglalt helyet a söntésben.

A sarokban, alig észrevehető helyen egy nyelv nélküli harang függött le a mennyezetről. Erre a harangra fordította most minden figyelmét, mert a harang összeköttetésben volt a titkos szobával.

Ült csendben, szinte leskelődve a helyén, amint a harang egyszerre csendesen megmozdult, és néhányszor megingott a levegőben. Pilleau úr szinte magánkívül ugrott talpra, és szélsébséggel vágatott vissza a titkos szobába. Két kezét a szívére szorította, és az izgalomtól remegő hangon kérdezte:

– Parancsolni tetszett velem?

Az idegen egy darabig még fel és alá járt a szobában, aztán hideg, erős hangon így szólott:

– M. Pilleau, mi önt ismerjük.

– Megbízható ember vagyok – rebegte a fogadós.

– Ne szóljon mindig közbe! Ma, október 27-ikén éjjel tizenkét órakor tűz keletkezik a külvárosban, amely a fogadón túl elterül. Nagy zavar, tolongás, láрма támad a Lilienthal utcában, a polgárok mennek a tüzet nézni. A tumultusban háromszor fognak kopogtatni a Jámbor utazó kapuján. Ön felnyitja a kaput, és bevezeti ide hozzám azokat a férfiakat, akik a kapu alatt állanak, miután a jelszót egyenkint megmondták. A jelszó: „La révolution fera le tour du monde... A forradalom körülutazza a világot...” Ezt parancsolja önnek a párizsi jakobinus páholy, amelynek a kezei hosszúak.

– Engedelmeskedni fogok – felelt M. Pilleau.

Az idegen újra az ajtóra mutatott, és mielőtt a fogadós még bezárta volna maga mögött az ajtót, az ágyra vetette magát, és láthatólag nyomban elaludt.

A Jámbor utazóban már régen kialudt minden világosság, amikor a Szent István-toronyban éjfélkor megkondult a vészharang, és piros lángok világították meg az éjszakát a külváros felől. Zivataros, szeles éjszaka volt, és a tűzvész percek alatt teljes erejében lobogott fel a falakon kívül.

A Jámbor utazó érdemes tulajdonosa, aki az egész éjszakát ébren töltötte, a söntés bezárt fatámlái mögött dobogó szívvel hallgatta a vészharang zúgását és az eleinte szórványosan, majd sűrűbben kopogó lépéseket, amelyek a Lilienthal utca régi kövezetén felhangzottak.

Majd egyetlen tompa dübörgésbe folyt össze a tűz felé rohanó polgárság lépései-nek kopogása. Hangos kiáltozás, morajló láрма verte fel az éjszakát. Az éjszakai tűzvész szenzációja még az asszonyokat és gyerekeket is kicsalta az ágyakból. A módosabb polgárok gyorsan befogattak, és kocsin igyekeztek a tűz színhelyére. Majd egy szakasz lovasság vágatott végig a városrészen, amelyet csupán a közeli tűz vérpirossága világított. Lipót császár eltörölte a népies mulatságokat, Ferencnek még nem volt érkezése a nép szórakoztatásáról gondoskodni, hiába írták meg a flórenci titkos szekrénykébe csempészett levelek a bécsi császárnak, hogy a népet mulattatni kell, mert különben maga gondoskodik mulatságáról: gyűjtogat vagy összeesküszik.

Az éjszakai tűzveszedelem csaknem egész Bécsset az utcára csalogatta. A tapasztaltabbak azon vitáztak, hogy vajon hány ember fog beleégni a házakba.

A lovasság galoppja már messzire dübörgött, amikor a Jámbor utazó kapuját háromszor megkopogtatták.

M. Pilleau örvendezve dörzsölte össze a kezét, és míg a kapuhoz sietett, büszkén gondolt arra, hogy a franciák mégis legjobban értik az összeesküvés módját, hiszen tanácskozássra jobb időt nem is választhattak a tűzveszedelmes éjszakánál.

Csöndesen fölnyílt a kapu, és egymás után rövid időközökben hat sötét köpönyeges, eltakart arcú férfiú surrant be a kapu alá. Suttogva, dörögve adták le a jelszót, Mirabeau szavait:

– A forradalom körülutazza a világot!

Midőn mindnyájan együtt voltak. M. Pilleau némán fölvezette a hallgató embereket a titkos folyosóra. Megvárta, amíg az utolsó is belépett az idegen utazó szobájába, aztán amint rövid lábai csak bírták, a padlásra iramodott, ahonnan a mennyezet hasadékán keresztül mindent láthatott és hallhatott, ami a szobában történik.

Mire a fogadós a padlásra érkezett, az éjszakai emberek már levetették köpönyegeiket, és a sötét, nagy kalapokat a sarokba vetették.

A francia utazó ült az asztalfőn, és hárman ültek jobbról, hárman balról. Titokzatosan világította meg az olajlámpás a halovány arco-kat és az asztal lapjára helyezett fehér kezeket. A francia egy papírlapról valamit fölolvast, aztán intett a mellette ülő férfiúnak. M. Pilleau a mennyezet hasadékán át csakhamar felismerte a szólásra emelkedő férfiúban Hebenstreit főhadnagyot, a bécsi költőt, aki az *Eipeldau* című dühös forradalmi dalnak volt szerzője. Piros orrú, kopasz homlokú, mosolygós szemű ember volt a főhadnagy, aki

ebben az órában inkább illetet volna egy sörház kedélyes asztalához, mint erre a helyre.

– Verseket írtam királyok, papok és nemesek ellen – kezdte a költő. – A hexameter éppen úgy felhasználtam verseimhez, mint a bécsi szójárást!

– A klub tudja ezt, és méltányolja! – szólt közbe az idegen.

– A forradalmi eszméket mindenütt terjesztem. Akár Hackel boltjában üldögélek délutánonként, akár Anissnál, csak a forradalomról beszélgetünk mindig. Arról a forradalomról, amely feltartóztathatatlanul közeledik Bécs felé is, hogy végigvonuljon az egész világon.

– Más előterjeszteni valód nincs ezenkívül, polgártárs? – kérde az idegen.

– De igen! – felelt a helyparancsnoksági főhadnagy, és hirtelen lelkes pír öntötte el az arcát. – A forradalomnak nemcsak versekre és elszánt férfiakra van szüksége, hanem szüksége van fegyverekre is. Hosszas gondolkozás után egy terv fogamzott meg bennem: a tervet, íme előterjesztem. Hadikocsikat kell építenünk, amelyek megvédelmezik a forradalmi tömeget a lovasság rohama ellen. Eddig, ha csatáról volt szó, a gyalogosok oroszláni bátorsága azon törött meg, hogy nem tudott ellenállni a lovasok mindent elsöprő rohamának. És miután a forradalmi eszmék jelenleg még csak a gyalogjáró intelligens emberek között hódítottak, hadikocsim ezeknek védelméről gondoskodik. Megvasalt szekereket kell építenünk, amelyek hegyes lándzsákkal, éles kardokkal és mindenféle szűrő-vágó szerszámokkal legyenek ellátva. A kocsi elé fogott paripák fülébe az alkalmas percben tüzes taplót kell elhelyezni, és a megvadult állatokat a szekérrel a lovasság közé bocsátani.

– Előterjesztjük a klubnak! – mondta csöndesen az idegen, és a költő mellett helyet foglaló idősebb urat szólította föl.

Meghajlott hátú, fehér hajú, pápaszemes öregúr emelkedett föl, aki reszketeg hangon kezdett beszélni, de hangja mindinkább megerősödött:

– Tiszteletre méltó, jámbor utazó, te eddig nem ismertél engem. Én Riedl báró vagyok, aki mostani császárunkat, Ferencet a matematikára tanítottam ifjú korában. Én szeretett tudományomat, a matézist óhajtanám rendelkezésére bocsátani a forradalomnak. Hiszen mindnyájan tudjuk, hogy a matematika az, amely csalhatatlan. Csupán szigorú számvetés útján tudhatjuk meg, hogy hányan vagyunk azok, akiket besorozhatunk az egyenlőségi szövetségbe, amely szövetség végre eltörli az arisztokráciát és a velejáró kiváltságokat a föld színéről. Én tehát úgy terveztem, hogy egy napon végre színt kell vallani minden titkos és nyílt forradalmi férfiúnak Bécs városában. November elsején reggel hét órakor jelenjen meg minden ember, aki tagja akar lenni az egyenlőségi szövetségnek, jelvényvel az utcán. E jelvénynek legalkalmasabb volna, a francia republika háromszínű szalaga, amelyet a kalapján viselne minden polgár. Az utcán találkozunk valamennyien, és én századokra, ezredekre osztom híveinket. A századok maguk közül centúriókat választanak. A legidősebb centúrió leend az elnök.

– Előterjesztjük a klubnak – mondá halkan az idegen. – Held lelkész polgártársunkat halljuk!

A szikár lutheránus pap gyújtó szavakkal festegette a jövő képét. Átszellemülve, lángba borulva jelezte az időt, midőn a párizsi konvent parancsol majd Bécsben is.

Az emberiség gyönyörű eszméktől volt telve ezen időben. A szikár férfiú méltó papja volt az eszméknek, amelyek az emberek lelkéről leszedegették a bilincseket. A mellette ülő ősz hajú és fekete bajuszú Denkmann orvos bólogatott a szavakhoz, míg Troll, a rendőrigazgató szinte átszellemülve hallgatta a pap szavait.

Held lelkész szavai után egy lecsüngő bajuszú, sörtés hajú férfiú mozdult meg a helyén. A zsinóros mentéjéből két sárga papírosba csavart tekercset dobott az asztalra. Gróf Soltyk – mert hiszen ő volt a sörtés hajú – lengyeles akcentussal megszólalt:

– Held olyan szépen beszélt, hogy ezt meg kell hallania a francia konventnek is. Felajánlok kétszáz aranyat azon célra, hogy Held Párizsba utazzon, és a konventnek tudomására hozza, hogy sokan vagyunk Bécsben, akik várjuk a nyugatról jövő jeladást.

– A jeladás már megérkezett! – kiáltotta emelt hangon az idegen. –

A párizsi jakobinus klub, az örök világosság páholya, a múlt hetekben tartott ülésében foglalkozott Ausztria-Magyarországgal. Tudnotok kell ugyanis, hogy a leghatalmasabb konvent kegyelmes határozatot mondott ki Párizsban. A konvent elhatározta, hogy valamennyi szegény, leigázott, szolgaságban levő népnek megengedi, hogy a nap sugaraiban, amely francia földön kelt fel, sütkérezhessék. Új életre ébredjenek az elsenyvedt testek, a föld porában féregként fetregő lelkek megvilágosodjanak a francia nap fényességében. A konvent kinyújtja karjait, amelyeknél erősebb még nem volt a világ fennállása óta, a sötét országokban lakó népek segítségére. Elhoztam nektek a kezet, éljeteke vele. A konvent elküldi nektek az emberiség legdrágább kincsét, az örök szabadságot. A halottakat feltámasztjuk, a zsarnokság méhében élő magzatokat kiirtjuk. A francia konvent karja átöleli az egész földkerekséget, és az örök testvériség nevében átadja minden kincsek kincsét a föld népeinek: a megváltó forradalmat. A párizsi jakobinus klub, amely egyesítette keblében a világ legnagyobb és legtudósabb elemeit a múlt hetekben tartott ülésében, ahol az öreg Payne Tamás, az *Emberi jog* szerzője elnökölt, és Cloutz Anacharsis, az emberiség szónoka, Lux Ádám és az öreg Trenk Frigyes voltak az előlülők, Forster György indítványára elhatározta, hogy Ausztria és Magyarország ellenére képviselőt küld

ki. Ezennel vegyetek tudomást ti, és tudassátok mindazokkal, akiket illet, hogy a párizsi jakobinus klub Ausztria-Magyarország főnökévé Democrite Lamontague-t nevezte ki. Ezentúl mindenben neki tartoztok engedelmességgel.

Az összeesküvők meghajtották a fejüket.

– Engedelmeskedni fogunk neki!

– És a többi, a további teendőket ugyancsak a főnök közli veletek.

– Meg fogjuk hallgatni, és úgy cselekedünk, ahogy ő parancsolja! – felelt az öreg Riedl báró.

– Ő rendelkezik életünk felett! – szólt Hebenstreit főhadnagy.

Gróf Soltyk, a lengyel, aki tudatlanabbnak érezte magát társainál, előrehajolt.

– Mondd meg most, jámbor utazó, hogy hívják polgári nevén Democrite Lamontague-t?

A jakobinus gőgösen összeszorította az ajkát, és nem felelt.

– Tudnunk kell, hogy kinek engedelmeskedjünk – vélekedett Hebenstreit is.

– Nos – felelt a jakobinus –, ez ugyan nem tartozik reátok, hiszen Democrite Lamontague előbb-utóbb saját maga tudatja veletek hatalmát és létezését. Ám hogy a dolgoknak gyorsabb haladást biztosítsunk, a jakobinus klub főnöknek Martinovics Ignácot, a szászvári apátot nevezte ki.

A hat összeesküvő meglepetten nézett egymásra.

– Martinovics a császár kéme! – mormogta Riedl báró.

– Annál jobb – felelt a jakobinus.

– Mindnyájunkat felad! – dörmögte a költő-főhadnagy.

Gróf Soltyk lelkesen csapott az asztalra.

– Azt nem fogja tenni! A klub tudja, hogy mit parancsolt. Nekünk csupán engedelmeskedni kötelességünk.

– Szabadság és egyenlőség! – kiáltotta a jakobinus, és hirtelen búcsút vett a társaságtól.

Mire észrevették volna, már eltűnt a titkos szobából. Hol és merre ment ki a Jámbor utazóból, anélkül hogy Pilleau úr kaput nyitott volna előtte, nem lehetett megtudni. Csupán egy szeletke papirosra írt üzenetet talált a fogadás a söntésben, azon a helyen, ahol üldögeálni szokott.

„Fogadás, ha füleid hosszúak, ajánlom, hogy tégy sót a nyelvedre!”

5.

AZ APÁT ÚR MEGJELENIK

A titkos szoba társasága lassanként széteszlott. Egyenkint lépkedtek ki a kapun, és a falhoz lapulva elhagyták a fogadót. Odakünn vihar kerekedett, a szakadó eső segítségére volt a lakosságnak a külvárosi tűzvész eloltásában. A zuhogó eső még sötétebbé tette az éjszakát, és a tüzet néző polgárok sietve iparkodtak hazafelé a sánckokról. Csak itt-ott hallatszott egy hangosabb kiáltás:

– A három medvetáncoltató odabenn égett a házban!

Amire valaki felelt:

– Igen, de a medvék kiszabadultak, és borzasztó bőgéssel iramodtak az erdők felé.

– Most majd itt marad a három vadállat Bécs környékén – aggodalmaskodott a harmadik. – Vasárnap nem mehetünk Mödlingbe sörözni.

Egy öregember, aki az unokáit vezette kezén, és még most is izgatott volt a tűztől és a rémülettől, hangosan kiáltotta:

– Az mind semmi! Három medve, az csak három medve! De az én nagyapám még látta azt a farkascsortát, amelyet a kurucok hajtottak be Bécsbe. A bestiák ott sétálgattak a Grabenen, és fölfalták az embereket.

Majd a katonaság közeledett. A vértések nehéz lovaikon, csuromvíz köpönyegükben káromkodva tisztították meg a polgároktól a szűk utcát.

A vértések kapitánya átkozottul szitkozódott:

– A pokolba veletek, harisnyás pocsolyakerülők! – kiáltotta, és a lovaglóostorával jókorát húzott egy köpönyeges polgár hátára. – Nesze, te kutya jakobinus! Ti csináljátok a tüzet minden éjszaka Bécsben, hogy a zavarban könnyebben dolgozhassatok.

A polgár jajgatva vitte tovább irháját.

Hebenstreit főhadnagy és az öreg Riedl báró egy kapumélyedés alatt húzták meg magukat.

– Elvukult zsoldos! – dörmögte Hebenstreit. – Mintha nem tudná, hogy a szabad polgár Párizsban még a király fejét is leüttette.

Az öreg Riedl fanatikusan mormogta:

– Addig nem lesz semmi Bécsben, amíg össze nem szedjük az elvtársakat, és századokba nem osztjuk...

Mély, sötét kapuboltozat tátongott mögöttük. Észre sem vették, hogy a hátuk mögött a sötétségben egy fekete alak álldogál, aki már előbb menekült a kapu alá a zivatar és a robogó lovasok elől.

Hebenstreit az öreg Riedl karjába kapaszkodott, és szenvedélyesen folytatta:

– Tegnap tudósítás érkezett nyugatról keletre. XVI. Lajos kivégeztetésének pontos adatait kaptuk a kiküldött jámbor utazótól. Sok olyan részlet tudódott ki, amelyről idáig nem tudtunk. Louis-t, a bűnöst, január 23-án reggel fél kilenc órakor viték ki a Temple-ből. Blavière miniszter nagy, zöld kocsijára ültették, és másfél óráig kocsikáztatták végig Párizs utcáin. A nép üvöltve követte a kocsit. Azt mondják, hogy a nép között volt az orléans-i herceg is, aki titokban követte nagybátyját a Forradalom térre. (Kár, hogy a vakmerő herceget nyomban el nem fogták!) Louis a vépadról beszélni akart a néphez, de Henri Samson gyorsan levágta hosszú haját, és zsebre dugta. Louis, nemhiába jó színész volt egész életében, annyit el tudott mondani, hogy ezennel megbocsát mindenkinek, nem kívánja, hogy vére átokként hulljon Franciaország földjére. Talán még tovább is beszélt volna, de a polgárok már nagyon türelmetlenek voltak. Egy éles hang süvített föl a tömegből: „Polgártárs, teljesítsd kötelességedet, és az isteni nép parancsolatát!”

Ez az éles hang olyan hatással volt a hóhérlegényekre, hogy nyomban megragadták a királyt, és a kés alá vonszolták. A dobok peregni kezdtek, de a dobpergésen is keresztülhangzott a király rettenetes, őrzöngő sikoltása, amelyhez hasonló még nem hangzott föl a Place de Révolutionon. A kiküldött jámbor utazó tanúja volt a kivégzésnek, és felejthetetlen pillanatnak mondja a kés lezuhanását, amely kettémetszette a Louis XVI. őrzöngő kiáltását. A Louis kiáltása után egy másodpercig halálos csend volt észlelhető a tömegben, még a dobok is elhallgattak egy láthatatlan kéz intésére. Mintha a szívek egyszerre megéreztek volna a szabadság és egyenlőség hajnalhasadásának végét: a nap fölbukkant az égboltozat peremén, a zsarnok fejét elmeteszte törzsétől a kés... Gyönyörű pillanat lehetett, kedves tanár úr. Mindnyájan sajnálhatjuk, kortársak, hogy ott nem lehettünk e napkelténél.

Riedl báró fázósan húzta össze köpenyegét.

– Csöndesebben, testvér!

Hebenstreit azonban már nem tudta magát tartóztatni. Heves gesztusokkal kísérete szavait.

– És Henri Samson megragadta hajánál fogva a zsarnok fejét, és megmutatta a népnek. A nép tombolása, ujjongó lelkesedése határtalan volt. A nagy térség visszhangozta az isteni nép zúgó moráját, és a házak falai megreszketni látszóttak. Egynegyed tizenegy óra volt ekkor. Szokatlanul hideg nap volt Párizsban, és a gőzölgő vér hamarosan megfagyni látszott a vépad deszkáin. A nép ezt nem várhatta be. Fölrohantak a vépadra, és ujjakkal, kezeikkel, arcukkal nyúltak a még meleg vérhez. Petit polgártárs, a cipész, tenyerével merített a vérből, megkóstolta, és a körülállókra fecskendezte szájából. „Pfuj, be sós! – kiáltotta.” A polgártársnők kendőiket mártották a lecsurgó vérbe, a gyermekeknek homlokát kenték meg vérral, és a Louis lila színű selyemkabátját, amelyet előzőleg levetett, darabokra tépték. Ilyen ünnep többé sohasem lesz a világon, mint Párizsban volt az esztendő első heteiben.

– Talán még lesz hozzá hasonló ünnep – mondta ekkor egy mély, zengő hang a háttérből.

A főhadnagy és a tanár gyorsan megfordultak.

Egy bő köpönyeges, széles kalapú férfi állott mögöttük, akinek arca simára volt borotválva, és a köpönyeg alatt a papi ruha látszott.

Hebenstreit egy hosszú tört hordott a ruhájában.

Azt nyomban elővette, míg Riedl tiltólag kapaszkodott a karjába.

– Te kihallgattad beszélgetésünket! – kiáltotta a főhadnagy.

Az ismeretlen kinyújtotta a kezét, és bizonyos jelet mutatott. A főhadnagy visszadugta a tört.

– Ki vagy?

– Szabad polgár! – felelt az idegen.

– Honnan jössz?

– A nagy Oriensből.

– Testvérek vagyunk?

– Testvérek!

A bő köpönyeges ekkor közelebb lépett, és szétvetette kabátját. Aranykereszt villant meg a mellén, és Hebenstreit felismerte:

– A szászvári apát! – mormogta.

– Nem. Most Democrite Lamontague a nevem, testvérek! – felelt Martinovics. – Tudtam mai szakmánytokról a Jámor utazónál, és magam is oda igyekeztem, hogy a Párizsból érkezett idegennel szót váltsak. Útközben azonban azt kellett észrevennem, hogy kémeik járnak nyomomban. Hosszú időt vett igénybe, amíg a titkos rendőröket le tudtam rázni nyakamról. E kapu alá menekültem, ahol ismerem a régi fülke nyitját, amelyben egykor a minoriták kapusa őrködött. Azért nem vettetek észre, testvérek. Mindjárt megismertelek benneteket, és ezért nem adtam jelt jelenlétemről, mert magam is kíváncsi voltam a legújabb párizsi hírekre!

– Amit tudtam, már elmondtam! – felelt Hebenstreit.

– Most pedig én mondom el nektek azt, amit még esetleg nem tudtok – szólott az apát. – Titkos jelentés érkezett a kabinethoz, hogy az éjszakáról éjszakára megismétlődő tüzek a jakobinusok munkája. A külvárosi gyűjtogatás azonban csak az előjátéka annak a nagy tűzvésznek, amelyet a legközelebbi időkben rendeznek a jakobinusok. A jelentés szerint a lipótvárosi nagy faraktárakat gyújtják fel a jakobinusok, és remélik, hogy az óriási tűzvésznél megjelenik Ferenc császár is. Mert már csak a jakobinusok elhatározásán múlik, hogy a tumultusban, a hirtelen kitörő zavargásban milyen úton-módon tegyék el láb alól a császárt...

– Erről a tervről nem tudunk semmit! – kiáltott fel nagy megrökönyödéssel Hebenstreit. – A gyilkosság hiányzik a mi káténkból.

– Alávaló hamisítás! – mormogta ijedten Riedl báró. – A titkosrendőrség műve az egész. Ilyen módon akarják a császárt félrevezetni, hogy elrendelje üldöztetésünket!

– Magam is azt vélem, hogy Saurau gróf nem válogatós az eszközeiben – felelt a szászvári apát. – Sokat tudnék beszélni, testvéreim, arról a változásról, amely odafent a császári termekben észlelhető. A fekete cimbora sötét csuháját ráborította a császár szemére. Leopoldus még el sem helyezkedett a kapucinusok sírboltjában, midőn a jezsuiták mint fekete patkányok másztak elő a Burg minden hasadékan. Hiába találták zárva az ajtókat eleinte, becsúsztak a kanálison át. A jó Leopoldus király hűséges embereit tették el először is az útból. Hiszen tudjátok, hogy én, az elhunyt király bizalmasa, a trónkövetelőnél még azt a kabinettitkári állást sem tudtam elnyerni, amely csupán a megélhetésemhez lett volna elegendő. Colloredo, Thugut a fekete cimbora hatalmában vannak. Pergen a szemembe nevetett, amidőn felhívtam a figyelmét a jezsuiták aknamunkájára. A fekete cimbora jól elhelyezte titkos vezetőkeit a császár körül. Schloissnigg a kabinetirodában az én helyemen tölt be bizalmi állást. Szolgálataimra többé nincs szükség. Elmehetek, ahová akarok. A kapunál parancs adatott ki feltartóztatásomra. Ármánykodók a nevemet sem engedik kiejteni a császár közelében. Minden lépésem alá aknákat helyezett el a fekete cimbora, és megfenyegetett, hogy a levegőbe robbant. Nem volt más utam a visszavonulásnál. Elmentem, hogy újra visszajöjek. Mert vissza fogok még jönni, még hallani fognak rólam azokban a jól elzárt szobákban, de többé nem a szászvári apát lesz a nevem, hanem Democrite Lamontague!

– Testvérek vagyunk! – felelt a két elbűvölten hallgató férfiú. – Mire készülsz?

– Most megyek Magyarországra, és teljesítem a párizsi nagypáholytól kapott parancsokat. Hallani fogtok rólam, bécsi testvéreim. Magyarországot én ismerem. Tüzes üszök van ott szalmakazal alatt elhelyezve. Zalában, Szabolcsban már három esztendő előtt talpra állott a köznép, és a franciák mintájára megrohanta az urakat. A lázadást elfojtották, de a tüzet, amely a föld alatti gyökereken végiglapangott az egész ország alatt, többé eloltani nem lehet. A sötétség már oszladozóban van. És a lámpást én viszem magammal, hogy megvilágítsam hazám minden táját. Én leszek a mécses, én leszek a parázs. Egy lángba borult ország hirdeti lépteim nyomát.

Hebenstreit főhadnagy hatalmasan megrázta a szászvári apát kezét.

– Testvéri üdvözlétünk a magyaroknak! Mi ezalatt Bécsben maradunk, és szervezzük a szabad polgárok szövetségét. A láng Bécsben is láng marad, és itt is talál élesztő anyagra.

Hackel boltjába várjuk híradásaid, Democrite Lamontague!

Az öreg Riedl megölelte Martinovicst.

– Gondolatban mindenütt veled és melletted vagyunk! Kívánom, hogy nyúljanak ki a magyar kezek olyan messzire, hogy elérhessék a mi kezeinket!

– Óvakodjatok Saurau kopóitól! – mondta az apát, és gyorsan elbúcsúzott társaitól.

A sötét kapualjból egyenkint eltűnedeztek. Riedl jobbra ment, a főhadnagy balra.

A szászvári apát jó darabig meghúzódott a kapus rejtekhelyében, és éles szemmel figyelt ki a zivataros éjszakába, amelyben már a hajnal sárgás köde látszott lefelé érkezni az esőcseppekben.

Körülbelül negyed óráig várakozott így feszült mozdulatlansággal, amikor halk, csoszogó lépések közeledtek a kapuboltozat felé. Egy árny suhant keresztül az utcán, aztán még egy másik.

A két árnyék találkozott a kapuboltozat előtt, és halkán összesúgott.

Az apát azt gondolta magában: „Nini, a francia tanító! Mit keres az itt, a titkos ügynök társaságában?”

A két árnyék kígyó módjára kúszott be a kapuboltozat alá, és csakhamar lámpást vontak elő köpönyegük alól. A lámpafénynél négykézlábra ereszkedve vizsgálták meg a kapuboltozat kövezetét. Mintha kerestek volna valamit? Lábnyomokat vagy elveszített tárgyakat?

Eredménytelen kutatás után sietve oltották el a lámpát, és gyorsan eltűntek a világosodó éjszakában.

Az apát megvárta, amíg a lépések elhangzottak a szűk utcácskában, aztán előlépett rejtekhelyéből.

– Adta franciája! – dörmögte, amíg a köpönyege csuklyáját a fejébe igazította.

A zápor újult erővel indult meg. A szászvári apát a tekervényes Bécsi utcákon siető léptekkel haladt szállása felé.

Az Eisenhutgasse, ahol ebben az időben az apát úr lakott egy földszinti szobácskában, arról volt nevezetes, hogy itt végződtek valamikor a Belváros falai, bástyái. A „márványfej” kapumaradványai még látszottak az utca végén, és az út közepén, egy vasrácson át, rohanó föld alatti folyót lehetett látni. Mondják, hogy amíg a vasrács mozgatható állapotban volt, a Belváros éjjeli kalandosai gyakran folyamodtak a föld alatti folyóhoz, ha valamit vagy valakit nyomtalanul el akartak tüntetni. A föld alatti folyó valahová a Dunába torkolódott, és zúgva, morogva vitte magával a város szennyesét.

Ezen az éjszakán a heves zivatar folytán szokatlanul megdagadt a föld alatti folyó, és szennyes vize elöntötte az Eisenhut utcát teljes hosszúságában.

Az apát úr tanácstalanul állott egy darabig az elöntött utca felső végén. Valamely távoli udvarban kakasok kukorékolnak.

Aztán azt gondolta magában, hogy az áradás legalább eltart délig. Addig nyugodtan alhatik lakásán, nem fogja zavarni senki.

Nekivágott tehát az áradásnak. Néhol térdig érő vízben gázolt az utcán. A pincéből baljószerű mormogás hallatszott, ahogyan a víz behatolt a pinceablakokon. Martinovics csuromvizesen ért lakására. A kakasok harmadszor kukorékolnak.

Alig hunyta le a szemét, amikor megzörgette egy ideges, heves kéz az udvarra nyíló ablakot. Az ablaküveg szinte táncolt az ökölütések alatt. Az apát megriadva ugrott talpra.

Félrehúzta az ablakon a függönyt.

Megismerte azt, aki álmából felköltötte.

Gyorsan ajtót nyitott. A belépő nem volt más, mint Livinska asszony, aki teljesen elszegényedvén, az apát tanácsára az utóbbi időben a titkosrendőrség szolgálatába állott.

A lengyel asszonynak megfehéredett azóta a haja, csak a szeme maradt ragyogó és lebilincselően szép.

Bő, sarkig érő köpönyegét ledobta magáról, az apát úr könyvekkel megrakott szobácskája vízben úszott.

– Martinovics, tudom, hogy el szándékozik hagyni Bécset! – kezdte az asszony izgatottan, elfulladva a sietéstől. – Szeretném, ha most rögtön elutazna!

– Az lehetetlen! – felelt az apát, és köpönyegét vett magára.

– Semmi sem lehetetlen. Önnek el kell utaznia. Az éjjel szolgálatban voltam. Hohenwart gróf estélyén kellett megjelennem, mert a rendőrség több gyanús francia megérkezéséről kapott tudósítást. Szolgálatom bevégeztével visszatértem a titkos kabinetba, hogy szolgálati jelvényemet átadjam, önkéntelenül tanúja voltam bizonyos Spillberg nevű politikai ügynök jelentésének, amely a Jámbor utazóbeli éjszakai összejövetelről és a szászvári apát hirtelen megjelenéséről és gyors eltűnéséről számolt be a tűzvész éjszakáján. Lehet, hogy gróf Saurau ennek a jelentésnek sem tulajdonít nagyobb fontosságot, mint a többinek, amely eddig a szászvári apátról közölt tudósítást. Ám sohasem lehet tudni a fejleményeket. A császárt (bizonyos forrás szerint) az éjszakai tűz ismét felzavarta álmából, a harangkongásra idegesen csengette be a szolgálattelvő tiszte, és katonaságot vezényeltetett ki a tűzvész színhelyére, az esetleges rablások, zavargások megakadályozására. Hallom, hogy idegen ezredbeli vértések voltak a tűznél, akik nem kímélték sem a bokszt, sem a kardlapot. A császár hetek óta nem alszik nyugodtan. Saurau könnyen visszaélhet a császár izgatott állapotával.

– És ezért utazzak én el? – kérdezte Martinovics nyugodtan mosolyogva. – Ellenkezőleg. Nekem nem szabad mozdulni helyemről, hisz nyomban gyanúba fognának. Sőt ma délelőtt szokás szerint bemegyek a kabinetirodába, mintha mit sem tudnék az éjszakai jelentésről, és azt fogom kérdezni, hogy nincs-e valami lefordítani való francia könyv vagy röpirat a részemre, amely munkával az utóbbi időben kegyesen kitüntetni szoktak. És ha akad valamely párizsi kiáltvány, valamely montmartre-i pékmester ostoba folyamodványa, amelyben talán ismét arra hívják fel a forradalom asszonyait, hogy szakítsanak végre a szoknyaviselettel, és amely iratért az osztrák kormány csengő aranytallérokat fizetett egy élelmes ügynöknek, akkor nyugodtan ülök le munkámhoz. És egy arcizmom sem fogja elárulni, hogy ugyanaz a kéz, amely a pékmester írásművével bajló-

dik, nemrégiben még olyan munkákat írt, amely népeknek és császároknak volt álmatlan éjszakákat szerző olvasmánya. A *József császár végrendelete*, vagy a *Litterae ad Imperatorem* nagyobb hatással volt a gondolkozó elmékre a fűrészporba hulló királyi fejnél. És nyugodtan, indulatot és szenvedélyt el nem áruló arccal nézek szembe arcokkal, amelyek a nem titkolt káröröm, a vigyorgó diadalog és gonosz gyanakvás kifejezésével nézik a szászvári apátot. Hiszen én tudom, hogy nem messze van a nap, amikor ezek az arcok a rémülettől elhalványodnak! A fennhéjázó derekak, térdek remegve megtörnek, gőgös fejek lekonyulnak. Csak hadd higgye az utolsó kancellista is, hogy a fekete cimbora végképpen megkötözte a szászvári apát kezét, és kénye-kedve szerint taposhat a megkötözöttön minden sehonnai. A nagy szél, amely nyugat felől jött, már besüvít a békés polgárházak kéményein, és érzem a földet megmozdulni lábaim alatt. Nagy, országokat, vallásokat és társadalmakat megrázkódtató eseményeket tolnak előtérbe, a Duna völgyében a hajdani Ferenc szerzetes nevét emlegeti mindenki. Csudaszép álmaim vannak, Livinska. Miért ébresztettél fel?

A lengyel asszony arca fokozatosan tüzesedett ki az apát úr szavaira. Előbb könnybe borult a szeme, aztán ragyogni kezdett.

– Mesterem, mondd, hogy mit cselekedjem, hogy méltóvá legyek a nagy Oriensből jövő testvéreimhez!

– Hallgass és figyelj! Szorítsd a füledet a falakhoz, és állapítsd meg a falak mögött felhangzó szavakból, hogy kit nevezhetünk testvérünknek, és kit ellenségünknek! Hajtsd a fejedet a földre, és jelentsd, amikor távolról jövő ágyússzekek dübörgését hallod! Nyitott szemmel járj, senkinek ne higgy, és nézd meg az arcokat olyankor is, amikor azt hiszik, hogy senki sem látja őket. És most menj, megáldalak a szabadság és egyenlőség nevében!

Livinska elkapta az apát úr kezét, és megcsókolta. Aztán szenvedélyesen kipirult arccal hagyta el a házat.

A virradatban, a rohanó szennyvizek között lábujjhegyen haladt egy utcában. Egy sikátor sarkán sárga bajuszú, kancsal szemű férfiú titkos jelt közölt a lengyel nővel.

– Az apát otthon töltötte az éjszakát? – kérdezte.

Livinska felismerte a titkos rendőrség egyik vezetőjét.

– Az apát hajnalban került haza! – mondta szolgálatkészen.

– Rendben van – felelt a sárga bajuszú. – Az adatok megegyeznek.

Déltájban Martinovics Ignác, a szászvári apát a kabinetirodában jelentkezett fordítani való munkára.

Ott azt felelték neki, hogy köszönik eddigi szolgálatait, de továbbra nem veszik igénybe. Martinovics meghajtotta magát, és eltávozott. A kabinetirodából lejövet, a sötét csigalépcsőn egy tubákszínű ruhás, ősz öreg uracska fogta el hátulról a kabátját. Gotthardi volt.

– Hová oly nagy felindulással, apát uram?

– Nem vagyok felindulva! – felelte Martinovics.

Az öreg uracska félig szemrehányóan, félig tréfásan intett, mintha csak azt akarta volna mondani: „Az én szememet akarod te megcsalni?”

– Tudok mindent, apát uram. A fekete cimbora rád zárta a kriptaajtót elevenen.

– Még nem – felelt suttogva Martinovics. – Holnap indulok Magyarországba.

Az öreg uracska némán megszorította a kezét. És hangosan azt mondta az esetleg hallgatózó falaknak:

– Valóban, igaza van! Nagyon szép az új női kalapdivat a Grabenen! Azok a virágkosarak a szép női fejeken! Mi? Azok a virágkosarak!

6.

A SZABAD POLGÁR ÉJSZAKÁJA

A régi pesti Belváros az utolsó húsz esztendőben annyira megváltozott – új utcák, házak, terek jelentkeztek a régiek helyén –, hogy az öreg pesti polgár, aki gyermek- és ifjúkorát a Belvárosban töltötte, sőt onnan el sem mozdult, öregségére, ha véletlenül néhány évig távol volt születési helyétől, nem tudna eligazodni a legközelebbi utcasaroknál. Húsz-harminc esztendő alatt akkorát változott a város, hogy a belvárosi Rip van Winkle ijedten menekülne vissza a hegyek közé, ha régi otthonát, régi kapuját keresné. A százhusz év előtti régi Pestről pedig legfeljebb a levéltárosládák beszélnek. Olyan ember manapság már nincs az élők között, aki az árvíz előtti Pestből megismerné a téglákat.

Százhusz esztendő előtt a Belváros díszje volt az a Kalap utcai palota, amely kettős, francia fedelével, vidéki kastélyra emlékeztető donjonaival és széles, vas-kosaras ablakaival már messziről elárulta, hogy főrangú lakója van a háznak.

(Manapság viskónak se illenék be a régi tündérpalota a házsorok közé.)

Valóban egy öreg kegyelmes úr lakott e palotában, aki nemrégiben házasodott másodszor, és fiatal feleségét az őszi idők bekövetkeztével Pestre hozta, hogy a falusi élet unalma után a nagyváros mulatságaiban találjon szórakozást. A német színészek játékán kívül igen jól el lehetett szórakozni Pesten a medve- és bika-

hecceknél, amelyet párizsi mintára akkoriban honosított meg egy élelmes szabómester. A kakasviadatok mellett azonban nem sokáig mulathatott a nép. Kétezer hadifoglyot őriztek a Neugebäudében. A hatóság franciás tendenciát látott a kasmulatságban, és egy szép napon konfiskáltatta Barkó generális a szabómeszter kakasait.

Általában a mulatságokat erősen korlátok közé szorította az akkori pesti katonai parancsnok. Barkó generális nem kedvelte, ha a polgárok összejöveteleket tartottak. A polgárok aludjanak és dolgozzanak! – vélte a generális, és a Török Császárból minden este az őrző tiszttitotta ki a politizáló vendégeket. A békés polgárok csendes hazaballagtak, legfeljebb Laczkovics úr, az obsit nélküli Grévenhuszárkapitány káromkodott nagyokat. De ezt már megszokták a hatóság emberei. A mogorva kapitány keserves káromkodása kilenc órakor elhangzott a Fehérhajó utca irányába, ez volt a polgári élet utolsó megnyilvánulása esténként Pest városában, azután már csak az őrző csizmáinak a kopogása hallatszott.

Estély, névnap, bál tilos volt ebben az időben. Nem lehetett tudni, hogy a francia hadifoglyok melyik percben kísérik meg a kitörést a Neugebäudéből!

Csupán egyetlen emberrel tett kivételt Barkó generális. És ez a kegyelmes úr volt, akinek estélyein ő maga is meg szokott mindig jelenni.

A kegyelmes úr nevénél és rendjeleinél, valamint egykori hivatalánál fogva, felülállott azon a gyanún, hogy konspirációba bocsátkozik a francia foglyokkal. A kegyelmes úr általában már nem csinált egyebet, mint reggeltől estig verte a lapot az uradalmi fiskussal. A kegyelmes úr, bár töméredek pénz felett rendelkezett, bonokkal egyenlítette ki a mindennapi kártyaveszteségét. A prókátor csendes eltette a tréfából írott bont a tárcájába, hazaérve pedig a vasszekrényébe zárta. Másnap újra felkerekedett már korán reggel, hogy a bezigue-t folytassa a kegyelmes úrral. Senkinek sem tűnt fel a dolog. Ártatlan mulatság az egész, hiszen a kegyelmes úr nem játszik pénzben. (Vajon ki látott volna a jövőbe, hogy micsoda óriási per kerekedik egykor a kegyelmes úr tréfás bonjaiból?)

A fiatal kegyelmes asszony pedig ezalatt tervezhette egész nap, hogy ugyan miféle estéllyel is kellene meglepni önmagát és a világot. Micsoda ruhában kellene megjelenni, és miféle virágokkal kellene feldíszíteni a palotát.

Nos, erről az oldalról ugyan nem kellett konspirációtól tartania Barkó generálisnak.

A kegyelmes asszony adott mágnásestélyt, ahol a legősibb arisztokratacsaládok tagjai adtak egymásnak találkozót. Barkó generális, az estélyek állandó meghívottja, meglepéssel tapasztalta, hogy ezen az estélyen a legérdekesebb téma annak a bizonyos angol lordnak az esete volt, aki azért lőtte magát föbe, mert unatkozott. A kegyelmes asszonyon olyan ékszerek voltak ezen alkalommal, hogy a mágnásasszonyok elsápadtak.

A mágnásestély után a polgári és katonai estély következett. Az előkelő pesti polgárok és a helyőrség tisztjei töltötték meg a Kalap utcai palota termeit, és a kegyelmes asszony elragadó volt egyszerű, ízléses ruhácskájában, amelyet a

polgári hölgyek nem győztek eleget bámulni. Mert egyszerűsége miatt ők nem vették volna magukra a ruhát estélyi alkalomból. Barkó generális akárhogyan hegyezte a füleit, egyébről nem hallott beszélni, mint a legutóbbi gellérthegyi búcsúról, amikor légömböt eresztett a levegőbe egy angol utazó.

A legnevezetesebb estély a farsangi bolondestély volt, amely a kegyelmes úr palotáját megtöltötte vendégekkel. Háromszor annyi meghívó ment széjjel, mint egyébkor, és a katonai parancsnokság bélyegzőjével volt ellátva minden meghívókártya. Ez arra volt jó, hogy az álarcosok könnyen igazolhassák magukat az őrjárat előtt. A farsangi bolondestélyen aztán megjelentek a társadalom minden rétegéből való emberek. Változatos jelmezekben jöttek a férfiak és a nők. Fekete selyemálc takarta el az arcukat. Az ember nem különböztethette meg a gróft a komédiástól. Báró Barkó tölcsért csinált a két tenyeréből, és úgy hallgatózott a körülötte elhangzó beszédekre.

És nem hallott másról beszélni, mint a francia forradalomról.

Mintha csak gúnyolódtak volna vele az álarcosok, mintha mindenki felismerte volna a taláros angol bíró öltözetében megjelent félelmetes generálist – körülvették, és titkos szavakat sugdostak a fülébe:

„A francia hadsereg átlépte a Rajnát!”

„Párizsban sokat gondolnak Magyarországra.”

„Konstantinápoly felől érdekes híreket hozott a konvent futárja.”

„Pesten minden második ember tagja már az összeesküvésnek.”

„Éljen az egyenlőség, szabadság és testvériség!”

No, ezt már nem eresztette el szárazon Barkó generális. Hirtelen karon fogta a tréfás harlekit, és bár az erősen ellenkezett, egy szomszéd szobába vezette. A generális levette az álarcát:

– Ismer engem, ugye? Nos, parancsolom, hogy nyomban vegye le az álarcot!

– De generális úr, hogy tudja elrontani a mulatságot! – mondta egy panaszos hang, és az álarca alól az öreg kegyelmes úr, a házigazda arca tűnt elő.

Barkó generális szégyenkezve mormogta:

– Bocsánat!... Elfelejtettem, hogy farsang van.

Attól kezdve mozdulatlanul tűrte, akármit sugdostak a fülébe. Még arra sem rendült meg, hogy a hadifoglyok kitörnek a Neugebäudeből.

Arra a híradásra pedig – amelyet egy pajkos nápolyi signoretta dörmögött a fülébe –, hogy ez az estély nem egyéb, mint a pesti jakobinusok titkos találkozósa, amelyet a kegyelmes asszony azért rendezett, mert túlságosan érdeklődik a jakobinusvezér iránt – erre már csak mosolyogni tudott a generális az álarca alatt.

– Engem bizony nem fogtok soká bolondítani! – dörmögte, és belevette magát az étterembe.

Ott kikereste azt az álarcost, aki előtt a legtöbb kiürített üveg állott, azután leült ahhoz, és ivott a borából. Ha már bolondokat kell hallgatnia, legalább bölcs bolondságokat halljon, amilyent a részeg ember szokott mondani.

Az álarcos pedig, aki jakobinussapkát viselt a fején, és a testét a Mirabeau ruhái után mintázott öltözet fedte, odakoccintotta a poharát a generáliséhoz:

– Igyál, Bolingbroke! Mert nagy éjszaka van ma!

– Miféle éjszaka?

– Ma van a szabad polgár éjszakája! – felelt az ál-Mirabeau, és körömpróbáig kihajtotta a poharát.

A generális fanyarul élcelődött:

– Nem bánom, hát ma éljen a szabad polgár! – szólt és ivott.

A jakobinus erre úgy elkezdett nevetni, hogy Barkó generális azt hitte, hogy megbolondult. Azután tántorogva fölemelkedett helyéről, és kedélyesen a generális vállára csapott.

– Igyál tovább, öreg Bolingbroke! Én már eleget ittam mára. Megyek.

A generális aztán a pohár mellett csendesen eltűnődött azon, hogy vannak olyan éjszakák, amikor mindenki bolond vagy részeg. És nem ment a jakobinus után.

Pedig sok érdekes dolgot megtudhatott volna, ha titokban követi a tántorgó álarcost. Talán még arra is rájött volna a legfőbb pesti rendőr, hogy nem mindenki részeg, aki annak látszik.

A jakobinus keresztülment az álarcosokkal teli termeken. A kegyelmes asszony nagyon kitett magáért ezen az estén. Legalább ezer meghívót küldött szét Pesten. Még elgondolni is sok! Honnan vett abban az időben Pesten ezer olyan urat és hölgyet, aki méltó lehet a bálra? A kegyelmes asszony nagy mester volt abban, amit egyszer a fejébe vett. Az ezer vendég sorban megérkezett, a portás egyenként számította őket. Amikor az ezredik is átlépte a küszöböt, a palota kapui bezárultak. És nem nyílt fel többé semmiféle csengetésre. A titkosrendőrök, akik a portás páholyából figyelték a vendégek érkezését, hogy az esetleg gyanúsakat kiválasszák a nyájból, a kívülről hangzó zörgetésre hirtelen felkerekedtek, és az utcára rontottak. Kérdezősködés nélkül a polícia fogházába vitték az ezren felül jelentkező meghívós vendégeket. Reggelig ott tartották a tarka ruhás foglyokat. Volt bezzeg álmélkodás, amikor a jelmezek alól egy-egy ismert arisztokrata, bankár vagy katonatiszt arcma bontakozott ki! Végre is abban állapodott meg a rendőrség, hogy sokan hamis meghívójeggyel léptek a palotába, innen ered a tévedés. Miután a kegyelmes asszony egyetlen ezüstkanál eltűnését sem jelentette be a rendőrségnek, az egész ügy csendesesen elaludt, csak báró Barkó dörögött annyit a pofaszakállá mögött:

– Farsangi bolondestély se lesz többet Pesten, amíg én vagyok a generális.

De ne vágjunk az események elé.

Az ezer vendég együtt volt a palotában, és a tarka tömeg zsúfolásig megtöltötte a termeket a földszinttől második emeletig.

A meghívó arra kötelezett, hogy éjfél után egy órakor mindenki leveti álarcát, és ilyen állapotban búcsúzik a háziasszonytól.

Éjféle egy óráig még van elég idő a bolondozásra, tréfára, pajkosságra. Víg zene zengett alá a karzatról, és a táncteremben festői kavarodásban jelentkeztek a különböző jelmezek. A muskétás katonától a spanyol inkvizítorig képviselve volt a középkor minden ruházata. Louis XVI. még nagyon közel volt ahhoz, hogy jelmezzé válhasson az akkori viselet, Mária Terézia anyánk bő szoknyái visszatérőben voltak a divat hullámain. De sok volt a középkori polgár: szürke vagy barna, kevés díszű, bő ujjas kabátban, amely térdig ért, és az állat emelő mellénnyel együtt végződött a bőr- vagy pamutharisnyáknál – amilyen öltözetben a középkori polgár járt az ő kulcsos városaiban, ahol biztonságban szöhetett a vásznat, vagy csiszolhatta a drágakövet. A jelmezesek mintegy utánozták a polgár komoly, méltóságteljes járását, és az olasz vagy a spanyol viselet rikító színei közül ünnepélyesen válogatott ki a polgár barna kabátja.

Ha valaki megfigyelte volna a komoly magatartású polgárokat, egyszerre észre kellett volna vennie, hogy azok éjfél felé eltűnedezték a zenétől, kacagástól visszhangzó termekből. A tántorgó jakobinus is egyszerre kiegyenesedett, amint a néptelen udvari folyosóra ért, amely a házigazda elzárt szobáihoz vezetett. Egy nehéz indiai függöny választotta el a lakosztályt a mulatságra rendelt termektől, és a függöny mögött kerek széken egy frakkos öregúr üldögélt, aki a Moniteur legutolsó számát olvasgatta. A frakkos öregúrban mindenki felismerte a grófné magántitkárát, aki tudományos férfiú létére e csöndes helyre vonult vissza a báli sokadalomból.

A középkori polgárok egyenként átlépkedtek a kis folyosón, és az öregúr újságja mögül mindegyikkel kezét fogott. Valami titkos jelnek kellett lennie a kézfogásban, mert egy odatévedő „spanyol grand”-ot udvariasan visszatessékelt a kézfogás után:

– Grácia szegény fejemnek! – mondta tréfás udvariassággal az öregúr. – Az úterre a grófné lakószobáiba vezet. Kegyeskedjék a mulatótermeget szerencsétlenni magasságodnak!

A „grand” büszkén biccentett fejével, és hosszú pálcájával elkopogott.

Utolsónak a széles vállú jakobinus érkezett a kasmírfüggönyhöz. Dörmögő hangon fordult a titkárhoz:

– Együtt vagyunk?

Az öregúr némán bólintott.

Nehéz tölgyfaajtó zárta el az utat, amelyen a grófi család címere volt kifaragva. A jakobinus kopogtatására az ajtó felnyílt, és láthatóvá lett a polgárok társasága, amely a grófné hálószobájában foglalt helyet. Egy kövéres londoni kereskedő pláne az ágyra ült, és keresztbe vetett füles csizmáiban gyönyörködött. Az apró taburetteken komolyan üldögéltek az álarcos polgárok, és egy függöny mögül egy tarka szoknyás olasz táncosleány feje kandikált néha elő.

Az egyik középkori polgár magasra emelte a kezét.

- Tudjátok, hogy én ki vagyok?
- Testvérünk vagy. Főnkünk vagy – felelték tompán a polgárok.
- És ti kik vagytok?
- Szabad polgárok vagyunk.
- Mit kerestek?
- A szabadságot és egyenlőséget!
- Hol keressétek?
- Magunkban!

– Köszönöm, kedves testvérek. És most hallgassátok meg mai szakmányunkat! – mondá mély, zengő hangon a főnk. – Mai szakmányunk a Szabadság és Egyenlőség című titkos társaságunknak megalapításáról fog intézkedni. A társaság célja a nép felvilágosítása: hogyan szerezhesse meg öldöklés és gyilkosság nélkül az emberi kincsek legdrágábbikát: a szabadságot. És mely utakon érhesse el a legésszerűbb és legideálisabb kormányformát: a köztársaságot, amely mindnyájunk számára meghozza az áhított egyenlőséget. A társaság célja felvilágosítani a nemzetet, hogy nemcsak joga, hanem kötelessége is a királyságot eltörölni, mert a királyság nem Istentől veszi eredetét. A társaság célja a butaság okozta sötétséget illuminálni. Mindnyájan ismerjük a *Litterae ad Imperatorem* című munkánkat. Mindnyájan tudjuk, hogy uralkodó császárunk, Ferenc trónralépésekor kiadatott a jelszó: „Vissza a butasághoz!” Ebben az értelemben kormányoz Thugut, és ez a szellem terjed az iskolában és társadalomban. A társaság tagjai tehát lámpásaikkal eloszlatják a sötétséget, hogy a szabad polgár kátéját megérthesse mindenki ebben az országban. És a társadalom minden rétegét előkészítik a nagy forradalomra. Mit munkáltatok eddig, testvéreim?

A széles vállú jakobinus, aki eddig az ajtó mellett állott, gyorsan a szoba közepére lépett, és levette álarcát.

Az álarc alól Laczkovics kapitány zordon, sápadt arca tűnt elő. Heves indulat reszketett dörmögő hangjában:

– Én lefordítottam a szabad polgár kátéját, és elterjesztettem az országban. Találtam nyomdát, amely kinyomtatta, találtam boltost, aki forgalomba hozta. És a generális bottal ütheti mindkettőnek a nyomát, se a nyomtatót, se a kiadót nem találja meg soha. Somogy vármegye, ahol a generális utóbbi időben kutatott a káté után, büszkén jelentette, hogy az egész vármegye területén nincs se nyomda, se könyvkereskedő!

– Köszönöm, kedves igazgatóm.

– Azonkívül megírtam a *Piskóti levelet* – folytatta a haragvó kapitány –, amelyben az aluvó vármegyék fülébe dörögtem, hogy vegyenek példát a lengyel szabadsághősöktől.

Alakítsanak egymás között szövetséget az osztrák járom lerázására. Ha a keserves igát most le nem rázzuk a nyakunkról, amikor nyugat felől a dicső francia nemzet nyújtja felénk segítő karjait, soha jobb alkalmat nem találunk.

– És a tagok toborzásával hogyan állunk, Laczkovics igazgatóm? – kérdezte a főnök.

A kapitány vállat vont, aztán komoran maga elé nézett.

– Bevallom, hogy ehhez nem értek!... Az én egyenes, nyílt természetem nem veszi be a ti titkolódzásaitokat. Ha benneteket nem tekintenék, már régen nyílt sisakkal állottam volna ki a porondra, hogy felvegyem a harcot a sötétség, butaság és rabszolgaság szörnyeivel. Így is tudhatja mindenki, aki akarja Pesten, a Török Császártól a nádori palotáig, hogy Laczkovics kapitány, akit nyugdíj nélkül eresztettek szélnek a Gréven-huszároktól, az testestül-lelkestül forradalmár, és ha rajta múlna, már régen felállította volna a guillotint a pesti Place de Révolutionon.

– Óvatosság, igazgatóm! – mondta csöndesen a főnök. – Nemsokára elkövetkezik az az idő, amikor kétszázötvenezer ember sorsa függ elejtett szavaidtól. Bizonyos, hogy a tagok száma annyira szaporodik.

A kapitány vad türelmetlenséggel rázta meg bozontos fejét.

– Én huszár vagyok! Szeretek nekivágni az ellenségnek!

Dörmögve húzódott a fal mellé, a hálósoba vastag perzsaszőnyegére, amely piciny női papucskok lépését szokta meg eddig. Most egy nyúlánk, tüneményes szépségű ifjú lépett elő, kezében a selyemálarccal. Ábrándos nagy szemét szinte nőies szempillák árnyékolták, és haja költői csigákban omlott fehér homlokára. Az ifjúság rózsaszínűre festette még arcát, és rajongó tűz csengett szavában. Valóban nagyon csábítónak kellett lennie annak a párizsi, rongyos szoknyájú, véres kezű leányzónak, amely a földi asszonyok és lányok kínálkozó öleléséből annyira magához tudta vonni az ifjút, hogy leghívebb szerelmese lett.

– Nos, Szentmarjai, igazgatóm? – kérdezte a főnök.

Az ifjú rajongó tisztelettel emelte a szemét a főnökre.

– Parancsaidnak mindenben engedelmeskedtem, dicső Democrite Lamontague. Elmentem, és hirdettem a kátét és a közelgő forradalmat. Számos pesti jurátus és jogász óhajt belépni a Szabadság és Egyenlőség társaságába. Sőt Zemplén megyéből tekintélyes hazafiak jelentkeztek felvételre. A káté terjed, mint a lavina. Hallomásom szerint Szalkai, a nádorispán poétázgató huszárya is olvasója a káténak.

Odakintről hangos zsvaj, nevetés, kiáltozás hallatszott. Az órák egyet ütöttek a kastélyban, elkövetkezett az álarcok levetésének időpontja. A hangos zsvaj a kegyelmes asszony lakosztálya felé közeledett, mert a háziasszonyt eddig nem találták sehol.

Az ezüstfejű titkár sietve lépett be, és titokzatosan mondta:

– Uraim, az idő egyre jár! Szíveskedjenek követni a rejtett folyosón. Arra kérem az urakat, egyenkint lépjenek ki a Kéményseprő utcára nyíló ajtócskán.

Ünnepélyes, öreges lépésekkel megindult előre, és a kezében magasra emelte a karos gyertyatartót.

A főnök maradt utolsónak a hálósobában. Álarcát levetette, és Martinovics apát lobogó szeme világított a halovány arcból.

A nehéz indiai függöny most megmozdult a hálósoba háttérében, és az olasz táncosnő most már szintén álarc nélkül lépett ki a falifülkéből.

A fiatal grófné kitüzesedett arccal, lázas szemmel lépett az apáthoz.

– Ah, köszönöm, nagyon köszönöm önnek, Martinovics, hogy megengedte a hallgatózást! Sohasem láttam még ilyesmit, pedig sokat, nagyon sokat hallottam a világ hatalmát kezében tartó titkos társaságokról. Most legalább tudom hogyan kormányozzák a világot!

– Ígéreteimet beváltottam, grófné. Ön látott és hallott mindent. Remélem, tudja, hogy a mi legnagyobb erényünk a titoktartás.

A grófné lelkesen emelte föl a kezét.

– Testestül-lelkestül az önöké vagyok! Életem legfőbb vágya volt tagja lehetni valamely titkos társaságnak! Bennem bízhatnak.

– Nos, testvér, bízni fogunk benned – felelt az apát.

A háziasszony elkapta az apát kezét, és megcsókolta.

Martinovics magához vonta a grófnét, aztán előbb a homlokát, majd a száját csókolta meg...

Az ajtón kopogtattak:

– Egy óra! – kiáltotta valaki kívülről.

– Menj, főnök – rebegte izzó lelkesedéssel a kegyelmes asszony. – Egyek vagyunk, és egyek leszünk a szent, nagy forradalomban.

Az apát eltűnt a hosszú folyosón, amelynek végében még mindig ott állott az ősz titkár a karos gyertyatartóval.

Martinovics kilépett a keskeny sikátorba, és hosszú, meglegedett léptekkel tartott szállása felé. Magában azt gondolta, hogy a dolgok tökéletesen a rendes kerékvágásban mennek ahhoz, hogy Mirabeau mondása valóra váljék: a forradalom körülutazza a világot! – És a nőkre gondolt, akik szinte a lábai elé hullottak valamennyien, amikor a forradalomról beszélt nekik. Pesti mulatozása alatt számos nővel ismerkedett meg barátai révén. A szép Ürményiné már a zenénél és éneklésnél megadta magát, és boldogan lépett a titkos társaságba. Szolarcsik

jurátus Abafi házába vezette be, és a házikisasszony rövidesen rabja lett az apát-nak és a forradalmi eszméknek. Walter Sámuelné, a belvárosi órásné az órák belsejébe francia forradalmi jelszavakat vésett. Az apát most sem csatlakozott a nőkben.

Már elérte szállását, és a kapukulcsot elővette zsebéből. Szokás szerint körülnézett az utcán, vajon nem követte-e valaki. Csöndesség volt mindenfelé.

Midőn a szobájába lépett, meghökkenve állott meg a küszöbön.

Az asztalon lámpája égett, és egy karosszékből, köpenyegébe burkolózva ült Livinska asszony.

– Hogy kerül ön ide? – kérdezte az apát.

Az asszony szomorúan intett.

– Ön nem tudná, Martinovics, hogy a politikai rendőrség tagjai a legjobb álkulcsokkal és betörőszerszámokkal vannak ellátva?

– Honnan tudta ön, hogy haza fogok jönni, hisz gyakran alszom fogadóban a kémekek miatt, akik lakásomat körülveszik?

– Tudtam – mondta csendesen az asszony –, mert a Kéményseprő utcát ma éjjel nem őrizték a titkos ügynökök.

– A Kéményseprő utcát? – mormogta az apát. – Ön talán tud valamit, Livinska?

– A politikai rendőrséget, fájdalom, már értesítették arról a titokzatos összejövetről, amely a mai báléj alkalmával a kegyelmes grófné hálószobájában történt. Hogy eddig el nem fogták önöket, azt csak annak köszönhetik, hogy a háziaszszonyt is belevonták a komplottbá. Szép szeme van a grófnénak! – mormogta elgondolkozva a lengyel asszony, és a földre bámult.

– Tehát kikémleltek ismét! – kiáltott föl nagy felindulással az apát. – Hát nincsenek már megbízható falak, hangfogó szőnyegek, elzárt ajtók? Ki volt az?... Önnek tudnia kell.

– Nem tudom, mert az illető csak rendkívüli alkalmakkor áll a rendőrség szolgálatában. Hanem kérdezek öntől valamit, Martinovics. Nem emlékszik, hogy valaki a tanácskozás alatt elhagyta volna a szobát?

– Nem emlékszem... – mormogta az apát. – Azazhogy mégis... Mintha Sehy, a színész járt volna künn.

– Miféle ember Sehy?

– Színész! – dörmögte az apát. – Miféle ember lehet egy színész, egy kóborló komédiás, aki az országutakon, korcsmaszínékekben tanulja az életfilozófiát? Sokáig nem akartam fölvenni, de Szolarcsik testvér jótállott érte.

Livinska asszony fölemelkedett.

– A gyorskocsi reggel indul Komáromba, aludnia kell önnek – mondta a lengyel asszony.

– Tehát azt akarja, hogy Bécsbe utazzam? – kérdezte az apát, megértve az asszony célzását.

– Ó, én már régen elfelejtettem akarni, Martinovics – mondta egykedvűen. – Énbennem már csak az tartja a lelket, hogy a francia ágyúk a Rajna mellett dörögnek, és talán eljutnak egyszer hozzánk is. Hazám szabadsága elveszett, a lelkem jobbik fele már meghalt. Csak az az ágyúdörgés hangzana közelebb!

– Elutazom – mondta Martinovics.

– Azt helyesen teszi. Barkó generális ebben a percben nincsen olyan állapotban, hogy beszélni lehessen vele. Többet talált inni a farsangi estélyen a kelleténél. De reggelre kialussza magát, és a jelentést kezébe adják. Bécsben nagyobb biztonságban van ön. Én pedig majd nemsokára megmondom önnek, hogy ki az a Sehy.

A lengyel asszony kisuhant a szobából, mint egy szomorú árnyék. A léptei kopogása sem hangzott már, Martinovics még mindig bánatosan nézett arra a helyre, ahol állott. „Drága lélek! Egy angyal szelídsége van szívében, de egy intésemre vérben gázolna...”

Eloltotta a lámpát.

HARMADIK RÉSZ: UTAZÁS A VÉRPAD FELÉ

7.

A RÉGI VÁROSKAPUT BEZÁRJÁK

Júliusi este van Bécsben, a nyári hónap utolsó hetében vagyunk, és a tűrhetetlen forróság a környékbeli falvakba, nyaralótelepekre küldi a polgárságot.

A császár Schönbrunnban lakik, és az aranyozott hegyű vasrács mögött gyakran látni kissé előregörnyedt alakját, amint nagy vászzonesernyő alatt, kényelmes papucsban sétálgat a platánok alatt.

– Jó reggelt, felség! – kiált be a kertbe az arra hajtó fiákeres.

A zöldségeskofák óraszámra állodognak a kert mellett, amíg a császár észreveszi őket, és a rácson keresztül meghallgatja panaszukat. A császár olyan becsületes bécsi dialektusban beszél népével, mint egy korcsmáros a Práterban. Saurau gróf gyakran lepi meg Ferenc uralkodót, amikor reggeli sétájánál népével beszélget a kerítés mellett. A rendőrminiszter csóválja a fejét, és csendesen ümmög magában, amikor a császár ragyogó arccal fordul hozzá:

– Nos, Saurau, látod, mennyire szeret engem a népem!

A rendőr a homlokát ráncolja, és színlelt bánattal felsóhajt:

– Ah, ha csupa mödlingi zöldségeskofa építette volna Bécset, valóban szélnek lehetne ereszteni a titkosrendőrséget.

– Saurau – mondja a felség –, te mindig rémeket látsz. Téged félrevezet túlságos előrelátásod, már gyóntatómat is kioktattad. A kedves páter Schejba ma reggel ismét a jakobinusokról beszélt nekem. Mintha bizony Bécsben volnának jakobinusok!

A rendőr komoran bólintott a fejével.

– Bécsben sok jakobinus van!

– Hányszor hallottam már ezt tőled, Saurau?! – kiált fel elkodvetlenedve a császár. – Nem, én nem tartom képesnek arra az én kedvelt bécsi népemet, hogy mindenféle tiltott dolgokkal foglalkozzék.

A rendőr konokul bólintott.

– Hát miért nem engedsz nekik elég időt a mulatozásra? Éppen Akli mondta tegnap, hogy aki táncol, az nem haragszik.

– Akli bolond – felelt a miniszter. – Néha mérgében is táncol az ember.

A császár nevetett.

– Tudom rólatok. Amikor az udvari bolondom meg szokott bosszantani benneteket. Tegnap egy jakobinussapkában jelent meg a kertben hátul, ahol mulattatni szokott.

Saurau most már nemcsak a homlokát ráncolta össze, hanem bosszús ráncba szegletesedett egész arca.

– Akli jobban tenné, ha nem gúnyolná a veszedelmes dolgokat. Felsőleges uram, a bécsi nép éppen eleget mulathat magának. Kegyes jó anyánk, dicső Mária Terézia óta nem valceroztak annyit Bécsben, mint manapság. Megengedtük a „medvéket”, megengedtük a „talián”-okat, megengedtük „a szép mosónőket”.

– Mi, erről nem is szóltál, Saurau! – kiáltott fel a császár nagy érdeklődéssel. – És honnan vetted a „mosónőket”?

Saurau diplomatikusan mosolygott.

– Éppen elegendő volt egy engedély kibocsátása, hogy a fehér vasalt szoknyát újra viselhetik a nők este a Práterban.

– Nos és tovább?

– Péter-Pál ünnepén már fehérlett az éjszaka a vasalt szoknyától.

– Hm, aztán kik viselték? A bécsi lányok a nagy császárnő halála óta nem hordják a fehér vászonszoknyát.

– Most már hordják, felség, a gyász elmúlt. És Ausztria nagy ország, szép ország, gazdag ország. A bécsi kapuk nem zárultak be többé a fehér szoknya előtt.

A császár hümmögve piszkálta szöges sétatálcájával a kavicsokat.

– Hát mit akar még kedvelt népem?

– Forradalmat akar, felség! – felelt komoran a rendőrfőnök.

A császár felszisszent, mintha kígyóra lépett volna.

– Beszélj, Saurau!

– Titokzatos emberek járkálnak a városban, akiket nem lehet megbékíteni azzal, hogy az őrárat többé nem viszi be a verekedő fiákerost, az éneklő diákot, a trágár népénekest. Azoknak az embereknek valami más kell, amivel nem rendelkezik a rendőrség, csak felséged.

– És mi az?

– Felsőleges feje!

A császár elsápadt.

– Tehát igaz volna a hír a lipótvárosi tűzvész előkészületeiről?

– A jakobinusokról a leggonoszabbat is el lehet hinni. Ezek az emberek, bízván felséged jóságában, kegyelmességében, emelt fővel járnak a Grabenen, és Hackel boltjában hangosan beszélgetnek a „nagy világításról”, ami alatt bizonyos nagyszabású tűzvész értendő. És jelentésünk van arról, hogy terv készült Semonville, az elfogott francia delegátus kiszabadítására, mert némelyek azt hiszik, hogy bizonyos gyanús iratok találhatók a franciánál.

A császár elgondolkozva nézett el a kert lombos fái felett. Idelátszott az István-torony csúcsa. Mintha azt a toronycsúcsot nézte volna olyan nagy figyelemmel, hogy észre sem vette, hogy a hűséges Saurau elhallgat mellette, és mozdulatlanul áll, mint a cövek. A császárt nem szabad zavarni gondolataiban.

Ferenc végre levette szemét az István-toronyról, és Saurauhoz fordult:

– Tudod-e, mi jutott eszembe?

A rendőr nyomatékosan bólintott.

– Végre aláírja felség az üldöztetési rendeletet...

A császár nevetett.

– Hiába, csak Akli találja ki a gondolataimat... Az jutott eszembe, hogy egyszer titkon szeretnék elmenni a „szép mosónők” báljára. A könyvtárban annyit olvastam effajta dolgokról! Tudod, ezelőtt nagyon szerettem olvasgatni.

Saurau engedelmesen meghajolt.

– Felséged parancsa szerint, estére bálba megyünk.

– Helyes, de senkinek sem szabad ám tudni. Nehogy megint az utamban legyen az a sok kellemetlen titkosrendőr, mint a májusi ünnepen Mödlingben!... Utálatosak a rendőreid, Saurau! Csaknem a vállamra ültek.

– Meg fogom nekik mondani, felség. Csak egyetlen alázatos kérésem volna.

– Nos? Semmiféle rendeletet nem írok alá a polgárim üldözésére! – felelt hevesen a császár. – Hisz te becsukatnád egész fővárosomat!

A rendőr földig hajolt.

– Mert hűségem végtelen felséged iránt! Azon alázatos előterjeszteni valóm van, hogy engedtessek meg ma éjszakára a régi városkapuk bezárása.

A császár vállat vont.

– Ha az nem alkalmatlan polgárimnak...

– Csupán azon gyanús külvárosi csöcseléknek alkalmatlan, amely éjszaka szokott belopózkodni Bécsbe.

– A külvárossal nem törődöm, ott nem lakik egyetlen polgárom sem. Bezárathatod a kapukat.

Saurau ajkával megérintette a császár kabátját, és ceremóniás léptekkel elhárált. Ferenc tovább nézegette a zöldséges kofákat, akik a reggeli piacról már hazafelé hajtottak a városból.

A császárnak egész nap jókedve volt. Csendesen mosolygott magában, és még Akli Miklósnak sem mondta meg, hogy hová készül éjszakára. Hanem délután váratlanul benyitott a könyvtárterembe, no hiszen volt is ijedség a szundikáló bibliográfusok között. Mindegyik megfordította az előtte fekvő fóliáns lapját, amitől egész porfelhő keletkezett. A császár bizonyos régi fametszeteket óhajtott látni, amelyeken Mária Terézia-korabeli jelenetek láthatók. A tudósok ijedten bámultak

egymásra. Mária Terézia? A legöregebb közöttük sem tartott még tovább annál az időnél, amikor a Habsburgok egyszerű várgrófok voltak.

Egy sarokban egy nyúlánk, bársonyruhas fiatalember állott, aki ábrándos szemével csöndesen nézett a császárra.

– Majd én előhozom a metszeteket – mondta a megzavarodott tudósoknak, és néhány perc múlva egy hatalmas, piros bársonyba kötött mappával jelent meg, amelybe a nagy császárnő korának legjobb rajzolói örökítették meg a császárnő egyes élményeit... Mindjárt az első kép egy téli éjszaka képe: a császárnő mosóleánynak öltözve megy végig Bécs utcáin hűséges gárdistáitól kísérve.

– Ez kell! – mondta a császár. – Hogy hívják őt?

– Gilovszky tanuló vagyok.

– Hát csak studírozzon tovább, tanuló. A studírozás szép dolog.

A császár nekiült a nagy könyvnek, és még késő délután is ott ült, amíg megfelelő öltözetet választott ki magának az akkori rajzok közül.

Minden egyes képen apró számok jeleztek, hogy mely szám alatt található fel az a bizonyos öltözet a császári ruhatárakban. Ferenc felírta a számot. (Ismét Gilovszky szolgált neki írószerrel. „Udvari hivatalnok ön?” „Nem. Tanuló vagyok...”)

Már tökéletesen besötétedett, amikor gróf Saurau jelentkezett Schönbrunnban. A császár felöltözve várta. Sárga nadrág és bő ujjas volt rajta, széles fehér fodrokkal.

– No, ebben a ruhában aztán akárki ránk ösmerhet – dörögte a miniszter. – Nem hord már ilyent senki sem Bécsben.

De a császárral nem lehetett vitázni. Csak éppen abba egyezett bele, hogy a Saurauéhoz hasonló bő, sarkig érő köpönyeget vett ruhája fölé.

Titkon elhagyták a kastélyt, és a kertek alatt várakozó kocsira ültek.

– Hogyan jutunk be a városba? – aggodalmaskodott a császár. – Hisz a kapukat ma este bezárattad.

– Felséged számára mindig találkozik nyitott kapu Bécsben!

– Mit szóltak polgárim a kapuk bezáratásához?

– A polgárok a város minden részéből összefutottak, amikor a városkapuk zárait olajozni kezdték a lakatosok. A kulcsokat a polgármester ünnepélyesen átadta, és a városban mindenfelé rémhírek terjedtek el közelgő francia csapatokról.

– No, talán mégse, Saurau? – dörögte a császár. – Hisz hű Bécsem tudja, hogy a császár nem hagyja el őket!... És amíg én itt vagyok, francia ide nem lép.

(Saurau gróf nem látott a jövőbe, s így nem mondhatta meg a császárnak a nem-sokára bekövetkező eseményeket.)

– Végre heroldokkal nyugtattam meg a város lakosságát. A kapukat azért zárjuk be, mert külvárosi tolvajok arra kötöttek fogadást, hogy lelopják az István-toronyról a keresztet...

– Haha, Saurau! – nevetett Ferenc. – Tudomisten, minden éber szem vigyáz ma éjjel az öreg Istvánra.

– Azért lehetünk mi észrevétlenek!

A rendőrminiszter igazat mondott az uralkodónak. Bécsben mérhetetlen izgalmat keltett a régi városkapuk bezáratása. A ravasz Saurau azt elhallgatta, hogy katonasággal töltötte meg estefelé az utcákat, amitől a nép valósággal rémületbe esett. Csakhamar akadtak fantáziák, amelyek hamarosan kiderítették, hogy nagyszabású összeesküvésnek jöttek nyomára Bécsben, azért vannak a szokatlan intézkedések. A nép nagy tömegben hullámozott estefelé az utcákon, és a sörházak, vendéglők csakhamar zsúfolásig megteltek. A rendőrség mindenfelé mulatóságot engedélyezett a mai napra, és az istenadta víg zene– és énekszó mellett csakhamar elfelejtette, hogy az utcakeresztezéseknél mogorva Schwarzenberg-dragonosok állanak némán az éjszakában. A titkosrendőr-ügynökök, amelyeket már minden bécsi gyerek ösmert, egyszerre nyomtalanul eltűntek. Még az öreg Bruder Klos is hibázott, aki a beborozott polgárok védőangyala volt. Ma mindenki annyit ihat, amennyit akar. Nyolc óra felé, amikor a gyér olajlámpások itt-ott felgyulladtak az utcákon, hirtelen megjelentek a vasalt fehér szoknyák a homályba veszett utcákon. Olyan sűrűn, tömegesen jöttek, mintha kétszeresre növekedett volna tekintélyes számuk egy nap alatt. A beavatottabbak azt beszélték, hogy sok tisztességes polgárleány és asszony is felvette ma este a vasalt szoknyát, mert egy aranymalacot fognak kisorsolni a szép mosónék bálján, azonkívül a táncosnők a császári kertekből való rózsákat kapnak emlékül. Hangos jókedv visszhangzott az utcákon, mint nagy fehér lepkék röpködtek a leányok. A vértések öreg kürtösét, a népszerű Hexenberg Adolfot a Stephanplatzon leráncigálták a lováról a mosónék, és nagy deres bajuszára annyi csókot nyomtak, hogy a kürtös segítségért kiáltott. Ezen aztán mindenki nevetett.

Egy óriási föld alatti táncterem volt a színhelye a mosónék báljának. Még az anyacsászárnő idejében építették ezt a helyiséget. (A legenda szerint az első valcert Mária Terézia táncolta körül az óriási teremben, pedig már nem volt akkor fiatal menyecske.) Egy ideig az Aranyszarvashoz címezve, aztán A vidám pattantyúsról nevezték el. Ez volt a neve akkor is, midőn a múlt század elején porig leégett. (Hogy lobogtak akkor azok a szegény fehér szoknyák!)

Éjfél tájban annyira megtelt A vidám pattantyús, hogy a táncot néhány pillanatra be kellett szüntetni. A falak mellett körbefutó páholyokban Bécs előkelősége foglalt helyet. Setter, a fiákeres, a legjobb valcertáncos Bécsben, a páholyok mellett robogott el táncosnőjével, és egyes páholyoknál, ahol a bérkocsis ismerős vendégei ültek, Setter olyan magasra emelte táncosnőjét, hogy a repülő fehér szoknyák a kalapot is lesodorták az urak fejéről. Ezen nevetett aztán mindenki igazán.

Körülbelül éjfél múlt el, amikor a Stephanplatzon egy köpönyeges férfiú sietett keresztül, és gyorsan befordult abba a szűk utcácskába, ahol A vén pattantyús lámpásai égtek. Már csaknem elérte a táncterem bejáráját, amikor valaki hátulról megérintette a vállát.

– Livinska! – kiáltott föl Martinovics a köpönyeges, széles kalapú, csizmás alak láttára. – Ismét utamba jöttél, balvégzetem?

Livinska búsan mosolygott.

– Szomorú, hogy balvégzetednek nevezek, holott egész életemet annak áldoztam föl, hogy az utadból elhárítsam az akadályokat. Figyelmeztetni akarok valamire, apát...

– Tudom, mit akarsz mondani! – kiáltott föl türelmetlenül Martinovics. – Már mindenki tudja Bécsben, hogy a császár a mosónék bálján van. Sárga pantalló és lila színű frakk van rajta.

Livinska bólintott:

– A második páholyban ül balra. A páholy előterében egy kövér angol ül két álarcos hölgygel, mind a hárman a rendőrség szolgálatában. Hátról a császár Saurauval.

– Éppen azért tartom kötelességemnek megjelenni a bálon.

– Saurau gonosz terveket forral. Talpon van az egész rendőrség.

Martinovics legyintett.

– Saurau nagyon kegyes volt hozzám, amidőn ma délben hosszú idő után megjelentem ismét a kabinetirodában. Sőt megbízatást kaptam egy új munka megírására, a címe legyen *Levél a magyarokhoz!*

Livinska búsan rázta a fejét.

– Ignácusz, sohasem változol meg. Az élet ellátott elég tapasztalattal, és te ma is a régi könnyelmű, hiszékeny, ábrándos férfiú vagy. Saurau akkor a legveszedelmesebb, ha mosolyog.

– Saurau úr lehet veszedelmes, de a császár kegyes és jóindulatú. A mai bálon az összes bécsi titkos-férfiak megjelentek, és amint alkalom kínálkozik, hódolatuakat fejezik ki a császárnak. Hadd lássa Ferenc, hogy mi nem törünk az életére.

– Ne menj a bálba, apát! – csengett Livinska. – Az út ma még szabad Franciaország felé. Párizsban a legelső körökben ismerik neved. Rövid időn belül nagy ember lehetsz hazádtól távol.

– Menj, balvégzetem! – kiáltott hevesen Martinovics. – Távozz tőlem, sötét csillag! A rejtélyeskedő éjszakának virradás lesz a vége, elég volt a bujkálásból, titkolózásból.

A lengyel asszony megragadta az apát úr karját.

– Martinovics, én hiszek az álmokban, és egy idő óta olyan rettenetes álmaim vannak! Véremmel álmodom, a te véreddel. A vérpádon látlak, és a bakó sújt feléd. A fejed, a te imádott fejed a homokba gurul, és vér van mindenfelé. Egyik fej gurul a másik után. Egy, kettő, három, négy... Végül már számlálni sem tudom a levágott fejeket, és sírva, kétségbeesetten fölébredek.

– Ostoba asszonyálmok! – dörögött az apát.

– Fuss Franciaországba, apát, ott biztonságban vagy!

Az apát komoran összeráncolta a homlokát.

– Livinska, életemnek nem egy rövid szakasza volt az, amidőn azt hittem, hogy örangyalom, vigasztalóm, segítőtársam vagy. Sajnos, az utóbbi időben csatlakoztam benned. Amióta a rendőrség szolgálatába léptél, folyton rémeket látsz. Ismétlődik a régi történet. A legtöbb rendőr üldözési mániába esik élete végén. Te már nem látod világosan a helyzeteket. Azt hiszed, hogy Saurauknak egyéb dolga sincs, mint velem foglalkozni... Saurau korlátolt eszű császári hivatalnok, aki nem mérközhetik velem sem észben, sem fufangban. A zsebembe teszem az egész políciát.

– Saurau gróf ravasz, mint a róka! – kiáltotta az asszonyi rendőr, de az apát többé nem hallgatott rá.

Hosszú lépésekkel ment a táncterem felé, és eltűnt a kivilágított lépcsőkön.

Ezen az éjszakán pedig ez történt:

Éjfél után, amikor láthatatlan kezek ismét rendet teremtettek a táncteremben, hogy kezdetét vehette a tánc, és Setter fuvarost valaki eltávolította a teremből, a táncolók tömegében megjelent egy sárga nadrágos, lila kabátos, félszeg járású uracska, aki aranyos szemüvegén át láthatólag a legnagyobb érdeklődéssel nézte a táncoló párokat.

Mire a suta uracska a terem közepére ért volna, hirtelen fekete ruhás férfiak vették körül, akik tiszteletteljesen bólintottak az uracska felé, és halkán így szóltak:

– Vive l'empereur!

– Hoch a császárnak!

– Soká éljen Ausztria!

A sárga nadrágos úr eleinte ijedten nézett a halk szavú férfiakra, csupa nyájas, tiszteletteljes arcot látott maga körül, és egyik-másik arc ismerősnek tűnt föl előtté. Nini, hisz az az öreg uracska ott Gotthardi, a kormánytanácsos... Emitt meg Hebenstreit áll, a költészetkedvelő főhadnagy. A délutáni diák a császári könyvtárban most újra előbukkan ábrándos nagy szemével!... Egyik arcon sincs semmi fenyegető vagy ijesztő vonás! Hűséges hódolók ezek, akik szinte rajongó lelkesedéssel veszik körül az álruhás fejedelmet. Ferenc jóindulatú ember volt. Szinte jólesett neki, hogy hívei mintegy őrcsapatként veszik körül a táncolók forgatagában.

A föld alatti terem boltozatáról egy százkarú vascsillár függött alá, amelyben száz lámpa égett.

Ebben a percben az óriási lámpa ingadozni kezdett a boltozaton, és a következő pillanatban fűlsiketítő robajjal lezuhant a terem közepére.

Hirtelen vak sötétség lett a föld alatti szobában. A rémült sikoltásokon, megrettent férfiordításokon szinte villámlásként süvített át egy éles fütty, majd egy dörgő hang kiáltotta:

– A pillanat elérkezett! Végezzetek velem!...

A császár csak azt érezte, hogy erős karok ragadják meg, a levegőbe emelik, és tovasietnek vele a tomboló, örvényező tömeg felett.

Friss éjszakai levegő csapott az arcába, amikor magához tért.

A Saurau gróf aggodalmas arcát pillantotta meg maga mellett egy vágató kocsi-ban. A kocsi mögött és a lovak előtt dübörögve nyargalt egy szakasz vértés.

– Mi történt? – kérdezte Ferenc bágyadtán.

– Az történt, hogy a jakobinusok csele nem sikerült – felelt a főrendőr –, mert közbelépett Saurau Ferenc.

A császár a kiállott rémülettől betegen hajtotta le fejét.

– Azt hiszed, hogy nem véletlenül szakadt le a lámpa a boltozatról?

– Tiszti becsületszavamra, bizonyosan tudom, hogy nem a véletlen műve volt!

Ferenc kétségbeesve tördelte a kezét.

– Borzasztó! Rettenetes! Hát már nem szeret engem a népem? Ilyen szörnyű hálátlanságra képtelennek tartottam Bécset. Saurau, én beteg vagyok!

A hintó már a schönbrunni kertek alatt vágatott.

– Álmatlan éjszakáim ismét megszorodnak. Hát már nem sétálhatok én többé a Grabenen vagy a Práterben, hogy félnem ne kellessen...

– Amíg rendet nem csinállok, felség! – felelt komoran Saurau.

– Hát miért nem csinálsz rendet?! – kiáltott föl hevesen, indulatosan Ferenc. – Azt várod, hogy előbb megöljenek a jakobinusok?!

Saurau diadalmasan mosolygott.

– A jakobinusok megkapják azt a marék puskaport, amelyet már régen szárazon tartatok a számukra. Felség, Schönbrunnban vagyunk.

...Az apátúr, mikor hajnal felé a lakására tért meg, a szobájában Livinskát találta.

Martinovics halotthalványan, kétségbeesve vetette magát egy székbe.

– Rettenetes! – kiáltott föl. – Annak az átkozott lámpának éppen ma éjjel kellett leszakadnia!

– Mert gróf Saurau akarta – felelte csendesén a lengyel asszony, és nem hagyta abba a kötést, amit a várakozás alatt elkezdett.

– Saurau! Mindig Saurau! Hát az a szörnyű kiáltás, amely a császárt életveszedelemben hirdette, holott soha nem volt tökéletesebb biztonságban, mint köztünk, testvérek között? – kiáltotta az apát.

– A grófnak olyan hangja van, amilyent akar! – felelt a kötögető asszony, és nem emelte föl a szemét.

Az apát talpra ugrott.

– Livinska! Az éj tele van balsejtelemmel! Mindig rosszat sejtek, ha téged látlak. De ma a külső jelek is megerősítik gonosz érzéseimet. Miért vannak zárva a kapuk?

– Hogy senki se menekülhessen el ma éjjel a városból.

Az apát fölrántotta az ablakot.

– És a katonaság miért robog föl és alá éjszaka idején az utcákon? A nehézvértések dübörgése minduntalan fölhangzik a távolban. Alig tudtam lakásomig jutni, hogy vágató katonákba ne ütközzek.

– Ide pedig a legrosszabb helyre jöttél!

Az apát tágra nyílt, rémült szemekkel bámult az asszonyra.

– Livinska! Megőrültél?!

Az asszony csöndesen kötött.

– Már nem lehet segíteni többé rajtad! Mielőtt a szobába léptél volna, már hallottam az utcáról a titkosrendőrség sípjelét. A házat őrizet alá vették.

– Örület! – kiáltott föl az apát.

– A vágató katonaság pedig elfogott embereket kísér a börtönökbe. Hebenstreit már elfogatott. Még az éjjel Saurau előtt lesz Prandstetter, a városi tanácsos, az öreg Gotthardi, Billek kapitány és az ősz Riedl báró. Gilovszky, a tanuló, a sáncok felé menekült egy órával előbb. Megmondtam neki, hol ugorhat le nyaktörés nélkül a bástyáról. A pesti testvérek névsorát pedig Sehy, a komédiás, a nádor kamarásához már benyújtotta.

– Te asszony, te ördög! És engem hagysz elpusztulni?! – kiáltott vad haraggal az apát.

– Sajnos, hiába kerestelek az éjszakában.

– Franchettinét, az olasz kardkovács feleségét kísértem haza a bálból.

– Erre nem gondoltam, mert hiszen Franchettiné idáig csupán vértestisztek szolgálatait szokta igénybe venni! Persze, a tisztek ma éjjel az utcákra voltak rendelve.

– Livinska! Ments meg! – kiáltotta Martinovics, és halálos ijedelem ült az arcára.

Az utcáról heves lódobogás hallatszott.

Az asszony letette a kötést.

– Itt vannak a vértések! – mondta.

– Hitvány, gaz nőszemély! – süvített az apát vad felindulással. – Az árulás a te műved!

A lengyel asszony összeharapta az ajkát.

– Arra vigyázz – mondta csendesesen –, hogy itt maradhass a bécsi börtönben. Onnan könnyen kiszabadíthatlak.

A kötést a szoknya zsebébe tette, és felnyitotta az ajtót.

Odakünn a sötét folyosón egy sereg titkosrendőr állott lesben. Hátról acélok fénye villant elő.

– Íme, itt van Martinovics, a szászvári apát! – kiáltotta Livinska.

A titkosrendőrök berohantak. Megvadult kopók módjára ragadták meg az apátot, de az nem védekezett.

Nyugodtan tűrte a bilincseket, amelyeket kezére raktak. Egyszerre elnevette magát.

– Arra vagyok kíváncsi – mormogta –, hol fog ma vacsorázni Kisfaludy Sándor, akit ma estére meghívtam? Kérem, mentsenek ki a vendégem előtt!

8.

AZ ÉJ A FERENCESEK KOLOSTORÁBAN

A *naptárak* 1794-et írnak, és május van, Budán. A régi ferences kolostor, amelyből a barátokat kiköltöztették, mert börtönt csináltak a hatalmas zárdából, feketén terül el a májusi éjszakában.

Vajon kiegyenlítődik-e az égi mérlegen az a sok alázatos barátságosolozsma és imádság, amely ebben a házban elhangzott, azokkal a keserves káromkodásokkal, kétségbeesett hangokkal, amelyek mostanában töltik meg a falakat?

Ötven fogoly van a kolostorba zárva, ötven férfiú, aki ártatlannak, nemes szívűnek és a legbecsületesebb szándékúnak vallja magát, és mégis a hóhér pallosa int feléjük.

Túlhan, a nagy Dunán, mély, érzéstelen álomba van merülve Pest, mintha senki sem tudná odaát, hogy ötven magyar férfiú, a legtöbbje fiatal ember, döngeti kétségbeesetten a kolostor vastag falait.

A budai hegyek között orgona nyílik. Az éjjeli szél a kolostor felé sodorja a virágilatot. Mintha az volna az egyetlen pártfogójuk a szegény fogoly magyaroknak?

Egy osztrák kapitány és egy század katona van megbízva a foglyok őrzésével. Őles falak, rengeteg vasrostélyok és száz élesre fent szurony. Dehogyan menekülhet meg innen valaki.

Mielőtt az este leszállott volna, tizenöten a foglyok közül megtudták, hogy a királyi tábla felségsértés és hűtlenség miatt halálra ítélte őket.

A kolostorban még csend van.

A halálraítéltek hallgatnak, és gondolkoznak a nagy keletről, ahová nemsokára el fognak menni.

Körülbelül éjfélre járt az idő, amikor hevesen megrántották a kolostor régi harangját. A kapus-örmester talpra ugrott, hiszen gyakran fordult elő, hogy a vizsgálóbírák éjnek idején vallatták a foglyokat.

A vasrács mögött egy köpenybe burkolózott, széles kalapú, szakállas férfiú áll, akit eddig a kapus sohasem látott.

– Mit akar? – mordult rá dühösen.

A jövevény levelet vesz elő, amelyet átnyújt a rácsos ablakon.

– Barkó generális úr küldi Soitten kapitánynak! – mondja csöndesen.

A kapitány átveszi a levelet.

Megforgatta jobbról-balról. A levél hátán valóban ott van a nagy kétféjű sasos pecsét. Még gondolkodik egy darabig. A kapitány nagyon indulatos ember, nem szereti, ha álmában megzavarják a civil vizsgálóbírók. Olyankor káromkodik, ordít, és az összes szenteket lehúzza az égből. Egyszer még azt is szemébe vágta a királyi fiskusnak, hogy a katona még a börtönben is különb ember a polgárnál. Éjjel legalább nyugodtan hagyják aludni a rabot.

De hát Barkó generálisnak ezt nem üzenheti Soitten, azért csak bezörgetett a szobájába az öreg kapus.

Szokás szerint először egy pisztoly dördült el odabent, azután egy hegyes szurony nyomult ki azon az ablakocskán, amely az ajtó közepén volt. A helyzettől ismerős ember már úgyszólván tudja a bevezetést, félreugrik a szurony elől, pisztolygolyó elől. Aki nem ugrik félre, az csak rossz járatban levő ember lehet: lázadó fogoly vagy orgyilkos. A kapitány a delírium tremensnek abban a stádiumában van, amikor minden este bizonyosra veszi, hogy az éjjel meggyilkolják.

A káromkodások özönvize alatt a kapusnak sikerül az ablakocskán át a szobába juttatni a levelet. Odabenn aztán a dühös ordítás percről percre csillapul, végre felpattan az ajtó, és a parancsnok teljes szolgálati díszben siet ki a folyosóra.

– Hol van az az úr? – kérdi izgatottan.

– A kapun kívül.

– Barom, mért hagyta el annyi ideig várakozni?!

A kapus elsiet kulcsaival, a parancsnok pedig aggódalmasan dörög magában:

– Még csak az hibázna, hogy Barkó generális is megharagudjon rám, akkor mehetek zabot hegyezni! Átkozott borovicska! Még most is szédülök tőle.

A kolostor folyosóin lámpa ég, a raboknak világítanak!

A kapus bevezette az ajtó előtt várakozó idegent. Az még mélyebben húzza a szemére a széles nemezkalapot. A parancsnok tetőtől talpig végigméri.

– Ön az a bizonyos Livinski, aki Barkó generális úrtól levelet hozott?

– Az vagyok! Én hoztam a levelet.

– Tudja ön azt, hogy kivételes nagyon ritka engedelemben részesült a generális úrtól?

– El voltam készülve rá.

– Ki ön voltaképpen?

– Én a császári kabinet megbízottja vagyok – mondta csöndesen az idegen, és a köpenyege szárnyát kissé felhajtotta. A kapitány láthatta a köpenyeg alatt azt a

bizonyos kétféjű sasos jelvényt, amellyel a császár bizalmas emberei ismertették meg magukat.

– Rendelkezésre állok önnek! – felelt Soitten kapitány, és a sarkantyúját összeütötte. – Mi a kívánsága?

– A hármasszámú fogollyal óhajtók négyszemközt beszélni.

– A hármasszámú foglyot a királyi tábla ma halálra ítélte. Halálraítéllettel nincs joga beszélni.

– De még nem kézbesítették az ítéletet a fogolynak!

– Azonban már kihirdették.

– Én mégis beszélni akarok vele! – mondta az idegen, és a zsebéből most egy összehajtogatott írást vett elő. – Ez az írat felhatalmaz engem arra, hogy a vesztőhelyig elkísérjem a halálraítélte.

A parancsnok kezébe vette az aranypecsétetes írást, amely a legfelsőbb helyről volt keltezve. Merev, tisztelgő állásban olvasta végig az engedélyt, aztán mélyen meghajtotta magát:

– Uram, a parancsának engedelmeskedem!

A börtönőr csörgetve hozta kulcsait, a börtönajtó felnyílt, és Livinska lámpással a kezében belépett a hármasszámú fogoly cellájába. Az ajtó becsukódott mögötte.

– Ignác, eljöttem – mondta csöndesen Livinska.

A lámpást a gyalulatlan asztalra helyezte. Keskeny, szerzetesi ágy állott a szoba sarkában. Azon felfelé fordított arccal, mozdulatlanul feküdt a fogoly.

A sarokban barát-térdeplő, és felette egyszerű, barna fakereszt.

A férfi meg sem mozdult az ágyon, pedig a szeme nyitva volt, és az esztendősfogság alatt megnőtt haja, bajusza, szakála elvadult külsővel ruházták fel halovány arcát.

– Ignác! – ismételte Livinska halkan.

Miután erre sem kapott feleletet, csendesen leült az ágy szélére, a barátcsuhás fogoly lábához.

Percek múltak el vagy órák?

Mintha egy egész végtelenség telt volna el addig az ideig, amíg a fogoly megmozdította a fejét.

– Köszönöm, hogy eljöttél, Livinska! Te voltál hozzám a leghűségesebb fogságom alatt.

– De elszöktetni mégsem tudtalak – mormogta halálos szomorúsággal az aszszony.

– Tudtam, hogy eljössz még az éjszaka. Te ügyes vagy, okos vagy. A rendőrségnél megtanultad, hogyan lehet írásokat hamisítani, hogy azok valódiaknak látszanak. Most már mit sem ér többet az ügyességed, okosságod. Lefejeznek!

– Uramteremtőm – csuklott fel a lengyel asszony –, ne mondd ki ezt a rettenetes szót! Az út odáig még nagyon messzire van. Ez még csak az elsőfokú bíróság ítélete volt. Aztán jön a hétszemélyes tábla. És a császár kegyelme...

– Elsőbb a szerzetesi mivoltomtól fosztanak meg a templomban – mormogta a fogoly, mintha nem is hallotta volna azt, amit Livinska mondott. – Azért húzták rám ezt a csuhát, hogy legyen mit levenni rólam. Nem egyenes az út a vérpadhoz sem.

– A császár lábai elé vetem magam...

– Batsányi testvért felmentették, és az este már a falakon át meghozta a posta a hírt, hogy a költő verset írt a börtön falára – mormogta a fogoly maga elé bámulva. – Hogy is van ez a vers?

*Szép a hazáért tűrni, viselni rab-
láncot, s halált szenvedni dicső dolog!
Amely halandó elvesz érte,
nemzeteket nemesít nevével.*

Martinovics felemelkedett az ágyról, és a feldúlt, kétségbeesett arcán egyszerre a nyugalom csöndessége jelentkezett. Szeme többé nem volt kitágulva, ajka nem reszketett többé. Csak a keze volt jéghideg, amellyel a Livinska kezét megérintette.

– Nekünk meg kellett halni. Mielőtt kihallgattak, mielőtt elítéltek volna, már bizonyos volt, hogy sorsunk meg van pecsételve. A császár akarja, hogy meghaljunk, és a bíróság engedelmeskedik a császár akaratának. Hebenstreit már előrement. Szépen halt meg, golyót kapott, mert katona volt. Gilovszky, a szép ábrándos diák öngyilkos lett a börtönében. Fodor és Király főbelőtték magukat, mielőtt megbilincselhették volna kezeiket. Ez így volt elvégezve, Livinska. Elvégezték pedig azon az estén, amikor Bécsben Saurau becsukatta a városkapukat, Pesten pedig Barkó generális ágyúkat állított fel a piacokon, amelyek mellett égő szövétnekkel állottak a pattantyúsok, és a lakosságot azzal rémítették, hogy a jakobinusok felgyújtják a várost a francia hadifoglyok kiszabadítása érdekében. A mi sorsunk akkor már eldőlt. A császár kimondta, hogy a jakobinusokat, a világosság gyermekeit, a napfény szülötteit ki kell irtani. A legkisebb mécses is el kell oltani a két országban, hogy ismét sötétség boruljon e földrészre, és a sötétségben lappangva jár a gaz jezsuita... S a mécseseket eloltják. Velünk jön a generálisok rétéjére Kazinczy úr is, aki pedig amúgy istenigazában borzadozott a mi színeinktől. De hát mért nem borzadozott jobban?... Mi legalább tudjuk, hogy miért halunk meg!

– Miért, miért? – kérdezte hangtalanul Livinska. – Miért nem mehetek én is veletek?

A szászvári apát amint beszélt, még jobban megnyugodott. Hosszú lépésekkel járt fel és alá börtönében, és fejét magasra emelte. Szinte kihívó nyugalom ült az

arcára, és szavai úgy hangzottak, mintha réges-régen készült volna elmondani valakinek:

– Livinska, te mindig hűséges és jó voltál hozzánk, megérdemled tehát, hogy meghallgasd szavaimat. A mi halálunk a legnagyobb igazságtalanság e földön, a mi vérünk lángba borítja a fél világot, és százesztendei gyilkos méreg női vérünk minden cseppjéből. A lappangó parázsra naftaként fog ömleni a vérünk, és te még látni fogod Henri Samsont, a bécsi Stephanplatzon, amint a guillotine mellől megmutat egy főt a népnek... Jön zúgva, dübörögve a nagy, szent forradalom. Álmaimban látom a Burg svájci udvarára hullani a tetők izzó zsarátnokait, főurak és nemesek gyáva nyulakként menekülnek, de a forradalom agárkutyaí fülön kapják őket. Csak a fekete cimborára vigyázz, Livinska! Vérebekkel kell lefogatni a jezsuitákat. Hadd jöjjenek ide Párizsból azok a veres kendős polgártársak, akiknek kendőjük még véres XVI. Louis és a párizsi érsek véréből. És őket kell reávézényelni a jezsuitákra. Tigrist a kígyó ellen. Ah, csak addig élhetnék, amíg az első égő szurokkoszorút a Burg tetejére dobnam!... Gyávák, kétségeskedők voltunk. Hisz ha felégettük volna a fél országot, akkor se lehetne más a jutalmunk a hóhér pallosánál. Mi így semmit sem tettünk!

– Azért kegyelmez meg a császár, mert semmit sem követtetek el.

Az apát oda sem hallgatott.

– Mindig csak terveztünk, mindig csak reménykedtünk, hogy majd magától mozdul meg a föld lábaink alatt. A föld pedig öreg, nem mozdult. Talán a mi vérünktől majd megifjodik. Gyűlésbe gyűltünk, és titokban kopogtattunk az ajtókon, holott fejszével kellett volna mennünk a bezárt kapuknak, és a paraszt kezében kiegyenesíteni a kaszát. Könyveket írtunk, amelyeket rajtuk kívül csak a titkosrendőrség olvasott: a néppel nem tudtuk megértetni magunkat. Ha még egyszer születnék, ha még egyszer újra kezdehetném! Börtönök már régen nem volnának Pesten, ahová a világosság gyermekeit elzárják a vak sötétségbe. A Tisza, Duna habja még akkor is piros volna a kiontott vértől, amikor a tengerbe ömlik. A templomok helyén fekete üszök volna, a föld nem volna képes befogadni a halottakat. Miért nem adtatok a hatalomhoz bátorságot is, dicső francia testvéreim!

Livinska csöndesen sírdogált a sarokban. Már megtanult sírni, már asszony lett újra.

– És még valamiért szégyenlem magam! Azért, hogy kegyelmet kértem. Kegyelmet kértünk, holott tudtuk, hogy kegyelem nincs számunkra. Németh királyi fiskustól, a poliptekintetű hiénától kértem kegyelmet, aki fát vágatott velem és a társaimmal a börtön udvarán, hogy elgyötört testünkben könnyebben összetörhesse a lelket. Ah, mily balga voltam! Hogy nem jutottak eszembe a francia vádlottak, akik között egyetlenegy sem akadt, aki kegyelemért könyörgött volna. Mert hiszen tudták, tudhattuk volna mi is, hogy a politikai körökben nem az igazság dönt, hanem minden attól függ, kinek a kezében van a hatalom. Csak győző van és legyőzött. Németh fiskus úr tudta, hogy mit csinál, midőn felöltözetlenül kergett ki bennünket a fagyos téli éjszakákba favágáshoz. A gaz Barkó tisztában volt azzal, hogy az ágyút immár nem fordíthatjuk ellene. És a bírák, a szegény, osto-

ba, korlátolt magyar bírák, akik a Verbőczyn kívül talán még kalendáriumot sem olvastak soha! Hisz a legnagyobb balgaság volt ezektől az emberektől kegyelmet remélni.

Csak Laczkovics nem kért sohasem pardont. Ő tudta, hogy már elvégeztetett. Bécsben egy esztendő előtt kimondották a halálos ítéletet. És most tizenötén megyünk a halálba. Hallod, mily csendes a fogház? Senki sem sír, senki nem panaszkodik közöttünk! Mindannyian nyugodtak vagyunk, mert tudjuk, hogy utánunk jönnek más világítók. A sárkánytojásból véres forradalmi szörnyetegek kelnek életre. Eljön a világosság napja.

Livinska felállott, és megcsókolta az apát kezét.

– Áldj meg, mesterem! – kérte.

Letérdelt a szerzetes elé, és az a fejére tette a két kezét.

– Forradalom istene! – kiáltotta. – Egy gyöngye, szegény asszony indul el útjára, a szent világosság felé. Adj a szívébe erőt, adj a kezébe tüzet és a lelkébe véres gyűlöletet. Legyen szörnyeteg az emberek szemében, legyen üldözött vad, kergett pária, csak mindig a te gyermeked maradjon, Forradalom! A tűr mindig éles legyen a kezében, a szíve ne ismerjen rettenetet sem a tűztől, sem a vértől, sem a könnytől! Hordja méhében a poklok fajzatát, amely egykor tűzbe, gyűlöletbe, irgalmat nem ismerő vérengzésbe borítja a földet a tengerektől a tengerekig. Vadállatok csordája járjon a nyomában, mérges kígyók teremjenek nyelve alatt, és ruhája érintése a pestis legyen. Mindaddig, amíg a nap feljön keleten. Ámen.

A lengyel asszony fölemelkedett. Már nem sírt többé. Még egyszer kezet csókolt a halálraítéltnak.

– Én még remélek...

Ezt mondta csöndesen, szinte hangtalanul.

A börtönajtó felnyílt, és Livinska eltűnt a folyosón. A szászvári apát révedezve nézett utána, mintha szellemet látott volna. Megdörzsölte a szemét. Csupán a sötét börtönfalak voltak körülötte. Eltakarta az arcát a két tenyerével, és hangtalan, kétségbeesett, halálos rettegéssel vetette magát az ágyra.

UTÓSZÓ A REGÉNYHEZ

Kapeller Félix, helytartósági fogalmazó Budán, egy vízivárosi polgár fia, aki a fél lábára sánta lévén, otthon ülő, csöndes fiatalember volt, az 1794-iki esztendőben különböző följegyzéseket csinált, amelyeknek szülőke nem annyira a történetírás, mint inkább az unatkozás elleni áfium volt. Ezekből a följegyzésekből megtaláltunk néhány lapot, amely történetünk hősére vonatkozik, és íme, itt leírjuk *Kapeller* Félix után:

Ferenc császár uralkodik, és Budán elkövetkeznek végre azok a véres napok, amelyeket mindenki várt, és mindenki rettegett. Körülbelül hónapok óta tudtuk, mi budaiaiak, hogy az elfogott férfiak közül (akik magukat hol illuminátusoknak, hol meg jakobinusoknak nevezték, voltaképpen pedig félbolond álomlátók voltak) egynehány meg fog halni. A vasárnapi ebédeknél keresztapáéknál (*Gutfreund* városbíró úrnál) gyakran szóba kerülnek a vízivárosi foglyok, különösen akkor, midőn híre jött, hogy a pap (a szászvári apát) könyörögve kéri bocsánatát a császárnak, és ígéri, hogy ezentúl a leghűségesebb kémje lesz a kabinetirodának. Megkegyelmeztetése esetén ígéri, hogy olyan magas állású férfiaknak és asszonyoknak a nevét is elárulja, akik idáig távol voltak a nagy pertől. Keresztapa váltig mondogatta, hogy a papnak már csak azért is pardont kellene adni, mert hiszen javulást ígért, csupán a hetvenkedő *Laczkovics* kapitánynak kellene fejét levagdálni, mert ugyancsak odamondogatott a tiszteletre méltó bíróságnak. Keresztapa fogadott is a sashegyi borgazda, *Szuharik* úrral, hogy a papnak pardont küldenek Bécsből.

Úgy látszik, hogy *Gutfreund* Kristóf ez egyszer – szokása ellenére – tévedett, mert egy napon híre futamodott, hogy *Martinovics* apátot a tabáni templomban megfosztják papi méltóságától, hogy a világi hatóság végrehajthassa ítéletét.

Hát az már igaz volt, hogy a főtisztelendő apát egy csöppet sem volt megijedve a már kimondott halálos ítélettől. A budaiaiak, akik pedig már sok mindent láttak, még keréketörést is az öregebbek, mind azt mondták, hogy ez a pap vagy egy nagy ördög, vagy teljesen ártatlan ember. Olyan emelt homlokkal, büszkén lépkedett a katonák között, mintha csöppet sem szégyellné a dolgát. Mintha még büszke is lett volna arra, hogy őt halálra ítélte a Kúria. Mindenki elragadtatással nézte deli alakját, tüzes szemét, és *Lizi* egyszerre csak így szólalt meg mellettem:

– Szeretném, ha maga is jakobinus volna, Félix.

Amire én igen csodálkoztam.

Aztán valamennyien a templomba tódultanak, ahol *Kondé* érsek teljes papi ségedlettel várta a bűnös apátot. Még váci papok is voltak itt. Jezik, a ferencesek

rendfőnöke olyan haragos arccal ült az első sorban, mintha saját maga szeretne volna két nagy öklével elvégezni a dolgot. Az érsek úr fején pásztorsüveg, és a papság vad elkeseredéssel énekelt valami litániát, amelyet még senki sem hallott. Azt mondták, hogy most átkozzák meg a bűnös apátot.

Most két misemondó pap – a széles vállú Márton pap a Vízivárosból és a hórihorgas katona-plébános, Bonefini, közrefogják Martinovics Ignácot, és az érsek elé kísérik. Az apát még most is magasan tartja a fejét, pedig a papok úgy énekelnek, hogy bennünk a lélek reszket.

– Térdepelj le! – mondja az érsek.

Az apát engedelmeskedik.

Az érsek felemelkedik bársonyszékéről, és a nép felé fordul. Harsány hangját a templom legtávolabbi zugában is meghallani, hisz mélységes csend lett egyszerre:

– Az egyház azon papjait, kiket súlyos büntények miatt a világi hatóságoknak ki kell szolgáltatnia, az egyházi rendtől megfosztja, mielőtt tőlük védőkarjait elvonná. Az előttünk levő szerencsétlen testvér megfeledezve egyházi állásának kötelességeiről, megvetve az isteni és emberi törvényeket, lábbal taposta az Isten, a király, a haza iránti köteles hűséget!

Az érsek (kövér, fáradt ember volt) szünetet tartott, amire a szászvári apát fel-emelte lehajtott fejét:

– A királyhoz hűtelen voltam, de annál hűségesebb voltam a hazához!

A főpásztor a gyűrűs kezével csendre intette a bűnös papot, s így folytatta szavait a néphez:

– Lázadóvá lett, összeesküvést szervezett, miáltal érdemtelené vált azon tisztességekre és kiváltságos állásra, amelyek a papot megilletik. – Az érsek magasra emelte a hangját: – A mindenható Isten nevében kinyilatkoztatom, hogy őt ezennel minden egyházi hivataltól és javadalomtól megfosztom és degradálom.

A szászvári apát erre felemelkedett, és szintén szólani akart a néphez, de az érsek intett, és a papok énekelni kezdtek. Most a két áldozópap az oltári kelyhet nyújtja az apátnak, hogy igyon belőle.

De mielőtt ajkához emelhetne volna azt, az érsek hevesen kiragadta a kezéből.

– Többé nincs jogod az áldozáshoz! – kiáltotta.

Majd az egyházi ruhákat tépte le róla. Aztán késsel levakarta ujjáról a szentelt olajat. Haját megnyírja, és tégladarabbal dörzsöli le fejről a szent keneteket.

A templomban sok asszony elájult, a férfiak könnyeztek, még az öreg Gutfreund úr is számtalanszor köhögött a kalapjába.

Csak a bűnös apát maradt nyugodtan az egész ceremónia alatt. Az érsek szemébe nézett, és a homloka olyan fehér volt, mintha a templomban a napsugár egyedül az ő homlokát világítaná meg.

A budaiak csöndesen széjjeloszoltak, és nagyon sok síró asszonnyal lehetett találkozni az utcákon, mintha valami nagy temetés lett volna valahol.

ÉS ezzel elkövetkezett a kivégzések hete, amilyenről csak a párizsi rémmesékben hallottunk. Sohase hittük volna, hogy Budán ilyen dolog fog valaha megtörténni.

Egy délután megjelent a Vízivárosban Majercsik, az öreg hóhér, ahol tíz eszten-deje nem látta senki. Köszörűkövet akart venni, de nem kapott senkitől. Végre egy oláh hajós köszörűkövét vette meg két húszasért. Tudtuk, hogy mire kell a köszörűkő, és senki sem aludt ezen az éjszaka.

Másnap korán reggel talpon volt az egész város. Május huszadika volt, és a leg-első szép nyári nap volt Budán.

A generálisok kaszálórétjén már hajnal óta sok nép gyülekezett össze. A kör-nyékből szekereken jöttek az emberek, és sátrakban töltötték az éjszakát. Egy lacikonyha is volt felállítva.

Tíz óra volt délelőtt.

Tompa dobörgés hallatszott a vár felől. Vállra vetett puskával masíroztak a fehér Wallmöden-gyalogosok, majd ágyúszekerek döcögtek, és Barkó generális szürke lovon ült.

A halálraítélteket egy szakasz Hadik-huszárs kísérte. A legények szomorúak vol-tak, és rettenetesen káromolták az utcán tolongó polgárokat. Egyik-másik köny-nyezett, amikor káromkodott. Négyen gyalog lépkedtek, köztük az apát gyönyörű alakja, fehér homloka kiválott. Az arcán isteni nyugalom, a szempillája sem resz-ket. Olyan gögösen lépked, mintha a legszebb ünnepségre menne.

Mögötte Laczkovics kapitány, sokkal mogorvábban, mint egyébkor. Mintha vala-miért nagyon haragudott volna. Bozontos szemöldöke alól félelmetesen villogott szeme, és csöndesen, de állandóan káromkodott.

A szép, ábrándos Szentmarjai lehajtotta a fejét, mintha valami fölött nagyon gon-dolkozna. Az arca csöndes és nyugodalmas.

Hajnóczy, egykori szegény főnököm, olyan volt, mintha éppen a hivatalba készü-lődné. Szokott, megfontolt lépteivel, fejét féloldalra vetve, bizonyos unott közöm-bösséggel haladt. Mintha csak ismét azt mondaná, mint a bíróság előtt:

– Nem méltó az embernek élni ilyen mély romlottságban.

Egy lovas kordé következett, amelyen félig elájulva feküdt a szegény Sigray gróf, aki véletlenül került csak közéjük. A szeme lezárva, az arca halotthalovány – fél lábbal már a másvilágon van. A generálisok kaszálórétjén már ott állott pallosával az öreg Majercsik. Hetvenesztendő volt, és reszketett a feladat előtt. Őt kemény nyakat kell leszelnie, és tíz év óta nem volt pallos a kezében!...

Mi Gutfreundékkal messziről néztük a kivégzést. Elsőnek a félig halott Sigray gróftot tölték az emelvényre a legények. Az öreg hóhér elhibázta az első csapást. Elhibázta a másodikat is. Borzalom futott végig a népen. Valaki hangosan felkiál-

tott. Martinovics volt. Elájult és összeesett. A hóhér lenyiszálta végre Sigray gróf nyakát. Laczkovics kapitány borzalmasan káromkodott...

...Én tovább nem láttam már semmit, mert elveszítettem az eszméletemet. Csak másnap hallottam, hogy a többi elítéltekkel könnyebben végzett Majercsik, aztán éjjel eltemették őket a budai hegyekben. Senki sem tudja, hogy hová.

Reggelre a kivégzés helyén piros rózsákkal volt tele a mező, ott virultak, nyiladoztak. És mindenki csodájára járt a rózsáknak.

Eddig a helytartósági tollnok följegyzése.

AZ ÁGYÚGOLYÓ

AZ ÁGYÚGOLYÓ

Az utolsó „nemesi fölkelés” történetét csupán már a levéltárasládák őrzik – élő ember nem emlékszik rá. A bölcsek szerint száz esztendő – éppen száz esztendeje az utolsó nemesi felkelésnek – annyi az idő végtelenjében, mint egy por-szem a sivatag homokjában, így beszélnek a bölcsek, de mi már inkább csak tudatlan gyarlók szeretünk lenni az időszámításban: az órákat – a letűnteket – a lepörgött napokat és ó, a gyorsan múló éveket számon tartjuk, és dehogy engednénk el egyet is belőlük.

Hogyne volna hát nagy idő száz esztendő! Vajon hányan érjük meg a nagy időt, hogy nevünk mellé C betűt írassunk,* mint az öreg Bodó Sámuel az én gyermekkoromban. (Erre a C betűre büszke volt az egész família, pedig a rossz nyelvek szerint kilencvenesztendő se volt még az öreg. De hát az öregemberekből se költözött ki még végleg valamennyi ördög, a hiúság ördöge ott lapul az ő csizmaszárukban is. Később, mikor a kis Bodókból nagy Bodók lettek, a száz esztendőt jelentő C-t ők is a nevükhöz ragasztották, mint valami nemesi predikátumot, per-se előre.)

Még a százesztendő ember is ritka már, mint a fehér holló. Mondják, hogy azelőtt több volt az öreg ember, mint manapság. De hát azelőtt minden másképpen volt. No, azért akkor se volt éppen minden familiában Matuzsálem, hiába volt másféle világ. S így nem csuda, ha az inszurrekcióról élő embertől már nem hallhatunk. Régen a föld alatt pihennek örök nyoszolyájukban azok, akik beszélhetnének róla. „Hogy is volt csak?...” – hallok gyerekkoromban az öreg Bodó Sámuel, miközben bajuszát megnyálazta. De már akkor ő se emlékezett egyébre, mint a vasderes lovára, amit hívtak Cifrának. Félig legenda, félig való ez az egész nemesi fölkelés, amilyen legenda lesz egyszer a szabadságharcból. Ma még itt járnak köztünk a kemény öregek, és hőstetteiket emlegetik, de majd egyszer ők is elhagynak bennünket, mert hisz mégiscsak jobb odalent a puha homokban – s akkor a mi fiaink, unokáink mosolyogva csóválják majd a fejüket a „legendákon”, amelyeket mi igazabbnak hiszünk a bibliánál.

A „nemesi fölkelés” se volt ám olyan tréfás operett, ahogy mi száz esztendő ködén át látjuk. Az idő, e nagy dekoratőr, eltakarta ugyan szürke szőnyegével az apró, színes foltocskákat. Jó szerencse, hogy a szürke szőnyeg alól itt-ott kibukkan egy-egy szögecske, vagy meghasad imitt-amott a kárpit, és alóla ismeretlen képek bukkannak ki, mint mikor régi épületek falán a vakolat alatt olykor fölfedezük régi művészek freskóit. És ezek a fölfedezett freskók a nemesi fölkelésből azt jelentik, hogy tulajdonképpen mégse volt az olyan anekdotás háború, mint táblabíró őseink hirdették.

* A nagy C a latin Centum – száz szó rövidítése (A szerk.)

Persze ők még ismerték a vitéz fölkelőket, és tudták róluk, hogy otthon ki milyen, micsodás. A vért szomjazó oroszlánok gyakran félve lapulnak meg otthon az udvarházban. És a rozsdás kardok se valának mind Damaszkusz aranyából verve. Némelyikkel bizony malacot szúrtak le karácsony havában; a híres Dömöczky pisztolyait csak a fegyverkovács tudta elsütni... No de hát mindegy. Táblabíró apáink évtizedeken át élcelődtek a nemesi fölkelésen, és a két magyar hazában minden rozsdás kardhoz egész anekdotakör fűződött.

De azért mégiscsak ott voltak az inszurgensek Győr alatt, és bizony nem rajtuk múlt, hogy Napóleon gránátosaival meg nem ízleltették a magyar vasat. Csak-hogy nem jöttek azok a huncut gránátosok... Mintha bizony az inszurgensek tehetnének erről! A francia császár elhordta irháját Szent István országának határai-
ról, és erre vége lett a víg, muzsikás, tivornyás tábori életnek. Hazament mindenki. Utóvégre az asszonyok se maradhattak évszámra egyedül otthon. Hisz Hevesből már a táborozás első hónapjában Győrbe jött egy szekénderék menyecske az ura után. Félő volt, hogy az ország többi vármegyéi is követni fogják a hevesi asszonyok példáját. Akkor pedig bakfittyet ér az egész inszurrekció. Hogy verekedne már az ember jóízűen, ha odahaza, a szállásán asszonyi pörlekedés közben hányta magára fegyvereit! Az őrállás se házasembernek való foglalkozás. A táborból idehajtja a szél a víg muzsikahangokat. A toponári zsidókat – híres muzsikusok voltak – a dunántúli urak magukkal hozták. Pörgették a menyecskéket, mint az orsót, pörgették mindennap. Persze Bodó Sámuelnak akkor még esze ágában se volt C betűt kanyarítani a neve mellé.

Bodó Sámuel abban az időben – még a vármegyei levéltár is tud róla – Szabolcs, Szatmár, Zemplén és Bihar leglustább embere volt.

A lustaság is olyan dolog, hogy csak addig jó, amíg az ember maga tud róla. A lustaság olyan az ember mellett, mint a jó barát: soha el nem hagyja, búban-bajban, még az örömben is mellette van. Az igazi lusta ember búsulni se tud, örülni se tud: se nem jó, se nem rossz; ha gazdag, se gazdag, ha szegény, se szegény; baja senkivel nincs, még önmagával se. A lusta ember semmi más, csak lusta. Mindenféle szenvedély megtűr maga mellett még egy másik szenvedélyt, mint a nagy kutya megtűri a háznál az ölebet. Csak a lustaság mellett nem marad semmi. A lustaság nem is szenvedély: az maga már az ember.

Haj, a lustaságra emlékezve, fölsóhajthatunk: annak is vége van már, mint sok mindenféle magyar ősiségnek. A régi krónikák bűví tán azt mondhatnák, hogy a harcias vitézség a mi ősi hagyatékunk. Van benne valami: sokat verekedtünk. Mások tán a szónoklás mellett törnek lándzsát. Hisz ha nem verekedtünk, akkor szónokoltunk. De hát nem mindig járt jó idő a szónokokra és a harcosokra – mit csináltunk akkor? Évszázadokon át semmit. A történelem könyvében csupán a régi királyok cselekedetei vannak feljegyezve. Ám a régi királyok idejében voltak közemberek, akikről mit se olvasunk az egykori feljegyzésekben. Az új idők történetírója a tisztí címtárból megírhatja a mai generáció históriáját: a nemzet hivatalt vállalt. Hivatalnok minden ember. De hajdanta nem voltak hivatalok. Az ember joggal tűnődhetik tehát azon, hogy mit csináltak a mai hivatalnokok ősapjai. A

felelet egyszerű rá: semmit. A lustaság, a semmittevés sok száz esztendőn át házi istensége volt minden magyar családnak. Megóvta sok mindentől: elsatnyulástól, elzüllesztől, tönkremenéstől. A nagy csöndben, amely évszázadokon át jótékony felhő gyanánt borult rá Mária országára, a nemzet megtartotta erejét, a faj nem forgácsolódott széjjel, és az anyák erős, szívós magyaroknak adtak életet. Hát a lustaság se volt olyan nagyon ártalmára a nemzetnek.

Persze a régi lustálkodó világnak immár vége van. Mátyás királyról a mindent nagyító vagy kicsinyítő hagyomány csak három legendás lustát említ (volt pedig ott több!), manapság talán már egy lusta sincsen. A lusták úgy elmúltak, mint a többi magyar virtusok. A kardot már rég letettük, csak szóval győzzük – tán mert az a legkönnyebb.

A Bodó Sámuel idejében még minden határban akadt elég lusta. (A kalapos király passzív rezisztenciáját az öregek nem felejtették még el. Az volt a nekünk való forradalom! Senki sem ment belé tönkre. Kár volt Józsefnek meghalni. Még sokáig győztük volna szusszal.) Nem volt az akármilyen kis dolog – négy vármegyének volt táblabírája Bodó Sámuel. A lustaságot tehát négy vármegyében viselte, bár csak Nagykállón iktatták felőle jegyzőkönyvbe a lustaságot. Mégpedig azért, mert egyszer megyei gyűlésben, hogy, hogy nem, kigyulladt a tekintetes úr szép, aranygombos mentéje. Lehet az is, hogy valami pajkos kancellista dobott parazsat a tekintetes úr mentéjére. A mente finom szőrén lassan harapózott tovább a tűz. Tán egy kézlegyintéssel el lehetett volna oltani a tüzet, de nem volt, aki a kezét legyintse. A tekintetes úr csendesén húzódott meg az égő mentében – kemény téli idő járt odakünn, a szomszédjai pedig kíváncsian nézték, mikor mozdul már meg a híres lusta ember.

A mente pedig ezenközben égett szép csöndesen a tekintetes úron. Egyszerre fölcsapott a láng a gallér prémes részéből, és akkor tüzet fogott a szomszéd Rekty Balázs tekintetes úr farkasbőr bundája is. Bodó Sámuel még akkor sem mozdította meg a szemhéját. Pedig tán már a nyakát is csiklandozta a láng.

Horváth Ákos gróf – híres ünnepélyes ember volt – erre már kijött a sodrából a főispáni széken. Bár magyarul még a hajdújával sem kellett diskurálni, ennek a mennyei lustaságnak a láttára elveszítette a flegmáját.

– Ég a bundája, Bodó tekintetes uram! – kiáltott rá.

– Maradjunk a tanácskozásnál! – recsegett vissza Bodó Sámuel ékes deák nyelven.

A szomszédok akkorára felugráltak, életveszedelemben forgott ott mindenki, az elősiető hajdúk pedig egy veder vízzel leöntötték a tekintetes urat. Bodó Sámuel ekkor ugrott fel először életében.

– Injúria! – dörögte, az asztalra csapva. – A vármegye cselédei inzultálják a tanácskozó táblabírókat. Kérem jegyzőkönyvbe venni!

No, be is vették a jegyzőkönyvbe. De nem sok köszönete volt benne Bodó uramnak.

Mondják, hogy akkor már deres fejű, deres szakállú ember volt Bodó Sámuel, amikor a lustaság pálmáját elnyerte – de ne tekintsünk a deres, kerek tatárfőre, ilyen volt ő fiatalkorában is, amikor még nem volt több nemes vármegyék táblabírája, hanem csak a bisztrai nemesi birtoknak ura és birtokosa.

A múlt század elején a telekkönyvi viszonyok még igen zavarosak voltak hazánkban. Volt valahol egy országos nagy telekkönyv Budán, amely könyvbe állítólag az összes magyar birtokok és birtokosok be voltak jegyezve. De én azt hiszem, hogy ez a nagy könyv éppen olyan legenda, mint sok minden a múlt századból. Ha volt – volt; ha nem volt – az se baj. Az a sok apró nemesi birtok, amely abban az időben Magyarország térképét alkotta, ma már rég eltűnt. Tűz fel nem égette, mégis nyoma veszett. Most jó volna az a nagy könyv, ha megvolna valahol: kié is volt a régi Magyarország? Bizonyosan nem azoké, akiké most. Csakhogy még a gazdájuknak is nyoma veszett. A családi szájhagyományokra mit se lehet adni. A hagyomány szerint minden família milliomos volt. Az én nagyapám is sokáig kereste Bibics Antónia millióit Arad városán, amit a jó asszony iskolákra, kolostorokra hagyott. De hová lettek a milliók? Hová lettek az iskolák? Azt már a legöregebb levéltárosok sem tudják tán. Így veszett el az egész régi Magyarország. A fiskálisok abból éltek, hogy megkeressék. Keresték is: némelyik ötven esztendeig – aztán örökbe hagyta a port a fiának vagy a kancellistájának. Némely pörből megélt két generáció.

Azért ne keressük ma már a bisztrai nemesi birtokot sem. Eltűnt annak még a nyoma is. A szájhagyomány szerint csupán egy volt nagyobb azon a vidéken, a váradi püspöké. No meg a Serény Gaál N. Frigyesé is. (Az apja Nagy Frigyes ellen háborúzott, azért keresztelte el a fiát a porosz császárról.) De már mondtam, hogy a szájhagyományokra mit se adjunk. Lehet, hogy a bisztrai nemesi birtok éppen akkora volt, mint a váradi püspökség; de az is meglehet, hogy csak amolyan apró nemesi jószág volt, amilyen minden falu határában akadt. Nagy, sárga, bolthajtásos tornácú házzal, tágas udvarral és lustán kapargáló tyúkokkal. Hja, akkoriban sok ilyen volt Magyarországon. De kell-e palotában születni azért, hogy kitűnő hazafi legyen az emberből? Itt született Bodó Sámuel is, és innen kísérték örök nyugalomra a régi Bodókat. Egy lapos domb volt a falu alatt. A fantázia szerint honfoglaló magyarok voltak benne eltemetve. Ide temették a Bodókat – az atyafiakhoz, mint a Bodók büszkén mondogatták. Tehát volt alkalmas temetőjük is a Bodóknak! Vajon minek mozdultak volna el erről a tájról? Az ilyen kompresszesszorátusban száz esztendeig lehet éldegélni; a tyúkok tojnak, a barmok föl nőnek, a föld minden esztendőben meghozza gyümölcsseit. Vajon van-e szebb élet a régi magyar életnél?

Még felesége is volt Bodó Sámuelnak. Milyen felesége? Olyan, mint abban az időben minden embernek volt. Jó, dolgos, kezes: Gaál Teréz volt a leánykori neve. De még a Bodó kedvéért azt is elfeledte, és szívesen vallotta, hogy a Bodók az első emberek Magyarországon, bár a férje ezzel nem sokat törődött. Teréz azonban otthon mindennap azt hallotta az apjától (a híres háborúzótól), hogy a Gaálók a legelső emberek ebben az országban. Teréz másképpen nem szerethette az urát, mintha a Bodókat vallja az ország első embereinek. (Hej,

hogy csikorgatta a fogát az a csontkoponya ott ötlábnyi mélységben, ha ugyan hallotta a Teréz dicsekvését!)

No de mindegy. Ma már aligha lehetne eldönteni, kik voltak az elsőbb emberek: a Bodók-e vagy a Gaálok. Ha a külső pompát vesszük figyelembe, Gaál Nagy Fri-gyes külön ember volt Bodó Sámuelnél, mert ő vadonatúj fegyverzetet vásárolt, mikor elkövetkezett az ideje a nemesi fölkelésnek. Egy budai fegyverkovács verte remekbe a kardját, a pisztolyai pedig akkorákat durrantak, hogy tán még Bisztrán is meghallotta Bodó Sámuel. A Bodó fegyvereit se az útszélen találták. Mindenki tudhatta a vármegyében, hogy a karddal, amelyet Bodó Sámuel a derekára köt, valamikor török koponyákat vagdostak le a régi Bodók. Igaz, hogy a háborúk elmúltával disznóöléshez használták a becses acélt. De hát a disznót is le kellett valamivel szúrni!

Tehát jön a frankus...

Kállóban gyülekeztek a nemesurak. Ha azt mondanám, hogy a világ fönnállása óta olyan szép sereg még nem volt, mint a szabolcsi inszurgensek serege, éppen annyit mondanék, mintha semmit se mondanék.

Ott volt a vármegye minden épkézláb nemese. Hej, hogy csörögtek a fegyverek! Délelőttönként vágató lovasok vertek szikrát a kövekből, a vén megyeház ablakaiból pedig csodálkozó asszonyszemek ragyogtak le a térre, ahol a fölkelő nemesek jártak-keltek. Némelyik még az öregapja fegyvereit is elhozta. Úgy zörgött rajtuk a sok ócskavas, mint a skót legendákban a kísértetek láncá. Pengtek a sarkantyúk, amire az asszonyszemek mindjárt jobban ragyogtak. A jó ég tudná, hogy micsoda az összefüggés az asszonyszemek ragyogása és sarkantyúpengés között! Esténként a nagy fogadóban húzta a cigány, a nemesurak pedig járták a toborzót, amely tánc vitéz emberhez való.

De hát ennek a szép életnek is vége lett egyszer. A vármegyéből már összegyűlt mindenki, akiben szív és lélek volt: indulni kellett a frankus ellen. Még egy hosszú éjszaka, meg még egy utolsó tánc: reggel lóra kaptak a fölkelők, és táncoló paripáikat kifelé irányították a városból. Az asszonyszemek még jobban ragyogtak, és az öreg toronyban kongott egy vén harang. Mentek a nemesek; vajon hány tér vissza a hadjáratból? Kongott, kongott a harang, és a fölszálló por elfödte a csapatot.

Egyszerre roppant üres, nagyon csöndes lett a város. A jókedvű, zajgó inszurgensek elvitték még azoknak is a kedvét, akik otthon maradtak. Bezzeg nem pengett most sarkantyú az ablakok alatt, és csak a csendbiztos nyargalt végig a piacon keselyű lován.

De nyomakszik ám valaki fekete paripán Bátor felől a sárga úton. Vajon ki lehet az elkésett vitéz? A megyeház ablakából az asszonyszemek ragyogva tapadnak a közeledőre. Már látszik kunkorgós fekete bajusza, darutollas süvege; szorítja a lovat, de hiába szorítja. A fekete kanca lassan poroszkálva hozza be terhét a piacra. Ki volna más az elkésett lovas, mint Bodó Sámuel, a lusta Bodó Sámuel...

Egy vén hajdú pipázott a vármegyeház kapujában. Azt megkérdi Bodó uram:

– Hol vannak a fölkelők, atyafi?

A hajdú kiveszi a pipát a szájából, hegyeset koppint, és a távolba mutat.

– Ott mennek!...

Bodó Sámuel megint szorítja a lovat, megint csurog az izzadság fekete üstökéről, nyomakszik előre, a többiek után.

A megyeház oldalában fölcsendül egy nevető asszonyhang:

– Sose éri őket utol, Bodó uram!

Persze hogy nem érte utol. De hát bánta is azt Bodó uram. Ment, mendegélt mindenütt a csapat nyomában. Azt pedig könnyű volt tudni, merre jártak az inszurgensek. Ahol a cigánynak elgémberedett valamennyi ujjá, ahol a hordóban csupán seprő maradt, ahol az asszonyok testét már föltörte a vállfűző a sok viselésben: az inszurgensek arra jártak. Végig a magyar hazán vonult a hős csapat, és semmitől nem ijedt meg útközben.

Bodó Sámuel hallgatta a híreket az elementekről, és az üres asztalok mellett a fogát szívtá.

– Kutya kutyánszki! – kiáltott föl Szolnok táján. – Még a kakasokat is megették.

De szorította kancáját, és nem sokat törődött a szidalmakkal, amelyeket úton-útfélen el kellett szenvednie.

– Az úr is a szabolcsi kompániából való? – kérdezte egy káta komposzesszor.

– Oda én! – felelte nagy büszkén Bodónk.

– Akkor óvakodjon erre járni az úr, mert betörik az oldalát. Itt jártak a hősök, megették-megittak mindent. Az asszonyokat elcsábították, a lányokat megkergették. Be ne menjen az úr a faluba.

Szegény Bodó Sámuel így bujdosott úttalan utakon a kompánia után.

– Oh, a gazemberek! – csikorgatta a fogát. – Valóságos tatárjárás az útjuk.

De minden szenvedésnek vége van egyszer. Egyszer föltűnt a Duna a láthatáron. A pilisi hegyek szelíd koszorúban ölelték át a tájat, hol Bodó Sámuel megpihent utoljára. Egy útszéli csárda volt a tanyája, útszéli korcsmáros a házigazdája. Pihent, pihent – napokig pihent itt. Olykor szekeres emberek jöttek a csárdába, azok meséltek nagyokat a kecskelábú asztaloknál. A frankus mind megöldösi a magyarokat, nem marad azokból még hírmondó se, kik Győr alatt táborba szálltak. Majd meg azt hozták hírül, hogy nem bántja a frankus a magyart. Jó emberek azok, nem verekedni jöttek ide.

– Akkor nincs baj! – kiáltott föl Bodó Sámuel, és visszadugta a kardját hüvelyébe.

A csárdában jó dolga volt Bodónak. A csárdás, bizonyos becsületes Murok János, öreg ember volt, megette már kenyere javát: ő ugyan nem sokat törődött a hányiveti inszurgenssel.

– Nálam holta napjáig ellehet a nemzetes úr – mondogatta, ha Bodó Sámuel már nagyon hánykolódott, hogy így, amúgy, elindul maholnap ő is a frankus ellen.

De bizony nem indult el soha.

Ha táblabíró nagyapáink anekdotáinak hinni lehet, alig volt útszéli fogadó abban az időben hazánkban, hol egy-egy inszurgens meg ne húzta volna magát. Hazamenni röstellt, a frankusokkal verekedni nem volt kedve – elbujdosott ott, ahol lehetett. De hát nagyapáink szerették a tréfát. Higgyük, hogy csak Bodó Sámuel volt az egyetlen, aki táborba nem szállott, nem ám gyávaságból, csupán lustaságból. Egy nagy kemence volt a csárdában. Olyan nagy kemence, melyet ha az országútra állítottak volna, az országutat befűtötte volna. E mellett a nagy kemence mellett töltötte Sámuel a telet, amely gyorsan beköszöntött.

Innen szálltak néha haza a gondolatai... Szálltak, szálltak, aztán erőtlenül lehányatlottak. Bodó uram nagyokat horkolt a kemence oldalán.

Tavaszi felé járt már az idő, midőn egyszer nagy zajgás verte föl az országutat. Bodó uram kipillantott az ablakon. Jöttek ám a lovasok az úton: a szabolcsi inszurgens lovasok. Legelől mindjárt a híres Komoróczy Gyuri, aki a leghíresebb verekedő volt abban az időben. Csajkos, Kisignác, Kállay Lőrinc a nyomában. Vigan lépkedtek a lovak, a vitézek pedig valami dalt énekeltek...

Mondják Bodó uramról, hogy már ebben az időben is oly lusta volt, hogy a legyet nem szívesen kergette el az orráról, ám ekkor az egér fürgeségével menekedett föl a padlásra, hol elrejtezett a szénában. A padlásról hallgatta aztán a vitézek dalolását, kulacsok döngését az asztalon, nehéz sarkantyús lépések dobogását az ivó padlóján.

Tele voltak szóval beszéddel a messziről jött vendégek. Egy-egy erősebb szó fölhatolt a padlásra.

– Kivertük a franciákat! – kiáltotta egy érces klarinéthang. – Vivát Komoróczy Gyuri!

A kulacsok fenekei döngtek az asztalon, a paripák nagyokat nyerítettek a korcsma udvarán. Egyszerre cimbalomszó pendült meg odalenn. Egy boglyas, vén cigány bújt elő a kenyérsütő kemencéből. Az verte a toborzót. Az inszurgensek táncra perdültek. Reszketett táncukba a csárda négy fala, a rikkantásukra pedig rikkantás felelt. Tartott a tánc, a dal, amíg estére kezdett hajolni az idő. Akkor megnyergelték a lovakat, és továbbmentek. A tavaszi alkony kódében elveszett lassan alakuk. Akkor lemászott Bodó Sámuel a padlásról.

– Nem addig van az! – dörmögte. – Bodó Sámuel se a golya költötte. Majd megmutatom én nektek, szájhősök, hogy mi az igazi vitézség!

Az öreg korcsmáros bólongatott deres nagy fejével Bodó uram dörmögésére, és segített neki támasztani a kemencét, amelynek melege bizony elkelt még a hűvös tavaszi estén.

Történt, történt... Az inszurgensek mind hazaértek. Egy se hiányzott közülük, csak Bodó uram. De hát ki törődött volna Bodó urammal most, amikor itt voltak a hő-

sők, a frankverő vitézek. Tele volt dicsőséggel, mámorral az egész vármegye. A nagy fogadóban húzta a cigány szakadásig. Az asszonyszemek jobban ragyogtak, mint valaha. És a sarkantyúk pengéséhez fogható hasonlattal a krónikás ólomkalamárisa nem rendelkezik. Hogy egy szegény asszony sírdogált valahol egymagában, a bisztrai udvarházban – ugyan ki törődne most azzal? Zengett a dal az inszurgensek tiszteletére.

– Hát mit üzen Bonaparte? – kérdezgették az otthon maradtak.

– Tisztelteti az egész magyar nemzetet. Azt mondta, hogy olyan vitéz gyerekeket, amilyeneket erre mifelénk talált, még nem látott soha életében.

– No hát akkor vivát Bonaparte! – feleltek rá, és a cigány húrja szakadozott.

Ki törődött volna tehát Bodó Sámuellel? Bodó Sámuel? Olyan nevű ember is van a világon? Lehet, hogy ezelőtt volt, de hát régen volt az. Ma már nincs is meg.

Dehogyan is nem volt meg.

Még el sem hangzott a dáridó utolsó nótája, még állt talán valahol egymagában a fehér asztal mellett a híres tósztosó Sári Emánuel, aki arról volt nevezetes, hogy ha elkezdett egyszer beszélni a fehér asztalnál, kibeszélte az egész éjszakát. Beszélt, beszélt, felköszöntötte a nagyapákat, dédapákat meg még az ezután jövő nemzedéket is. Hiába rángatták hátulról a dókáját, ő bizony le nem ült. Így aztán úgy segítettek magukon, hogy koccintgattak derűre-borúra, vivátoztak, énekeltek – hiába. Sári Emánuel nem zavarta meg semmi. Ő beszélt virradatig. Mikor már elszökdösött mellőle mindenki, még akkor is beszélt. Egyedül maradt az asztalnál, a hangja akkor is recsegett még:

– Szállok az úrhoz!...

Tehát még álldogált magában valahol nemes Sári Emánuel, és emelte poharát a hazatért inszurgensekre, mikor a város északi oldaláról egy fekete lovas nyomakodott be. Poros volt szakálla-bajusza, mintha megőszült volna, a lova vén, a fegyvere rozsdás. Ki volt ez az elátkozott vitéz?

Senki más, mint Bodó Sámuel.

Szorította öreg kancáját, csörgött a fegyverzete, lekíváncozott a sarkantyúja a csizmájáról; de jött, jött a megyeház felé. Hej, hogy nevettek az asszonyszemek arrafelé, amerre elhaladt! Be nevettek! Mintha bizony még sohase látták volna Bodó Sámuel.

Bodó uram pedig ment fel egyenesen a vármegyeházára. Ott bekopogtatott a vicipánhoz. Hívták akkor a vicipánt Kállay Ferencnek.

– Itt volnék! – kezdte Bodó uram, megigazítva nyakában a mentekőt. – Bonaparte Napóleon üdvözetét hozom a nemes vármegyének. Itt van ni! – Benyúlt a tarsolyába, és egy irtó nagy ágyúgolyót vett ki, letette a vicipán asztalára.

Kállay Ferenc megrökönyödve nézett Bodó uramra.

– Honnan hozta ezt, tekintetes úr?

– Nem a boltostól! – felelt foghegyről Bodó uram. – Onnan, ahol az ilyenféle golyóbis úgy hullott, mint a záporoső. Egyet elkaptam reptiben, és a tarsolyomba dugtam. Hadd legyen itthon valami játékszerűk a vicispán uram gyerekeinek.

Tyű, ez már nem volt tréfadolog.

Az ágyúgolyó itt volt. Az ilyent nem lehet a kovácsnál csináltatni.

– A többiek nem hoztak ágyúgolyót – dörmögte a vicispán.

– A többiek? Miféle többiek? – meresztette szemét Bodó uram. – Hát olyanok is voltak? Én senkivel se találkoztam a háborúban idevalókkal.

A vicispán felszisszent:

– Csak nem akarja kétségbe vonni Bodó uram a szabolcsiak vitézségét?!

Bodó Sámuel lustán csóválta a fejét.

– Én nem hallottam róla. Grácia szegény fejemnek, de én nem emlékszem sem mire.

Nagy híre futamodott a Bodó Sámuel ágyúgolyójának. Csodájára jártak a vármegyeházra.

– Honnan vehette? – tűnődtek a kishitűek.

– Ez ugyan kívágta a rezet! – mondogatták azok, akik szeretik elhinni a csodálatos dolgokat.

De legjobban mérgelődtek a volt inszurgensek.

– Ott se volt Bodó Sámuel Győr alatt! – kiabáltak. – A színét se láttuk.

No de már ezt senki se hitte el. Honnan hozta volna hát az ágyúgolyót? Az ilyesmit nem lehet csak úgy az úton találni. Nem bitang marha az.

Nőtt, nőtt az ágyúgolyó híre. Aki még nem látta, az többet tudott róla, mint aki látta.

– A korzikai neve van vésve az oldalára. „Itt járt Bonaparte!” Mint hajdanában Mátyás király írta fel a fadarabra. Mégiscsak vitéz gyerek ez a Bodó! A többiek még egy rozsdás sarkantyút se tudtak hazahozni. Ő mindjárt egy ágyúgolyót hoz.

Szállt, szállt a hír Bonaparte ágyúgolyójáról. Bodó uramnak is felment egyszerre az ázsiója. Ha kérdezték az ágyúgolyó felől, kicsinylőleg intett.

– Hagyjátok el. Ha tudtam volna, hogy ennyire megörültök neki, hoztam volna egy egész szekéderékkel.

Az asszonyszemek pedig ragyogni kezdtek Bodó uramra. Akármerre nézett, mindenütt ragyogó szempárokat látott... Szerencséje, hogy olyan lusta ember volt, különben még nagyon elbízta volna magát. Így azonban szépen megöregedett a dicsőség közepette.

Az ágyúgolyó pedig ma is ott van tán a megyei múzeumban, oldalán papirosszeleten a felírás:

Bonaparte ágyúgolyója a nemesi fölkelésből. Ajándékozta: ns. Bodó Sámuel.

A HOLICSI ÚT

Fenn, a Kárpátok között, ahol már csupán a sasok járnak, és zöld moha tapad a sziklák oldalához, az ünnepi templomi csendet évszámra nem zavarja meg semmi emberi vagy állati hang. A sasok némán emelkednek föl a mélyből, a vadásznak, ha erre a tájra vetődik, esze ágában sincs énekelni. A komor némaságba legfeljebb a szél szokott beleorgonálni, s az ég mennydörög hozzá.

Itt, ebben a rettenetes magányban vezet egy út.

Egy út, amely Magyarországból Lengyelországba visz a Kárpátokon át. Bizony ilyen út is kevés van a világon.

De hát ez az út se olyan, mint a többi út. Nincs ám az kővel kirakva! Minek volna kirakva, mikor úgylis kő itt minden. Nem is szabályos út ez! Csak onnan lehet tudni, hogy hol van az út, ahol a szikladarabok félre vannak hengergetve. Ott van a híres holicsei út.

A holicsei útnak az a nevezetessége, hogy pénzért tán máig sem építették volna meg. A lelkesedés építette ezt az utat; II. Rákóczi Ferenc, a nagy fejedelem, erre jött vissza Lengyelországból szegény, leigázott hazájába. Kárpát havas ormait látták az ő dali seregét, amely lóháton utazott a meredek felett. Helyén volt ott a szíve lónak, lovasnak egyformán.

De a sereg előtt szaladt száz fejszés ember, aki az utat csinálta. A sziklákat félrehengerítette, a zúgó patakokra hidat vert, és ledöntötte az útból álló nagy fákat.

Úgy jött át Rákóczi hadaival a Kárpátokon. Zászlói a szabadság közeledését hirdették, és lenn a völgyben, hol összegyülekezett hívei várták a visszatérő fejedelmet, felharsant a szent szabadság dala. A szabadság így vonult át az örök hóval fedett Kárpát-hegységen. Még a vén meredek hegyek is bizonyosan szívesen eresztették haza Rákóczit.

Sok, sok esztendő múlt el. Rákóczi óta a holicsei utat nem járta senki. Ugyan kinek lett volna kedve a meredek, sasok járta utat választani, amely oly meredeken emelkedett felfelé a hegyek között, mintha egyenesen az égbe vinne! Akinek dolga is volt arrafelé, a kényelmesebb utat választotta a völgyben.

De nem lehetett ám mindenkinek a völgyben járni.

Havas, hideg novemberi nap van. A sasok is elbújtak sziklafészkükben, a tél szürke felhői pedig szinte rákönyökölnek a hegyormokra megpihenni. A holicsei utat befújta a hó. Még zerge sem járt rajta napok óta.

Egyszerre csak recsegő trombitaszó harsan fel a hegyek között. A fehér homlokú vén hegyóriások szinte csodálkozva néznek össze. Ugyan ki jár itt, ahol még a madár sem jár?

Odalenn, a hegyoldalban, a szédítő mélységben egy század huszár kapaszkodik felfelé. Annak a huszárszáznak trombitása kürtölt unalmában.

Mert bizony unalmas a huszárok útja! Már negyednapja mennek az ember nem lakta hegyvidéken, és mindig előttük vannak a hegyek, még mindig fölfelé mennek, nem lefelé, Magyarország felé. Hej, pedig hogy szeretnének már otthon lenni! Szükség van otthon az ő kardjukra, mert kiűtött a szabadságharc. A magyar huszárokat külföldön érte a hír. Nem sokáig gondolkoztak. „Hí a haza!” – mondták, és elindultak hazafelé. Ahol nem engedték őket, ott szöktek, vagy a kardjukkal vágtak utat hazafelé. Rákóczi holicsei útját a huszároknak építették. Itt nem üldözi őket senki, meg aztán biztosan hazaérnek. Hisz sok, sok esztendővel ezelőtt már erre jártak a szabadság katonái.

A magyarokat egy vén strázsamester vezeti. Ő most a kapitányuk, hadnagyuk, parancsolójuk. A fülére van az öreg bajusza csavarva, de most fagyos az is, mint egy bokor. A lovak szőre csillog a fagytól. Hideg van.

– Majd meleg lesz otthon – vigasztalja a strázsamester a huszárokat.

– Otthon! – sóhajtanak a legények. Talán már sohase lesznek otthon.

Délután aztán fölértek a hegység nyergére. Tiszta, napfényes téli nap volt. Az égen nem volt felhő. A huszárok leszálltak lovukról. A távolban ellapultak a hegyek.

– Arra van Magyarország! Itthon vagyunk – szólta a huszárok parancsnoka.

– Imára! – parancsolta.

Egy század huszár állt mereven, tisztelegve a hegytetőn, az édes haza felé...

Aztán lovukra pattantak. A paripák vígan, vígan lépegettek lefelé a mély úton. Egy huszár rágyújtott a dalra:

Kossuth Lajos azt üzenté...

A század énekelve vonult hazafelé, Magyarország felé.

A TÖRPE TROMBITÁS

A Krimóczy-huszárszázadnak elesett a trombitása a szabadságharcban. Ilyesmi bizony előfordult máshol is, nemcsak a Krimóczy-husároknál. Csata után bizony néha sok huszár hiányzott.

Az öreg Pap János, a marcona őrmester, ilyenkor keservesen kiáltott fel:

– Fiúk, huszárok, jobban vigyázzatok magatokra! Még megérem, hogy egymagam maradok az egész dicsőséges századból.

Egyszer éppen a trombitás hiányzott. Hiába szólongatta a csata után a nevénel Pap őrmester, a trombitás nem jelentkezett.

– Elment az trombitálni, őrmester uram, a túlvilági hadseregbe – jegyezte meg egy vén huszár.

De hát most már azon kellett lenni, hogy hamarosan másik trombitást szerezzenek a husároknak. A huszár trombitás nélkül félelme. A trombitász tanítja meg arra, hogy mit kell tennie. Ha rohamra indul, mint a fergeteg, a trombitás fújja hozzá az indulót. Ha meg pihenőre tér este, a trombita mellett hunyja le fáradt szemét. Még a paripák is értik már a trombitajeleket.

Hát mármost hol vegyenek alkalmas trombitást a Krimóczy-husárok?

Éppen egy rengeteg tölgyfaerdőn haladtak keresztül, amikor a fák közül tölökhangot vitt feléjük a szél. Valami kondás makkoltatta ott a disznókondát.

Pap őrmester hallgatta egy darabig a tölökhangot.

– Jól fújja – mondta. – Hatalmas tüdejű gyerek lehet. Hozzátok csak ide azt a kondást!

Egy huszár kiugratott a sorból, aztán vitte nagy nevetve az erdőből a disznópásztort. Biz az furcsa figura volt. Fiatal volt-e vagy öreg? Ki tudná megmondani? Az arcát benőtte a szőr. Kék inge, gatyája egy gyermeknek is kicsiny lett volna, mert a kondás egy cseppel sem volt nagyobb, mint egy kisebbfajta törpe.

A vén őrmester is mosolygott a bajusza alatt.

– Te fújta a tülköt? – kérdezte.

– Én hát – felelt hetykén a törpe kondás.

– Hát a huszártrombitát tudnád-e fújni?

– Tudnám hát! Már hogyan tudnám, mikor tudom.

Pap őrmester megcsóválta a fejét.

– Ne bolondozz, hékás, mert megharaplak.

A kis kondás csak körülnézett.

– Hol az a trombita?

Adtak neki egy trombitát. A szájához vette és belefújta. Hej, hogy zendült föl egyszerre az erdő! A huszárparipák kényesen emelgették a lábukat, még a huszárok is vígan mosolyogtak a bajuszuk alatt. Fújta, fújta a kis kondás. A trombitahang zúgva-búgva járta be az erdőt.

– Így még nem is hallottam fújni – dörmögte az őrmester. – Hogy hívnak, öcsém?

– Vad Marci a nevem.

– No hát, Vad Marci, akarsz-e huszár lenni?

– Már hogyne akarnék – felelt boldogan a kondás –, mikor akarok! – Csak úgy ragyogott az arca a nagy gyönyörűségtől. – Mentem volna már magamtól is, de mindenütt kinevettek. Sehol se kelletttem.

– No hát, velünk meglehetsz, mert jól tudod fújni a trombitát – szól az őrmester.

Lenyírták a bozontos haját, szakállát. Huszárgúnyát húztak rá. Igaz, hogy lötyögött az rajta, mintha egy gyerek a nagyapja ruháját öltene fel. De Marci büszkén pödörgette a bajuszát. Nézegette magát jobbról-balról.

– Sose hittem volna, hogy még huszár leszek valamikor! Felültették egy vezetőklóra, nyakába akasztották a trombitát, aztán kezet szorított vele Pap őrmester.

– Ezentúl pedig megbecsüld magad, mert a legvitézebb huszároknál szolgálsz, öcsém.

Így lett huszár a törpe disznópásztorból.

Hanem hát hiába fújta olyan nagyon gyönyörűen Vad Marci a trombitát, azért a huszárok mégis évődtek vele folyton-folyvást. A délceg, szálás legények nagyon lenézték a törpe huszárt. Ahány tréfát elkövettek a világ kezdete óta, azt mind elkövettek Vad Marcival. A trombitás pedig búsult, búsult, de nem segíthetett magán. Csak azt emlegette mindig:

– Megálljatok, majd megmutatom én egyszer, hogy ki vagyok!

A huszárok erre csak nevettek. Nekik mutatná meg Vad Marci a bátorságát, akik annyi diadalmas csatába vettek részt? Tán a világon sincs olyan vitéz huszár, mint akármelyik Krimóczy-huszár.

Egyszer, amint a Felvidéken járt volna a Krimóczy-huszárok százada, az előőrsök alkonyatkor azzal tértek vissza, hogy nem lehet továbbmenni, mert az útban eső várost megszállva tartja az ellenség. Most már visszafordulhatnak, vagy megtámadhatják az ellenséget.

– Mennyi az ellenség? – kérdezte Pap János.

– Legalább tízszer annyian vannak, mint mi.

– No, akkor vissza kell fordulnunk.

Éjszakára lepihentek az erdőbe. Vad Marci még elfújta nekik trombitáján az esti takarodót, álomra hunytak a fáradt szemek, a trombitás pedig titkon elhagyta az erdőt. Szakadt az eső, zúgott a szél, lován csendesen baktatott a sáros országúton a város felé, ahol az ellenség tanyázott.

Mikor pedig a város első házához ért, sarkantyúba kapta lovát, és belefújta a huszártrombitába. Fújta, teli tüdőből fújta azt az indulót, amellyel a huszárok rohamra szoktak indulni. Végignyargalt a városon, és egy percig se hagyta abba a zengő trombitálást. A vaksötét éjszakában riadtan ébredt föl az ellenség.

– Itt vannak a huszárok! – kiabálták mindenfelé.

A trombita pedig recsegett, mintha egy hadseregre való huszár jött volna valahonnan.

Az ellenség fejveszetten szaladgált jobbra-balra. Hol vannak a huszárok? – Csak a trombita zengett folytonosan a vaksötét éjszakában.

– Körülfognak bennünket, mind itt pusztulunk! – kiabáltak.

Futott mindenki arra, amerre tudott, kifelé a városból.

A törpe trombitás hajnalban azzal költötte fel Pap Jánost.

– Őrmester uram, kitakarodott az ellenség a városból. Menjünk be mi addig, amíg észre nem veszik a csselfogást.

Így szólt Vad Marci, és elmondta az éjszakai huszárrohamot, amit egymaga rendezett trombitájával.

A vén őrmester csak megölelte a törpe trombitást.

– Fiúk! – kiáltott dörgő hangon. – Ne bántsátok többé ezt a gyereket! Aki bántja, vásra veretem. Igazi Krimóczy-huszár ez!

AZ ASSZONYFÁI SZÜRET

Egy öreg néni mesélte ezt nekem:

Fiatal leányka voltam, mikor az apám meghalt. De még most is csodálatos regényes és páratlan hősnek látom őt. A múlt idők ködében úgy áll az apám alakja, mint azoké a képzelt hősöké, akikről gyermekkoromban olvastam, és álmaimban velük voltam. Igen szigorú, igen szép és igen jó volt, és tán erősebb is volt mindenkinél, mint a hősök mind; ha olykor szelíd nem lett volna, ha szomorú nem lett volna, tán el se hinném, hogy éppen olyan törekeny és gyenge ember volt, mint a többi, kiknek élete fonálát ollóval mérik a párkák. Azt hiszem, mindenki így van az apjával: ők azok a nagyszerű regényhősök, akiket élni látunk magunk előtt... Hadd mondok el, ki volt az apám.

Volt az apámnak egy ezüstszürke lova. Nem valami fiatal paripa volt, nem tüzes, nem rúgós; az öreg, szelíd lovacskának még a neve is olyan régimódi volt, úgy hívták: Ráró.

Volt azonkívül egy kutyája, amelyik akkor jött a világra, amikor én születtem, és így tízéves korában már nagyon hagyogatta szürkés szőrét. Szerda volt a neve.

Egy öreg írnoka is volt az apámnak, aki egyszerre volt jószágigazgató, ispán és a gyermekek nevelője. Hajdanában, a nagy időkben, vitéz zászlótartó: Galambos bácsi – és csak pipázni szeretett.

Ezeknek az öregeknek a társaságában töltötte apám az idejét.

Rárót könnyű kis kétkerekű kocsiba fogták, és míg a kocsis a hintó elé ragasztotta a négy sárkányt, ahogy az anyám szerette, Galambos bácsi már felülvizsgálta a Ráró szerszámjait, megsimogatta jobbról-balról az ezüstszürke lovacskát, és a fülébe dörögte: „Ráró, a szőlőbe megyünk.” Apám felült a kétkerekű kocsira, Galambos bácsi mellételepedett, aztán „Gyí, Ráró!”, kigördültek az udvarból. A Szerda meg loholt utánuk. Amíg a négy sárkány toporzékolt az udvaron, és az anyám felpakolta a gyerekeket s az elemózsiát, a Ráró a szőlőbe ért a kis kocsi-val. Galambos bácsi már ott pipázott a présház előtt, a lócán, mintha a tavalyi szüret óta el se mozdult volna arról a helyről. Szerda szőlőt evett a dombon, az apám pedig a sárgarigók nótáját hallgatta a vén almafa alatt.

Azóta se volt olyan szép sárgarigófűttyös nyárutó. A domb hangzott a beszédes madarak trillájától, messze a szőlőpásztor durrogatta mordályát, és végig a dombon daloltak a szedőlányok. A présházak kéménye füstölgött, és nagy, dohos hordókat hengergettek a vízeresztő felé. A nap ragyogott az aranypiros táj felett, Galambos bácsi pipájából kékesen szálldogáltak a füstkarikák. Ilyen volt hajdanában a szüret.

Galambos bácsi vigyázott az útra, amely a présház mellett kanyargott felfelé a dombtetőre. Szegény vándorlók, fáradt utasok szoktak erre járni, akiket felüdít egy ital bor – a tavalyiból. Galambos bácsi pedig vigyázott a zászló becsületére,

hogy minél hamarabb fogyjon a bor az utasok és vándorok között. Egykor régen a vörössipkások zászlajára vigyázott, miután ő volt a legöregebb a csapatban. Később deres fővel a mi házunk zászlajára vigyázott. Emberül megfelelt feladatának. A bor fogyott, mintha homok nyelte volna el. Pedig csak a vándorok ittak meg Galambos bácsi.

Dél felé, mikor a puskaropogás és madárdal, valamint a szedő lányok ajkán az ének gyengült, a vályogvető hangászok kócmadzag húrjain zendült fel a nóta. Abban az időben a falusi hangászok piros nadrágban jártak. Most már csak a párizsi meg londoni cigány muzsikás jár piros nadrágban; a falusi zenész abba öltözik, amije van. De akkor még a piros nadrág járta, mint a népszínművekben. Jöttek a vályogvetők, és miután már hajnal óta muzsikáltak, bőven itták a Galambos bácsi borát. A szél a szilvafák alól feléjük fújta valaminek a szagát, ami új erőt öntött a vonójukba: a híres Dócziné forgolódott a szilvafák alatt, és főzte a szüreti lakomát.

A híres főzőasszonyok legutolsója volt Dócziné. Lehet, hogy rajta kívül volt még egynehány, de olyan, mint ő, nem volt Magyarországon. Más főzőasszonyok városokban, vármegyékben híresek. Dócziné az egész országban híres volt. Beszéltem azóta bácskaiakkal meg kassaiakkal, hogy a dunántúliakat ne is említsem, akik valamennyien akkor tudták meg, milyen a jó étel, mikor a Dócziné főztjét ették. Vagy az is meglehet, hogy boszorkány volt ez a Dócziné: boszorkányosan jó volt, a főztje legalább. Egyszerre több helyen főzött egy időben. Ő maga olyan keresett személyiség volt, mint manapság a híres orvosok. Igaz, hogy ő is orvos volt. Az emberek gyomrát gyógyította.

Büszke is volt Dócziné az ő nagy hírére. Miután a sok sütés-főzésben nagyon elhízott, nem állhatta a tűz melegét. Éppen csak annyi ideig volt a tűz mellett, amíg az ételt megkóstolta, és ízet sóval, paprikával, fűszerszámmal megadta. Félrevonult, és pasziánszkártyáival mulatta magát, amíg a sülték feldarabolására került a sor. Ahhoz már nekigyürkőzött és szaladt a szolgáló, szakácsné, amerre parancsolta. (Egyszer másfél órával késett a sárosi alispán névnap ebédje, mert nem volt kéznél citrom a malac orrára. Lovas legényt kellett küldeni a városba citromért. Csak akkor tálalt Dócziné, akárhogy türelmetlenkedett is az éhes vendég-sereg.)

Ott pasziánszozott Dócziné most is a szabad konyha közelében, egy nagy, árnyékos díófa alatt. Kisleány voltam, szerettem a konyha körül forgolódni. Az ebéd előtti falat is nagyon édes.

Dócziné rakta a kártyáit a gyepre, és töprengve ült felettük.

– Kinek lesz az a sok étel? – kérdeztem Dóczinét, mikor már mindent megszemléltem a konyhán.

Dócziné mérgesen kapta fel a fejét.

– Kinek? Hát a vendégeknek.

– Nem tudom, kijönne mihozzánk – feleltem. – Az apámnak nem szabad senkivel se beszélni, mert különben elviszik vissza a kufsteini börtönbe.

Dócziné a kártyáira ügyelt.

– Szüretkor szabad.

Az anyámat sokat láttam pasziánszozni, míg egyedül voltunk, az apám nélkül. Gondoltam, segítek Dóczinének a nagy fejtörésben. De alighogy a kártyáiba pillantottam, mindjárt rám kiáltott:

– Elmenj innen, még megzavarsz!... Nézze meg az ember. Az ilyen kis béka akar-ná azt tudni, amit az öregek se tudnak. Ezt a játékot úgy hívják: nagy Napóleon. Ha kijön a kártya, akkor az apádat sohase viszik vissza Kufsteinba, akármennyit beszélget is másokkal.

– És ha nem jön ki?

– Akkor elviszik! – felelt Dócziné.

Egy darabig még üldögéltem mellette a diófa alatt. Aztán, miután sehogy se tudott boldogulni a kártyáival, elsompolyogtam. Hátha én zavarom a gondolkozásban. Mert annak a pasziánsznak sikerülni kell, hogy ne vigyék még egyszer Kufsteinba az apámat. Kufstein! Ma már alig emlékszem erre a névre, de gyermekkoromban reggel, délben, este a fülemben csengett. Olyan idők voltak azok, hogy a gyermekek törték a fejüket országos gondokon, mert a felnőttek börtönben ültek, vagy bujdosztak szerte az országban. Meg aztán megtanított rá Galambos bácsi, hogyan kell titokban megszólítani a drótostótot vagy a vándorlót: „Bácsi, mit üzen Kossuth?” Persze csak súgva, halkan. Az apám sohasem beszélt a drótosokkal, Galambos bácsit is intette olykor: „Öreg, megcsípi egyszer, aztán kisül minden, még az is, hová rejtette a zászlót...” Galambos bácsi ilyenkor nagyon halvány lett, és ijedten nyúlt a derekához. Ott hordta, a derekára csavarva, már hosszú évek óta a vörössapkások egykori zászlaját.

De most nem félt az öreg semmitől. Diktálta a bort a cigányokba, azok pedig körömszakadtig muzsikáltak. Az öreg egyedül vigadott, mert azt a néhány fáradt, poros utasembert, akit a muzsikaszó idecsalt, nem nagyon lehetett vigadóknak számítani. Kopott ruházatú, szegény vándorlók voltak, elkényszeredett arccal, elcsüggesztett fejjel.

A gyepen üldögéltek.

Volt közöttük egy óriási drótos is. Az még csak dúdolgatott magában néha, de csakhamar elunta.

Galambos bácsi kínálgatta őket:

– Emberek, itt bőven ereszt a hegy. Ne sajnáljátok a gazdát! Marad annak még elég bora.

De a vándorlók nem nagyon nyúltak a bor után.

– Éhesek ezek az emberek, Galambos bácsi – mondtam én.

– Jó, jó, kisleány, a maga gyomrával törődjék. Vigyázok én a vendégeinkre. Nem hozom szegyenbe a zászlót.

Dócziné megkongatott egy üstöt. Az jelentette, hogy kész az ebéd.

Nekünk a diófa alatt terítettek, a vándorlók – voltak valami heten – a gyepen ettek, ahol ültek.

Az apám összevont szemöldökei alól figyelmesen nézte a domboldalon ülő vándorokat. Egyszerre aztán így szólt:

– Menjen közéjük, Galambos bácsi, legyen velük legalább maga. Ha már nem ültetem őket asztalomhoz, legalább ne érezzék koldus voltukat, hogy a földről esznek.

Galambos bácsi olyan ember volt, hogy ha az én apámtól valami irányban utasítást kapott, szokása szerint sértődötten fortyant fel. Hát már ezt is, azt is neki kell végezni? Nem tehetné meg más? Meg aztán egyáltalán szükséges-e megcselekedni azt? De most egyszerre felugrott az asztaltól, és sietve bicegett a vándorlók felé.

Anyám utánanézett, és aggodalmasan fordult apámhoz:

– Nem lesz ebből baj?

Az apám egy szót se felelt. Látszólag minden figyelmét a pecsenye foglalta el, amit Dócziné nagy diadallal hozott a szilvafák felől, magasra emelve a tálat két karjával. A különböző salátákat, főzelékeket három cselédleány hozta utána. Dócziné abban is nagy mester volt.

Mikor mellém ért Dócziné, megrántottam a szoknyáját.

– Kijött a nagy Napóleon?

– Még nem, de még kijöhet, ha egy vak koldus közeledik az úton – mondta Dócziné, és mosolygott halavány arcú, szomorú apámra.

Az apám is mosolygott és a pecsenyére nézett.

– Ezt tessék, tekintetes úr – figyelmeztette Dócziné az apámat a pecsenye finomabb részeire. Aztán elment pasziánszozni, vagy vak koldust lesni.

Az anyám szemrehányólag nézett az apámra.

– Ez a csacska főzőasszony tud mindent, míg én semmit – mondta kedvetlenül.

Az apám elszomorodott. Franciául felelt, de én megértettem.

– Önnek gyermekei vannak, asszonyom, elég annyit tudnia. Az a csacska asszony pedig jár-ke, feltűnés nélkül, az ország egyik szélétől a másikig. Azért tud mindent. Az ő csacsukasága nagyobb lakat másnak a hallgatásánál.

Amíg ebédeltünk, észrevettem, hogy a szegény utasok, akik eddig fáradtan pihentek a domboldalon, egyenként elszélednek Galambos bácsi mellől. Egyiknek se jutott eszébe megköszönni a Dócziné főztjét. Pedig az az asszony érdemelne legalább egy jó szót a rongyos vendégektől.

Később, mikor a nagy drótos is el akart sompolyogni, észrevettem, hogy nem kanyarodik ám az országútra, hanem befordul a présház nyitott ajtaján. Galambos bácsi pedig utánabicegett.

Mire felzendült a dal a dombon a szedő lányok ajkán, a présház környéke kitisztult, és a présház ajtaja bezáródott – az apám mögött.

Vajon mi lehetett odabenn?

A titokzatosság felizgatta képzeletemet. Csudálatos, nagyszerű dolgokat véltem a préházban, hová apám a vándorokkal bezárkózott. Vajon miről beszélget a rongyos haddal?

Nem sokáig gondolkoztam. Bátor kislány voltam. Felmásztam a préház tetejére. Csakhamar találtam nyílást, a tető zsindelyei között, ahonnan szemügyre vehettem mindent.

A hosszú tölgyfa asztalon mécses égett, és az asztalt körülülték a rongyos emberek. Az apám ült az asztalfőn. Mellette Galambos bácsi állott, és papirosról olvasott neveket.

– Idősb Körmendi Péter százados – hangzott Galambos bácsi hangja.

Az asztal mellett felemelkedett a drótostót.

Ledobta kalapját és parókáját, a bajuszát önkéntelenül megpederte. Őszbe vegyült hajú, daliás alak lett a drótostótból.

– Törökországból jövök – kezdte –, hogy itt lehessek a fái szüreten.

– Mit üzennek Törökországból? – kérdezte apám.

– Azt, hogy várjunk és reméljünk. Klapka jön a légióval, mindenki készen legyen.

– Készen vagyunk – szólt az apám. – A hegyben a pincém nem boroshordókkal van megrakva, hanem lőporos hordókkal. A hordók mögött pedig fegyverek vannak.

A vándorok bólíntottak a fejükkel.

Halkan zúgtak össze, mint a szél. Az én szívem pedig úgy vert, hogy majd kiugrott.

Most már tudtam, kik vannak odabenn.

Az összeesküvők.

Galambos bácsi tovább olvasott:

– Beney Samu hadnagy.

Egy villogó szemű fiatalember állott fel. Kalapját ledobta, és haját hátrasimította. A homlokán kardvágás nyoma látszott. Tompa hangon kezdett beszélni.

– Én is Törökországból jövök, a menekültektől. Nem üzennek semmit. Azt mondták, hogy törődjünk bele sorsunkba. A mi nemzetünket örökös szolgaságra teremtette az Isten. Hiú, káprázatos álom minden a szabadságról. És dajkamese minden, amit Klapkáról beszél. Ő nem jön soha.

A vándorok közül, a sötét szobában, tompa moraj hallatszott.

Az apám arca olyan fehér lett, mint a fal.

Beney leült, és eltakarta az arcát.

– Tovább, Galambos bácsi.

– Szécsény Kálmán gerillavezér – olvasta Galambos bácsi.

Egy gyönyörű, karcsú, ifjú levente emelkedett fel az asztal végén. Kackiás kis bajusza, merész, barna arca és ragyogó kék szeme még most is kísért álomban. Dacosan nézett körül, és az indulattól remegő hangon kiáltotta:

– Én pedig azt mondom, folytatni kell tovább a háborút, idebenn az országban! Késsel, pisztollyal, csellel, orvul és nyíltan öljük az ellenséget. Ne engedjük megpihenni soha! Az ellenség legyen az üldözött vad, ne pedig mi. Hat esztendő óta kergetnek árkon-bokron, vármegyéről vármegyére, mint egy futóbetyárt. De soha se múlt el nap, hogy kárt ne tettem volna az ellenségben. Házaikat felgyújtottam, a férfiakat megöltem, a gyermekeket a vízbe fojtottam. Pénzüket, vagyonukat elraboltam. Rettegnek nevemtől. Nagy pénzt tűztek fejemre. De vannak jó barátaim, akik elrejtene, ha elfáradtam, és vigyáznak rám, ha alszom. Itt van, ennyit szedtem össze a tavalyi szüret óta. Hatvanezer pengőt.

Benyúlt az inge alá, és egy megdagadt bugyellárist dobott az asztalra.

– Kell ólomra meg löporra.

Az apám felsóhajtott:

– Jól van, Kálmán, igazad van. De mi nem léphetünk nyomaidba. Mi élni akarunk a hazáért, téged pedig előbb-utóbb agyonlőnek valahol.

A gerillavezér vállat vont.

– Nekem úgy sincs senkim, semmim. Amim volt, elveszett. Testvéreim elvette a haza, menyasszonyomat az ellenség. Itt van a pénz. Vegyetek rajta fegyvert, vagy adjátok oda az özvegyeknek és árváknak.

A vándorok halkán összesúgtak. Némelyik megölelte Kálmánt.

– Ki tudja, látunk-e még? – mondták.

Galambos bácsi tovább olvasott:

– Simonházy János, országgyűlési követ.

Egy öreg, táblabíró formájú bácsi lassan felállott, és megsimogatta kopasz fejét. Dikciós modorban kezdett beszélni:

– A haza elveszett. A szabadság elveszett. Mit csináljunk mi jámbor emberek, kik itt maradtunk élőhalottaknak? Minden elcsöndesült már, és a paraszt ismét dalolva jár az eke után. Halljátok, hogy zeng a nótától a szőlőhegy? A nép megnyugodott sorsában, hagyjuk őt pihenni. Újra vértengerbe akarjátok borítani az országot? Bizony mondom nektek, hogy kialudt az a nagy tűz, mely az ország egyik szélétől a másikig lobogott.

– De a hamu alatt parázs van! – kiáltott közbe a gerillavezér.

– Lehet – mondta az öreg követ. – Ti tudjátok, én nem. De ha meghalni kell a hazáért, hívjatok engem is, mert élni érte már úgyse tudok.

Felemelte a poharat, mely előtte állott, és a földre öntötte belőle a bort.

A vándorok valamennyien követték példáját: kiloccsantották borukat.

– Poduliny Henrik lovag, lengyel légionárius.

A lengyel hosszú, sovány ember volt. Sápadt arca arról beszélt, hogy sokat szenvedett és gyötrődött. Halkan mondta:

– Mindenbe beleegyezem. Én nem mondhatok semmi jót vagy vigasztalót. A gond és a bánat megtört. Gyermekeim, nők elvesztek, elhaltak. Hazátlan bujdosó vagyok. Adjatok kardot a kezembe, hogy a csatatéren halhassak meg.

A vándorok komoran hallgatták, csak a gerilla mondta:

– Megkapod a kardot. Jöjj velem.

Galambos bácsi az írásba nézett.

– Még valaki hiányzik: Sikor János hadnagy.

– A vak koldus! – kiáltotta szenvedélyesen Szécsény Kálmán. – Nekem sohase tetszett ez az ember.

Az apám felemelte halvány arcát.

– Csendesüljünk... talán messzi útról jön a fái szüretre. Vagy talán olyan messzire ment, hogy onnan vissza sem jöhet többé.

– A múlt hónapban láttam Pesten. Ott őgyelgett a helytartóság épülete körül – szólt a lengyel lovag. – Akkor szabadultam a börtönből.

Mindnyájan elhallgattak a vándorok, és komoran néztek egymásra. A mécses hosszú lánggal lobogott az asztal közepén, és megvilágította a sápadt arcokat. Minden arcra ugyanez a gondolat volt írva: „Hátha elárul a vak koldus?”

– Vigyáz valaki? – kérdezte a táblabíró, hosszas gondolkodás után.

– Dócziné – felelt az apám.

Erre elcsendesedtek. Az apám pedig az ő halk, nyugodt hangján folytatta:

– Az én házamban nem ér baj benneteket, bajtársaim. Zsandár elkerüli azt a helyet, ahol én vagyok, mert magam is pecsovics hírében állok. Kérdezzétek meg az embereket a környéken, és megmondják nektek, hogy Sárffy Sámuel eladta a hazáját, eladta a lelkét a németnek, azért kapta vissza a szabadságát. Hazabocsátották Kufsteinből, hogy kémkedjen otthon. Úgy gondolkoznak a környékbeli emberek. Nekem nincs köztük barátom, vendég át nem lépi házam küszöbét. Az áruló veszett hírében vagyok.

Erre mindnyájan felállottak a vándorok, és odamentek az apám mellé. Sorban kezét fogtak vele, és sorban megcsókolták.

Galambos bácsi összehajította az írást. Aztán kigombolkozván, a nevezetes zászlót kezdte lecsavarni derekáról.

– Kezdődjön hát a fái szüret – szólt az apám.

A háromszínű zászlót az asztalra terítették, és megtöltötték a kupákat.

Az apám ivott először.

– A hazáért! – mondta.

Összekoccantak a kupák.

Mindenki mondott valamit, amiért iszik.

Galambos bácsi legutoljára a zászló becsületéért ivott.

Majd a gerillavezér állott fel, és zengő hangon elszavalta azt a költeményt, amely abban az időben nagyon híres volt. A címe: *A gólya*. Írta: Tompa Mihály.

A vándorok a könyökükre támaszkodva hallgatták, és elborult arccal bólintottak hozzá.

Délutánra hajlott az idő... Nem mertem meg se moccanni a tetőn. Pedig odalenn hangosabb lett a vigasság. Csak az apám ült halvány, szomorú arccal a vigadók között: az ő kedvét már nem hozta meg a bor.

Egyszerre, amikor az országútra pillantottam a háztetőről, valami erősen csillogó tárgyat vettem észre. Zsandár-sisak volt. A nap rásütött és ragyogott.

Nyolc zsandár közeledett az országúton, egy pápaszemes ember vezette őket, egyenesen a domb felé.

Keresztülvillant az agyamon minden, amit a vak koldusról beszéltek... Íme, most itt jön az áruló!

Eszeveszetten zörgettem meg a zsendelytetőt, és kétségbeesett hangon kiáltottam:

– Zsandárok jönnek, a vak koldussal!

Elcsendesedett odalenn minden.

Senki sem kérdezte, ki kiáltott. Talán azt hitték: Dócziné. Kialudt a mécses az asztalon, és a domb felé felpattant az ablak. Az ablakon egyenként ugrottak ki a vándorok. A legutolsó volt a gerillavezér. Az ezt mondta:

– Gyűjtsd fel a házat, és menekülj!

De hová menekülhetett volna szegény apám? A zsandárok már körülvették a préházat. Odabentről egy durranás hallatszott, aztán betörték az ajtót. Az apám a nevezetes zászlóba burkolva, halva feküdt a földön.

Ez a fái szüret története.

AZ UTOLSÓ NEMESI FELKELÉS

Közönségesen azt tudjuk, amire a történelem tanít, hogy az utolsó nemesi fölkelés Győr alól futott haza Napóleon gárdistái elől. Csakhogy a történelem se jegyez föl mindent. A történelem a legnagyobb arisztokrata, nem szeret mindenféle kisorrendű dolgokkal foglalkozni, csak a nagy eseményeket rója fel. A történelemíró mindennap eltemet egy királyt, megkoronáz egy másik királyt, a hadvezérek, híres államférfiak már éppen misera plebs – nyomorú köznép – számba mennek a temérdek koronás úr mellett. Hogyan jutna eszébe a történelemnek, hogy például Nagy Lajos király korában a visegrádi várkastélyon kívül más kastélyok is voltak? Mintha közemberek nem is lettek volna évszázadokon át, csupán királyok és azoknak barátai. Szinte furcsa elgondolni, hogy Mária Terézián kívül más szépasszony is volt a birodalomban. Pedig hát volt, lehetett...

Az utolsó nemesi fölkeléssel is így vagyunk. A történelemírók kimondták, hogy utoljára Napóleon hadai ellen szállott fegyverbe a magyar köznemesség. Az iskolában ezt tanítják, a közvélemény ezt vallja – s nemesi fölkelés ezután már nem volt. Pedig dehogyis nem volt, csak a krónikás diákok nem tartották érdemesnek följegyezni.

Az öreg nyírségi emberek tudják, hogy a nemesség akkor kelt föl utoljára, amikor már voltaképpen nem is volt nemesség.

Egy történelmi álmokép lett a magyar nemesség, mint akár Mátyás fekete serege. Volt, de elmúlt. Szép ábrándképnek, szép regének, de már nincs. A régi kutyabőrök elkoptak, elmállottak, senki sem tudja, hová lett a százezer nemesi família, amelyről még Nagy Iván beszél. Alig egy emberöltő telt el azóta, hogy a kutyabőrt padlásra tették, és ez az egy emberöltő elvégezte évszázadok munkáját: eltüntette a régi Magyarországot úgy, hogy már azok sem emlékeznek rá, akik valamikor még benne éltek. Nagyon korhadt, vén lehetett már ez a fa, amely egyetlen szélviharban, recsegés-ropogás nélkül kidőlve, olyan hamarosan nyomtalanul enyészett el az erdei avarban. Itt-ott még látszott a vén fa maradványa, világítva őszi éjszakákon, mint a korhadt fáknak szokása, aztán ez a foszforeszkáló fény is elenyészett a nagyra nőtt, fiatal csemetefák között, a nemzet erdejében.

De egyszer még föltámadt. Igaz, hogy a történelem erről mit sem tud, de a nagykállói vármegyeházban megőrizték a jegyzőkönyvet ezen feltámadásról.

Történt, hogy elkövetkezett „a kis negyvennyolc”, mint abban az időben a rövid időre beköszöntött alkotmányos világot nevezték. A vármegyék követeket küldtek az országgyűlésre, és Deák Ferenc mindennap megírt egy tucat levelet. Igaz, hogy csak a dunántúli vármegyékkel levelezett az egykori megyei fiskus, akit már fiatalkorában se hívtak másképpen, mint az „öregúr”, de azért egy tucat levél még Deák Ferencnél is sok volt. (Őt jól ismerő kortársaktól hallottam, hogy a haza bölcsé, akármilyen más fog reá a hazug kegyelet, tulajdonképpen éppen olyan természet volt, mint akármelyik táblabíró társa: kényelmes, lusta, csendesen gon-

dolgozgató. Csak az esze járt messzebb, mint a többi táblabíráké.) Tehát beköszöntött az alkotmány, és a nagykállói vármegyeházán – a megyei közgyűlésen – arról folyt a tanácskozás, hogy kit kellene követnek küldeni az összehívott országgyűlésbe. Kállay Ákos, az egykori híres alispán, nagy, hófehér szakállát simogatta, s így beszélt:

– Hallom, hogy Debrecenben Kossuthot akarják megválasztani, Váradon meg Klapkát, hát én azt mondom, hogy nekünk egyik se kellene. Nekünk olyan ember kell, aki a régi Magyarországot képviseli, a rendi alkotmányt. Aki azon fog munkálkodni, hogy állíttassák vissza a magyar nemesség és vele a régi rendszer. Nekem ugyan nem kell senki az új emberek közül.

Így beszélt a nagy tudományú alispán, és a kállói urak fejében szeget ütöttek a szavai. Igaz, hogy azok a kemény szabolcsi koponyák nehezen hozzáférhetők. Már az ősapáknak olyan kemény koponyájuk volt, mint a Jósa doktor múzeumában látható, a régi magyar sírok koponyái, hogy azokat se kard, se buzogány nem bírta behorpasztani. Egyik-másik ősmagyar koponyán látszik ugyan némi repedés, horpadásféle, de azt nyilvánvalóan az elmúlt ezer esztendő okozta. Mert hiába, az idő mégiscsak erősebb a buzogánynál.

Hát a kemény koponyájú unokák gondolkozóba estek.

– Aztán megint lesznek jobbágyaink? – kérdezte Gencsy Ábrahám.

– Hát az adóval mi lesz? – tódította Mezőssy András.

Kállay csak a szakállát simogatta.

– Azt még én sem tudom előre megmondani. Csak annyi bizonyos, hogy nekünk minél régibb, konzervatívabb embert kell fölkülteni, akinek nem kell se a Deák politikája, se a Kossuth politikája. Elég volt a szabadságból. Éretlen ország vagyunk mi még a szabadságra. Apáink se voltak rabok. Jöjjön vissza a régi alkotmány.

A régi alkotmány! Mintha nyikorognának valóban a kapuzárák, és a döngő, mély folyosókon a hajdúk sarkantyúja vígabban csilingelne. A karzatot megtöltő hölgyközönség fehér kendőjét lebegtette a híres alispán felé, és nyomban felállott Turcsányi János, hajdanában több nemes vármegyék táblabírája, és ékes deák dikcióban válaszolt az alispánnak.

– Juventus ventus – mondta többek között –, fiatalság bolondság, részegek voltunk, kijózanodtunk. Térjünk vissza a régi kerékvágásba. Ajánlom követül Dobokay Ferenc tisztelt barátomat.

– Vivát Dobokay! – kiáltották egyhangúan. A szemekben lelkes fény ragyogott, és az arcok kipirosodtak. Az öregebb urak nyomban latinul diskurálgattak egymás között, és a régi asszonyok, ugyancsak deák nyelven, a karzatról bele-beleszóltak a diskurzusba.

– Mulier taceat in ecclesiam! – kiáltotta dörgő hangon az alispán, és az asszonyok elhallgattak.

Tehát Dobokay lesz a követ.

Könnyű volt ezt kimondani, de nehezebb keresztülvinni. Mert Dobokay Ferenc volt az az ember, akit mindennek inkább meg lehetett volna választani, mint követnek. Mondják, hogy nem csupán ő volt az egyedüli, akinek elméjét, lelke harmóniáját meghihibantotta a szabadságharc és a nyomában következő bús időszak. Sok ilyen szegény bolond kóborolt, peregrinált akkor az országban. Hiszen a legjózanabb hazafiak is vagy búskomorságba vagy túlságos vidámságba estek azon elmúlt években. Az öreg Dobokay, hajdanában több nemes vármegye táblabírája, azt a lapszust követte el, hogy mikor verbunkos huszárok járták be a falukat, a verbunkosokat a vassvillás cselédeivel verette ki.

Majd később, mikor Szentpály, a híres pap, aki a reverendája alatt sarkantyús csizmát és piros huszárnadrágot hordott, szónokolt a kállói piacon, mondván, hogy minden embert elhív most a haza, Dobokay uram egy hordót gurítottatott a piac túlsó oldalára, és recsegő hangjával túlharsogta a papot:

– Csak a bolondokat és a félkegyelműeket hívja a haza! Okos ember otthon marad és hallgat!

Persze a nagy pap sem volt lusta, és felelt a táblabírónak a maga nyers, dühös modorában. Ott mennydörgött a két szónok a piactéren, amíg a toronyban meghúzták a déli harangszót. Akkor hazament mindenki ebédelni, nem volt érdemes a vitát tovább folytatni.

Délutánra pedig, mikor sorozni kezdték a híres zászlóaljat, a felzúdult tömeg lerombolta a Dobokay uram házát; a saját édesfia volt a legelső, aki égő csóvát dobott a zsindeyes tetőre. A fiú elment arra, amerre a nagy pap vezette. Nem is jött többé vissza. Az öreg táblabíró pedig lelke mélyéig megrendülve éldegélt egymagában falusi birtokán. Hazaáruló lett belőle, akit mindenki elkerült, mint a pestisbetegséget. Az emberek kitértek előle az utcán, a cselédei merő szájalomból maradtak meg a tehetetlen öregember mellett, a gyermekeket véle ijesztgették. Ha kopottas, ódivatú ruhájában betévedt a székvárosba, az emberek rámutattak, és azt mondták:

– Aki elárulta a hazát!

Az öregúr eleinte dühösen fordult szembe az emberekkel, és villogtak szürke szemei, később már csak nevetett magában, és értelmetlen szavakat dünnyögött. A mihaszna lengyelek, akik sáskaraj módjára lepték el a vármegyét, gúnyverseiket az öregről faragták, a falusi kálvinista pap, akivel valami miatt összetűzött, megfenyegette, hogy nem fogja eltemetni, ha meghal. Az öreg pedig az emberek gyűlölete alatt mindig lejjebb hajtotta a fejét. Meggörnyedt a háta, megkopott a ruhája, de a sors, ez a nagy színházigazgató, még marasztotta... Azért, hogy végre követnek válasszák az országgyűlésre. Az a szeszélyes, ábrándos kor még nagyobb bolondságokat is elkövetett ennél.

A választás megvolt, egyetlen hang sem emelkedett a „vén hazaáruló” ellen. Csakhogy Dobokay uram a füle botját sem mozgatta, mintha nem is őrla lett volna szó. Egyik küldöttség a másik után ment a nyakára. Csaliton, ahol a vén táblabíró lakott ősi kúriájában, sohasem fordult meg talán annyi úri hintó, homokfutó fogat, mint abban az időben. Az első küldöttséget Turcsányi János hozta. A

tekintetes úr a veteményeskertjében ült egy gyeppadon, és meg se mozdult a deputáció láttára. Csak azt a csizmát tette le, amit éppen foltozott, mert nem akadt csizmadia – ezek mindig rebellis emberek voltak –, aki megfoltozta volna a hazaáruló csizmáját.

– Mit csinálsz mindig, tekintetes komám? – kérdezte Turcsányi János, letelepedve az elvadult ember mellé.

A hazaáruló elnevette magát. Olyan volt a nevetése, mintha a föld alól hangzanék.

– Mit csinálnék? Tököt ültetek, és nézem, hogy nő.

Hatalmas, sárga tökök feküdtek szerteszét a kertben. Némelyik akkora volt, hogy ember nem tudta volna fölemelni.

– Tököt? – dűnnyögte Turcsányi János. – Igen, olvastam a Vasárnapi Újságban, hogy olyan tök termett nálad, amit ökrös szekéren vittek el.

Az elvadult ember büszkén mosolygott.

– Ej, volt annál már nagyobb is.

Ekkor Turcsányi János szép szóval, csendesen elmagyarázta neki, hogy micsoda nagy elégtétel érte, a vármegye megválasztotta követül az országgyűlésre. Csendesen, apránként adogatta elő a dolgot, hogy a nagy öröm meg ne ölje a hazaárulót, az üldözöttet. De az cseppet sem látszott örülni a dolognak.

– Ugyan minek bolondoztok velem? – mormogta kedvetlenül. – Vénember vagyok én már. Talán már dikciózni se tudnék. Az ember mindennap felejt egy nótát, mint a vén cigány.

– De Ferenc, a megtiszteltetés kutya?! – kiáltott fel méltatlankodva Turcsányi. – A tisztelet teszi az embert.

– Ilyesmit olvastam éppen Horatiusban minap – felelt az egykori táblabíró. – Csakhogy az amolyan költői hazugság csak. Hagyjatok engem békén. Hisz nem állok senkinek útjában.

A deputáció tagjai, akik az udvaron várták, mikor kerül rájuk a sor, elámulva látták Turcsányi uramat visszajönni a veteményeskertből.

– Nagyon meg van bántva az ember. Haragszik reánk. Nem kell neki a követség sem – mondta lehangoltan, és a deputáció búsan tért vissza.

A vármegyében hamar híre futamodott a vén „hazaáruló” dolgának. Az emberek csóválták a fejüket.

– Talán már teljesen elment az esze. Sohasem is volt meg minden kereke – mondogatták némelyek.

Mások, akik soha sincsenek megelégedve a világ folyásával, azt beszéltek:

– Persze most kellene nekik az öreg bölcsessége, nagy tapasztalata! Annak idején pedig agyon akarták ütni!

Ilyenek az emberek. Így lett előttük egyszerre bölccsé, naggyá a hazaáruló, még a nagy eszű Kállay Ákos is gondolkozóba esett.

– Nem is hittem, hogy ilyen haragtartó az öreg. No de ha nem akart követ lenni szépszerivel, majd kényszerítjük brakkiummal, karhatalommal. Vagy ő lesz a követ, vagy senki más.

Így forrt, forrongott a közvélemény a vén „hazaáruló” körül. Minduntalan újabb meg újabb hírek keltek szárnyra felőle. Hogy titkon el akarja hagyni a vármegyét, mert semmiképpen sem akar szolgálatot tenni azoknak, akik valamikor oly érzékenyen megbántották. Majd arról regélt a mindent tudó fáma, hogy az öreg táblabíró azzal fenyegette meg a legutoljára nála járt küldöttséget, hogy lepuskázza őket, ha békén nem hagyják. A bölcs Kállay Ákos pedig járt-kelt ezalatt a vármegyeházán, és oroszlánhomlokát nyomogatta bütykös ujjával, míg onnan kinyomogatta a mentő gondolatot.

Szinte legendának tetszik – lehet, hogy az is –, hogy egyetlen ember ellen fölkeljen egy egész vármegye, mert az nem akarja elfogadni tőle a megtiszteltetést. Hej, bezzeg manapság másfélék a követi levelek, sokkal kapósabbak! A világ változott, vagy a követi levelek változtak? Ki tudná?

A vármegyeház előtt, a nagy, kerek piacon, amely már nagyon sok mindent látott – régi alispánválasztásokat, midőn a kisebbségben maradt párt felgyújtotta a várost, és fokossal döngette a megyeház kapuit, valamint a napóleoni fölkelés is itt gyülekezett –, egymás után vonultak fel a választók. Eljöttek a tabi kurtanemesek, a suba alatt kilógtak a híres füttykösök végei; a süvöltőiek, valamennyien lóháton, mert a rossz nyelvek szerint nekik könnyű – lóköttő az egész falu; Bodó Emánuel azt a rozsdás kardot kötötte a derekára, amellyel a nagyapja hadakozott Napóleon ellen; Bory György egész kis fegyveres hadsereggel jelent meg, mintha a király táborába indulna. A lóhátas, tarsolyos, farkaskacagányos megyei urak egymás után rúgtattak be a mellékutcákból, gyönyörű volt a szemnek látni ezt a nemes virtuskodást. Mintha a régi idők elevenednének fel egyszerre; Leopoldus hívja-e a magyarokat vagy Rákóczi Ferenc? Fegyvertől zörgő csatlósok vágatnák jobbra-balra, a díszbe öltözött megyei pandúrok, huszárok kényesen táncoltatják lovukat a megyeház udvarán. Amott jön éppen Bittó Sámuel a vármegye Rákóczi-korabeli zászlójával, nagy, deres szakállát lengeti a szél, s lengeti a sárga zászlót. Gránátpiros mentében délcegen lépked Kállay Ákos, az egyik csatlósa éppen most segíti elébe a kengyelvasat... A piactér ablakai tömve fehér, színes asszonyi ruhákkal, és a ruhákból a fehérpiros arcok, epekedő szemek gyönyörködve mosolyognak a daliás látványra.

Aztán megindul a menet. Legelől, a megyei huszárok között, címeres zászló, mögötte sorban a lovasok, gyalogosok. Leghátul meg a cigánybanda húzza a friss indulókat a szekereken.

Késő délután, mikor visszatérnek Csalitból, az elsárgult zászlót egy görbe hátú, ijedt, csodálkozó öreguracska mellett viszi a méltóságteljes Bittó Sámuel. Az öreguracska gyámoltalanul kapaszkodik a táncoló paripa sörényébe, és az arcán a rémület és aggodalom még a kíváncsiságnak sem tud helyet adni. A nagy piacon ezer torokból zúg fel:

– Éljen Dobokay követünk!

A falak visszhangozzák a kiáltást, a hölgyek fehér kendői lobognak az ablakokból, és a nagybőgő túlmormogja a zajt.

...Hát ilyen komédiákat csináltak hajdanában apáink. Még csak annyit, hogy az öreg Dobokay azért mégsem lett sohasem követ. A váratlan események, meglepetések, örömök megrendítették az elvadult, lélekbeteg táblabíró. Ágyba dőlt, amelyből nem kelt fel – vagy meglehet, hogy ezt is csak azért tette, mert szíve fenekén még mindig nem felejtette el a szenvedett sérelmeket?

GÖRGEY, A VISEGRÁDI REMETE

Sokkal hamarabb ismertem, mint láttam. Az hiszem, így volt vele minden magyar ember, aki a XIX. század képzeletvilágában élt.

Már másfél emberöltő is elmúltott a „nagy idők” óta, amint közönségesen Kossuth szabadságharcát nevezték, de jóformán mindennap lehetett hallani Görgey Artúrnak, a szabadságharc tábornokának nevét. Kik emlegették őt? Emlegették az öreg honvédek, akik még annyian voltak az országban, hogy nyugdíjjogosultságuk megállapításához is szükséges volt: vajon tudnak-e úgy káromkodni, ahogyan a hanyatló szabadságharc tanította meg a magyarokat, és a káromkodás színezésében ügyesen bele kellett keverni Görgey nevét. Persze a vén hadfiak csak addig erőltették magukat a hiábavaló káromkodással, amíg be nem jutnak vele a Soroksári úti honvédmenedékházba, amelyet a Napóleon rokkantházának mintájára építenek fel Pesten. Itt a honvédmenedékházban felejtnek az öregek, nagyon ritkán veszekednek már a kertben azon, hogy kinek volt igaza: Kossuthnak vagy Görgeynek? Inkább a szivarok végeit gyűjtögetik, amelyeket az egész országban az ő részükre tesznek félre az emberek a kabátjuk kis zsebébe. Kik emlegették még Görgeyt? A történelmi könyveken kívül a XIX. század vége felé nagyon gyakran jelennek meg röpiratok azokon a magyar vidékeken, ahol sűrűbb, vérmesebb a függetlenségi érzet, a 48-asok megkülönböztetik magukat a 49-esektől, politikai érvekkel már régen beverdesték egymás fejét, előveszik hát Görgeyt, mint végső gerundiumot, amellyel egyszeriben agyon lehet csapni az ellenfelet. *Áruló volt-e Görgey?* Ezzel a címmel minden esztendőben jelennek meg röpiratok, pedig maholnap negyven-ötven évesek az események. *Görgey nem volt áruló!* – válaszol a röpiratra egy másik magyar, aki talán valamely fülemülepörből kifolyólag ellenséges viszonyban van az előbbi röpirat szerzőjével. Igen, különçök, különcködők mindig akadtak Magyarországon, akik szemközt a közhangulattal, pártjára keltek Görgeynek, még ha félig agyonverték is őket ezért a csizmadiaszínben vagy az újságokban. Kik emlegetik még Görgeyt? Mindazok a vásárnapi kirándulók, akik a kék Dunán elhajókáznak Visegrádra – amely alatt a Duna a királyi erdőségek miatt inkább zöldnek mond-

ható, mint kéknek –, akik el nem mulasztható kötelességüknek tartják, hogy a kirándulás örömei mellett egy kis bánatot is szivattyúzzanak a szívükbe, amikor megállanak a Görgey-villa rácsos kerítése előtt, és öklükkel addig fenyegetik a lugasában üldögélő öregembert, amíg az a népmoraj elől a házába menekedik.

Volt, ahogy volt: Görgey Artúr a XIX. század ama mitológiai alakjai közé tartozik, amelyek még mindig megfejtésre várnak, habár a mindennapi magyar ember azt hiszi, hogy már javában ismeri történetüket. (Éppen Tisza Istvánnak volt egyasztaltársasága az Országos Kaszinó pincéjében, amely társasághoz tartozó írók Herczeg Ferenc vezetése alatt feladatukká tűzik vala, hogy a Magyar Figyelő című lapban Görgey alakját új szempontokból világítsák meg. Ámde jött a háború, és minden irodalmi törekvésnek befűttenetett.)

Annyi bizonyos, hogy Görgey olyan ember volt, mint akár Ferenc József, akár Kossuth Lajos, akit a XIX. században mindenki ismerni vélt, még az is, aki sohasem látta őt. Tudtak kopasz fejről, amelyen egy halálig vöröslő félhold alakú kardvágás nyoma húzódott végig, a legenda szerint ama magyar huszár kardjának vágása, aki Komáromnál árulás gyanúja miatt agyonsújtani akarta a fővezért. Tudtak a pápaszeméről, a farkasosan ritkás szakálláról, kertészásóval komplikált sétabotjáról, mérnöki tudományáról, amellyel korábban az ágyúgolyók járását, későbbben pedig a hangyák sebességét számítgatja talán a visegrádi kertben. Itt „tábornoknak” nevezték őt, és még magam is láttam néha a Pap-féle vendéglőben majálisokon megjelengetni farmerruhában, szalmakalapban, amelynek levételekor mindenki kíváncsian kereste ama történelmi sebet. Ah, ott piroslott a seb: a nők csuklottak az izgalomtól, a férfiak elborongtak, az ifjúság tisztelkedett. Majd a multság hevében a cigánybanda néha a Kossuth-nótát játszotta, ami elkerülhetetlen volt a századeleji multságokon, és ilyenkor is minden szem kutatón, kíváncsian, emberien érthető tapintatlansággal Görgey felé fordult: vajon haragszik-e a tábornok a nótáért? A tábornoknak esze ágában sem volt haragudni, sőt életvidám öregember módjára gyönyörködött a fiatalság mulatozásában. De voltak más okoskodók is az ilyen visegrádi majálisokon (aminthogy ez időben még okos ember hírében állott az is, aki dugóhúzót hordott a zsebében), akik más oldalról vetették alá próbának a tábornokot. Vidéki rendezők módjára hirtelen csendet kértek, és rendszerint felállították a helybeli gyógyszerészt, a nyugalmazott iskolaigazgatót vagy más honoráciort, aki mindig készen volt egy tószttal, amelyet Ferenc Józsefekre lehet elmondani. Megint csak a tábornokot figyelték a kandi szemek. Nem, a jólelkű, egyszerű, kedves mosolyú öregúr egyetlen arcvonásával sem árulta el, hogy eszébe jutnának a klagenfurti napok, amikor éppen Ferenc József parancsára internálták.

Akármit vizsgálom a dolgot, nem emlékszem, hogy visegrádi mulatozásaim alatt valamely különösebb feljegyzést tehettem volna az öregúrról, aki annyi legendának volt a hőse. (Még tán sokkal többet lehetne mesélgetni Zubovics Fedor kapi-

tányról, akinek az volt a híre, hogy bombáival, torpedóival majd egyszer levegőbe repíti a falut, vagy Kanyurszky főtisztelendő úrról, aki közönséges pesti egyetemen a keleti nyelveket tanította, de igazában csak úszóruhában sakkozni szeretett egy ladikban a Duna közepén.) Salamon király tornya mellől, amelyet hajdanában vízivárnak neveztek: amerre az öreg Görgey lakott, olyanformán jött el a látogató, mint aki mindhiába várta a kis madárka kiröppenését a fotografáló masina csövéből. A legvérmesebb turistának sem ért el odáig a fantáziája, hogy elmondhassa a tábornokról, hogy ekkor meg ekkor így szólott (mint ahogy a múlt század hősei közül mindenki mondott életében valamely nevezetesen), nem szóhette emlékezései közé, hogy ekkor meg ekkor ezt vagy amazt csinálta Görgey Artúr, mert a tábornok volt talán a magyar történelem egyik legpasszívabb alakja, aki attól az időtől fogva, amidőn harmincegy éves korában letette a fegyvert Világosnál, 1914-ben bekövetkezett haláláig nem csinált olyasmit, amit legendába lehetne foglalni.

Legjelentősebb típusa volt annak a XIX. századbéli megcsalatkozott magyarnak, aki a szabadságharc gejzír-lendülete után úgy hozzászokik vala a tétlenkedő, morfondírozó, elgondolkodásokkal, megálldogálásokkal, üldögélésekkel, vállvonogatással teli élethez, hogy emiatt nem jut eszébe akkor sem csinálni valamit, amikor az időjárás azt megengedné. De hát mit is lehetett volna Görgey Artúrnak Magyarországon csinálni, aki emberöltőkön át programja volt a gyűlöletnek, az istentagadó nemzeti keserűségnek, okozója annak, ha a pipaszár eldugult, vagy megbukott a függetlenségi követ? Én nem védelmezem őt, mert én nagyapámtól, a honvédmenház egykori parancsnokától tanultam őt ismerni, az öregúr pedig olyan nagy gyakorlatra tett szert a Görgey szidalmazásában, hogy az effajta káromkodásokkal akkor is el tudott mulatni, amikor hallgatóság nélkül egyedül volt a szobában.

Mit mívelhetett volna Görgey a remetéskedésen kívül? Élőhalottja volt századának, nemzeti gravámen, történelmi keresztút, ahol a hazai sors szomorú útra tért, okozója egy bús korszaknak, amelyben ugyan pihent a testi erő, de a lélek annál többet szenvedett. Hiába jöttek új tudósaink, akik a történelmi távlatokat élesebb látócsöveken vizsgálgatták, a nemzet nem engedett igazából, Görgeynek meg kellett maradnia „visegrádi remetének”. A sok becsületsértő titulus mellett ezt a címet engedélyezte a tábornoknak a közvélemény.

Manapság, mióta élettapasztalatunk, próbáltságunk, viszontagságunk folytán jobban látjuk a XIX. század történetét, persze más érzelmekkel megy el a korszak magyarja a visegrádi kert mellett, ahol a tábornok mindig csak a lugasban üldögélt, nem lépett bele soha egyetlen legendás pókhálóba sem. Voltaképpen századának egyik legbölcsebb embere volt, aki soha sem akart kijönni a kertből, ahová madárijesztőnek helyezte el a közvélemény. Kiáltozhattak a ház körül gyegek, seregélyek, szajkók (ez utóbbi mindig szeretett közel Pesthez, a Duna menti erdőségekben tanyázni), a tábornok nem adott életjelt magáról, akár a Kosuth-nótát, akár a Gotterhaltét játszották ablaka alatt. Regényalak volt, anélkül hogy a ponyvaregényeket megihlető történelmi regényt írtak volna róla. Fantázia-beli képmása volt a bajbaesett hazafinak, aki egész életében vezekel a megbo-

csátás reménysége nélkül. Hadvezérből kertész lett, aki időjóslo szerkezetekkel vette magát körül, kénytelen volt hinni a befőttesüvegbe zárt levelibékának, a délignyitónak, a napraforgónak, a falkúszó folyondárnak, hogy van mozgás a világon, csak vele nem történik semmi hatvanhat esztendőn keresztül.

Manapság ellepik a kirándulók Visegrádot, amelyet nem lehet a világ egyetlen szép tájkáához sem hasonlítani, annyira magyar, vérbeli, történelmi, hogy csak magyarok érezhetik meg azokat a hangulatokat, amelyek a királylátott erdőségekből, történelmi aranyat emésztett romfalakból árad a fehér hajó utasai felé. Az emberek felvidulnak e tájon, mint a falevelek. Mintha csak azért suhant volna el annyi száz esztendő, hogy fojtott gondolat nélkül nézegethessenek a magyarok Visegrád felé. Már elment innen az is, aki a XIX. század magyarjai közül a legtöbb pirosuló indulatot fakasztotta. Nem ácsorog többé a Salamon-torony aljánál az a fantomszerű öregember, akiről mindenki tudott Magyarországon, valójában pedig nagyon kevesen ismerték. Nem támaszkodik merevülten sétatotjára, és nem néz elgondolkozva a hajó után, mint az élet számkivetettje. A hajó elcsobogott a vidám emberekkel, a remete valóban olyan remetéje maradt a magyar múlt időnek, hogy most már alig emlékeznek rá. Nagyobb problémák foglalkoztatják a nemzetet, mint az a kínos álomtalanság, hogy valóban áruló volt-e Görgey.

1926

KOSSUTH FIA

Mit látsz az arcodon, te múlt századbeli magyar ember, amikor harminc és egy-néhány esztendő előtti fotográfiádat nézegeted az elmúlt idők limlomjai között?

Dicsőséges ifjúságot, diadalmas férfikort, ragyogást és megelégedést látsz a régmúlt arcodon, mert ebben az időben „ád engedelmet Ferenc József”, hogy a turini szent remete hátramaradott fiai hazatérhessenek...

Harminc esztendő előtti ifjúnak kell lennünk, hogy azt a csodálatos érzést újra visszaidézhessük, amely érzés rakétássá tette darab időre az emberek hétköznapi beszélgetését Magyarországon; történelmi lámpásokat helyezett el megtört fényű szemekbe is; új dobogásokra szoktatta a magyar szívüket, amely szívek a tavaszi földekhez hasonlóan már csak a szabályos, pontos haszonhozáshoz voltak szokva a mindenkori szabadelvű párt bőven trágyázott, gondos, céltudatos kezelésében; úgy látszott, az öreg Madarász József egyedül marad a legszélsőbb baloldalon, nem kell itt már senkinek függetlenségi eszme, márciusi Tizenkét Pont, debreceni nagytemplomi detronizálás... az Athenaeum évről évre kevesebb példányt ad el Kossuth könyveiből, az *Irataim az emigrációból* című munkából... Már a keménykötésű, Árpád apánk óta függetlenségi kerületekben sem jár ki a bizonyos agyonveretés annak a regálebérlnőnek, aki a kormánypárti jelölt zászlaját ki meri tűzni választás idején... Irányi Dániel, az utolsó szent magyar ember, már a végét járja, nemsokára meg is hal Nyíregyházán, a magyar függetlenségi eszme utolsó végvárában... Senyved, sorvad, már alig virágzik az a gyönyörű nagy fa, amelyet Rákóczi Ferenc urunk, fejedelmünk ültetett el, amelynek lombjai alatt öreg magyarok mindig szent függetlenségi eszmékre tanították az utánuk következő ifjú magyarokat... Mikor Kossuth Lajos visszaadja azt a csodálatos lelket teremtőjének, amilyen lélek egy század esztendőben egyszer adatik magyar embernek, és ez az utolsó sóhajtás, mire eljut Magyarorszáig, az imádott hazáig – szélzúgássá, tavaszi viharra válik. Megrázkódik a magyar föld, amelyet már a táncos Andrassy Gyula kezdett altatgatni a szép mesemondásokkal és szép körmagyar csárdásokkal; vonaglik a pesti aszfalt, amely Tisza Kálmán cügos cipőinek léptei alatt kihen-

gereltetett mindenféle forradalmas bolondságokból; a szőke árvalányhaj helyett búskomolyan emlékezetes gyászfátyolok teremnek a magyar mezőkön ezen a tavaszon; az ibolyák helyében gyászokárdák pattannak fel a földből, és nagy feszülések ropogtatják a magyarok vállain a komótossá válott császárkabátokat, amelyeket oly hamar megszokott a koronázás után következő új nemzedék. – Kossuth meghalt, de fiai hazajönnek.

K. Ferenc úgy beszélt, mint egy angolból fordított lexikon, amelyhez fordítója hiányos nyelvtudása miatt kénytelen volt szótárt is használni. És tudvalevőleg ezek a szótárak nem mindig a legmegbízhatóbbak.

Hallgatom őt Debrecenben az Arany Bikában országos körútja alatt, mint ifjú vidéki riporter... Rácz Károly, a szőke cigányprímás a *Himnusz* helyett a *Jaj de huncut a német* kezdetű keserves nótára gyűjt, a főispán, Savanyú (Degenfeld) Jóska gróf elfehéredett arccal néz a sarokban helyet foglaló cigánybanda felé; a pesti hírlapíró urak, akik Kossuth Ferencet Debrecenbe kísérték, kirúgják a széket maguk alól, és rohannak a távíróhivatalba, elöl a vöröses oroszlánsörényét rázogató Pichler Győző, akiről annyi mindenféle tréfát írtak össze a vicclapok, hogy Csicseri Bors révén nagy nevezetesség lett Magyarországon... „Pichler öcsém, vigyázzon Magyarországra!” – mondta a vicclapok szerint Kossuth Lajos a papucsszájú szerkesztőnek. P. Gy. vigyázott is, amíg sovány, nehéz antik gyűrűk alatt remegő karjába a morfiumos fecskendőt nem kezdi vala beszurkálni... Pichler nyomába futamodik a taliános, a törvívó külsejű Dienes Márton, akinek még az a legfőbb gondja, hogy lapját pontosan értesítse az eseményekről, nem gondol még arra, hogy párbajban keresztüllövi ellenfelét, a papi nevelést példázó, korrekt Csajthay Ferencet, de még azon is nagyot nevetne, ha valaki azt mondaná neki, hogy rövidesen Amerikába kell vitorláznia. Magas sarkú cipőiben, görbe lábaival ugyancsak a telegrafírozó hivatal felé igyekszik a Pesti Napló munkatársa, a szőke Márkus József, akiről mi vidéki hírlapírók azt hisszük, hogy nincs más gondolata (e pajkos Satanellónak), mint a népszínházi női karszemélyzet rendben tartása... Nagy dolog történt a debreceni Arany Bikában: Kossuth Ferenc lojális pohárköszöntője után a magyar *Himnusz* helyett ama

Kufsteinokra, Olmützökre, gyötrelmes rabságokra emlékeztető nótát játszá a cigánybanda.

Holott mi, vidéki magyarok (az egy főispánon kívül) egyáltalán nem gondoltunk ebben az ebédutáni hangulatban arra, hogy a pesti lapszerkesztőségekben üldögélő, öreg, eberlasztingcipős redaktorok majd európai botránnyá fújják föl azt a körülményt, hogy a *Jaj de huncutot* Rácz Károly elvonta a Kossuth-banketton. Hiszen szokás volt ezt a nótát játszani még a legszelídebb mulatságok alkalmával is, amikor senkinek se verték be a fejét. A közös hadseregbeli katonatisztek se ugráltak fel, kardjukra ütögetve, az asztaluktól, ha a mulatozók gusztusa szerint muzsikáló cigányok (mert hiszen nem mehetnek varjút fogni a mezőre) a *Rákóczi-induló* (ama szvihorai dal) és a *Kossuth-nóta* után természetsszerűleg eljátszották ezt a zeneszámot is. Egyébként Debrecenben a K. u. K. – a császári és királyi közös hadseregbeli – urakat igen súlyos feltételű párviadalokban szoktatták le a polgárok arról, hogy mulatságaikba beleavatkozzanak. Ama nagy erejű debreceni Mandel bajvívónak a nevét még napjainkban is emlegetik azok, akik a régi magyar párbajokról historiáznak; a helybeli szerkesztő urak közül Polczner és Gallovits urak nyomban elégtételt kértek minden görbe tekintetért, és a debreceni laktanyákban együtt folyt a vérük a szerkesztőknek a tiszt urakéval.

Az Arany Bika éttermében tehát nem keltett valamely különösebb feltűnőséget a cigánybanda zenélése – megszokták azt itt, hogy a cigányok (például nagyvásárkor) napokig, egyhuzamban muzsikáljanak, és ezalatt mindenféle bolond nótákat sorra vegyenek az egybegyülekezett hajdúsági, nyírségi urak tiszteletére, amely nótákra eleinte csak a banda öregapja, a nagybőgős emlékezett.

K. F. meg pláne nem tudta, hogy miről van szó, amikor a cigányok pohárköszöntője után rázendítettek.

K. F. ha inkognitóban jön Magyarországra, Debrecenben az Arany Bika üvegeket zörgető omnibuszán, bízvást helyet cserélhet akár-melyik Arany Bika-beli vendéggel. Jóízűen evett itt mindenki malac-, borjú- és marhapörköltet, amely eledeleknek szaftjaiból derűs, nagykoksmás szaga lett úgy az urak által látogatott udvari étteremnek, mint a civisek által pártfogolt söntésnek. A vendégfogadók halhatatlan megírója, az öreg Boz-Dickens tudná tán pontosan meghatározni azt a különbséget, amely a debreceni Arany Bikát más vidéki

nagykocsmától elválasztotta. Talán többször sustorgatta a zsírt a konyha szakácsnéja itt a friss kolbászok körül, mint más fogadókban; a gyesznó hurkáit nagyobb szakértelemmel kóstolgtatják vala; a Sesta kert boráról az első kortynál megmondják életkorát... de egyébként ugyanaz az ízes, étvágyas, levest szörpölő, szaftos tányért kenyérdarabbal törülgető hangulat van ebben az étteremben is, mint végig Magyarországon az összes vendégfogadókban ez idő tájt. A fogadás egy pillanat alatt felismeri vendégében, hogy kinek kell francia mustárt vagy haldoklót ébresztő phtrügyi tormát, gégebénító paprikát szolgálni pecsenyéjéhez, valamint a cigány is az első ránézésre eltalálja körülbelül, hogy kinek milyen a nótája... Vajon K. F.-ről úgy szagolta magában Rácz Károly, hogy ennek az idegenszerű úrnak a *Jaj de huncut* a nótája?

Idegenszerű volt – mintha nem is ama, magyar álmokban égis éő Kossuth Lajos fia lett volna. (Az öreg debreceni polgárok sehogy sem tudják az apa-fiús hasonlatosságot felismerni az utódban ama lelket rázó magyar fantommal, aki a kocsmaházhoz közeleső Nagytemplomban a Habsburgházat trónjavesztettnek nyilvánítja.)

Már ruhája szabása se nekünk való volt... Finom szövetből készült ez az öltöny, de mégis úgy tetszett, mintha készen vette volna azt tulajdonosa valamely milánói áruházban. (A magyar urak akkoriban londoni divat szerint öltözködnek.) Jól emlékszem, nadrágja alul olyanformán bővült az olaszos, nőies szabású cügos cipő felett, mint ama talián munkásoké, akik különböző kőmunkák – így utcakövezési munkák – elvégzése miatt érkeznek Magyarországba, de a szembetegségtől megóvó rézkarika nem volt a fülében. Alacsony, két sarkán lehajtott gallérja volt, amelyről látszott, hogy nincs az inghez varrva, mint ezt általában az előkelő magyar urak viselik. Kézeltője cső alakban végződik, nagy fejű gombbal megerősítve, holott már a divatfik olyan mandzsettákat hordanak, amelyek két szárnyban végződnek, és ugyancsak az inghez vannak varrva. Nyakkendője olyan keresztbe rakott, ha jól emlékszem fehér, amely nyakkendő az ingplaszttron tegnapiságát volt hivatva eltakarni – azt hiszem, német találmány, és jégeringek felett alkalmazták. És olyan szagos volt, mint egy másodrangú illatszerkereskedés a Kerepesi úton.

Nézem a bajszát, amely konyán lefelé görbül, és a végén alig penderedik, mint valamely koloniális angol ezredesé, akinek arképe a londoni hetilapokban megjelenik. Nagy, kerek, olajbarna színű szeme van, mint azoknak az olasz nőknek, akiket festményekről ismerünk, akiknek láttára hol a narancsszigetek illatát, hol a tengerparti osztériák – vendéglők – olajszagát érezzük. Az arcbőre itt-ott hasonlatos az ecetfa vöröses virágjának a színéhez, ellenben petyhüdtnek látszik ez az arc, mint azoké az uraké, akik minden nagyobb érdeklődés nélkül studiózzák végig a speizcetlit – azaz étlapot –, végül is az unottságukban megállapodnak egy

véres marhahús szeletnél, mert tegnap is azt ették. Külföldi, főleg londoni klubokban vannak ilyen arckifejezésű urak, akik életüket a klub étterméből az olvasó- vagy kártyaszobáig töltik, miután negyvenesztendős korukig Indiában ezredesi rangig vitték, vagy hidat építettek valahol a Níluson, és ezzel minden kötelezettségüknek eleget tettek. A keze tele van apró ráncokkal, mint az olyan embereké, akik mindennap meleg vízben fürödnek. A zsebórája olyanforma, mint egy amulet, kulccsal kell felhúzni, és belső oldalán a felpattanáskor bizonyosan egy női arckép mutatkozik, amely arcot az élet semmi körülménye között sem akarnak elfelejteni.

„Talán szívbajos?” – kérdezem magamban, K. F.-et szemlélgetvén ott a debreceni fogadóban, miután észreveszem, hogy a még nem mindennapi ünnepeltetéshez szokott ütőere ott a nyakán feltűnően megduzzad. – „Ő volna vajon az új üstökös, akiről az öreg Krúdy, a nagyapám házában annyiszor beszélgettünk, miután már az öregúr se a himlőoltás, sem Pasteur szérumát nem találta jónak a függetlenségi eszméktől eltávolodó magyar nemzet meggyógyítására? Ő volna az a csillagpor, amelynek behintése után meggyógyulnak a vakulók, gyulladásos magyar szemek?... Ő volna az a patikaszer, amelynek használata után kiegyenesedne a nyavalyás görcsökben fetregő, ősei gondolataitól eltávolodott magyar ember? Mit hozott magával a talián határon át? Garibaldi egy véres ingfoslányát, amilyent Magyarországon is árultak a házalók, vagy pedig valamely rádiumot, amelytől megvilágosodnak az emberi elmék a Duna és Tisza folyamok mentén? Lehetséges-e, hogy a hosszú várakozásban fáradó magyar szíveket újra fellobogtassa, mintha azok ismét fiatal vértől lüktetnének? Varázsló, alkimista vagy ügynök? Tüzesen nézem, amilyen tüzes az új csikók szeme tavaszkor.

„Vajon milyen nyelven gondolkodik?” – vetem fel magamban, amint beszélni hallok, mert hiszen ez a drága magyar nyelv olyan különös portéka, hogy megismeresz nyomban, mint a gabonában a Tisza vidéki vagy bácskai búza. Megismeresz, mint a levegő, amely más a Kárpátok felett, és más Debrecenben; mint a víz, amelyben harcosok számára rejtőzködő vasak oldódnak fel a hegyek között, míg a sík tájakon azért bukkan fel a föld mélyéből, hogy golya fürössze benne a piros lábát. Amint meg tudjuk mondani első pillanatban, ha sötét vonaton, sötét ég alatt, éjszaka is utazunk, hogy átléptük-e már a magyar határt, olyanformán ismerjük fel a különbséget magyarul beszélő embertársaink szavaiban is. A legtöbb beszéd valamely vízfolyáshoz vagy hímzéshez hasonlít. Felismerni a beszéd folyamatán a kis falusi ábécéskönyv első betűit, a tanyai kakashoz vagy kutyához intézett szavakat, amelyek nem hagynak el egész életen át. Felismerni a felvidéki tilinkó, az erdélyi duda, sőt a régi udvarházak, kastélyok pianínóinak a hangjait is. Az első kimondott szavaknál felismerni a magyart, aki hosszabb időt töltött Amerikában vagy külföldön, ahol idegen nyelvet volt kénytelen tanulni és beszélni – a magyar szavak gyönyörűen ölelkező hímzései közé idegen kéz öltései keverednek.

K. F. beszédén nagyon is megérzett, hogy sokáig külföldön élt. Nem volt beszédében amolyan szarvashiba, amelyen Magyarországon mosolyogni szokás, de

első, országos körútja alatt elmondott szónoklatain még nagyon érződött, hogy külföldi iskolába járt, külföldi egyetemeket végzett, idegen könyveket bőségesen forgatott, és nemzetközi emberekkel gyakorta érintkezett. Korántsem volt a magyar nyelvnek olyan művésze, mint atyja. De mégis könnybe borult szemmel hallgatták a régi magyarok, akármilyen különösen is hangzottak a szavai itt a Hajdúságban vagy későbbben a Nyírben. Olyanformán nézegették őt, mint ama Jávorka vezér rajtafelejtette a szemét Rákóczi Ferenc urunk és fejedelmünk kisebbik fián a bécsi vásáron, akiről Jókai Mór legszebb regényét írta.

Most már vonhatta Rácz Károly, ahogyan akarta: a pesti szerkesztő urak Debrecenből a nagyváradi postaigazgatósággal veszekedtek, hogy engedessék meg nekik ama szokásos hírlapírói kedvezmény, hogy táviratukban szavanként három krajcár helyett csak az egy krajcárt fizethessék. Mire a sürgönyváltás Debrecen és Nagyvárad között megtörtént, már a helybeli (debreceni) szerkesztő uraknak is volt alkalmuk összeveszni egymással K. F. elhangzott beszéde, Rácz Károly nótája felett. A debreceni Szabadelvű Pártnak a lapját Gáspár Imre szerkesztette – kanonok külsejű, külföldiesen művelt költő; míg a helybeli ellenzéket Rudnyánszky Gyula, a pofaszakállas, szerencsétlen sorsú poéta támogatta lapjával. Debrecen nagyváros volt már ekkor is, de két költő nem fért meg benne. A lírikusok – bár mind a ketten felvidéki származásúak voltak, és ha valahol négy-szemközt összetalálkoznak, bizonyosan kipovedálják egymással gyűlölködésük mérgét – már csak a lapkiadó vállalatok szempontjából is állandóan marták és tépték egymást. Ah, boldog, soha vissza nem térő korszaka volt ez a magyar vidéki hírlapírásnak! A pesti táviratok, a külföldi tudósítások bizvást elmaradhattak, de nem hiányozhatott a mindennapi újságból a goromba támadás a konkurrens sajtó ellen. A cirkuszi mutatóványokkal, birokversenyekkel vetélkedett az akkori hírlapírás. A két tót származású szerkesztő tehát egymásnak ment Rácz Károly nótája miatt, és már a banketton össze akartak csapni, de még hetek múltán is vagdalják egymás fejéhez a hétfontos gorombaságokat lapjaikban.

Joga volt-e Rácz Károlynak ama hírhedett, de a nemzet szívéből fakadott nótát muzsikálni Kossuth Ferenc beszéde után?

Ez volt a penzum. Vívókardokat, tollakat, elméket köszörülnek e kérdések felett nemcsak Debrecenben, de egész Magyarországon. Akkoriban nem volt egyéb bajuk a magyaroknak, mint ilyen tételek felett birokra kelni. Hát folyt a háború... Csak K. F. nem értette, hogy tulajdonképpen miért is folyik körülötte a csatározás. Ő azt a gúnydalt sohasem hallotta atyja, a nagy számúzott turini házában. Pedig ezt a dalt leginkább ott lehetett volna eljátszani.

(A hiteles megállapítás a különös zeneszám előadása körül pedig ez: Rudnyánszky Gyula szerkesztő úr rendelte meg a cigánynál a nótát...)

Találkoztam K. F.-cel harmadnap Nyíregyházán – a nagyapám házában.

Azok, akik K. F.-et országos körútjára vitték olyanformán rendezték meg ezt a dolgot, mint általában az ilyen faluzást a korteskedés kiskatéja előírja. Régi kortesok, régi követválasztások iskolai példája szerint adta le vizitjeit K. F. Magyarországon, midőn atyja halála után hazájába visszatért. Ha megérkezett egy vidéki városba, rendszerint vizitelt a polgármesternél, a város előkelőségeinél, mindenütt nagy szeretettel fogadták, csak éppen a menyecskék, lányok nem rajongtak érte valamely nagy kedvvel – egyetlen háziasszonyt sem forgatott meg tánc közben, pedig az a hír volt róla, hogy házasulandó özvegyember. Ha már kérni jön valaki Magyarországon, annak elsősorban a fehérsépet kell meghódítani. Legalábbis így volt szokásban az egykori követek kilincselése idején. K. F. egyetlenegyszer sem pördül táncra országos körútjában, pedig lett volna alkalom elegendő, bizsergő talpú leányzó, darázsderekéú asszonyféle akadt mindenfelé az országban. De K. F. komoly, tudományos, nagy neve alatt fáradozva járó férfiú létére éppen az olyan embereket látogatta meg, mint például Nyíregyházán az én nagyapámat, aki már a világon se kellett senkinek, mint néhány kövér asszonyságnak, akik a múltakra való tekintetből még mindig reménykedtek abban, hogy az öreg egyszer mégis csak megbolondul, és oltár elé vezeti őket.

Ez az öregember, aki vénségére is olyan egyenes volt, mint valami török meggyfából való pipaszár, egyúttal elnöke volt a Szabolcs vármegyei 1848/49-es Honvédegyletnek is, miután az összes egykori honvédtisztek között ő tudott legjobban káromkodni.

– No öcsém, hogy vág a bajusz? – kérdezte K. F.-et, amikor az címeres házánál vizitelt, és sehogy sem akart virginiai szivarra rágyújtani. (Pedig ez a virszinia azok közül a szivarok közül csempésztetett, amelyeket Ferenc Józsefnek extra gyártanak a magyarországi dohánygyárakban.)

A nagyapám piros szegélyes, hamuszürke, térdig érő házikabátban ült, amelyet ez idő tájt otthon viselni szoktak az úriemberek Magyarországon. Slafroknak hívták ezt a kabátot, és bojtos, piros zsinórral kötötték meg a derékon. A slafrokhoz papucsviselet dukált, valamint a fejtetőre törökös fez, ama szevasztópoli oroszán emlékére, akinek nemrégén vittek kardot a magyar ifjak.

K. F. ama leírt öltözetben volt – nagyapám tetőtől talpig mustrálgatta.

– Azt hiszem, öcsém, ha magyar ruhában jött volna, könnyebben megválaszthatjuk itt követnek a Beniczky Miksa helyébe.

K. F. kijelenti, hogy nem akar Nyíregyházán követ lenni.

– Vajon mi az oka elhatározásának? – kérdezte tágra nyitott szemmel nagyapám.

– Talán bizony Ferenc Jóska nem engedi? Mi itt Nyíregyházán azt tesszük, amit akarunk. Kimondjuk, hogy Kossuth fia a követünk, aztán beszélhet Ferenc József, amit akar!

K. F. szelíden csillapította nagyapámat. Nem akar ujjat húzni I. F.J.-fel...

– Elég rosszul teszi – dörmögött az öreg.

K. F. elmondja, milyen kellemetlen ránézve, hogy a budapesti sajtó olyan nagy hűhót rendez abból a bizonyos nótából, amelyet a debreceni cigánybanda elját-

szott. Az öregúr szinte megeszi a virzsiniaszívat K. F. beszéde alatt. Azután közel hajol vendégéhez, és villámló szemekkel kérdi, méltatlanságtól remegő hangon:

– Hát öcsém, nem azért jött haza, hogy itthon forradalmat csináljon?! – És megragadta két kézzel az ifjabb Kossuth kezét.

– Már atyám megírta leveleiben, hogy legyen békesség – felelt K. F.

...Ezenközben a nyíregyházi dalárda megsejtvén, hogy Kossuth fia mely házaknál vizitel a délutáni órákban, szép csendesen összegyülekezett az Orosi utcai ház ablakai alatt, és Santrock karnagy úr jeladására rágyújtott arra a nótára, amely úgy kezdődik: *Kossuth Lajos azt üzenete...* Mayer, az órás, akit az ország legjobb basszistájának mondanak a fiumei dalnokversenyen, egy akácfának támaszkodik, miközben hangjával mélyebben megy alá, mint a legmélyebb nyíregyházi pince. Kubacska, a tenor, abban leli örömét, hogy megremegteti hangjával az ablakok üvegeit. Távolról, közlelről összefutamodnak az emberek, az asszonyok abbahagyják a kenyérdagasztást, és régi jó szokás szerint az apró gyermekeiket is magukkal viszik a kapuba, hogy azok is lássák a nevezetes eseményt.

Nagyapám a szivarfüstös szobában még mindig K. F. kezét fogja, és sírós hangon kérdegeti:

– Hát már nem lesz forradalom Magyarországon?

1925

KÁROLYI KÜLÖNÖS PÁLYAFUTÁSA

Ezekben a feljegyzésekben kerülni kell a politikát, amely még mindig ökölbe szorítva tartja kezét zsebében, de a tegnapok ködlovagjai közül mégsem maradhat ki Károlyi Mihály, akármennyi igazságos és igazságtalan szenvedélyesség lobog figurája körül...

Személyes emlékek ezek...

Párizsból jött meg, amikor a nyarak még álmosak és üresek voltak Pesten, békés kánikulai kacsákat fogdostak a hírlapok, az utcákon és tereken unottan szólott a nyári szél sípja; aki tehetett, elmenekült a városból, és a különc Károlyi Mihály éppen ilyenkor sétálgat a Ferenciek terén, amikor az aszfalt olvadozni kezd. Fülledt kanálisszagok ömlenek a régi belvárosi házak udvarai felől; elbágyadva szelöltetik boltjaikat a fűzőkészítők, és vasárnapra gondolnak egész héten át, amikor majd ők is menekülhetnek a városból; a déli korzón megjelennek azok a gyanúsabb dámák, akik ilyenkor nyáridőben mernek mutatkozni az elegáns nép helyén; a gavallérok, akiket a régi Pesten könnyű volt név szerint ismerni, elrepültek, csak Podmaniczky Frigyes és Károlyi Mihály tartózkodnak a kihalt városban. Az öreg Podmaniczkyról mindenki tudta, hogy akkor se mozdul ki Pestről, ha négy lóval viszik: imádta ezt a várost akkor is, amikor rothadt gyümölcscsutkákkal és dinnyehéjakkal volt tele a Váci utca; de mit keres Károlyi Mihály Pesten, aki élete nagy részét amúgy is Párizsban tölti?

...Hosszú szakálla volt, mint egy francia grófnak!

Monokli villogott a szemén (amelyen később is meglátszott a monokliviselet, amikor államfő létére már nem hódolhatott a kacér üvegnek), fölényesen, gúnyosan, magányosan nézegetett körül a városban, mert akkoriban a fiatal mágnások még valóban hasonlítanak ahhoz a figurához, amelyet Csicseri Bors rajzoltat róluk Faragóval vagy Homicskóval.

Száz lépésnyiről meg lehet ismerni egy magyar grófot a pesti utcán, feltűnő megjelenéséről! (Érdekes volna egyszer kinyomozni valamely emberi történelemből, hogy ki volt az első magyar mágnás, aki a XIX. században úgy a beszédmodorával, mint a megjelenésével, ruhájának szabásával, hetykeségével, dölyfösségével ezt az érthetetlen és ízlésesnek alig mondható típust megteremtette? Mert az ősöknek, akik nekiszilajodva vagy méltóságteljesen állodogálnak a kastélyok és paloták képcsarnokaiban, alig van valami közük a XIX. századbeli fiatal mágnás exteriőréhez. Egymástól tanulnak el nyegleségeket: mint csupa magba ojtott figurák Thackeray regényéből, a *Hiúság vásárából*. Könnyelműségükről legendákat mondanak a

könnyűvérű nők. Étvágyukról, szomjúságukról regélnek a pincérek és a cselédek. Kékvérűnek mondják magukat, és gyakran nincsenek tisztában a helyesírással – aminthogy tán erre nincs is szükségük. És aranyifjú korában Károlyi Mihály is viselte ezt a maszkot. A legendák szerint ilyen volt a fiatal Széchenyi István.)

K. M., mikor először láttam őt a pesti utcán lapos, nagy karimájú, művészkedő kalapjában, amely fehér színű, és grófnak kell hozzá lenni, hogy valaki a fejére merje tenni, még javában hasonlít ahhoz a fiatal mágnástípushoz, amelyet a lóversenytéren vagy a Park klub kerítése mögül a közönséges pesti halandónak is van módjában láthatni. Igen könnyen odaképzeltető volt ő a Nemzeti Kaszinó akármelyik foteljébe, ahol mérhetetlenül szokás unatkozni, anélkül hogy eszébe jutna az ásítózonak a könyvtárterembe átalmennie. Elképzeltető volt kártyasztalnál, ahol olyan veszteségek érték, amelyek a magyar kártyások történetében is párjukat ritkítják – ha meghallgatjuk azokat a legendákat, amelyeket a Károlyi kert környékén beszélnek a régi szomszédok, akik sohasem látták kertjében sétálni a fiatal gróft... Elképzeltetjük a golfjáték, a tenisz, a vitorla mellett – csak éppen azon a helyen nem, ahová később a sors rejtélyességéből került. Bizonyára hitetlenül elneveti vala magát, ha valamely kártyavetőnő megjósolja, hogy majd Kál-Kápolnán síró parasztok fogják csókolgatni a kezét...

Ifjú, könnyelmű gróf úr, aki először mutatkozik a nyári Ferenciek terén. Világoszürke zakóban és krémszínű nadrágban. Nagyot nevet, amikor Podmaniczky Frigyes Rip van Winkle-alakja jön vele szemközt egy utcasarkon. Ők ketten tartózkodnak Pesten az urak közül, akikről érdemes beszélni.

...A Károlyi kert szomszédságában már fonják, szövik a legendát arról, miért kellett Mihály grófnak otthagyni Párizst. Annyi pénzt költött el, hogy azt már se az Első Hazai Hitelbank, se a Károlyi-uradalom nem bírta ki.

A sorsnak az útjai láthatatlanok.

Bizonyosan volt valahol valamely jel ezen a ferde arcú, paripáéhoz hasonló fejű férfiún, amely megjelölte őt a jövőre. Csak mi nem láttuk ezt a jelet darab ideig. De ha majd jön egy történelmi regényíró, aki hűvös távolságból veszi vizsgálat alá K. M. csodálatos sorsát, közelebről láthatja a sorsdöntő figurát, mint mi, aki személyesen ismertük. Azt mondják, hogy nem történnek véletlen dolgok a világon – holott, mikor K. M. kiszámíthatatlan pályafutását vizsgáljuk, meg kell rendülni bennünk minden hitünknek, amelyet valaha a céltudatosságról, a karrierszámításokról, az öntudatos kitervezésekről magunkban felépítettünk. Azok az ismeretlen erők jutnak eszünkbe, amelyek a föld mélyében a rezgéseket, a légkörben a viharokat idézik elő. A föld alól vagy a levegőből jött elő az a szellem, amely a szakállas fiatalember sorsát intézi, holott ő még olyan egykedvűen, gondolattalanul, ficsúrosan megy a pesti utcán, aki legfeljebb tán csak azzal törődik, hogy mit fog csinálni az unalmas, hosszú nyári napon...

Másodszor a miniszterelnökségi palotában látom, amely palota oly ódon és nemes, mint Jókainak történelmi regényei.

Idefent estély van a pesti szerkesztők tiszteletére – odalent a Duna túlsó partján Pest mutogatja fénylő lámpásait, mintha a legnagyobb rend volna a városban. (November van már, elfogyott a katonák zsebéből a töltény, amellyel az első napokban oly pazarlóan bántak.) Kezdenek már aludni tért Pesten azok is, akik eddig virrasztásból éltek. Leragadnak a napról napra történő csodáktól elámult szemek, és az öreg belvárosi polgár, aki nem mert kimozdulni a lakásból, már elballag a házak fala mellett, hogy valamely hasonló öreg úrral megbeszélje az eseményeket... Már tán azok sem csodálkoznak 1918 őszének rendkívüliségein, akik pótolhatatlan veszteségeket szenvednek a hivatalukban, üzletükben.

(Az idejében letett hűségeskük Hock János főtisztelendő úrnál szénásszekérnyire növekedtek, az eskütevők ezzel megnyugtatták magukat, megtalálták ismét álmaikat és étvágyukat – csak Hock főtisztelendő úr, ez a végzetszerű jós fogja karon e sorok íróját most is, mint a háború éveiben, mikor bibliai jóvendölések alapján megjósolja a háború pontos végét, és ugyanígy jósolja most a Nemzeti Tanács és vele az egész akkori Magyarország bukását. Szinte érthetetlen, hogy ez a pap a helyén maradt, mikor kétszer is megadatott neki, hogy bepillantson a jövőbe!)

De most ne gondoljunk a böjti prédikátorra, aki az elmúlt évtizedekben annyi vallási áhítatra taníttatta a pesti úrnőket és urakat szószékéből – estélyen vagyunk, felejsük a komor papot ott az országház termében, ahol álomtalanul jár-kel fel és alá... Estélyen vagyunk, amelyre piros szőnyegekkel befutott lépcsőkön érkezünk meg. Diplomátás miniszterelnökségi tisztviselők nyájaskodva fogadják a szerkesztő urakat az előcsarnokban; hajdúk sarkantyúja csilingel, a kis teásasztalkákat már terítgetik, mindenki nyájas és kedves, mert Károlyi meghívása ekkor még valóban kitüntetésnek számít... hadd lássuk csak: hányan vagyunk azok a pesti szerkesztők, akiknek a barátságát az államfő ilyenformán biztosítani akarja? Talán negyvenen voltunk: öreg szerkesztők, akik már évtizedek óta élvezik állásuk tekintélyét, különös hatalmát, népszerűségét, és a fiatalabb évfáradhoz tartozó hírlapírók, akik e napokban tűnnek fel. „A Nap” munkatársai, akik tegnap még azt a különös lármát, élénkséget vitték újságjukkal a pesti utcára. Gellért Oszkár, a P. H. tegnapi vezércikkírója, a sajtófőnök mindentudó mosolyával áll Károlyi mellett. Vészi József egy karosszékre telepedik legelő, mint a legtekintélyesebb lapszerkesztő (amíg aztán hátulról előnyomakodik Göndör Ferenc, hogy kabátja ujját hajtogatva, csaknem ököre menjen az öreg szerkesztővel Károlyi jelenlétében. Göndörnek nem volt elég radikális V. J.).

...Hát itt vagyunk a nagyszerű kellemetes levegőjű termekben. Károlyi már beszélni is kezd, mindig csak Wilsonról és a W betűt olyan különösen ejti ki, hogy egyikünk-másikunk már előre rossz véleménnyel lesz a furcsa nevű idegenről, akitől Magyarország sorsa függ.

– Wilson, Uilson...

Aztán megint csak:

– Wilson, Uilson...

Csodatevő hiedelemmel, minden reménységgel, szinte varázslatos hittel hangzik az amerikai név itt a magyar szerkesztők között, akik a háború alatt már annyi sokszor csatlakoztak azokban a nevekben, amelyeket bizonyos ideig mindennap leírtak, hogy azután elfelejtsenek.

– Uilson – ismételtgeti Károlyi.

Vészi még felindulva a Göndörrel való szócsatától, méltatlankodva csóválja a fejét, mintha Wilsonra haragudna. Ez a keménykötésű ember olyanformán élt a hírlapírói legendákban, hogy fiatalabb munkatársait még testi fenytékben is szokta részesíteni, mint az iskolás gyerekeket. Bihari, a Béhá örök Biharija jegyeztet. Lenkey szótlánul áll egy ablakmélyedésben. Bródy Sándor új frakkját próbálgatja, nemsokára premierje lesz a Vígszínházban. Hatvany úr Kertbeny Károly Mária viselt dolgaira gondol, és az Esztendő karácsonyi számát forgatja a fejében. Károlyi még mindig emlegeti Uilsont a maga hibás beszédmodorában.

A szerkesztők, hírlapírók, írók kinézegetnek a miniszterelnökségi palota ablakain: már körülbelül mindenki tudja, hogyan fogja holnapi cikkét megírni... Nekem nem kell cikket írnom, mert én tudatlan vagyok a politikában, én ráérek megfigyelni azokat az okos embereket, akik foglalkozásuk, élettapasztalatuk, műveltségük folytán körülbelül egyenként is tudnak annyit, mint a farkastorkú gróf – vajon hisznek-e ezek a sohasem látott munkatársunkban, a mindenható Wilsonban? – Azt hiszem, hogy nem szívesen hittek, de hát muszáj volt hinni, mert más reménység nem volt ezen a kerek világon.

A kis teáscsészék kiürülnek; már azok a hírlapírók is kezdik megszokni az előkelő légkört, akik nem tartották érdemesnek, hogy frakkot öltsenek. Berinkey, a miniszterelnök a szomszéd szobában kedveskedik azokkal az írókkal, akiknek láthatólag nem kenyerük a politika. Elmondja olvasmányait, amelyek valóban meglepőek egy száraz jogász életében. Adyról kérdezősködik Hatvany úrtól, mert Adyt hiába hívták, beteg volt, nem jöhetett. A szomszédban az államfő már befejezte előadását, most már megindul az általános vitatkozás; nem is hinné az ember, hogy az ilyen okos főszerkesztők milyen naiv kérdéseket tudnak föladni!

– Uilson – hangzik mindenfelé, csak éppen a kurucabbak ejtik ki e nevet úgy, amint írva van: Wilsonnak, vével.

Körülbelül éjfél van az órák, amikor a palota lépcsőin megint felhangzanak az öreg szerkesztők bütykös lábainak lépései, valamint a fiatalok csikós futamodásai. A szerkesztőségek kivilágított ablakaikkal várják a megtermékenyült elméket, a holnapi cikket. Hatvany úr autójába fogat, és fuvarozza hazafelé munkatársait. Pesten már oltogatják a második lámpákat.

– Vajon mi lesz holnap? – kérdezem magamban fásultan.

De még jött egy kedves, tavaszias forma nap, amikor a mezőkön már kevés volt a

hó. Károlyi elhatározza, hogy valamit tenni kell a tespedés ellen, földjeit kezdi osztogatni Kál-Kápolnán.

A különvonatot küldöttségek várják az állomásokon, vidéki főispánok, urak, parasztek jönnek papokkal, zászlókkal, üdvözlő szavakkal, éljenekkel, virágokkal és fehér ruhás szüzekkel. Dehogyan látta itt valaki azokat a jeleket, amelyek azt mutatnák, hogy nemsokára vége lesz a Károlyi-uralomnak. A fél országon végig vivatok, lelkenedzők, boldog arculatú magyarok, akikről ma sem tudom megállapítani, hogy minek is örülnek olyan földöntúlián! Csak annyi bizonyos, hogy aki látta Magyarországot ezekben a napokban Károlyi előtt és körül, nem gondolhatta, hogy a történelemírők milyen meglepő dolgokat jegyeznek fel majd a nemsokára elkövetkező időkről.

Hiszen igaz, hogy az a vörös képű, névnaptól, lakodalomtól, korteskedéstől felhevült vidéki úr, aki most olyan nagyon igyekszik azon, hogy Károlyi Mihály kezét elkaphassa, minden követváltás után változtat egyet a politikáján. Az a ravaszdi bérlő, az a homlokát ráncoló, üzletes, lingó-lengő boltos, nyugdíjasság felé lovagló hivatalnok, falusi politikus, pap meg jegyző holnap is vivatot fog kiáltani valakinek – de mit csinálnak majd a nép egyszerű gyermekei: a parasztek, akik közé most azért megy el a földesuruk, hogy a birtokát közöttük szétossza? Vajon ezek is olyan könnyen felejtik majd el az urat és ispánt, az új úr és az új ispán kedvéért?

...Ha volt valaha a lelke mélyén valamely meghatottság K. M.-ban, akkor ezen a napon az valóban megnyilatkozott. A kis kápolnai állomáson szekeres gazdák várták a különvonat tolongó utasait. Búza Barna, a földosztó miniszter, egy kocsifarban kap helyet egy csomó szénán, mögötte kapaszkodik Mayer János. Elöl, ugyancsak parasztszekéren, Károlyi. Más szekereken a pesti szerkesztő urak lógnak, himbálódznak, kiáltoznak. Népünnepély ez, nincs itt többé nagyképű ember, nincs itt többé tekintély, és mégis rend van, mert a nép földesura tiszteletére rendet tart.

Keserves akácok, messze fehérülő, még havas mezők, szálldosó varjak a térdig érő, sáros út fölött. Magyarország ez, bánatos tájképeivel, amelyen most a lakodalmas menet halad. Aklok, csűrök, tanyaházak... A szomszédos Kálban deket harangoznak. Csak tudnám: mit mondanak a káli harangok? Talán azt: „Nincsen kenyér Kálon!” – A kápolnai harang ráfelel: „Itt sincs, itt sincs!” – Aminthogy a harangok ezen a nyelven beszéltek akkor Magyarországon.

Nagy mező közepén fából tákolat emelvény, amelyet már reggel óta körüláll jó egypár ezer ember. Ispánok, birkások, uradalmi emberek sietnek az érkezők elé, egy református pap jeladására éljenezni kezdenek. Károlyi Mihály áll az emelvényen, a két karjával körülmutat a világ négy tájéka felé eső földeken.

– Ez eddig az enyém volt. Mától fogva maguknak adom!

...Ennél jobb szónoklat sem hangzott még el a kápolnai mezőn – örökké éljen a Miska gróf, ő tudja, hogyan kell a szegény néppel bánni!

No de hát ennek is vége volt, mint mindennek a világon. Ebéd következett egy birkaszagú csűrben, ahol olyan csinos menyecskék, leányok szolgálták az eledelt a vendégeknek, hogy legjobb lett volna ott maradni juhásznak. A Károlyi-uradalom akkor tett ki magáért utoljára vendégszeretet dolgában. Talán kétszáz vendég is volt itt, és mindenki jóllakott, lelkesedett a szeme előtt lefolyó eseményeken, síró-rívó embereken, könnyező asszonynépeken, versmondó gyerekeken, szónokló minisztereken... Csak éppen a háziúr volt egykedvű. Már egyetlenegyszer sem beszélt Wilsonról, sem a parasztoknak, sem a szerkesztőknek. Szótlatlanul, magába merülve üldögélt, mintha valamely nagy változáson, betegségen esett volna keresztül, mióta utoljára láttuk. Egy beborozott, hangosan síró parasztember állt a háta mögött, és a vállát csókolgatta, mint ahogy a kedves holtaknak szokás. K. M.-nak a szeme se rebbent meg többet. Fásultan nézte az óráján mennyi ideje van még hátra.

1925

.oOo.